

**HITRA OCENA POTREB
IN STORITEV
ZA DOLGOTRAJNO OSKRBO IN
DEZINSTITUCIONALIZACIJO
ZAVODOV ZA DOLGOTRAJNO
OSKRBO NA PODROČJU
DUŠEVNEGA ZDRAVJA IN
INTELEKTUALNIH OVIR

(DEZ-HOPS)**

Verzija 1.1. junij 2015

Fakulteta za socialno delo

Hitra ocena potreb in storitev za dolgotrajno oskrbo in dezinstitutionalizacijo zavodov za
dolgotrajno oskrbo na področju duševnega zdravja in intelektualnih ovir

Ljubljana, 2015

Priročnik so priredili

Andreja Rafaelič, Darja Caserman, Darja Zupančič, Dimitrij Marušič, Drago Matkovič, Jana
Mali, Katarina Ficko, Manca Peternel, Mateja Nagode in Vito Flaker

KAZALO

SEZNAM KRATIC	8
PREDGOVOR.....	10
1. UVOD V PRIROČNIK HITRE OCENE POTREB IN STORITEV ZA DOLGOTRAJNO OSKRBO IN DEZINSTITUCIONALIZACIJO.....	13
NAMEN.....	13
KOMU JE NAMENJEN PRIROČNIK	13
CILJI	13
DODATNA LITERATURA	13
KAKO UPORABLJATI PRIROČNIK	14
<i>Prvi del: Ozadje</i>	<i>14</i>
<i>Drugi del: Metode</i>	<i>14</i>
<i>Tretji del: Ocenjevalni moduli in akcijski načrt.....</i>	<i>15</i>
Dodatek	15
KAKO PRIDOBITI HITRO RAZUMEVANJE PRIROČNIKA	15
V KAKŠNEM VRSTNEM REDU UPORABIMO OCENJEVALNE MODULE?	15
2. RAZMERJE MED HITRO OCENO POTREB IN HITRO OCENO STORITEV.....	17
METODE HITRE OCENE.....	17
<i>Zakaj se lotiti ocene potreb dolgotrajne oskrbe?.....</i>	<i>17</i>
<i>Odnos hitre ocene do razvoja služb in ukrepov</i>	<i>18</i>
3. DEZINSTITUCIONALIZACIJA: POTREBE DOLGOTRAJNE OSKRBE, INSTITUCIONALIZACIJA IN MOŽNOSTI ZA VZPOSTAVLJANJE SKUPNOSTNE OSKRBE	20
UVOD	20
3.1 POTREBE.....	23
<i>Kako pojmujeemo potrebe</i>	<i>23</i>
<i>Indeks potreb</i>	<i>26</i>
<i>Registri potreb.....</i>	<i>30</i>
<i>Primerjava kataloga in registrov potreb z Roper – Logan – Tierney modelom zdravstvene nege</i>	<i>31</i>
3.2 DEZINSTITUCIONALIZACIJA KOT STROJ	33
Uvod	33
Dezinstitucionalizacija v Sloveniji	34
Totalna ustanova kot sestavljanka (assemblage) in abstraktni stroj	37
Dezinstitucionalizacija	40
Izzivi	44
Potreba po prečnem (transverzalnem) delovanju	45
4. ZASTAVITEV RAZISKOVALNEGA (HEVRISTIČNEGA) MODELA IN KLJUČNA VPRAŠANJA PRI HITRI OCENI POTREB IN STORITEV ZA DEZINSTITUCIONALIZACIJO.....	47
DIMENZIJE IN HEVRISTIČNI IZREK OSNOVNE HIPOTEZE	47
Osnovne dimenzije.....	47
Dodatni dimenziji: matica prilaščanja virov in razlagalni, obravnavni in organizacijski modeli.....	48

<i>Hevrstični model dezinstitutionalizacije</i>	49
KLJUČNA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	51
5. NAČELA HITRE OCENE POTREB IN STORITEV	52
ZNAČILNOSTI HITRE OCENE	52
6. RAZVOJ ODGOVOROV IN SLUŽB.....	55
UVOD	55
HITRA OCENA IN RAZVOJ SKUPNOSTNIH SLUŽB	55
VODILNA NAČELA DEZINSTITUCIONALIZACIJE IN SKUPNOSTNIH SLUŽB.....	55
1. Učinkoviti odgovori zahtevajo dobro oceno	56
2. Učinkoviti odgovori zahtevajo pristop glede na hierarhijo prioritet.....	56
3. Učinkovite službe zahtevajo pragmatičen pristop.....	58
4. Učinkovite službe zahtevajo integrirane strategije na več ravneh.....	58
5. Učinkoviti odzivi zagotovijo sredstva za preselitve.....	59
6. Učinkovite službe zahtevajo spremembe v delovanju služb	60
7. Učinkovite službe se izvajajo v skupnostni.....	61
8. Učinkoviti odzivi so skupnostno naravnani.....	62
9. Učinkovite spremembe zahtevajo spremembe v okolju (družba, politika)	63
10. Učinkoviti odgovori zahtevajo spremembe politik in zakonodaje.....	63
7. SODELOVANJE SKUPNOSTI IN ZAGOVORNIŠTVO	65
ZAKAJ SODELOVANJE SKUPNOSTI?	65
KAJ POMENI “SKUPNOST”?	65
RAVNI SODELOVANJA SKUPNOSTI:	65
KAKŠNO SODELOVANJE SKUPNOSTI JE NAJBOLJŠE ZA HITRO OCENO POTREB IN STORITEV?...	66
OVIRE SODELOVANJA SKUPNOSTI.....	67
Svetovalni odbor skupnosti: primer, kako mobilizirati skupnost	69
8. ORGANIZACIJA HITRE OCENE POTREB IN ODGOVOROV NANJE	70
KAKO ORGANIZIRATI HITRO OCENO.....	70
VODILA IN NAČELA ORGANIZIRANJA HITRE OCENE.....	70
VIDIKI ORGANIZIRANJA HITRE OCENE POTREB IN ODGOVOROV NANJE	71
1. Spoznavanje priročnika.....	71
2. Določiti parametre za hitro oceno potreb in odgovore nanje.....	72
3. Oblikovanje HOPS tima	73
4. Sodelovanje skupnosti	79
5. Zagovorništvo in premagovanje ovir	80
6. Terensko delo	82
7. Prevajanje raziskovanja v odgovore	83
9. UVOD V METODIČNE MODULE	85
KAJ SO METODIČNI MODULI?	85
KAKO UPORABLJAMO MODULE?	85
TRIANGULACIJA IN INDUKCIJA	85
9.1 ZBIRANJE IN OBDELAVA OBSTOJEČIH PODATKOV	87
Kaj so obstoječi podatki?	88
Zakaj so obstoječi podatki pomembni?	88
Kako določiti vire obstoječih podatkov?	89
Katere podatke uporabiti?	90
Kako ravnati s podatki?	91

Poimenovanje dokumentov.....	91
Kako interpretirati obstoječe gradivo?	94
9.2 VZORČENJE IN DOSTOP	96
VZORČENJE	97
Kaj je vzorčenje?	97
Zakaj je vzorčenje uporabno?	97
Kakšne informacije potrebujemo, da izberemo vzorec?	97
Statistično vzorčenje nasproti teoretičnemu vzorčenju	98
Drugi praktični vidiki	99
Katere tehnike vzorčenja lahko uporabimo pri hitri oceni potreb?	99
Kako izboljšati vzorčenje?	101
DOSTOP.....	102
Katere sredstva za dostop lahko uporabimo?	102
Kdo nam lahko pomaga pri dostopanju do virov podatkov?	103
Katere metode za zagotavljanje dostopa lahko uporabimo pri hitri oceni?	105
Vzorčenje pri Meduzi – smeri raziskovanja	107
9.3 INTERVJUJI	113
INTERVJUJI.....	113
9. 4 ŽARIŠČNE SKUPINE	123
Kaj je žariščna skupina?	123
Za kaj so žariščne skupine uporabne?	123
Kako pripravimo žariščno skupino	124
KAKO VODIMO ŽARIŠČNO SKUPINO	126
9. 5 OPAZOVANJE	128
Uvod	129
9. 6 TEHNIKE PRESOJE.....	132
Iskanje primerov.....	132
Tehnika multiplikatorja	132
Tehnika nominiranja	133
Tehnika capture-recapture (zajem-ponoven zajem).....	133
Pripombe	135
10. RAZISKOVALNE SPRETNOSTI	136
POSTAVLJANJE VPRAŠANJ	136
Vprašanja o dejstvih ali o mnenjih.....	136
Vprašanja, ki pojasnjujejo in ocenjujejo reprezentativnost vzorca	137
Hipotetična vprašanja	137
Razvrščajoča in primerjalna vprašanja	138
Sondiranje in predlaganje	138
ZAPISOVANJE PODATKOV	139
Kaj in kdaj zapisovati.....	139
Kako zapisovati	140
UPRAVLJANJE Z PODATKI	140
KAKO SE ETIČNO LOTITI RAZISKAVE.....	141
11. UVOD V MODULE OCENE	143
KAJ SO MODULI OCENE?	143
KAKO UPORABLJAMO MODULE OCENE?.....	143
OCENJEVALNE MREŽNE MATRICE	144
11.1 ZAČETNO POSVETOVANJE	145
Nameni in cilji	146

<i>Vodilna načela posvetovanja</i>	146
<i>Ključna področja ocene</i>	147
<i>Metode in viri podatkov.....</i>	148
<i>Začetno posvetovanje pri MEDUZI</i>	148
<i>Kako se lotiti dezinstitutionalizacije v Sloveniji</i>	151
11.2 PROFIL DRŽAVE IN SKUPNOSTI	166
<i>Namen in cilji</i>	166
<i>Ključna področja ocene</i>	167
<i>Metode in viri podatkov.....</i>	200
<i>Rezultati.....</i>	200
11.3 OCENA KONTEKSTA.....	206
<i>Namen in cilji</i>	207
<i>Ključna področja ocene</i>	209
<i>Metode in viri podatkov.....</i>	215
<i>Uporabni viri podatkov za Oceno konteksta</i>	215
<i>Rezultati.....</i>	215
11.4 OCENA POTREB PO DOLGOTRAJNI OSKRBI	220
NAMENI IN CILJI.....	221
<i>Glavna področja ocene</i>	223
<i>Matrica za opis in oceno obsega in značilnosti potreb po dolgotrajni oskrbi</i>	224
<i>Katere ravni informacij lahko zagotovimo z OPDO?</i>	225
<i>Ključna vprašanja pri pripravi ocene</i>	225
<i>Metode in viri podatkov.....</i>	243
<i>Rezultati.....</i>	244
11.5 OCENA STOPJE INSTITUCIONALIZACIJE	248
<i>Namen in cilji</i>	249
<i>Ključna področja ocene</i>	249
<i>Metodološka vprašanja</i>	250
<i>Ključna področja ocene</i>	251
<i>Metode in viri podatkov.....</i>	274
<i>Rezultati.....</i>	274
11.6 OCENA MOŽNOSTI ZA PRESELITVE	277
<i>Nameni in cilji</i>	278
<i>Ključna področja ocene</i>	279
<i>Ključna vprašanja pri oceni</i>	281
<i>Metode in viri podatkov.....</i>	304
<i>Rezultati.....</i>	305
11.7 OCENA SLUŽB IN POLITIKE (OSIP)	308
<i>Namen in cilji</i>	309
<i>Vodilna načela učinkovitega delovanja služb in njihove ocene</i>	310
<i>Ključna področja OSIP-a.....</i>	311
<i>Ključna vprašanja– vodila ocene</i>	312
<i>A Ključna vprašanja o obsegu in dometu obstoječih služb in politik.....</i>	314
<i>B Ključna vprašanja o ustreznosti in učinkovitosti obstoječih služb in politik.....</i>	334
<i>C Ključna vprašanja o potrebah po novih službah in politikah.....</i>	354
<i>Metode in viri podatkov.....</i>	370
12. AKCIJSKI NAČRT	373
UVOD	373
POVEZAVA MED MODULI HOPS-A IN AKCIJSKIM NAČRTOM	374

<i>Ocena trenutnega stanja potreb po dolgotrajni oskrbi.....</i>	<i>374</i>
<i>Ocena trenutnega stanja stopnje institucionalizacije</i>	<i>374</i>
<i>Ocena trenutnih možnosti preselitev</i>	<i>375</i>
<i>Ocena trenutnega stanja služb in politik.....</i>	<i>375</i>
<i>Ocena konteksta, v katerem nastajajo dolgotrajne stiske, kako poteka njihova institucionalizacija in v katerem naj bi se razvijale nove službe</i>	<i>375</i>
<i>Predlogi za nove službe - akcijski načrt.....</i>	<i>375</i>
<i>Metode</i>	<i>376</i>
LITERATURA	383

Seznam kratic

AN – akcijski načrt
CSD - center za socialno delo
CUDV – centri za usposabljanje, delo in varstvo
ČNK – Črna na Koroškem
DI – dezinstitutionalizacija
DN – dvojne nalepke
DO – dolgotrajna oskrba
DOB - Dobrna
DOOP – Dolgotrajna oskrba: očrt potreb in odgovorov nanje (Flaker in sodelavci, 2008)
DOR - Dornava
DR – (motnje) duševnega razvoja¹
DRA - Draga
DSO – domovi za stare
DSP – denarna socialna pomoč
DURS - Davčna uprava Republike Slovenije
DUT - Dutovlje
DZ – duševno zdravje
FSD - Fakulteta za socialno delo
GURS - Geodetska uprava Republike Slovenije
GZS - Gospodarska zbornica Slovenije
HOPS – hitra ocena potreb in storitev
IRRSV - Inštitut republike Slovenije za socialno varstvo
IRSPEP - Inšpektorat za promet, energetiko in prostor
IZS - Inženirska zbornica Slovenije
KOM – kombinirani zavodi
KSP – kumulativno statistično poročilo socialnovarstvenih zavodov
MDDSZ - Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti
MDR – motnje v duševnem razvoju
MF - Ministrstvo za finance
MGRT - Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo
MIZŠŠ - Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport
MP – Mijo Poslek
MZ - Ministrstvo za zdravje
MzIP - Ministrstvo za infrastrukturo in prostor
MZZ - Ministrstvo za zunanje zadeve
NCIPS - Nacionalni center za informiranje in poklicno svetovanje
NDO – Nastajanje dolgotrajne oskrbe (Flaker in sodelavci, 2011)
NPZD - Nacionalni program duševnega zdravja
NVO - Nevladne organizacije
OB - FLAKER, V. et. al. (1999) Oblike bivanja za odrasle ljudi ...
OI – osebna izkušnja
OK – Ocena konteksta
OM – ocenjevalni modul
OMP – ocena možnosti preselitev
OPDO – ocena potreb po dolgotrajni oskrbi
OSIP – ocena služb in politike

¹ Glej tudi MDR – to ob priliki poenotiti

OSTI – ocena stopnje institucionaliziranosti
OV – osebni vtisi
OZS - Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije
PB – Petrovo Brdo
PDS – profil države in skupnosti
POS – posebni socialnovarstveni zavodi
PrO – profil organizacije
RA – raziskovalna akcija
RAD - Radovljica
RAR – rapid assessment and response
SSRS - Stanovanjski sklad Republike Slovenije
SVZ - Socialno varstveni zavod
SZS - Socialna zbornica Slovenije
TDZ – težave v duševnem zdravju
VDC – varstveno delovni centri
ZAPS - Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije
ZDZdr – Zakon o duševnem zdravju
ZRSZ – Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje
ZSVarPre - Zakon o socialno varstvenih prejemkih

PREDGOVOR

Priročnik je razvila skupina avtorjev (Stimson, Fitch in Rhodes, 1998) za Svetovno zdravstveno organizacijo (WHO) v času, ko se je epidemija AIDS-a skokovito naraščala, in je bilo treba hitro, a vseeno s premislekom in na podlagi raziskovanja navad uživalcev in okoliščin uživanja, razviti nove odgovore tako na probleme intravenoznega uživanja drog kakor tudi na prenos nalezljivih bolezni.

Ko smo v drugi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja dobili priročnik v roke, smo pomislili, da so nam iz WHO-ja spet poslali neko neživljenjsko, birokratsko solato, a ko smo ga prebrali, smo bili navdušeni. Povzemal je natančno tako metodologijo, kot smo jo razvijali s kolegi Bernardom Stritihom, Blažem Mescem, Bojanom Deklevo in drugimi ob projektih akcijskega raziskovanja prostovoljnega dela, vključevanja otrok s težavami v skupnost, stanovanjskih skupin itd (Stritih in Mesec, 1977, 1979; Adam, 1980; Stritih in sodelavci, 1980, 1981; Mesec, Baskar in Flaker, 1982; Dekleva, Pečar in Flaker, 1982; Flaker in sodelavci, 1987; Mesec, 1990, 1993, 1998; Flaker, 1990). Navdušila je ravno učinkovita mešanica in sestava različnih metod in tehnik raziskovanja v smiselno celoto, njegova konciznost in preglednost.

Metoda je mešanica metod in tehnik epidemiološkega, etnografskega in akcijskega raziskovanja, z možnostjo uporabe katerekoli druge metode družboslovnega raziskovanja. Je pragmatično zasnovana, ne le v tem, da je uporabna, aplikativna, temveč da omogoča akcijo, aktiviranje skupnosti in celotnega občestva, ki se ga posamezen pojav tiče, pa tudi skupni pogovor in dogovor o prioritetah skupnega delovanja oz. delovanja posameznih akterjev. Omogoča zajeti obseg pojava (epidemiologija), spoznati njegove pojavnne značilnosti – kako ljudje živijo, predvsem pa kako ravnaajo v takih situacijah in v kakšnih okoliščinah se znajdejo (etnografija) in je zastavljena tako, da s temi spoznanji hrani informirano akcijo udeležencev in akterjev (akcijsko raziskovanje). Je odličen primer tega, kar naj bi raziskovanje v socialnem delu bilo – tehtno, občutljivo in dialoško.

Metodo smo takoj uporabili v okviru evropskega projekta, ki naj bi pripomogel k vzpostavljanju ustreznih odgovorov na uživanje drog in prenos HIV-a. Raziskavo, ki sta jo na podlagi metode hitre ocene vodila Vito Flaker in Vera Grebenc, smo res hitro izvedli, dobili dobre preliminarne rezultate, te pa potem obdelali v dveh monografijah *Živeti s heroinom* (Flaker, 2002). Metodo in rezultate pa smo deloma uporabili tudi za snovanje prvega nacionalnega programa za področje drog. Potem smo metodo še večkrat uporabili za razne namene: za ugotavljanje potreb starih ljudi, za načrtovanje služb dolgotrajne oskrbe, za razvijanje dela koordinatorjev itn. (Grebenc, 2005; Grebenc in sodelavci, 2005; Flaker in sodelavci, 2008; Mali, 2013) Resnici na ljubo smo pri izvajanju metode večkrat obstali na ravni ocene in premalo razvili del metode, ki se ukvarja z načrtovanjem in vzpostavljanjem odgovorov.

Tokrat se ne lotevamo družbenega problema, ki skokovito raste (čeprav lahko trdimo, da obstajajo določene podobnosti med hitrim naraščanjem potreb po dolgotrajni oskrbi in naraščanjem uživanja drog), predvsem pa nam ne grozi epidemija neozdravljive bolezni. Moment, ki zahteva *hitro oceno potreb in storitev*, je, da je treba narediti zelo hitro dober in premišljen načrt dezinstytucionalizacije, ki ne bo zgolj tehnično strokovno argumentiran, ampak bo plod sodelovanja številnih akterjev na tem področju – ki bo narejen na dialoški način. Hkrati pa je metoda HOPS-a tudi taka, ki predvideva spremljanje in sprotno ocenjevanje in prilagajanje načrta novim spoznanjem – z njo lahko vzpostavimo začetno točko spremljanja pojava in zametke orodij, ki bodo to v nadaljevanju omogočila.

Lahko bi sicer naredili priročnik zgolj na podlagi izkušenj, ki smo si jih nabrali v vseh teh letih raziskovanja in ukvarjanja z vprašanji dezinstitutionalizacije in dolgotrajne oskrbe, pa smo se po začetnih posvetovanjih odločili, da bomo uporabili izvorno ogrodje hitre ocene in ga napolnili z ustreznimi vsebinami. Razlog za to je bil deloma ravno nuja, da hitro vzpostavimo raziskovalno akcijski aparat in orodja, ki bodo na voljo večjemu številu udeležencev procesa (raziskovalcem, akterjem, aktivistom in študentom) in pa izvorna kvaliteta orodja, ki nam omogoča sintezo zelo različnih spremenljivk, senzitivizirajočih pojmov, spoznanj in akcije v pregledno in razumljivo celoto. Z drugimi besedami – lahko zajame kompleksnost raznih miselnih matric, ki smo jih v preteklosti razvili, kot tudi kompleksnost raziskovalne in načrtovalne dejavnosti, ki je pred nami, na način, ki jih ne poenostavi na preveč reduktivno, vzpostavi miselno celoto in dovoli občutek za podrobnosti.

Za začetek, smo torej skoraj povsem ohranili izvorno strukturo priročnika in jo napolnili z vsebino dolgotrajne oskrbe, dezinstitutionalizacije in temami področja duševnega zdravja in intelektualne oviranosti. Osnovna operacija, ki smo jo pri prilaganju priročnika storili, je, da smo ključne pojme ocene uživanja drog in tveganj prenosa nadomestili z ustreznimi pojmi dolgotrajne oskrbe in dezinstitutionalizacije. To smo storili na ravni pojmov kot tudi pri definiranju modulov. Če HOPS za uživalce drog pravi približno takole: (1) intravenozno uživanje drog, (2) pripelje do zdravstvenih posledic, ki so (3) posledica tveganega vedenja uživalcev, pa tudi (4) ustreznosti odziva služb in politike; na podlagi teh štirih ocen in ocene konteksta bomo lahko načrtovali nove odzive. Za projekt dezinstitutionalizacije smo ta rek pretvorili v: za dezinstitutionalizacijo moramo oceniti (1) potrebe, ki izhajajo iz dolgotrajnih stisk, (2) stopnjo njihove institucionalizacije, (3) možnosti za preselitve iz zavodov in (4) delovanje služb in odziv politike nanje.

Na začetku morda zdelo, da priročnik prilagajamo precej mehanično, a kaže, da so prilagoditve smiselne in da smo ubrali dobro pot. Sodobna tehnologija pa tudi način, kako naj bi raziskovanje potekalo, pa nam omogočajo, da bomo lahko priročnik (kot tudi metodologijo) sproti prilagajali. Poleg možnosti, da raziskovanju pristopimo ustvarjalno, pa to zahteva od uporabnikov priročnika skrb, da si bodo zagotovili najnovejšo različico priročnika, od urednikov pa, da ga sproti dopolnjujemo z metodološkimi spoznanji s terena. Zato tudi pozivamo vse bralce in uporabnike priročnika, da nam sporočijo svoje pripombe in predloge za izboljšave.

Spremenili smo tudi ime metode. Dobesedni prevod metode *Rapid assessment and response* (RAR) je hitra ocena in odgovor, lahko pa tudi odziv (HOO). Ko smo se usmerili v raziskovanje potreb, smo začeli govoriti o hitri oceni potreb in odgovorov nanje (HOPO), sčasoma se je uveljavil izraz *hitra ocena potreb in storitev* (HOPS). Ta prevod sicer ne odgovarja povsem izvirniku, predvsem pa zanemarja vidik načrtovanja odgovorov, prijel pa se je morda ravno zaradi akronima HOPS, ki ponazarja hitrost postopka. Storitve v naslovu moramo razumeti širše (tudi službe, ukrepe in drugačne odgovore), predvsem pa moramo razumeti, da jih ne le ocenjujemo, temveč načrtujemo.

Dolgotrajna oskrba je en od ključnih pojmov tega priročnika. Besedni sklop v kontekstu tega priročnika moramo razumeti predvsem kot dolgotrajno oskrbo skupine ljudi, ki stanuje v zavodih, ki so primarna tarča našega delovanja – torej posebnih zavodov, varstveno-delovnih centrov in pa centrov za usposabljanje, delo in varstvo, torej prvenstveno kot dolgotrajno oskrbo ljudi, ki imajo nalepke težav z duševnim zdravjem ali duševne manj razvitosti. Ponekod v besedilu to tudi eksplicitno navedemo, ponekod pa ne. Bralec bo iz konteksta vedel, ali gre za to, da se hočemo izogniti naštevanju in dolgim besednim zvezam, ali pa, da

gre za dolgotrajno oskrbo nasploh. V resnici gre dostikrat za oboje – težko se namreč omejimo na dolgotrajno oskrbo samo dveh skupin ljudi.

Namen hitre ocene za dezinstitutionalizacijo je omogočiti preselitve iz zavodov, zmanjšati stopnjo dezinstitutionalizacije na področju dolgotrajne oskrbe in omogočiti vzpostavitev ustreznih odgovorov tam, kjer ljudje živijo.

Glavni cilji raziskave so:

- (a) oceniti obseg, naravo in razprostranjenost dolgotrajnih stisk,
- (b) oceniti stopnjo institucionalizacije dolgotrajnih stisk, še zlasti v posebnih socialnovarstvenih zavodih, varstveno-delovnih centrih in centrih za usposabljanje, delo in varstvo,
- (c) oceniti možnosti in ovire za preselitve iz teh zavodov,
- (d) ugotoviti, kakšni so učinkoviti odgovori v skupnosti, ki bi lahko nadomestili zavodsko varstvo,
- (e) spodbuditi razvoj skupnostni služb in omogočiti ljudem z dolgotrajnimi stiskami karseda samostojno življenje.

To v priročniku natančno pojasnimo in za vsak cilj opišemo orodja ocene in na koncu tudi načrtovanja novih služb.

Priročnik je torej produkt dela velikega števila ljudi, najprej na področju drog in HIV-a, ki so metodo ustvarjali poleg osnovnih avtorjev Stimsona, Rhodessa in Fitcha (1998). Pri nas smo to metodo razvijali Vera Grebenc, Nino Rode, Simona Ratajc in drugi. Sam priročnik pa je nastajal v zel širokem krogu ljudi združenih okoli Meduze, posamezne priredbe poglavij in pa urejanje besedila pa lahko pripišemo Andreji Rafaelič, Darji Caserman, Darji Zupančič, Dimitriju Marušiču, Dragu Matkoviču, Jani Mali, Katarini Ficko, Mancu Peternel, Mateji Nagode in Vitu Flakerju. Upamo tudi, da bo priročnik uporaben za bolj lokalne hitre ocene in načrtovanje lokalnih storitev, zato smo ga mestoma tudi zastavili bolj splošno in bolj lokalno. Morda je za lokalno raven priročnik preveč kompleksen, zato priporočamo bralcu, da ga prilagodi in uporablja kreativno, za potrebe raziskovanja svojega področja.

Bralca bi lahko zmotilo, da se smo pri pisanju priročnika uporabljali različne sloge. Nekateri deli so napisani v slogu priročnika, vsebujejo praktična navodila, kako izpeljati hitro oceno. Nekatera poglavja so nekoliko bolj teoretična, pojasnjujejo nek pojav. Predvsem poglavja o potrebah dolgotrajne oskrbe, totalnih ustanovah in dezinstitutionalizaciji so v takem slogu. Te bomo v prihodnje poskusili skrajšati in zapisati bolj priročniško.

V prihodnje bomo morali izboljšati zadnji del priročnika. Poglavja ocenjevalnih modulov in akcijskega načrta smo sicer priredili, a bi kazalo, da na podlagi izkušenj, ki jih bomo imeli z raziskovanjem dezinstitutionalizacije, nekoliko bolj pojasnimo postopek urejanja in analize gradiva, pa tudi priprave akcijskega načrta.

1. UVOD V PRIROČNIK HITRE OCENE POTREB IN STORITEV ZA DOLGOTRAJNO OSKRBO IN DEZINSTITUCIONALIZACIJO

Povzetek

To poglavje vsebuje pregled ciljev priročnika hitre ocene potreb in storitev za dolgotrajno oskrbo in dezinstitutionalizacijo – in navodila o tem, kako ga uporabljati. Pred branjem preostalega dela priročnika, preberite to poglavje.

Namen

Priročnik opisuje hitro oceno potreb in storitev (HOPS), ki ga bomo uporabljali za izvajanje hitrih ocen potreb in storitev za dolgotrajno oskrbo in dezinstitutionalizacijo zavodov za dolgotrajno oskrbo na področju duševnega zdravja in intelektualnih ovir.

Komu je namenjen priročnik

Priročnik je namenjen vsem tistim, ki si želijo oceniti trenutno stanje potreb in storitev za dolgotrajno oskrbo na območju občin, regij in celotne države, hkrati pa si želijo uporabiti podatke za razvoj ukrepov, ki bodo omogočili preselitve v skupnost oziroma dezinstitutionalizacijo zavodov.

Priročnik bodo uporabljali vodilni raziskovalci – to so tisti, ki so odgovorni za pripravo in izvedbo HOPS-a. Priročnik naj preberejo tudi tisti, ki bodo zbirali podatke na terenu. Nekateri deli so namenjeni predvsem za usposabljanje za raziskovanje na terenu.

Cilji

Cilji priročnika so:

- opisati potrebe, da iz opisa izvedemo hitro oceno potreb in storitev za dolgotrajno oskrbo in dezinstitutionalizacijo zavodov, da bi lahko razvili ustrezne službe v skupnosti,
- predstaviti ključna področja, ki jih bomo raziskovali,
- opisati razloge za uporabo HOPS-a,
- pokazati, kako si tim, ki bo izvedel hitro oceno, s priročnikom lahko pomaga,
- opisati razne metode, ki jih uporabljamo za hitro oceno,
- opisati razne vire podatkov, ki jih lahko uporabimo pri hitri oceni,
- opisati razne module za ocenjevanje ključnih vprašanj,
- opisati, kako se lahko hitra ocena uporabi za razvoj akcijskega načrta.

Dodatna literatura

Za razumevanje osnovnih pojmov dezinstitutionalizacije, potreb, ki izhajajo iz dolgotrajnih stisk, viziji sistema dolgotrajne oskrbe, je treba prebrati:

European Expert Group (2012) Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care, Brussels, www.deinstitutionalisationguide.eu

Flaker, V. (1998) *Odpiranje norosti: Vzpon in padec totalnih ustanov*, * /cf, Ljubljana.

Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., & Urek, M. (2008) *Dolgotrajna oskrba: Očrt potreb in odgovorov nanje*, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.

Flaker, V., Nagode, M., Rafaelič, A., Udovič, N. (2011), *Nastajanje dolgotrajne oskrbe: ljudje in procesi, eksperiment in sistem*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V. (2011), *K taksonomiji (storitev) socialnega varstva*, (delovno gradivo), Varianta 1.2.4, 28.4.2011, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.

Priporočamo pa seveda še druga besedila, ki jih navajamo v spisku literature.

Kako uporabljati priročnik

Poglavja so razdeljena v tri dele. Priročnik je na voljo na spletu ali v elektronski obliki. Glede na poudarke, ki se bodo pojavili ob raziskovanju, bomo priročnik dopolnjevali. Zato za pri konkretni uporabni posameznega poglavja ali modula preverite najnovejšo inačico poglavja na spletu.

Prvi del: Ozadje

Prvi del prikaže ozadje hitre ocene potreb in storitev.

Drugo poglavje oriše odnos med priročnikom in dejansko hitro oceno. Tretje poglavje govori najprej o potrebah po dolgotrajni oskrbi, potem predstavi temeljne pojme in vprašanja dezitucionalizacije kot tudi razvoja skupnostnih služb kot alternative institucionalizaciji. Četrto poglavje predstavi glavna vprašanja, ki jih bomo s hitro oceno obravnavali. Peto poglavje se ukvarja z načeli, ki hitro oceno razlikujejo od drugih družboslovnih pristopov. Šesto poglavje poda pregled načel skupnostnih služb in njihovega pomena za razvoj sistema dolgotrajne oskrbe. Sedmo poglavje poudari pomen sodelovanja skupnosti in zagovorništva in da primere, kako mobilizirati skupnost glede vprašanj dolgotrajne oskrbe. Osmo poglavje predstavi praktična vprašanja, ki se porajajo pri organiziranju hitre ocene in načrtovanja storitev tako, da jih opiše, kako jih bomo korak za korakom izvajali.

Drugi del: Metode

Drugi del vsebuje dve poglavji, ki orisujeta ključne metode za uresničevanje hitre ocene.

Deveto poglavje vsebuje šest modulov. V vsakem modulu predstavimo drugačne raziskovalne metode. Te module smo zastavili tako, da jih bomo uporabili v povezavi z moduli za ocenjevanje v poglavju 11. Moduli zajemajo poglavja:

- dokumentarni viri in obstoječi podatki,
- vzorčenje,
- intervjuji,
- žariščne skupine,
- opazovanje,
- tehnike ocenjevanja.

Poglavje 10 vsebuje pregled raziskovalnih spretnosti.

Tretji del: Ocenjevalni moduli in akcijski načrt

Tretji del priročnika sestoji iz dveh poglavij, ki opisujeta postopke za izvedbo hitre ocene in kako uporabiti informacije za pripravo akcijskega načrta.

Enajsto poglavje vsebuje sedem ocenjevalnih modulov. Ti zagotavljajo ocene vsakega od ključnih vprašanj, opisanih v poglavju 4. Ocenjevalni moduli bomo uporabljali v povezavi z metodami, ki smo jih opisali v devetem poglavju. Sedem ocenjevalnih modulov:

- začetno posvetovanje,
- profil države in skupnosti,
- ocena konteksta,
- ocena stopnje institucionalizacije,
- ocena možnosti za preselitve,
- ocena služb in politik,

Vsak ocenjevalni modul vsebuje ocenjevalne mrežne matrice, ki jih uporabimo za povzemanje ugotovitev in zapisovanje sklepov. Te matrice je moč uporabiti za posamezne raziskovalne akcije (npr. obisk zavodov) ali pa za povzemanje skupnih značilnosti več različnih entitet.

Poglavje 12 združuje ugotovitve iz posameznih ocenjevalnih modulov in zagotavlja celovito oceno in akcijski načrt za oblikovanje, načrtovanje in izvajanje dezinstitutionalizacije zavodov. To poglavje je eden od najbolj pomembnih, saj povzema dejavnike, ki omogočajo ali ovirajo dezinstitutionalizacijo zavodov in zagotavlja akcijski načrt preselitev.

Dodatek

Dodatek je obsežen in ga dodajamo kot dodaten del priročnika. Vsebuje terminološki slovarček, metodološko matrico, matrice potreb, odgovorov nanje in pa tudi povzetek poskusne taksonomije storitev socialnega varstva. V drugem delu dodatka dodajamo vse raziskovalne instrumente – opomnike in opazovalne sheme, ki jih bomo na terenu uporabili.

Kako pridobiti hitro razumevanje priročnika

Najprej je potrebno prebrati prvi del priročnika. Vsak modul metod (v poglavju 9) ima povzetek, ki opisuje cilje in posamezne raziskovalne metode, in kako se metode najbolje uporabi v hitri oceni. Vsak ocenjevalni modul (v poglavju 11) ima povzetek, ki opisuje cilje in vsebino posameznega ocenjevalnega modula.

V kakšnem vrstnem redu uporabimo ocenjevalne module?

Ko predelamo priročnik in ga razumemo, začnemo načrtovati hitro oceno. Eno od prvih vprašanj, ki si ga pogosto zastavljamo je, “V kakšnem vrstnem redu uporabimo ocenjevalne module?” Odgovor na to vprašanje je, da morajo ljudje, ki izvajajo hitro oceno, uporabljati različne metode in module ustvarjalno, neprekinjeno in v kombinaciji.

Ko raziskujemo ključna vprašanja in ključna vprašanja, določena v moduli za ocenjevanje, lahko uporabimo različne raziskovalne metode. Prav tako je verjetno, da bomo več ocenjevalnih področij raziskovali istočasno.

Eno od načel HOPS-a je, da z uporabo več različnih metod podatke zbiramo iz raznih virov podatkov. To timu omogoča nenehno preverjanje zanesljivosti in kakovosti zbranih podatkov, in ocenjevanje, kaj je potrebno zbrati v naslednji fazi hitre ocene. Vsak ocenjevalni modul ocena navadno zahteva, če želimo izvesti učinkovito in celovito oceno, kombinirano uporabo raznih podatkovnih virov in raziskovalnih metod.

Prav tako je pomembno poudariti, da je hitra ocena v celoti sestavljena iz več medsebojno odvisnih delov. Ugotovitve, pridobljene iz enega ocenjevalnega modula, so lahko pomembne tudi za odgovore na vprašanja v drugem ocenjevalnem modulu. Podobno velja, da ugotovitve iz vsakega ocenjevalnega modula pomagajo pri iskanju odgovorov na vprašanja, ki si jih zastavljamo skozi različne faze hitre ocene.

Kljub temu, da je vsak od ocenjevalnih modulov samostojna enota in ga lahko uporabljamo ločeno glede na lokalne interese in okoliščine, priporočamo, da se za potrebe celovite hitre ocene uporabljajo vsi moduli. Eno glavnih načel priročnika HOPS je, da ocenjevalnih modulov ne uporabljamo zaporedno temveč interaktivno in v kombinaciji.

Glede na interaktivno naravo posameznih delov priročnika za hitro oceno, je pomembno, da ljudje, ki izvajajo hitro oceno, razmišljajo ustvarjalno o tem, kako uporabljati različne dele priročnika.

Ključna načela, kako uporabljati priročnik:

- priročnik uporabiti ustvarjalno in prilagojeno lokalnim okoliščinam,
- metode uporabimo v medsebojni *kombinaciji*,
- metode uporabimo v *kombinaciji* z različnimi podatkovnimi viri,
- ocenjevalne module *neprekinjeno* izvajamo in v *kombinaciji interaktivno* drug z drugim.

2. RAZMERJE MED HITRO OCENO POTREB in HITRO OCENO STORITEV

Povzetek

To poglavje opisuje odnos med hitro oceno potreb in hitro oceno storitev.

Metode hitre ocene

Hitra ocena naj bi nam bila v pomoč, da sprejmemo odločitve o ustreznih ukrepih, ki naj bi omogočili dezinstitutionalizacijo zavodov. Metodologija hitre ocene potreb in storitev na področju dolgotrajne oskrbe se neprenehoma razvija. Večina metod in tehnik, ki jih uporabljamo, najdemo v učbenikih družboslovnega raziskovanja in evaluacij. Posebnost hitre ocene je, kako te metode uporabimo, da razvijemo nove službe in ukrepe, ki naj bi jih zagotavljali.

Definicija HOPS-a

Metodologija hitre ocene potreb in storitev (HOPS) je sredstvo, da prikažemo obseg in značilnosti potreb dolgotrajne oskrbe in da predlagamo, kako izvesti dezinstitutionalizacijo zavodov oziroma preselitve v skupnost in tam ustvariti ustrezne službe in storitve.

Definicija hitre ocene

Hitra ocena je uporaba HOPS-a za specifične probleme na specifičnih lokacijah.

Zakaj se lotiti ocene potreb dolgotrajne oskrbe?

Potrebe dolgotrajne oskrbe in njihova institucionalizacija so raznolike. Vzorci potreb in kako se institucionalizirajo se razlikujejo tudi med državami in znotraj njih. So pod vplivom družbenih, kulturnih, političnih, verskih in ekonomskih dejavnikov. Kako naj bi organizirali skupnostne odgovore na potrebe po dolgotrajni oskrbi, se med seboj razlikujejo še bolj. Službe, ki jih razvijemo v nekem okolju, bomo morda v drugemu morali prilagoditi. Zatorej je, preden se lotimo ukrepov in spremembe politik, pomembno, da:

- razumemo naravo problemov dolgotrajne oskrbe in dejavnikov, ki vplivajo nanje,
- razumemo načine institucionalizacije in dejavnike, ki vplivajo nanje,
- določimo vire, ki so ali bi lahko bili na voljo za odziv na probleme dolgotrajne oskrbe,
- določimo ukrepe, ki so socialno, kulturno, versko, politično in gospodarsko primerni.

Definicija ukrepov

Ukrep je vsako dejanje, ki ga storimo, da zmanjšamo stopnjo institucionalizacije dolgotrajne oskrbe. To vključuje projekte, ki jim je cilj neposredno preseljevati ljudi (individualna raven), projekte, ki jim je cilj pomagati skupnostim, da spremenijo odnos oziroma da sprejmejo povratnike iz zavodov (na ravni skupnosti), in ukrepov na pravnih, političnih, ekonomskih, socialnih, verskih in kulturnih ravneh, ki spreminjajo okolje, v katerem so ljudje, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo (politična in okoljska raven).

Ukrepi so lahko abstraktni na makro ravni, operativni ali organizacijski na mezo ravni in konkretni na osebni ravni storitev in prejetih sredstev.

Odnos hitre ocene do razvoja služb in ukrepov

Hitre ocene so nam v pomoč pri sprejemanju odločitev o vrstah potrebnih ukrepov. Ukrepi so lahko neprimerni, če jih razvijemo iz neustrezne ocene položaja.

S hitrimi ocenami lahko ugotovimo primernost predlaganih ukrepov:

Nevladna organizacija lahko, na primer, predlaga, da naj bi zagotavljali pomoč in svetovanje, ki naj bi ob prvem stiku oziroma hospitalizaciji, preprečile nadaljnjo institucionalno kariero. Podatki hitre ocene pokažejo, da se skoraj polovica ljudi, ki jih sprejmejo na psihiatrično kliniko, tja ne vrne več v naslednjih petih letih. Na prvi pogled pametna zamisel, se izkaže ne le za potratno temveč tudi neustrezno – obremenila bi ljudi, ki se tako ali tako ne vstopijo v »kariero duševnega bolnika«. Hkrati pa velja, da stanovanjske skupine, ki naj bi bile namenjene prav preseljevanju iz ustanov, te funkcije ne izpolnjujejo. Treba je torej iskati take odgovore, ki bodo omogočali preselitve oz. ukrepe, ki bodo lajšali stiske ljudi na terenu – reševale stanovanjske probleme, konflikte in obremenjenost svojcev itn. – torej socialnih sprožilcev potrebe po institucionalizaciji.

S hitrimi ocenami lahko prepoznamo ovire za predlagane ukrepe:

V mnogih deželah so omogočili uporabnikom dolgotrajne oskrbe neposredno financiranje storitev. V drugih je taka praksa naletela na odpor. S hitro oceno lahko ugotovimo, na kakšne ovire bomo naleteli in kako jih premagati.

S hitrimi ocenami lahko ugotovimo izvedljivost predlaganih ukrepov:

Nadomestek za neposredno financiranje je ponekod pomoč na domu, ki prav tako omogoči ljudem, da ostanejo doma in dobijo potrebne storitve. Vendar se vseeno pojavi vprašanje financiranja teh storitev, še posebej v revnih okoljih, kjer se subvencije (npr. dodatek za tujo nego in pomoč) porabi za preživetje celotne družine.

Hitra ocena mora zato biti izrecno del načrtovanja in razvoja ukrepov in služb na ravni skupnosti in države.

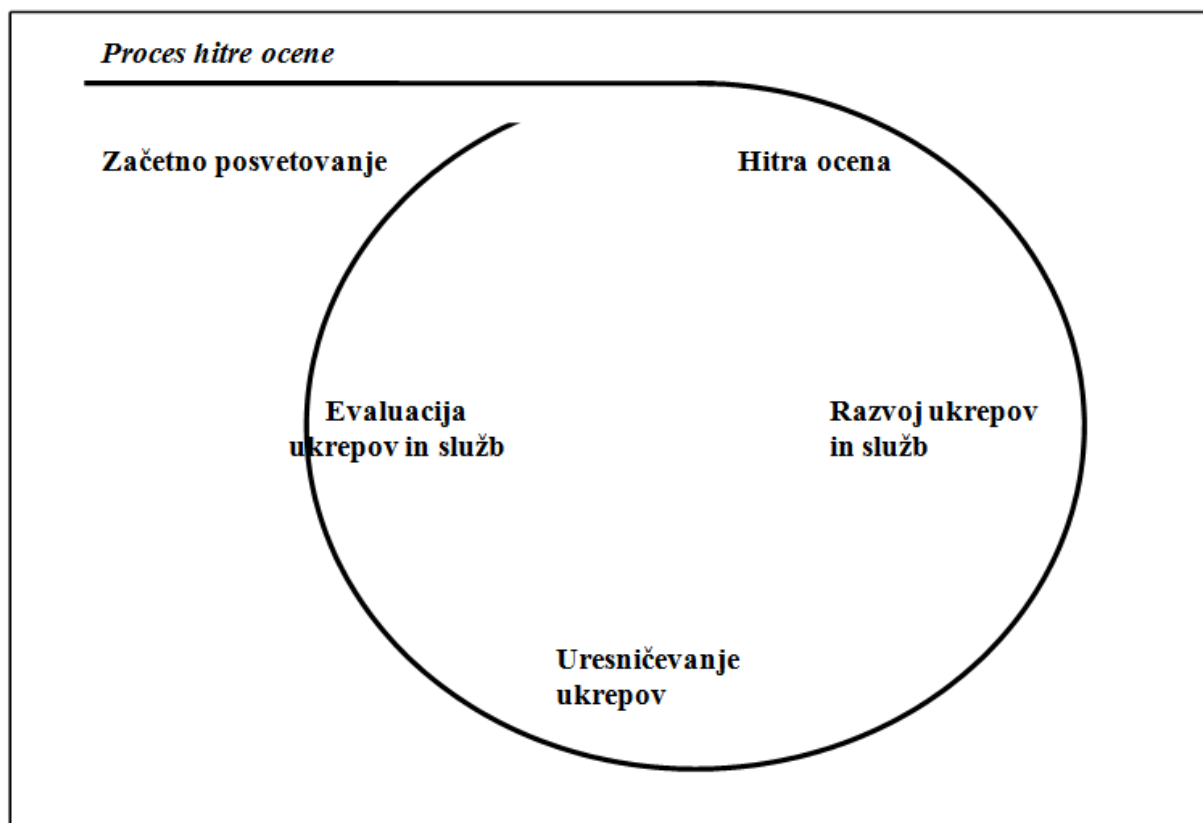
To pomeni, da hitro oceno uporabimo, ko že obstaja zavezanost za ukrepanje. Vendar pa je lahko vloga hitre ocene tudi v tem, da opozori vlado in skupnosti o potrebi in oblikah intervencij, ki jih lahko sprejmejo. Hitre ocene pogosto olajšajo ustvarjanje okolja, v katerem se lahko uspešno ukrepa.

Uporaba hitre ocene za demonstracijo izvedljivosti skupnostnih služb

Vključevanje uporabnikov v hitro oceno lahko, na primer, pokaže, da so uporabniki lahko dobri sodelavci pri razvoju in posledično pri izvajanju storitev. Prav tako lahko pogovori o načelih normalizacije spodbudijo spremembe v nekem zavodu, še preden se hitra ocena konča.

Hitre ocene so torej tesno povezane z razvojem in vrednotenjem ukrepov in služb. To pomeni, da HOPS zagotavlja ustrezno metodologijo, ne le za načrtovanje intervencij, ampak tudi za ocenjevanje *razvoja* služb in *izvajanja* ukrepov in storitev.

Slika 1: Proces hitre ocene

3. DEZINSTITUCIONALIZACIJA: POTREBE DOLGOTRAJNE OSKRBE, INSTITUCIONALIZACIJA IN MOŽNOSTI ZA VZPOSTAVLJANJE SKUPNOSTNE OSKRBE

Povzetek

V tem poglavju bomo podali osnovna konceptualna izhodišča za hitro oceno v namen dezinstitutionalizacije. Pregledali bomo (i) pojem potreb v povezavi z dolgotrajnimi stiskami, (ii) povzeli kritiko totalnih ustanov in (iii) orisali osnovne momente dezinstitutionalizacije kot abstraktnega stroja.²

Uvod

Evropske smernice v uvodu utemeljijo usmeritev k dezinstitutionalizaciji takole:

Več kot milijon otrok in odraslih živi v ustanovah po vsej Evropi (Mansell et al., 2007). Institucije so bile nekoč videti kot najboljši način za skrb za ranljive, ogrožene otroke in odrasle z različnimi potrebami po podpori in oskrbi. Dejstva pa kažejo, da je kakovost življenja ljudi, ki so v zavodskem varstvu vedno slabša kot v primerjavi z ljudmi, ki uporabljajo kakovostne storitve v skupnosti. Zavodsko varstvo pogosto povzroči dosmrtno izključenost in izločenost (segregacijo) (Smyke, A.T. et al., 2007; Pashkina, 2001; Rutter, M. et al., 1998). Raziskovanje zgodnjega razvoja otrok kaže, da lahko, ko gre za zelo majhne otroke, tudi relativno kratek čas domskega varstva negativno vpliva na razvoj možganov in vseživljenjsko vpliva na čustveno dobrobit in vedenje (Bowlby, J., 1951; Matějček, Z. in Langmeier, J., 1964; Nelson, C. in Koga, S., 2004; Rutter, M. et al., 1998). Zaradi teh razlogov in zaradi sprejetja na Konvencije ZN o pravicah invalidov (CRPD) in drugih instrumentov človekovih pravic, institucionalizacija vedno bolj velja kot slaba rešitev socialne politike in kršitev človekovih pravic.

KAJ JE "INSTITUCIJA"? (iz Evropskih smernic)

Smernice določajo institucije kot namestitveno oskrbo, v kateri:

- so stanovalci izolirani od širše skupnosti in/ali prisiljen živeti skupaj;
- stanovalci nimajo zadostnega nadzora nad svojim življenjem in nad odločitvami, ki vplivajo nanje; in
- zahteve in interesi organizacije imajo navadno prednost pred posameznimi potrebami stanovalcev.

V mnogih državah so se lotili procesa spreminja načina oskrbe in podpore otrok in odraslih tako, da so nadomestili nekatere ali vse ustanove za dolgotrajno bivanje z oskrbo v družini in storitvami v skupnosti. Ključni izziv je zagotoviti, da proces dezinstitutionalizacije izvajamo tako, da bomo spoštovali pravice raznih skupin uporabnikov, zmanjševali tveganja in škodo in zagotavljali pozitivne učinke za vse udeležence. Proces mora zagotoviti, da novi sistemi oskrbe in podpore spoštujejo pravice, dostojanstvo, potrebe in želje vsakega posameznika in njihove družine.

² Za prvi del, ki sledi uvodu – o potrebah, smo za zdaj uporabili skrajšani del doktorske disertacije Andreje Rafaelič, za drugi del – o dezinstitutionalizaciji in institucijah, pa poglavje Vita Flakerja, ki bo izšlo v spominskem zborniku za Vinka Skalarja poleti 2015. Besedila niso napisana ravno v stilu priročnikov, so pa dobri povzetki gradiva, ki ga za hitro oceno potrebujemo. V procesu raziskovanja bomo priročnik izboljševali in nadgrajevali – popravili bomo tudi ta del, da bo bolj jedrnat in dinamičen.

Ključna spoznanja, do katerih smo skozi čas prišli, vključujejo:

- pomembnost vizije;
- potrebo po sodelovanju s civilno družbo;
- potrebo po vključitvi vseh zainteresiranih akterjev (deležnikov); in
- ključno vlogo močnega in vztrajnega vodenja procesa.

(Evropske smernice)

Pomembnejši pojmi, ki so povezani z dezinstitutionalizacijo, a ne pomenijo nujno istega procesa:

- *dehospitalizacija* (zmanjšanje števila postelj),
- *transinstitutionalizacija* (selitev iz ene ustanove v drugo),
- *zapiranje ustanove/institutional closure* (zapiranje določene ustanove in ne nujno pomeni preselitve vseh stanovalcev v skupnost),
- *skupnostna oskrba/community care* (razvoj skupnostnih služb in ne nujno pomeni tudi, da obenem ljudi selimo iz zavodov in jih zapiramo).

Dezinstitutionalizacijo spremljajo sorodni procesi in pojmovanja:

- *dolgotrajna oskrba* – vzpostavitev sistema za ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske tako, da jim omogoči, da živijo v svojem okolju;
- *normalizacija oz. prevrednotenje družbenih vlog* – merilo, koliko je neka storitev ali služba podobna vsakdanjemu, navadnemu življenju, do katerega imamo vsi pravico, in koliko od njega odstopa oz. je podobna življenju v ustanovi oz. v razvrednotenem okolju in družbeni vlogi;
- *samostojno življenje* – pomeni živeti življenje, kjer lahko sami odločamo – seveda rabimo pri tem podporo drugih;
- *neposredno financiranje* – namesto izvajalcev storitev prejme sredstva za oskrbo uporabnik, ki jih potem uporabi za naročanje in plačevanje storitev;
- *vmesne strukture* – so službe, ki so vmes med institucionalnim načinom organizacije oskrbe in samostojnim življenjem (stanovanjske skupine, dnevni centri, skupine za samopomoč, ipd. – v procesu dezinstitutionalizacije so nujni prvi korak za preselitev ljudi iz ustanov, morajo pa biti predvsem prehodnega značaja – saj obstaja možnost, da se spremenijo v majhne institucije.

Dezinstitutionalizacija je usmerjena predvsem v tiste ustanove, ki so namenjene dolgotrajnim namestitvam in posledično tistim ljudem, ki doživljajo dolgotrajne stiske. Zato je tudi komplementarna – tako rekoč druga plat medalje dolgotrajne oskrbe. Dolgotrajna oskrba je ideja oblikovati sistem oskrbe, za tiste, ki potrebujejo organizirano, kontinuirano in stalno podporo in pomoč, ki naj bi izhajal iz potreb ljudi, jim bil prilagojen in omogočal, da ostanejo v svojem okolju.

Dolgotrajna oskrba je tudi nov steber socialne varnosti, ki se je pojavil zaradi (Flaker e tal., 2008):

- *demografskih sprememb* - več ljudi z dolgotrajnimi stiskami in obrnjeno razmerje oskrbe (manj ljudi, ki skrbijo zanje),
- *sprememb v kulturi sožitja* – v neformalnih omrežjih, družinah in soseskah,
- *napredka medicine* – več ljudi preživi težke bolezni in poškodbe in potrebuje oskrbo,
- *dezinstitutionalizacije* - ne le kot organizacijskega procesa, ampak tudi kot vrednote,

- *individualizacije oskrbe* – skupnostna oskrba, kompleksne potrebe, osebni paketi storitev,
- *državlanskih pobud in političnega pritiska* – uporabniških skupin, sorodnikov, javnosti.

Dolgotrajno oskrba je paradigatski premik, ki ga določajo naslednje spremembe:

Slika 2

→ <i>Status</i>	→	→ <i>Potrebe</i>
→ <i>Medicinski model</i>	→	→ <i>Socialni</i>
→ <i>Institucije</i>	→	→ <i>Skupnost</i>
→ <i>Standardne storitve</i>	→	→ <i>Po meri</i>
→ <i>Predmet</i>	→	→ <i>Subjekt oskrbe</i>
→ <i>Terapevtsko</i>	→	→ <i>organizacijsko</i>
→ <i>Deduktivno, aksiomatsko</i>	→	→ <i>Induktivno, eksperimentalno</i>
→ <i>Odvisnost</i>	→	→ <i>Avtonomija</i>
→ <i>Skrbniška vloga</i>	→	→ <i>Zagovorniška</i>
→ <i>Cona</i>	→	→ <i><u>Pressing</u></i>
→ <i>Ponavljjanje</i>	→	→ <i>Inovacije</i>
→ <i><u>Segmentacija</u></i>	→	→ <i>Zveznost oskrbe</i>
→ <i>Normativno, omejevalno</i>	→	→ <i>Restriktivno dodeljevanje</i>
→ <i>Razdeljevanje sredstev</i>	→	→ <i>Aktiviranje virov</i>

3.1 Potrebe

Kako pojmujeemo potrebe

Potrebe so kompleksen pojem, ki jih avtorji razlagajo na razne načine, z raznolikimi diskurzi. Ilič (1997) vzpostavi kritičen pogled na pojem potreb, saj se pojem potreb pojavi šele v modernem (in vprašljivem) diskurzu razvoja. Razvoj pomeni obljubo po napredku in daje upanje, da bomo nekoč dosegli nekaj boljšega. Diskurz razvoja nam vzbuja pričakovanje, da bomo lahko potrebe definirali in jih zadovoljili. Nujnosti predindustrijskih družb, kapitalizem prevede v produkte in storitve. Desetletja razvoja lahko razumemo kot obdobje dekonstrukcije nujnosti in rekonstrukcije želja v potrebe. Po drugi svetovni vojni z zadovoljevanjem potreb prebivalstva, ki naj bi ga omogočila socialna država, postane koncept potreb eden od temeljev političnih diskurzov. Vzpostavlja legitimiteto vladajočih elit, je normativen, saj na eni strani predpisuje, kaj naj bi ljudem pripadalo in je zato potrebe moč brati kot pravice, ki jih lahko uresničujemo. Vlade zahodnega sveta začno razumevati svojo vlogo kot odgovornost za socialno planiranje, kakovost življenja prebivalstva pa enačijo z ekonomskim položajem.

V priročniku uporabljamo izraz »potrebe« predvsem kot tehnični termin, kot uveljavljeno frazo. Ko govorimo o potrebah, hkrati mislimo tudi na nuje kot na želje.

Dean (2010) razdeli klasične teorije potreb na *utilitarne* teorije (potrebe kot objektivni interesi), *ekonomske* (potrebe kot subjektivne preference), *psihološke* (potrebe kot notranje gonilo) in *družbene* (potrebe kot konstitutivne značilnosti družbe v marksistični teoriji).

Utilitarno razumevanje potreb (Cutler in sodelavci 1986, Rawls 1972, Persky 1995) razumeva človeka kot utilitarni subjekt, ki je sposoben, ko je ustrezno informiran, maksimizirati svoje sposobnosti in koristi. Pri tem je nujna predpostavka, da je potrebe mogoče definirati racionalno in da lahko posamezniki upoštevajo svoje objektivne interese. Ekonomsko razmišljanje o zadovoljevanju potreb temelji predvsem na ideji svobodnega trga, izbiri in preferencami svobodnega posameznika. Svobodni trg naj bi najbolje, najpravičnejše in najučinkoviteje razdeljeval vire za zadovoljevanje potreb. Če se na svobodnem trgu nekateri ne odločajo pravilno, je to njihova osebna težava, ni pa to nepravilno (Hayek 1976, Nozick 1974). Psihološke teorije potreb razumejo potrebe kot notranje gonilo posameznika, da bi čim bolj napredoval v življenju. Najodmevnejši predstavnik psihološkega razumevanja potreb je Maslow (1943, 1970), ki je sestavil hierarhijo sedmih osnovnih potreb. Da bi posameznik lahko napredoval in zadovoljil potrebe, ki so višje v hierarhiji, naj bi najprej moral zadovoljiti nižje potrebe. Želja po zadovoljevanju potreb pa naj bi posameznika motivirala k napredovanju in zadovoljevanju potreb v višjih kategorijah.

Marxistično usmerjeni teoretiki) zavračajo psihološko in utilitarno definiranje potreb. Kapitalizem je odtujil človeštvu, ne samo delo, ampak tudi ostale vire, ki bi jih lahko uporabili za zadovoljevanje potreb. Zadovoljevanje potreb človeka in družbe Marx definira skozi štiri značilnosti človeka in njegovega obstoja; delo, zavest, družbenost in zgodovinski razvoj. Delo razume kot namero človeka, da vzpostavi interakcijo s svetom, ki ga obdaja. Z delom lahko zadovoljimo instrumentalne potrebe in lahko hkrati razvijemo kreativne spretnosti in kritično znanje, ki definira človeštvo. Zavest je tisto, kar razlikuje človeka od ostalih živih bitij in mu omogoči, da izpelje akcijo z

namenom. Vsaka akcija, dejavnost človeka je definirana z družbenim kontekstom in družbenimi odnosi. Ljudje smo zgodovinska bitja. Človeška zgodovina je zgodovina boja za emancipacijo, osvoboditev, da bi prišli do točke v zgodovini, ko bi lahko vsi zadovoljili človeške potrebe.

Flaker in sodelavci (2008: 9–14) govorijo o treh diskurzih potreb. Prvi diskurz se osredotoča na delazmožnost in dolžnost, da vsak posameznik poskrbi za svoje preživetje. Sen (1987 v Flaker in sodelavci 2008) definira kakovost življenja kot dosežek zadovoljive socialne situacije v okviru fizičnih zmožnosti posameznika. Vzrok družbenih problemov pa vidi v pomanjkljivosti posameznikov, zato naj se ne bi država in socialna politika v čim manjši meri vmešavala v blaginjo državljanov. Značilnost sistema socialne politike, ki temelji na tem diskurzu, je omejevanje storitev v javnem sektorju in večanje odgovornosti zasebnega sektorja³.

Naslednji diskurz, ki ga Flaker in sodelavci omenjajo, je diskurz potrošništva oziroma diskurz, ki posameznika definira kot potrošnika, ki kupuje storitve na prostem trgu. Sočasno s tem diskurzom tudi Maslow razvije svojo hierarhijo potreb. Z njo podpre idejo, da je posameznik sam odgovoren za uresničitev svojega življenjskega načrta. Shih in Johnson (1978 v Flaker in sodelavci 2008) v okviru potrošniškega diskurza potreb govorita o tem, da v sodobnih kapitalističnih družbah potreba po posedovanju določa vse druge potrebe. To omogoča osebni razvoj in samouresničevanje ter primerjanje z drugimi. Za potrošniški diskurz so revni problem, ker nimajo virov za zapravljanje in s tem ovirajo napredek države.

Tretji diskurz o kakovosti življenja in potrebah je diskurz osebne izkušnje družbenega zatiranja in izključevanja. Ta govori o virih in nadzorom nad temi, ki jih ima posameznik. Se pravi posamezniki oziroma uporabniki socialnega varstva naj bi si lahko izboljšali kakovost življenja tako, da lahko dostopajo do virov pomoči in na njih vplivajo in jih nadzirajo. Ta diskurz so razvila uporabniška gibanja (Oliver 1996, Barnes 1991), ki so zavrnila pokroviteljstvo strokovnjakov in zahtevala večji vpliv nad lastnim življenjem in zagotavljanje do dostopnosti storitev v različnih sistemih socialne politike.

Na tem diskurzu temelji tudi koncept potreb in dolgotrajne oskrbe, kot smo ga razvijali v socialnem delu. Na premiku od ezoteričnega znanja strokovnjakov in institucij, od načrtovanja odgovorov od zgoraj navzdol (Škerjanc 2010), k znanju, ki izhaja iz uporabnikov in je prostorsko locirano v skupnosti, k ugotavljanju potreb in načrtovanju odgovorov od spodaj navzgor. Na teh predpostavkah smo utemeljili tudi novo paradigmo dolgotrajne oskrbe.

Kot pravijo Flaker in sodelavci (2008: 21), je dolgotrajna oskrba “fenomen, ki prinaša veliko novost pri zagotavljanju socialne varnosti kot povsem drugačna paradigma *sui generis*, ki presega stare obrazce organiziranja oskrbe, načinov pristopa k človeški stiski, statusa uporabnikov in bistva procesov pomoči. Dolgotrajna oskrba je prekinitev, paradigmatični prelom in preboj, ki ustvarja nove obrazce solidarnosti, pomoči in strokovnosti. Z vzpostavljanjem novih mehanizmov socialne varnosti in novih organizacijskih struktur in novih načinov zagotavljanja storitev pomoči in

³ Politika zategovanja pasu, ki se je uveljavila v večjem delu zahodnega sveta od začetka svetovne krize 2008, temelji na tem neo-konzervativnem diskurzu. V čim večji meri prenašati odgovornost na posameznike, hkrati pa jim odvzemati pravice, prejeme in storitve, do katerih bi bili sicer upravičeni.

podpore stojimo pred izzivom, kako na različnih ravneh vzpostaviti nove odgovore, ki bodo presegali stare delitve, paradokse in tudi krivice posameznikom in skupinam.”

Tabela 1: Novosti dolgotrajne oskrbe (vir: Flaker et al, 2008:21)

	Stara paradigma	Nova paradigma
Organizacija ponudbe	ločeno zdravstveno in socialno varstvo	posebno polje dolgotrajne oskrbe
Upravičenost	status in diagnoza	potrebe
Količina sredstev	glede na zaposlitev in višino dohodkov	glede na potrebne storitve
Plačilo	posredno – prejmejo izvajalci storitev	neposredno – prejmejo uporabniki
Razmerje do pomočnikov/strokovnjakov	odvisnost pokroviteljstvo	neodvisnost partnerstvo
Položaj uporabnika	ločenost razvrednotene vloge	sodelovanje v skupnosti cenjene vloge
Organizacija oskrbe	drama institucionalizacija	kontinuiteta oskrbe
Metode načrtovanja in izvajanja oskrbe	standardne storitve pasivni prejemniki	storitve po meri uporabnikova izbira in želja
Znanje	strokovno aksiomatično	uporabniško izkustveno
Neformalni pomočniki	preobremenjeni ali izključeni	podpora povezave s skupnostjo
Podoba uporabnika	nemoč, odvisnost	produktivni potrošnik
Prejete storitve	glede na ponudbo, včasih tudi nepotrebne	glede na povpraševanje uporabnikov prejmejo natančno to kar potrebujejo
Finance	nejasne	transparentne

Indeks potreb in katalog odgovorov, ki so ga razvili Flaker in sodelavci (2008), je praktičen poskus razmišljanja o potrebah. Je enciklopedija in zemljevid potreb po dolgotrajni oskrbi, ki smo ju ustvarili, da bi lažje razvijali in vzpostavljali odgovore. Če namreč želimo uspešno in učinkovito odgovoriti na potrebe ljudi, jih moramo vprašati, kaj potrebujejo, in skupaj z njimi iskati odgovore. Hkrati pa je orodje za načrtovanje sistema dolgotrajne oskrbe, ki bo temeljil na novi paradigmi.

Indeks je tudi orodje, ki nam je lahko v pomoč pri načrtovanju in izvajanju dezinstitutionalizacije. Dezinstitutionalizacija bi namreč morala tako na sistemski kot osebni ravni vzpostaviti odgovore na vse kategorije indeksa, če želimo imeti učinkovito oskrbo v skupnosti. Pri analizi gradiva smo namreč ugotovili, da gre pri zadovoljevanju potreb ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske, za krožno zanko. Če ene potrebe ne morejo zadovoljiti, potem ta vpliva na možnosti zadovoljevanja druge in

tako se uporabniki vrtijo v začaranem krogu nezadovoljenih potreb. Če človek nima stanovanja, si potem težko poišče službo, nima denarja, zato ima tudi manj prijateljev, saj jih nima kam povabiti, pa tudi, ker nima denarja, da bi šel na mesta, kjer bi si lahko poiskal prijatelje in tako na prej.

Kot torej razmišljamo po prehodu k skupnostnim oblikam oskrbe in transformaciji ustanov, je ključno, da ocenimo potrebe ljudi z dolgotrajnimi stiskami in, da te ne zožimo zgolj na en segment posameznikovega življenja ali zgolj na skrb za njegovo telo, varnost in zdravje. O potrebah moramo razmišljati širše kot o načinu, da premostimo diskriminacijo, prikrajšanost in sledimo ciljem in ambicijam vsakega človeka posebej.

Indeks potreb

Namesto hospitalizacije in institucionalizacije

Za ljudi, ki živijo v domačem okolju je pomembno, da ostanejo doma, da ne gredo v bolnico ali zavod, to je pomembno pogosto tudi za njihove sorodnike, vsaj dokler se ne izčrpajo. Za ljudi, ki živijo v ustanovah, pa je pomembno priti ven (Flaker in sodelavci 2008: 30–32). Včasih se sicer ljudje, ki dolgo živijo v ustanovah, bojijo vrnitve v skupnost, jih skrbi, kako bo in stvari, ki bi lahko šle narobe. Z zadostno podporo strokovnjakov in različnimi načini zagotavljanja varnosti, se hitro opogumijo in začno načrtovati svojo preselitev (Flaker in sodelavci 2011). Podobno je tudi s svojci, tudi ti se bojijo vrnitve sorodnikov v domače okolje, zato potrebujejo zagotovila in podporo strokovnjakov, da sprejmejo sorodnike bodisi nazaj domov ali pa jih podprejo pri preselitvi v skupnostne oblike življenja (Bohinec in Rafaelič 2012, Flaker in sodelavci 2008: 30 – 110). Sorodniki so zaradi sistema izčrpavanja⁴, ki ga imamo v Sloveniji, pogosto preobremenjeni, saj morajo sami skrbeti za svoje sorodnika, so prepuščeni sami sebi in jih, tudi njih same – zaradi veliki fizičnih in psihičnih obremenitev, pestijo zdravstvene težave (Flaker in sodelavci 2008: 48 – 58).

Program dezinstitutionalizacije bi moral torej uporabnikom zagotoviti gotovost, normalizirati tveganja (Flaker in Grebenc 2014, Flaker 1994), s katerimi se srečujejo in jim zagotoviti tako oskrbo, ki jih ne bo varovala pred vsakršnimi tveganji in možnimi spodrsiljaji v življenju, ampak omogočila prevzemanje odgovornosti in delanja napak. To seveda ne pomeni, da se s tem strokovnjaki odrečejo odgovornosti za pomoč uporabnikov, ampak je njihova dolžnost ta, da zagotovijo uporabniku, da se bodo lahko informirano odločali (O'Sullivan 2010, Harding in Beresford 1996, Škerjanc 2010) in imeli zadostno podporo in zadostna sredstva, da se bodo lahko izognili neželenim dogodkom.

Program dezinstitutionalizacije mora zagotoviti tudi zadostno podporo svojcem. Nekaterim bodo dovolj zagotovila strokovnjakov, tistim, ki pa se bodo aktivno vključili vsakdanje življenje povratnikov iz zavodov, pa bo potrebna dejanska, kontinuirana pomoč in podpora pri delu z uporabniki.

⁴ V Sloveniji imajo ljudje na voljo dve možnosti: ali živijo v instituciji in jim ta zagotavlja celotno podporo ali pa živijo doma s podporo sorodnikov in prijateljev. V skupnosti neformalni pomočniki težko dobijo kakršnokoli pomoč. Sicer obstajajo nekatere storitve v skupnosti, vendar so te minimalne in, ko ljudje potrebujejo več pomoči in podpore, se bližnji začno izčrpavati. Tako uporabniki ostajajo doma dokler se vsi neformalni viri ne izčrpajo, potem pa morajo v institucijo. Nasprotje temu bi bil sistem kontinuirane podpore in pomoči, ki bi dopolnjevala in spodbujala neformalno pomoč.

Stanovanje

Flaker in sodelavci (2008: 111–112) ne definirajo stanovanja zgolj kot prostora, v katerem lahko človek živi, ampak tudi kot socialni prostor, ki omogoča uresničevanje vrste drugih potreb: po druženju, ustvarjanju družine, shranjevanju lastnih predmetov zasebnosti in ustvarjanju lastne identitete.

Ljudem, ki živijo v ustanovah, je vse to odvzeto že ob vstopu v ustanovo (Goffman 1961, Flaker 1998). Ljudje ob vstopu v ustanovo zapustijo svoj dom, odvzamejo jim njihove predmete⁵ in s tem tudi njihovo identiteto. Tisti, ki pa so že od otroštva v takih ustanovah, tega sploh nikoli niso imeli in je zanje potrebno stanovanje in njegove socialne funkcije na novo ustvariti. Naloga dezinstitutionalizacije in njenih akterjev torej ni zgolj zagotoviti ustreznih stanovanj in dostopnosti do njih, ampak tudi organizacija preselitve in pozneje tudi oskrbe tako, da bodo stanovanja res imeli na razpolago uporabniki, da bodo določali, kaj bodo v njih imeli, koga bodo vanje povabili, kako bodo v njih živeli – skratka da bodo v njih suvereni in da bo to res njihov *dom*.

Delo in denar

Delo pogosto določa človeka, ne samo njegov status v družbi, ampak zadovoljuje potrebe po ustvarjalnosti in dejavnosti. Hkrati je delo sredstvo preživetja, orodje za ustvarjanje stvari, ki jih potrebuje oz. da jih s plačo kupi. Je tudi en od bistvenih okvirjev za organizacijo identitete in druženje in spoznavanje novih ljudi. Za tiste, ki ne delajo, so sodobne družbe izumile nadomestne statute; invalidov, upokojencev, brezposelnih, mladoletnih. Nekateri izmed teh statusov zagotavljajo tudi dohodek (običajno zelo nizek), drugi pa ne, ker so odgovorni za njihovo preživljanje drugi (otroci).

Ljudem, ki živijo v institucijah, pa je pogosto odvzeta pravica do dela, bodisi zaradi njihovega statusa bodisi ker jih življenje v ustanovi odtuji od sveta dela in možnosti zaposlovanja. Skupna značilnost ljudi, ki živijo v institucijah je revščina, pomanjkanje denarja, ne samo zato, ker ne morejo delati in ker so prejemki, ki naj bi nadomeščali plačo prenizki, ampak tudi zato, ker jim premoženje skopni: bolj pogosto brez stanovanj ali pa jim ta propadajo, revnejši so tudi, ker nimajo veliko ljudi v svoji mreži, ki bi jim lahko pomagali ali pa jih materialno podprli (Flaker in sodelavci 1999).

Pri prehodu v skupnost je pomembno dvoje: zagotoviti ljudem, da bodo lahko dejavni, in, da bodo imeli dovolj denarja, da si bodo lahko zagotovili tako oskrbo, ki jim bo omogočala vključevanje v skupnost. Nekateri ljudje, ki se bodo vrnil iz zavodov, bodo iskali plačano zaposlitev. Za te bo treba vzpostaviti nove oblike zaposlovanja, zadružne, ki bodo nadomeščale delovno terapijo z možnostjo opravljanja cenjenih poklicnih vlog (Del Giudice, Tacca 1999). Za tiste, ki ne bodo iskali zaposlitve, pa bo treba organizirati in vzpostaviti nove načine preživljanja časa, dejavnosti. Take, ki jih bodo vključevale v okolje in hkrati zadovoljevale njihove življenjske ambicije.

⁵ Mali (2008) sicer navaja, da nekateri domovi za stare dovolijo ljudem, da s seboj v dom prinesejo svoje stvari, da si opremijo sobe po lastni želji in podobno. To je značilnost ustanov, ki so bolj usmerjene v socialni model zagotavljanja oskrbe.

Sistem pa mora zagotoviti pogoje, da se bodo ljudje lahko zaposlovali. To pomeni v prvi vrsti vrniti tistim, ki jim je bila odvzeta, pravico do dela, omogočiti prehodnost med statusi in ustvariti take mehanizme, ki bodo na zakonodajni in praktični ravni pozitivno diskriminirali povratnike iz zavodov in ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske.

Vsakdanje življenje in prosti čas

Potek dneva in življenja ljudi, ki živijo v institucijah, je zelo neobičajen in nevsakdanji. Vsi dnevi potekajo bolj ali manj enako, po formalnem in neformalnem hišnem redu ustanove. Rutine, ki jih imamo ljudje v vsakdanjem življenju, se v ustanovi spremenijo, ljudje zjutraj ne vstanejo in ne začno vsakdanjih opravil, ampak čakajo. Nimajo opravkov, saj jih drugi naredijo namesto njih, za gospodinjstvo ne morejo skrbeti, ker ga nimajo, pristočasne aktivnosti organizira ustanova. Zato si pogosto ljudje, ki več let živijo v institucijah, teže organizirajo dan in življenje, pozabijo veliko spretnosti, kako skrbeti zase, za gospodinjstvo, poskrbeti za opravke in kako si organizirati prosti čas.

Učinkovite terenske službe bodo morale ob procesu dezinstitutionalizacije zagotoviti ljudem podporo pri ponovnem osvajanju spretnosti, ki so jih pozabili ali pa jih povsem na novo naučiti določenih spretnosti, hkrati pa ustvariti dovolj priložnosti v življenju posameznika, da si bo lahko vsakdanje življenje organiziral po svoji meri. Pomemben del zagotavljanja podpore in pomoči pri vsakdanjem življenju bodo tudi prevozi.

Nelagodje v interakciji

Interakcijski prekrški so del našega vsakdana. Vsi jih počnemo in se zanje običajno tudi opravičujemo ali jih popravljamo, zato gredo večinoma mimo nas, ne da bi jih opazili. Ljudje z dolgotrajnimi stiskami se v zadregah znajdejo bolj pogosto oziroma jih drugi bolj opazijo oziroma občinstvo prekrške, ki jih delajo ljudje z različnimi nalepkami, pogosto interpretira skozi njihovo nalepko.

Za institucije bi lahko rekli, da so naravni milje interakcijskih prekrškov, tam prekrški postanejo nevidni. Stvari, ki bi ljudi zunaj institucij spravile v zadrego, ostajajo v zavodu neopazne. Na primer, vstop v sobo brez trkanja na vrata, spraševanje popolnih neznancev o tem, ali so v določenem dnevu šli na stranišče, spanje na klopcah sredi belega dne, poljubljanje ljudi, ki jih komaj spoznaš, so stvari, ki bi nam zunaj zavoda povzročile nelagodje. V zavodu pa je to rutina, ki je samoumevna in neopazna.

Zaradi okoliščin, v katerih so stanovalci zavodov živeli, se pogosto po vrnitvi v skupnost znajdejo v številnih interakcijskih prekrških. Osebe skupnostnih služb se bo pogosto morali postaviti v vlogo zagovornikov uporabnikov, zaupnikov, prevajalcev ali mediatorjev z občinstvom.

Pogosto pozabimo ali spregledamo interakcijske prekrške, ki jih dela osebe. Pomembno bo torej izobraževanje različnih profilov za bolj občutljivo in spoštljivo delo z uporabniki in ideološki premik od razumevanja uporabnikov kot predmetov popravljanja k dožemanju uporabnikov kot sodelavcev pri organizaciji in izvajanju oskrbe v skupnosti.

Stiki in družabnost

Za ljudi, ki živijo v zavodih, bi lahko rekli, da imajo vsakodnevno številne stike, a so kljub temu osamljeni. Stiki, tako normativni, informativni in menjalni, so vezani na institucijo, na ljudi, ki tam živijo in delajo. Od drugega sveta pa so, razen redkih obiskov, izolirani⁶. Pa tudi stiki in odnosi v ustanovi običajno niso topli, globoki ali prijateljski (Brandon xx), ampak pogosto konfliktni, hierarhični in prisiljeni.

Tudi ljudje, ki živijo doma in potrebujejo dolgotrajno oskrbo, so pogosto osamljeni, zaradi fizičnih in arhitektonskih ovir, revščine in stigme. Zato bo eden izmed glavnih izzivov novih terenskih služb preseči osamljenost – tako povratnikov iz zavodov kakor tistih ljudi, ki živijo doma. Če dolgotrajna oskrba po meri posameznika v skupnosti ne bo presegla osamljenosti, bo ostala zgolj še en neposrečen poskus neoliberalnega režima in ideologije (Glasby in Littlechild, 2002: 101).

Institucionalna kariera

Goffman (1961: 119) povezuje institucionalno kariero z dvema ključnima dejavnikoma, na eni strani notranje doživljanje posameznika pri ustvarjanju in doživljanju lastne identitete in na drugi strani kot dejanski položaj posameznika, življenjski stil in status človeka v instituciji. Goffman (*ibid.*: 122– 155) razdeli institucionalno kariero človeka na tri faze; pred vstopom v institucijo, obdobje v instituciji in obdobje po zapustitvi institucije oziroma obdobje bivšega pacienta (stanovalca zavoda).

Potrebe povezane z institucionalno kariero so povezane tako z bivanjem v instituciji, osebjem in možnostmi izbire in informiranosti, ki jih ljudje tam imajo, kot z drugimi službami v skupnosti. Uporabniki si želijo službe, ki bodo bolj po njihovi meri in osebje, ki bo preseglo birokratske vloge, jih bo poslušalo in jim posvetilo čas. Drugi del potreb povezanih z institucionalno kariero se nanaša predvsem na nalepko in posledice, ki jih ta prinaša – nezadovoljstvo z zdravlili, z osebno bibliografijo, ki ni ga postavlja v necenjen in neenakovreden položaj z občinstvom in premalo priložnostmi za prevzemanje različnih družbenih vlog.

Za razne akterje in službe, ki bodo vpete v sam proces dezinstitutionalizacije in organizacijo skupnostnih služb, bosta ključni tako faza v instituciji kakor faza po zapustitvi zavoda. Za dezinstitutionalizacijo je pomembno, da ljudje na novo začno ustvarjati lastno identiteto že v instituciji, zato je pomembno, da se odnosi v ustanovi, ki je v procesu transformacije, začno demokratizirati (Basaglia 1968, Johnson 1998) in da imajo uporabniki več priložnosti izraziti svojo voljo in uresničevati svoj potencial.

Za skupnostne službe pa ne bo vprašanje le, kako nadomestiti izgubljeni čas v instituciji (Goffman 1961, Flaker 1998), ampak tudi, kako pomagati ljudem, da ne bodo več ujetniki svojih zgodb (Grebenc 2001), da ne bodo več ostajali v vlogi duševnega bolnika (Scheff 1966, Estroff 1981) in, da bodo lahko začeli ustvarjati nove kariere, ki jih bodo postavile v nove, da ne bodo vloge bolnika ostajale edine, katerih se bodo lahko ljudje oprijeli.

⁶ Nekateri zavodi so celo tako odmaknjeni od sveta, da nimajo niti signala za mobilno omrežje.

Neumeščenost in pripadnost

Zadnja potreba v katalogu je potreba po neumeščenosti in pripadnosti. Uporabniki dolgotrajne oskrbe zahtevajo več vpliva in moči nad lastnim življenjem (Boxall in sodelavci 2009), a hkrati jim je pomembno, da niso izključeni, da so povezani in vključeni v skupnost. Na mikro ravni lahko definirano vključevanje kot fizični in socialni vstop v skupino (Flaker in sodelavci, 2008: 362–363), kot povezavo med posameznikom in skupino za uresničevanje skupnih interesov ali druženje, zaradi raznih aktivnosti, dela itd. (Jordan, 2007:5).

Ob dezinstitutionalizaciji bodo uporabniki lahko zaživel samostojno, neodvisno življenje, a si težko predstavljamo, da bi lahko imeli zares samostojno življenje brez povezovanja z drugimi, sorodniki in prijatelji. Paradoksalno ljudje, ki se bodo vračali iz zavodov, bodo potrebovali več neodvisnosti, hkrati pa je nemogoče biti neodvisen, če nimaš moči. Za to, da lahko uresničujemo svoje potrebe pa moramo biti vključeni in se povezati z drugimi. Dober program dezinstitutionalizacije bo torej moral razviti take osebne storitve, ki bodo omogočale samostojno življenje, hkrati pa tudi razvoj kolektivnih odgovorov, ki bodo krepili skupnost, povezovali ljudi in ki bodo temeljili na etiki neizključevanja.

Registri potreb

Kategorije kataloga potreb Flaker in sodelavci (2008) razdelijo na dva sklopa na magistralne, ki so splošno prepoznane kot potrebe v naši civilizaciji, in take, ki bolj izstopajo pri ljudeh z dolgotrajnimi stiskami. V prvi sklop štejemo stanovanje, delo in denar, stike in druženje in vsakdanje življenje, v drugi pa namesto hospitalizacije in institucionalizacije, interakcijske prekrške, institucionalno kariero in neumeščenost in pripadnost. Tudi za slednje ne moremo reči, da so specifične ali značilne samo za ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, so pa pri njih pogostejše ključnega ali celo usodnega pomena. Za ostale ljudi pa so te potrebe večinoma naključne, prehodne situacije v življenju in zato redkeje izražajo potrebe v zvezi z njimi.

Potrebe lahko analiziramo po vsaj štirih registrih. Prvi je register eksistencialnega okvirja, kjer lahko registriramo eksistencialne nuje bivanja. Drugi register je register družbeno normativnih in funkcionalnih potreb, ki nam govori o organizacij osebne izkušnje in identitete. Tu lahko registriramo potrebe, ki nam oblikujejo življenje in omogočijo delovanje v družbi.

Tretji je register specifičnih potreb uporabnikov dolgotrajne oskrbe. Te potrebe izhajajo predvsem iz posebne ranljivosti univerzalnih potreb pri ljudeh z dolgotrajnimi stiskami. Glavna naloga teh potreb je ohraniti ali vrniti možnosti zadovoljevanja univerzalnih potreb. Četrty register je register inovativnih potreb, ki zahteva iskanje novih, nestandardnih odgovorov. Ta register ni nujno povezan s potrebami ranljivih skupin, pogosto pa je, saj je treba za ljudi z izjemnimi potrebami pogosto poiskati nove, nestandardne odgovore, ali pa nas njihova stiska opozarja na nekatere potrebe, ki jih zaradi samoumevnih rešitev sicer v vsakdanjem življenju ne prepoznamo. Vsakdo, kdaj v življenju potrebuje prostor za umik. Z raziskovanjem potreb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, pa smo videli, da bi lahko za to imeli poseben prostore, zatočišča, v katere bi se vsi lahko umikali, si odpočili in se vrnili v vsakdanje življenje.

Rdeči niti, ki povezujeta potrebe in registre potreb, sta stigma in prikrajšanost – sta pravzaprav skupni značilnosti uporabnikov dolgotrajne oskrbe. Potrebe imamo vsi enake, a jih navadno ljudje z dolgotrajnimi stiskami ne morejo zadovoljiti v tolikšni meri kakor ostali. Potrebe se med sabo krožno definirajo in povezujejo. Ko so ljudje z nalepko prikrajšani glede ene potrebe, težje zadovoljujejo tudi druge. Zaradi stigme, na primer, ljudje težje dobijo službo, ker nimajo službe, ne morajo najeti stanovanja, ker nimajo stanovanja in službe se njihova stiska poveča in nalepka utrdi.

Potrebe in odgovori nanje so med sabo ozko semantično povezani. Odgovori postanejo označevalci potreb – ko smo lačni, rečemo, da potrebujemo hrano in če imamo v frižiderju hrenovke, bodo hrenovke naša potreba. Strokovnjaki pri svojem delu tudi uporabljajo »logiko frižiderja« – uporabnikom ponujajo tisto, kar je na voljo, pogosto nekaj, kar uporabnikom ni všeč in kar ne potrebujejo. V socialnem delu, socialnem varstvu in dolgotrajni oskrbi je pomembno, da ne določamo potrebe s ponudbo odgovorov, ampak moramo najprej spoznati, kaj človek potrebuje (si želi oz. je zanj nujno), in potem uporabiti za zadovoljitev njegovih ali njenih potreb raznolike odgovore – v ansamblu in precizno po meri vsakega posameznika.

Tudi če potrebe poskušamo analizirati kot situacijske nuje in kolektivne želje, še vedno pogosto izhajamo iz primanjkljaja, saj nas zanima, kaj ljudem manjka. Potrebe doživljamo in *zaznavamo* kot nuje ali želje. Ko jih *zadovoljimo*, jih ne zaznamo več. Postanejo *realizirane* potrebe. Ko zaznanih potreb zaradi ovir ali oviranosti ne moremo zadovoljiti postanejo te *pereče*. Obstajajo tudi potrebe, ki jih zadovoljimo, pa ne izrazimo. Zanje lahko rečemo, da so samoumevne.

Tabela 2: Potrebe glede na zadovoljenost in izraženost

Potrebe	Zadovoljene	Nezadovoljene
Izražene	Realizirane	Pereče
Neizražene	Samoumevne	Skrite

Za samo diskusijo o dezinstitutionalizaciji in preselitve so verjetno najpomembnejše skrite potrebe, tiste, ki jih ljudje ne izrazimo in tudi ne zadovoljimo. Dolgotrajni stanovalci zavodov so namreč že pozabili na svoje potrebe, na želje, na ambicije, naučili so se, da sprejmejo tisto, kar jim strokovnjaki rečejo, da morajo sprejeti, ali kar je na voljo. Pri načrtovanju preselitev je treba spodbuditi želje uporabnikov, jih spomniti na potrebe, na katere so morda že pozabili.

Primerjava kataloga in registrov potreb z Roper – Logan – Tierney modelom zdravstvene nege

Na ravni organizacije oskrbe za ljudi s kratkotrajnimi ali dolgotrajnimi stiskami, so razvili, tako na področju socialne kakor zdravstvene oskrbe, razna orodja za oceno potreb in načrtovanje paketov storitev. Metode poskušajo v veliki meri postaviti v ospredje načrtovanje in zagotavljanje oskrbe posameznika.

Roper, Logan in Tierney (2001) so za področje zdravstvene nege ustvarile model, ki naj bi omogočal, da v življenjskem ciklusu posameznika ocenimo vse njegove potrebe. Namen modela je načrtovati čim večjo samostojnost in kakovost življenja uporabnika oziroma bolnika.

Oskrbo razdelijo na življenjske aktivnosti (*activities of living*), ki so: vzdrževanje varnega okolja, sporazumevanje, dihanje, hranjenje in pitje, odvajanje, umivanje in oblačenje, nadziranje temperature, mobilizacija, delo in igranje, spolnost, spanje, smrt in umiranje.

Logika pristopa Nancy Roper in sodelavk in našega indeksa potreb je skorajda enaka – ugotoviti potrebe za posameznika v povezavi z njegovim neposrednim okoljem, v njegovi ali njeni življenjski situaciji. Življenjske aktivnosti se bolj osredotočijo na potek dneva posameznika in potreb, ki jih ta mora zadovoljiti skozi dan. Indeks potreb pa se bolj osredotoča na potek življenja posameznika in poskuša gledati na potrebe družbeno situacijsko, na družbene vloge, ki jih človek igra v življenju, in kako spremeniti situacije tako, da bo človek lahko zadovoljil svoje potrebe in prevzemal take vloge, ki mu bodo to omogočale. Z življenjskimi aktivnostmi pa zaznamo tudi samoumevne potrebe, kot so: dihanje, pitje in hranjenje.

Pri oceni potreb in načrtovanju oskrbe je po Nancy Roper in sodelavkah (2001) nujno sodelovanje z bolnikom v celotnem procesu ocene potreb, načrtovanja in zagotavljanja oskrbe. Model življenjskih aktivnosti, ki ga predlagajo, je orodje za spoznavanje človeka in njegovih potreb, načrtovanje nadomeščanja primanjkljajev in napredovanja človekovega zdravja in drugih področij življenja.

Prednost tega modela od poznejših izpeljank je v tem, da postavi človeka v družbeno življenje in ni osredotočen samo na telo posameznika. Pomoč pri dnevnih aktivnostih je namenjena temu, da človek zaživi svoje življenje in ne zgolj popravljanju telesa in njegovih napak.

Avtorice kritizirajo poznejše izpeljanke kot so ADL (dnevne življenjske aktivnost), MKF (mednarodna klasifikacija funkcioniranja) in podobne lestvice za ocenjevanje potreb, saj te ne pogledajo na človeka v celoti, ampak so zgolj preglednice na papirju, ki ne podpirajo človeka pri samostojnosti. Take ček liste ne upoštevajo bioloških, psiholoških, socialnokulturnih, okoljskih in političnoekonomskih okoliščin, v katerih ljudje živijo. Hkrati preveč segmentirajo posameznikovo življenje na različne delčke in opravila, pozabijo pa na življenjski cikel, želje posameznika in njegov socialni kontekst, situacijo. Osebnostno načrtovanje in oskrba po meri človeka postavijo človeka v ospredje oskrbe in dajo pripovedni okvir njegovemu življenju in oskrbi. Indeks potreb (ki ga sicer lahko uporabimo kot pripomoček pri osebnem načrtovanju), pri načrtovanju odgovorov na potrebe na ravni skupnosti, pa je okvir, ki združuje razne dele človeškega življenja prav skupnostni ali družbeni kontekst.

Ta model je pomemben za diskusijo o dolgotrajni oskrbi, saj poudarja pomen umestitve človeka v okolje in življenjski cikel. Tudi zdravstveno nego ne definira zgolj kot skrb za človekovo zdravje in njegovo telo, ampak kot pomoč človeku pri napredovanju in osamosvajanju. Poznejše izpeljanke vsakodnevnih življenjskih aktivnosti in način kot življenjske aktivnosti definira predlog zakona o dolgotrajni oskrbi je preozek. Ne samo, ker zanemari pomen vključevanja in krepitev moči posameznika, ampak tudi ker onemogoča celovito napredovanje v zdravju posameznika.

3. 2 DEZINSTITUCIONALIZACIJA KOT STROJ⁷

Uvod

V ožjem pomenu besede dezinstitutionalizacija navadno pomeni ukinjanje velikih in zaprtih institucij, namesto njih pa vzpostavitev skupnostne oskrbe. Pomeni tudi preselitev ljudi iz ustanov v skupnost (Willer in Itagliata, 1984). Vsekakor pa moramo dezinstitutionalizacijo definirati širše, saj ne gre samo za zapiranje ustanov in preselitev ljudi, temveč tudi za spremembe v odnosih moči uporabnikov in strokovnjakov kot tudi epistemološki premik od apriornih in ezoteričnih znanj nadzora k modrosti vsakdanjega življenja (Flaker, 2008). Pojmovati jo moramo kot proces osvoboditve in emancipacije, kot gibanje, ki presega delitev med strokovnjake in ostale (Rotelli, 1994) – kot priložnost za drugačno delo – v dobro ljudi.

Zgodovinsko segajo začetki dezinstitutionalizacije v čas druge svetovne vojne in takoj po njej (Goodwin, 1997: 111; Ramon, 1985; Scull, 1977). Izkušnje koncentracijskih taborišč so pokazale, da so take institucije etično nesprejemljive, preselitve med vojno in samoorganizacija varovancev ustanov so pokazale, da obstajajo tudi drugi načini, kako skrbeti za ljudi. Povojna socialna država je priskrbelo nove vire in načine socialne varnosti za revne, hkrati pa so številne študije pokazale tudi to, da ima življenje v instituciji škodljive učinke na ljudi (Barton, 1959; Goffman, 1961).

Razlogi za ukinitve totalnih ustanov so etični kot tudi praktični. Totalne ustanove kršijo številne temeljne človekove pravice – predvsem pravico do svobode, do osebnega dostojanstva, zasebnosti in svobode gibanja (členi 3, 5, 9, 12 in 13 Splošne deklaracije o človekovih pravicah) (Generalna skupščina združenih narodov, 1948). Prav tako okrnijo možnosti majhnih vsakdanjih odločitev, kaj hočemo delati ali s kom si želimo biti. Ustanove vzpostavljajo prevlado enih ljudi nad drugimi in krepijo odvisnost uporabnikov od osebja, z velikim številom stanovalcev povečajo stigo, ločevanje (segregacija) in izključevanje pa jih naredi tuje in deviantne za tiste zunaj.

Življenje v ustanovah je tudi nevarno in škodljivo – varovance socialno omrtvičijo, jim dajo deviantno identiteto, varovanci postanejo predmet mehanskih postopkov razčlovečenja, izključijo jih iz družine, socialnih in ekonomskih odnosov in vezi, prikrajšajo jih želja, upanja in prihodnosti. Pasivnost, pretrgane vezi, letargično okolje, pretirana uporaba zdravil in pomanjkanje življenjskih ciljev povzročijo *institucionalno nevrozo* – apatičnost, pomanjkanje pobude, izguba zanimanja za zunanji svet, podložnost (Barton, 1959) – kar lahko kulminira v radikalnem umiku, katatoniji.

Pravzaprav ustanove sprevržejo svoje deklarativne cilje zdravljenja, oskrbe, prevzgoje ali rehabilitacije. Duševne bolnišnice ne zdravijo, zaporji ne prevzgajajo, domovi za stare ne ustvarjajo podpore za boljšo starost – ustanove dosežejo ravno nasprotno: ljudi onemogočajo, jih onesposobijo, v bolnišnicah ljudje pogosto še bolj zbolijo, v zaporih se naučijo obrti

⁷ Za to podpoglavje smo začasno uvrstili poglavje, ki ga bo Vito Flaker objavil v spominskem zborniku za Vinka Skalarja, ki naj bi izšel v poletju 2015. Je sinteza referatov in številnih posvetov, med njimi tudi »Europa senza manicomii (Evropa brez norišnic)« v Torinu, november 2005; Duševno zdravje- med javnim in zasebnim, Hrastovec, maj 2007; 40. obletnica zakona 180, Demokratična psihiatrija, Rim, maj 2008, Svetovni kongres socialne psihiatrije, Marakeš, oktober 2010; UNICEF konferenca o dezinstitutionalizaciji, Beograd, april 2011 in končno v Dubrovniku, kot otvoritveno predavanje na simpoziju *Socialno delo in dezinstitutionalizacija*, junija 2013. Avtor tudi ob tej priložnosti izraža svojo hvaležnost vsem, ki so komentirali njegove ideje ob teh priložnostih. Posebna zahvala gre Andreji Rafaelič, ki je prispevala pomembne pripombe v končni različici besedila. V angleški priredbi je besedilo izšlo v dubrovniški reviji socialnega dela *Dialogue in Praxis*, v srbsčini pa v *Socijalni Politiki*.

zločina, večinoma ustanove delujejo kot skladišča ljudi. Zapiranje in izolacija nista odgovor na človeške potrebe, sta družbena mehanizma izključevanja ljudi, ki motijo javni red in mir (Basaglia in Basaglia Ongaro, 1975; Flaker in Rafaelič, 2012). Še več, onemogočajo strokovnjakom, da bi zares pomagali ljudem – onemogočajo jim, da bi ljudi zares spoznali, da bi zvedeli, kako živijo v vsakdanjem okolju, saj jih iz njega odstranijo; onemogočajo, da bi stanovalce okrepili, da bi lahko obvladovali vsakdanje težave, institucionalno okolje pa je tudi gojišče raznih lažnih teorij o bolezni, prestopništvu, starosti ipd.; zdravila in psihoterapijo pogosto uporabljajo za pomirjanje in discipliniranje uporabnikov. Uporabniki se naučijo spretnosti, ki so potrebne v institucijah in so disfunkcionalne v resničnem življenju, pozabijo celo koristne spretnosti, ki so se jih naučili, preden so stopili v zavod.

Neuspeh deluje na osebje nespodbudno, segregacija in socialna izolacija spodbujata zanemarjanje in zlorabo. Sorodniki, sosedje, prijatelji, prostovoljci in drugi strokovnjaki skorajda nimajo dostopa do tega samozadostnega veselja. Ekonomsko pa kaže, da je alternativna oskrba v skupnostni lahko bolj učinkovita, če ne stroškovno, pa gotovo po kakovosti storitev (Beecham *et al.*, 2004; Knapp, Beecham, McDaid, Matosevic in Smith, 2011). Struktura stroškov se spremeni iz inertnih investicij, vzdrževanja nepremičnin in kapitalskih stroškov v stroške intenzivnega dela in naložb v socialno infrastrukturo skupnosti.

Tipično se dezinstitutionalizacija začne s posamičnimi poskusi spreminjanja institucij, kar sčasoma postane nacionalna politika. Prva taka reforma je bil Kennedyjev zakon o duševnem zdravju leta 1963 (Brown, 1988; Castel, Castel in Lovell, 1982). Drugi pomemben proces dezinstitutionalizacije je potekal v šestdesetih in sedemdesetih letih s spreminjanjem in ukinjanjem norišnic v Italiji. Začetnik je bil Basaglia v Gorici in Trstu. Rezultat procesa pa je bil Zakon 180 iz leta 1978, ki je odpravil norišnice v Italiji (Basaglia, 1967, 1968; Gallio, Mauri in Rotelli, 1983). Dezinstitutionalizacijo so zgodaj in temeljito izvedli tudi v skandinavskih državah (Mansell in Ericsson, 1996) in malo pozneje v Združenem kraljestvu (British Government, 1992).

Do konca prejšnjega stoletja in na začetku sedanjega je dezinstitutionalizacija postala univerzalna politika mednarodnih agencij, kot so WHO in ZN, pa tudi EU, postala je del številnih pomembnih mednarodnih programov in deklaracij (*Zelena knjiga – izboljšanje duševnega zdravja prebivalstva, Evropski pakt za duševno zdravje, Resolucija Evropskega parlamenta o duševnem zdravju, Deklaracija o duševnem zdravju za Evropo*), pravica do življenja v skupnosti pa je v 19. členu tudi del *Konvencije ZN o pravicah invalidov*. Komisija evropske skupnosti je izdelala *Evropske smernice za prehod od institucionalnega k skupnostnem varstvu* (2012). Dezinstitutionalizacijo torej izvajajo po vsem svetu, v nekaterih državah bolj in drugih manj uspešno (European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care, 2012; European Pact for Mental Health and Well Being, 2008; Generalna skupščina Združenih narodov, 2007; Health and Consumer Protection DG, 2005; WHO, 2005).

Dezinstitutionalizacija v Sloveniji

V Sloveniji se je proces dezinstitutionalizacije začel zgodaj, vendar se je počasi razvijal. V poznih šestdesetih letih je v vzgojnem zavodu v Logatcu pod vodstvom Inštituta za kriminologijo (in sodelovanjem Vinka Skalarja) potekal eksperiment (Skalar, 1968; Vodopivec, 1974; Vodopivec *et al.*, 1973, 1974), ki je pokazal, da se zavod lahko spremeni, da lahko z ljudmi delamo drugače, z metodami, ki temeljijo na demokratičnih odnosih in na temelju ideje o »permisivni vzgoji« (Skalar, 1973). Eksperiment v Logatcu lahko upravičeno štejemo kot temelj sodobnega socialnega dela in socialne pedagogike, saj je dvignil stroko na

bistveno višjo raven, uvedel metodično utemeljeno skupinsko delo,⁸ pokazal na nujnost prepletanja raziskovalnega dela s praktičnim, v naš prostor je uvedel akcijsko raziskovanje in eksperiment, in pokazal, da je nujno za uspeh lokalnega eksperimenta povezati in dinamizirati celo mrežo raznih služb in strokovnjakov.⁹ Logatec je postal tudi šola in drevesnica strokovnjakov, ki so v nadaljevanju igrali pomembno vlogo pri uveljavljanju sprememb v drugih zavodih in tudi inovacij v socialnem delu in pedagogiki nasploh.

V sedemdesetih letih je sledila inkubacijska doba s številnimi akcijsko-raziskovalnimi projekti na področju dela z otroki in mladostniki. Demokratizacija ustanov se je prenesla tudi na zapore (Mlinarič, Petrovec). Hkrati pa sta Anica Kos in Bernard Stritih začela z vrsto akcijskih raziskav, ki jim je bila rdeča nit prostovoljno delo. Najpomembnejši so bili poletni tabori za otroke, ki so vključevali otroke in mladino, in z raznimi nalepkami (»duševne, vedenjske motnje«, »motnje v razvoju« ipd.), v prostočasovne skupnostne organizacije. Ti projekti so imeli močno antiavtoritarno noto, vključevali so stigmatizirane, pa tudi demokratizirali skupnosti s skupinskim in skupnostnim delom (Kos-Mikuš, 1979; Mesec in Stritih, 1981; Stritih in Mesec, 1977, 1979; Stritih, 1979a, 1979b, 1981; Stritih *et al.*, 1980; Šuštaršič, Stritih in Dekleva, 1977).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je prišlo do prve jasne artikulacije in sistematičnega poskusa dezinstitutionalizacije na področju zavodov za mladino in otroke. Franc Imperl in Irena Benedik iz Logatca sta 1981 ustanovila prvo stanovanjsko skupino,¹⁰ temu je sledila razgradnja zavoda v Framu, ki se je preoblikoval v grozd stanovanjskih skupin v Mariboru. Pod Skalarjevim vodstvom se je začela prva resnična dezinstitutionalizacija – preoblikovanje vzgojnih zavodov in mladinskih domov (Skalar, 1982, 1986; Skalar in Šelih, 1984).

Ta prva (še socialistična) dezinstitutionalizacija je bila, glede na čas in okoliščine, izredno uspešna. Hkrati pa je nismo izpeljali do konca in dosledno, kar nam še zdaj povzroča preglavice in probleme. Da je bila uspešna, lahko trdimo, saj so se trije zavodi (Fram, Preddvor, Jarše) v celoti preoblikovali v stanovanjske skupine, več zavodov je ustanovilo stanovanjske skupine – večkrat je šlo za premik iz ruralnega področja v urbano okolje (Dekleva *et al.*, 1993). Da je v Sloveniji razmeroma malo otrok v zavodih, pa je tudi posledica koordiniranega dela in sodelovanja vseh sektorjev in služb. Bistveno pa so prispevali k dezinstitutionalizaciji tudi strokovni razvoj rejništva, v veliki meri pa tudi razvoj skupnostnih služb in skupnostnega dela na področju mladih, sprva predvsem v okvirih prostovoljstva in novih oblik dela centrov za socialno delo.

Začeto delo se, žal, ni nadaljevalo, kar je povzročilo, da je v sistemu varstva in obravnave otrok ostalo več pomanjkljivosti. Predvsem je ostalo trdo jedro institucij (Radeče, Planina), kar določa obravnavo in oskrbo tudi v skupnosti. Z dvotirnim sistemom institucionalnega in skupnostnega varstva se je vzpostavil visok prag stanovanjskih skupin in, čeprav so bile sprva

⁸ Gostovanja Otta Wilferta, ki je sodelavce eksperimenta učil skupinske dinamike in skupinske občutljivosti (t. i. *senzitivni treningi*), so omogočila, da so se te spretnosti in znanja prenesla v Slovenijo in da je to postala ena od temeljnih metod usposabljanja socialnih delavcev in strokovnjakov v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Izvajali so jih predvsem Bernard Stritih (in njegovi kolegi na takratni Višji šoli za socialne delavce), Leon Lojč, Brane Martinovič in Janez Bečaj.

⁹ Inštitut za kriminologijo je organiziral letna srečanja vseh akterjev in strokovnjakov, ki so delovali na področju mladostniškega prestopništva in dela z mladino: vzgojitelje v zavodih, delavce na centrih, sodnike in tožilce za mladoletnike, kriminaliste za področje mladostnikov, prostovoljce in druge.

¹⁰ Dejansko so prvo stanovanjsko skupino ustanovili kakšnih deset let prej v VDC Tončke Hočevar, a je bilo to posledica nuje in ne premisleka. Dom v Šiški je bil namreč premajhen, dobili pa so v dar hišo v Zeleni Jami, kjer je potem živelo nekaj uporabnikov centra. Stanovanjska skupina, ki jo je ustanovil Logatec, pa je bila koncipirana kot alternativa zavodu, namenjena preselitvi iz zavoda in začetku novega načina dela.

stanovanjske skupine namenjene tudi otrokom v sporu z zakonom in pa tistim, ki imajo hude vedenjske težave in duševne stiske, takih v stanovanjske skupine ne sprejemajo več. Za njih, če ne morejo živeti doma ali v rejniški družini, ni druge možnosti kot, da gredo v zavod.¹¹ K pomanjkanju alternativ prispeva tudi to, da se na tem področju po začetnih uspehih niso razvile intenzivne in proaktivne oblike posamične, individualne oskrbe in obravnave v skupnosti, ki bi slonele na enkratnih osebnih projektih ali načrtih in koordiniranih paketih storitev na ravni posameznika. Nasprotno, strokovni razvoj je šel v smeri psiho-pedagoškega modela, ki zdaj ponovno na tem področju prevladuje. Koordinacija in sodelovanje služb na tem področju, ki je bilo značilno za prejšnja obdobja, sta se v devetdesetih letih prejšnjega stoletja nehala. Da dezinstitutionalizacija na tem področju ni bila toliko uspešna, kot bi si želeli, pa je prispevalo tudi to, da je bila integracija, vključevanje v šolski sistem preveč papirnata in premalo polemična do segiranih rešitev (posebnih šol in zavodov).

Hkrati pa se je ideja dezinstitutionalizacije v osemdesetih (in še tudi v devetdesetih) razširila tudi na druga področja. Najprej na področje duševnega zdravja in posebnih zavodov, saj smo cilje dezinstitutionalizacije – ukinitve ustanov in njihovo nadomeščanje s skupnostnimi službami – jasno oblikovali na mladinskih delovnih taborih v Hrastovcu¹² in v dejavnostih Odbora za družbeno zaščito norosti¹³ (Flaker in Urek, 1988). V devetdesetih so to logiko, miselnost in način dela vzpostavile tudi YHD in Sonček na področju hendikepa.

Prve skupnostne službe na teh področjih – stanovanjske skupine, dnevni centri, klubi, skupine za samopomoč, zagovorništvo in združenje uporabnikov in svojcev, pa tudi osebno načrtovanje in neposredno financiranje – smo uvedli v devetdesetih letih v nevladnem sektorju (Flaker in Leskošek, 1995), a so ustanove ostale nedotaknjene. Resničen proces dezinstitutionalizacije se je začel v prvem desetletju tega stoletja s preselitvami stanovalcev Hrastovca (Flaker in Žakelj, 2004), temu zgledu pa so sledili tudi drugi zavodi.

Ko bi dezinstitutionalizacija morala postati vodilno načelo celotnega sistema, je proces zastal, deloma zaradi pomanjkanja politične volje¹⁴ in deloma zaradi segmentacije sektorjev in poklicev. Takrat, leta 2010, smo se odločili za Iz-hod – 700 km dolg pohod od ustanove do ustanove, namenjen ozaveščanju in spodbujanju dezinstitutionalizacije (Flaker in Rafaelič, 2012). Nacionalni program socialnega varstva je bolj odločno zapovedal dezinstitutionalizacijo posebnih in drugih zavodov, v tem trenutku pa pristojni uvrščajo dezinstitutionalizacijo v program črpanja sredstev iz evropskih skladov.

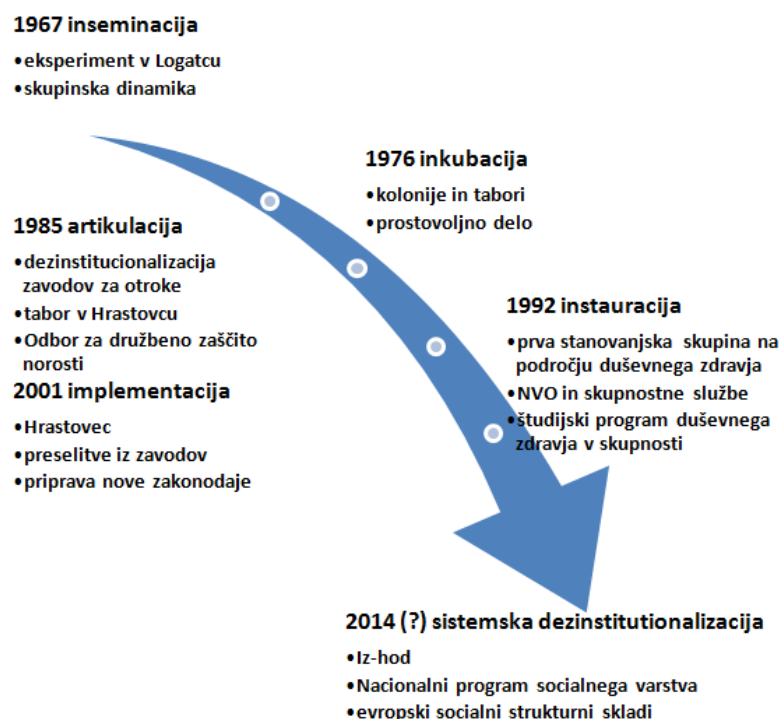
¹¹ To je za delavce centrov za socialno delo velika strokovna frustracija, saj kljub temu, da vedo, da zavod ni dobra rešitev za otroka, ne morejo zagotoviti druge rešitve.

¹² Hrastovec je bil simbol dezinstitutionalizacije v Sloveniji – najprej v poznih osemdesetih letih na mladinskih delovnih taborih, potem pa v prvem desetletju tega stoletja s prvimi preselitvami prebivalcev v skupnosti.

¹³ Odbor je bil gibanje, ki izšlo iz drugega tabora v Hrastovcu. Sprva je opozarjal na pravice uporabnikov in krivice v institucijah, pozneje (1992) pa je začel organizirati storitve (stanovanjske skupine, klub, samopomoč in zagovorništvo).

¹⁴ Ovira, da bi se proces dezinstitutionalizacije v tej fazi polno izvedel, je bilo pomanjkanje novih virov in sredstev, zlasti stanovanj, pa tudi prevladujoča kultura skrbništva, ki je v osnovi ločevalna. Pri samem projektu v Hrastovcu pa je prišlo tudi do izgorevanja in nasprotij.

Slika 3: Dez institucionalizacija v Sloveniji

Da bomo lahko pripravili nacionalni projekt dez institucionalizacije in reformo sistema dolgotrajne oskrbe, se je treba vrniti k temeljnim pojmom totalnih ustanov, predvsem pa kar najbolj zastaviti proces, da bodo rezultati pravi. Če si resnično želimo izpeljati dez institucionalizacijo, potem moramo izumiti stroj, ki bo lahko izpodrinil stroj totalnih ustanov. To ni problem samo pri nas, saj se celo v državah, kjer so ustanove v celoti ukinili, pojavijo elementi totalne ustanove, včasih v preobleki skupnostne oskrbe, včasih pa čisto očitno (centri za tujce in azilante). Dez institucionalizacija je koncept in ideologija, ki je še vedno pomembna tudi v državah, kjer so jo izvedli dosledno. Potrebna je za razvoj novih metod in za boj proti institucionalni praksi v skupnosti. Moramo torej identificirati elemente institucionalizacije in sestaviti protiinstitucionalne protistrupe, saj bomo samo tako zastavili konkreten program dez institucionalizacije, ki se bo lahko izognil pastem institucionalizacije.

Totalna ustanova kot sestavljanika (assemblage) in abstraktni stroj

Totalno ustanovo so raziskovali kot genealogijo – iz česa in kako se je razvijala skozi čas; kot strukturo oziroma njeno sestavo – iz česa sestoji in kaj jo naredi totalno; pa tudi v smislu njene družbene funkcije – kaj naredi in za kaj je uporabna. Raziskovali so jo preko diskurzov norosti, nadzora in kaznovanja, pa tudi v povezavi s starostjo, boleznijo, otroki in mladostniki, izobraževanjem itd. Njeno bistvo in obstoj so pojasnjevali kot idealni tip (Goffman, 1961) ali (disciplinski) dispozitiv (Foucault, 1984) – in, kot bomo videli, kot abstraktni stroj.

Foucault (1998) izvede prostorski in simbolni izvor azila iz srednjeveških gobavišč, pa tudi iz pokore in discipline samostanov. Kolektivno življenje v ograjenih prostorih je bilo v srednjem veku pravilo in ne izjema. Dvori, gradovi, pa tudi sredozemske komune niso imeli zasebnega prostora posameznika. Delitev prostora ni bila med zasebnim in javnim, prostor so delili na domač (zaprt) in divji (odprt) (Aries in Duby, 1985). Pravzaprav lahko srednjeveško mrežo dokaj avtonomnih avtarkičnih prostorov razumemo kot posledico razpada centralne imperialne moči, morda celo kot njeno antitezo, način, kako se je ubraniti (Anderson, 1992).

Z odpiranjem družbe (ustanovitev mest, večja mobilnost prebivalstva, absolutistične države) se zaprti prostori premaknejo iz središča življenja na rob mesta. Odprta družba potrebuje svojo inverzijo – zaprto ustanovo, da označi svoj rob (ljudi ne moremo več izobčiti v divjino, saj divjina ne obstaja več). Totalne ustanove so se pomnožile in specializirale v obdobju industrijske revolucije, vrhunec pa dosegle v totalitarnem režimu (koncentracijska taborišča).

Zgodovina totalnih ustanov je zgodovina neprekinjenega obstoja vzorca kolektivnega življenja v zaprtem prostoru pod skrbniško oblastjo. A je tudi zgodovina prekinitev, kriz in dezinstitutionalizacije. Zgodovina totalne ustanove je tudi zgodovina dezinstitutionalizacije: »dezinstitutionalizacija« srednjeveških samostanov, dvorov in gobavišč je bila povod za nove, tokrat splošne, totalne ustanove (Veliko Zapiranje¹⁵), te so označile družbeni rob, uvedle posredno dobrodelnost in razvile skrbniške poklice (Foucault, 1998). Padec Bastilje, ki označuje še eno dezinstitutionalizacijo, je sprožil ponovno rojstvo in rojenje cele vrste posebnih ustanov (zaporov, norišnic, prisilnih delavnic, poboljševalnic itd), zdaj učinkovitih v discipliniranju, ki so zagotavljale navidezen status pogodbenega posameznika in odlagališča odvečne delovne sile, ki jih je industrijska družba potrebovala. Diskontinuiteta je še bolj očitna, če pogledamo skupine varovancev za zidovi ustanov – njihove nalepke in usode so bile v različnih obdobjih radikalno drugačne.

Tabela 3: Peridoizacija tipov institucionalizacije, konkretnih oblik ustanov in družbenega procesa, ki jih spodbujajo

Obdobje	Tip institucionalizacije	Konkretno ustanove	Družbeni proces
Srednji vek	proto-totalne oblike zapiranja in ograževanja	dvor, samostan, gobavišče, špitali	zaprti prostori kot način življenja
Absolutizem	proto-totalne ustanove	splošni špitali (hospitaux generaux)	odpiranje družbe in ustvarjanje družbenega roba
Meščanska in industrijska družba	množenje in specializacija totalnih ustanov	norišnice, zapori, kasarne, tovarne, šole, bolnišnice ...	totalizacija discipline
Postindustrijska družba ¹⁶	dezinstitutionalizacija	skupnostni (postinstitutionalni) odgovori na stiske	postdisciplinska mentaliteta

Goffman (1961) ugotavlja, da je totalna ustanova idealni tip: nobena konkretna ustanova nima vseh značilnosti totalne ustanove in nobena od njenih značilnosti ni značilna samo za totalne

¹⁵ Veliko Zapiranje (*grand enfermement*) je izraz, ki ga je uporabil Foucault (1998) za opis »pospravljanje« beračev, norcev in drugih nebodigatrebnih ljudi iz javnih prostorov mest v času absolutizma. Zapirali so jih v skupne, splošne ustanove, ki so predhodnice modernih specializiranih ustanov.

¹⁶ Zadnja vrstica v tabeli je predvsem napoved, ne pa ugotavljanje dejstev. Zares živimo v mešanem režimu – v katerem je dezinstitutionalizacija postala globalna politika, ki pa hkrati dopušča prostore za zapiranje. Celo v najbolj dezinstitutionaliziranih državah še vedno ostajajo ustanove iz 19. stoletja, pa tudi nove oblike zapiranja (begunska taborišča, centri za tujce), na drugi strani pa nekaterih novih odklonskih skupin (AIDS) niso zaprti. Predpostavimo lahko, da je razpustitev ustanov posledica povečanja razpršenega, kapilarnega nadzora s pravnimi, psihološkimi in elektronskimi sredstvi, ki povzroča institucionalizacijo vsakdanjega življenja, ali pa nasprotno, da se je stopnja osebne svobode (izražanja, gibanja, življenjskih stilov, strpnosti do razlik) v resnici povečala. Obe tezi sta verjetni in resnični, industrijska skladišča rezervne oziroma odvečne delovne sile niso potrebna niti v neoliberalnem režimu (in postmoderne ideologiji), niti v odprtih interesnih skupnostih in izraza, ki se pravkar oblikujejo kot alternativa prvemu.

ustanove. Totalna ustanova pa ni le sociološka abstrakcija, idealni tip le kot pojem, lahko jo dejansko občutimo, kako deluje na nas, ko vanjo vstopimo.¹⁷ Čeprav je abstraktna, je zelo resnična, totalna ustanova je družbeno dejstvo (Castel, 1989).

Castel (1976) govori tudi o *aggiornamentu* totalnih ustanov, njihovi sposobnosti, da se, kot ptič Feniks, dvignejo iz pepela. Prav zaradi kombinacije kontinuitete in prekinitev, preživetja osnovnega vzorca, kljub diskontinuiteti konkretnih ustanov, so totalne ustanove fenomen, ki uhaja zgodovini. So abstrakten stroj (Deleuze in Guattari, 1980), ki se pojavlja v različnih oblikah v različnih zgodovinskih obdobjih in različnih družbenih okoljih. Zgodovina konkretnih totalnih ustanov je zgodovina ponovnega uresničevanja načrta, abstraktne sheme, sestavljanja stroja iz raznih zgodovinskih materialov (moči) in sestavljanje raznih izrazov človeških usod.

Kot sestavek (assemblage) in stroj ima svoje dele ali komponente, attribute ali učinke, pa tudi funkcijo in produkte (Flaker, 1998). Sestavljen je iz: zaprtih prostorov, kolektivnega življenja, enotne reduktivne ideologije, razcepa med osebjem in stanovalci, skrbniške in pazniške oblasti, procesiranja ljudi in osrednjega načrta delovanja. Deluje tako, da totalizira, uničuje gospodinjstva, homogenizira svojo snov, ustvarja umetne situacije in ureditve, je neverbalna in kaznovalna in intenzivira izkušnjo. Njena funkcija in produkt sta – na ravni gradiva, materij – zajem prebivalstva; na ravni izraza – vzpostavitev para strokovnjakov in deviantov in moč izrekanja deviantnih karier.

Z zapiranjem prostora ustanove zajamejo ljudi popolnoma – *totalno*, življenje zajamejo v celoti, za vse poskrbijo drugi. Prostor, ki ga ustvarimo na podlagi ene same ideje in s kolektivnim življenjem, je *homogen* – ustvarimo maso uniformiranih posameznikov, označenih z eno prevladujočo značilnostjo (duševne bolezni, kaznivega dejanja). Formalna pravila in osrednji načrt naredita prostor popolnoma *protigospodinski* – ni domačnosti, celo gospodinjstvo je delo posebnih služb. Odnosi so *umetni* in neizogibni – ljudje niso tam zaradi prijateljstva, sorodstva, skupnih interesov. Čeprav je ideologija pomemben del totalnih ustanov, pa življenje v njih urejajo predvsem *neverbalna* znamenja in pravila (prostor, postopki, pogledi, sedežni red, oddelki, zdravila itd.). Doživljamo jih kot *kaznovalne* – življenje v njih temelji na sistemu nagrad in kazni – dajanju ali odvzemanju privilegijev. Sama izkušnja totalne ustanove pa je *izrazita, intenzivna* – čeprav so za varovanje »izguba časa«, se te izkušnje spominjajo kot izrazite, intenzivne in pomembne.

Kot take opravljajo tri pomembne družbene funkcije. Njihova funkcija je predvsem zajemati ljudi – ne samo kot skladišče rezervne delovne sile (Scull, 1993), ampak tudi kot orodje ponovne prizemljitve, reteritorializacije; preprečujejo ljudem, da bi se preprosto potikali okoli. So osrednji del mreže nadzornega aparata, najbolj fizični instrument mikrofizike oblasti. So nadvse instrumentalne v *proizvodnji (in razglašanju) deviantnih karier*, so materialna podlaga izrekanja oblasti – razsodba, diagnoza sta brez realne podlage, če ni prostora, kamor lahko nekoga pošljemo (če še niste bili v norišnici, potem niste pravi norec). Totalne ustanove so tudi podlaga za ustvarjanje strokovne oblasti – »če se ne bova dogovorila, vas pa pošljemo not'« – ustvarijo dodaten primanjkljaj moči že tako nemočnih in pa lokalni, takojšnji presežek oblasti skrbnikov.

¹⁷ Njen učinek občutimo povsem telesno: ne samo z zapovedano držo in gibanjem, začutimo tudi njen vonj, duh ali celo smrad, ki je mešanica vonja urina, kuhinjskih vonjav, močnih razkužil in znoja prežetega z vonjem zdravil.

Dezinstitucionalizacija

Totalne ustanove nimajo moči preživetja samo zaradi svoje kompaktnosti in trdnosti, temveč tudi zaradi pasti, v katere se lahko ujame dezinstitucionalizacija. Dezinstitucionalizacijo so pogosto kritizirali, da ni dosegla dovolj, pa tudi zaradi tega, ker naj bi spregledala nevarnosti, ki jih je s seboj prinesla. Nekateri pravijo, da bi utegnili biti le *aggiornamento* strokovnosti, torej prilagoditveni manevar strokovnjakov, da ohranijo svojo moč in oblast, in da so v skupnostnih službah tudi ostanki totalnih ustanov, predvsem njihovih metod. Nove metode pa se hkrati zdijo preveč individualistične, kot da bi padle v past postmodernega individualizma (Jordan, 2012; Spandler, 2004). Dezinstitucionalizacijo so demonizirali, da naj bi ogrožala velferizem (socialno državo), da naj bi njen glavni namen bil zmanjšanje javne porabe in da naj bi odmiranje ustanov pomenilo tudi odmiranje socialne države (Mansell, 2006: 71). Kot družbeni projekt se dezinstitucionalizacija lahko zdi preveč utopična, le želje brez podlage, saj bodo zaprti prostori, disciplina in presežek strokovne oblasti vedno ostali z nami. V teh pomislekih se mešata mitologija in resnica, so pa ti pomisleki vseeno pravi in bistveni izzivi samemu programu dezinstitucionalizacije.

S premikom ljudi iz stigmatiziranih prostorov in ven iz vlog bolnikov skupnostna oskrba še vedno ni rešila problema etiketiranja, nalepka duševnega bolnika vztraja in prevladuje, je še vedno glavna ovira, da bi se ljudje zares pridružili skupnosti (Estroff, 1981). Vloge in nalepke oblikujejo ureditve, v katerih se ljudje znajdejo – okolje, simboli, razmerja z osebjem in večinsko družbo, družbene vloge, ki so jim na voljo itd. Da bi take ureditve in okoliščine, v katerih se znajdejo ljudje z nalepkami, spremenili tako, da bi bilo čim bolj podobno navadnemu življenju, so zasnovali niz evaluacijskih orodij za *normalizacijo* oziroma *vrednotenje družbenih vlog* (Brandon, 1991; O'Brien in Tyne, 1981; Ramon, 1991; Towel, 1988; Wolfensberger, 1983, 1985).¹⁸ Ovire za navadno življenje in cenjene vloge niso le posledica nalepk in razvrednotenja ljudi, ampak tudi posledica tega, da strokovnjaki poskušajo ohraniti pazniško oblast tudi v skupnostnih okoljih in nadaljevati z uporabo metod, ki so nastale v azilih.

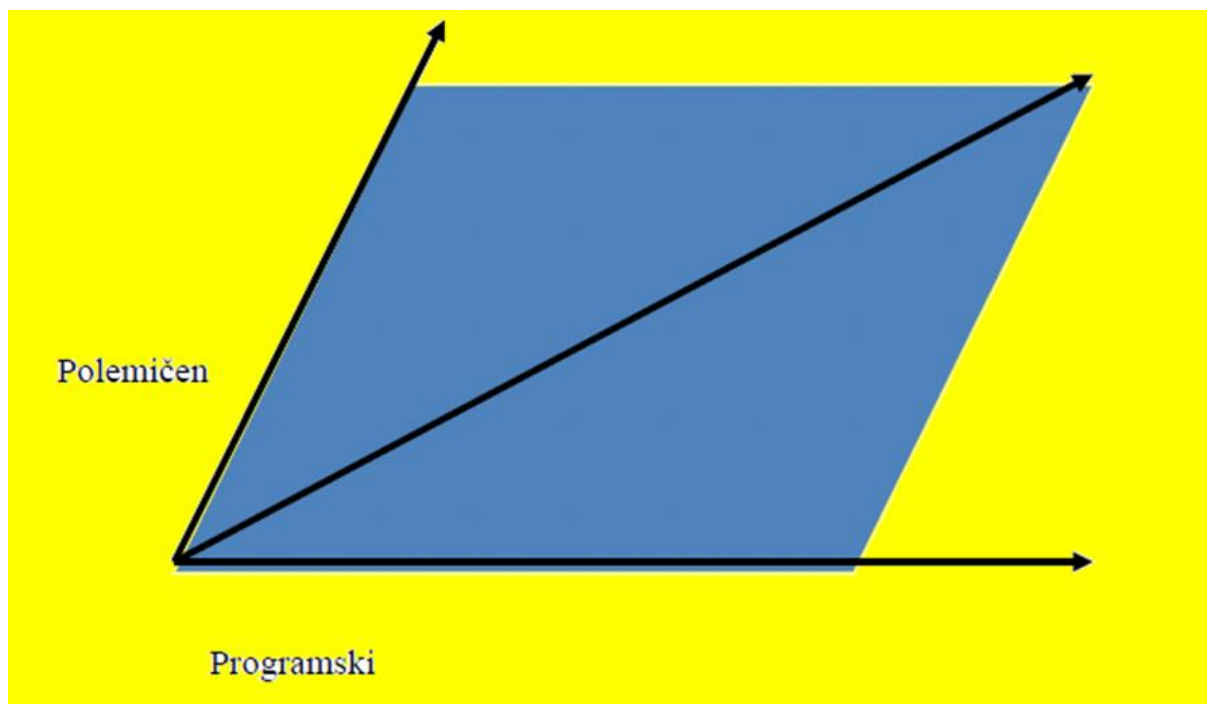
Da je dezinstitucionalizacija individualistični pristop, je nuja; posameznika moramo postaviti pred ustanovo. Vseeno pa se posameznik, ko ga odpustijo iz preveč in prisilno kolektivnega okolja, lahko znajde v družbenem vakuumu, sam, z zelo malo možnosti, da bi izbral družbo (Christie, 1989; Flaker *et al.*, 2008; Forrester-Jones *et al.*, 2012). Še več, metode, ki smo jih izumili za oskrbo v skupnosti (vodenje primera, *case in care management*), individualizirajo posameznika, iz njega naredijo upravljivo enoto.

Dezinstitucionalizacijo so tudi kritizirali, da naj bi bila racionalizacija opuščanja in zanemarjanja, saj naj bi z njo ljudi prepustili samim sebi brez pomoči. Tudi v okviru dezinstitucionalizacije lahko pride do novih oblik izključenosti, in sicer nove skupnostne službe so tudi lahko ločevalne (segregativne) in izolirajoče kakor njihov predhodnice (še posebno kadar so nove oblike oskrbe le dopolnilo starim ustanovam, ko so podaljšek njihove logike). Zares pa se je zelo malokrat zgodilo, da bi ob zaprtju ustanov ljudi, ki bi potrebovali podporo, zapustili in prepustili samim sebi; pa tudi, ko so dezinstitucionalizacijo izvedli zgolj kot fizično preselitev, se je stopnja izolacije vedno zmanjšala – v skupnosti imajo ljudje namreč več možnosti, da vzpostavijo stike in vezi z raznimi ljudmi, medtem ko so njihovi

¹⁸ Gre za evaluacijo služb glede na podobnost z navadnim, vsakdanjim življenjem: možnosti izbire, vrste odnosov, obseg soodločanja, stopnja druženja z drugimi ljudmi, in možnosti za osebni razvoj. Družbeno vrednotenje vlog (*social role valorisation*) pa je sredstvo, kako se ukvarjati z razvrednotenjem in potiskanjem na rob ljudi z uporabo pojmov, kot so »ranljivost«, »stigma« »deindividulizacija« in načelo modela koherentnosti.

stiki v ustanovah vedno omejeni na osebe in ostale varovance. Vendar pa je na zapuščanje in zanemarjanje (in morebitno izolacijo in revščino) v procesu dezinstitutionalizacije treba biti pozoren. Z drugimi besedami: ti očitki ne pomenijo, da bi namesto dezinstitutionalizacije morali ohraniti mehanizme zapiranja; razumeti jih je treba kot svarilo in izziv, da proces izboljšamo, da ob premiku v skupnost najdemo nove izzive. Če izzivov ni, proces ne napreduje, se ustavi in propade.

Slika 4: Diagram dezinstitutionalizacije

Nujno se je zavezati praktični utopiji, če ne želimo ustvariti lažne utopije dezinstitutionalizacije, mesta, ki nikoli ne bo obstajalo (Basaglia, 1987), razkrinkavati moramo napake in s praktično akcijo iskati prave rešitve; vedno znova moramo izumljati stroj dezinstitutionalizacije. Tega lahko umestimo v diagram polemike in programa. Ni dovolj, da vemo, kam želimo priti, vedeti moramo tudi od česa želimo pobegniti. Stroj dezinstitutionalizacije sestavljajo hkrati cilji in tarče. Imeti mora jasne tarče kritike, kaj hoče razgraditi, porušiti, napasti, medtem ko beži stran. Bežeč k nečemu hoče proizvajati svoj program, izum in novosti. Niti polemika niti program, sama po sebi, nista dovolj.

Tabela 4: Stroj dezintitucionalizacije

Namen in tarča	Napad, kritika in razgradnja	Program, izumi, inovacije
Prostor in gibanje	zapiranje, zajemanje prebivalstva	odpiranje, omogočanje gibanja
Tip programov	trdo jedro ustanov, ki ostaja; skupnostni programi za »lahke primere«	službe za vse, obogatitev celotne skupnosti, ki temelji na programih za »težke primere«
Razmerje s totalno ustanovo	dopolnilo – vzajemna krepitev	alternativa – negacija totalne ustanove

Družbeno telo	posebno telo služb	povezovanje z deli socialnega
Drugi ljudje	ločevanje – strokovna stvar	vklučitev drugih akterjev
Razmerje med uporabniki in strokovnjaki	odvisnost in zatiranje uporabnikov	resnična krepitev moči in vključevanje – enakopravni partnerji
Funkcija osebja	skrbniška, nadzorna, pokroviteljska	zagovorniška
Način sklepanja	deduktiven	induktiven
Subjektivnost	krivda	vrednost enkratne izkušnje
Organizacija izkušnje	individualizem, standardizacija, izolacija	novi prostori skupne svobode (tabori, mreže, skupnosti)

Dezinstitucionalizacija je boj proti zapiranju kakršnekoli vrste. Kliče k nični toleranci prisile (Vallazza in Toresini, 2013). Zapiranje ljudi ni varstvo, izobraževanje, zdravljenje. Gre za nadzor gibanja ljudi. *Odprta vrata* so osnovno načelo dezinstitucionalizacije – z odpiranjem jo začnemo, so pa tudi merilo uspeha. Na družbeni ravni dezinstitucionalizacija pomeni omogočanje gibanja – v prostoru in v družbi. Razumemo jo lahko kot možnost pobega, saj je zapiranje en izmed stebrov sodobnega zatiranja (Negri in Hardt, 2012).

Možnost izhoda iz ustanov mora obstajati tudi za najbolj ovirane ljudi. Prevladuje prepričanje, da bodo vedno ljudje, ki bodo potrebovali institucionalno oskrbo, da za najtežje ovirane sploh ni važno, kje živijo (»ne vejo, kje so«, »jim je vseeno« – pa vedo in jim ni vseeno). Prav njim je treba dati prvo priložnost, da živijo zunaj. To je tako etični kot tudi praktični imperativ. Če oni lahko živijo z drugimi, potem ni nobenega moralnega razloga, da bi kdorkoli ostal v totalni ustanovi. Če bomo našli načine in metode, ki bodo omogočale ljudem z najtežjimi ovirami, da živijo produktivno življenje v skupnosti, bo oskrba manj hendikepiranih mala malica (Leff in Treiman, 2000; Martin in Ashworth, 2010).

Vedno mora obstajati alternativa totalnim ustanovam, dezinstitucionalizacija je izumljanje nenujnosti totalnih ustanov. Če nam spodleti, paradokсно, krepimo totalno ustanovo. Če so programi v skupnosti le dopolnilo ustanovi, imajo učinek bumeranga – širijo logiko zapiranja in discipline v skupnost, zajamejo vse več ljudi v stiski in jih usmerjajo v zaprte prostore, postanejo agenti nadzora (Cohen, 1985).

Pogosto človeške in družbene zadeve razglasimo za strokovne. Če bodo službe v razmerju do družbenega telesa ostale nekaj posebnega, se bo v njih ponovno pojavila logika azila; posebno telo ima funkcijo amputacije. Službe morajo postati agens prečne (transverzalne) povezave raznolikih delov družbenega telesa, tako kot strežnik povezuje uporabnike interneta preko svetovnega spleta. In tudi obratno. Strokovnjaki pogosto nevtralizirajo (in izključujejo) druge s tem, da vzpostavljajo to, kar se dogaja uporabnikom, kot »strokovno zadevo«. Če zadevo tako obrnejo, se včasih razbremenijo pritiska javnosti, a pri tem osamijo (segregirajo) človeka. Vključevanje drugih mora proizvesti materijo,¹⁹ snov, ki bo zanje zanimiva in privlačna.

¹⁹ Izraz »materija«, »snov« moramo tudi razumeti na način, kakor Deleuze in Guattari (1980: 43–45) obravnavata Helmsleyevo lingvistiko, ki razlikuje med *materijo* (*snovjo*), *vsebino* in *izrazom*, *obliko* in *substanco*. Upošteva je to delitev lahko vidimo, da razglašanje nečesa za »strokovno snov (zadevo)« uporabljamo

Odgovor na stisko mora biti socialen: vključevati mora raznoliko paleto ljudi, ne samo uporabnike in osebje, ampak tudi sorodnike, prijatelje, člane skupnosti in njena telesa. Kajti enigma drugega nas sicer spravlja v stisko.

Moč in oblast strokovnjakov je klasično posledica take delitve dela – strokovnjaki so varuhi in skrbniki ljudi, ki nimajo pogodbene moči. Ozemlje azila in skrbniška moč delujeta skupaj. Logika odgovornosti za druge se širi zunaj meja ustanov – z birokratskimi dolžnostmi (preprečevanje tveganja) in ekonomsko (preživetje in vzdrževanje) odvisnostjo od strokovnjakov. Ker nas drugi lahko imajo odgovorne za nekaj, kar bi naši »varovanci« morda storili, in zato ker imamo denar (stanovanje, prevoz), ki ga uporabniki potrebujejo, in ker ni nikogar drugega, ki bi jim pomagal, jim lahko odredimo, kaj naj delajo in kaj ne; in morajo nas ubogati, saj če ne bodo, jih lahko še vedno zapremo.

Strokovnjaki moramo odklanjati takšno antiproduktivno moč in oblast, ne pa moči in oblasti na sploh. V resnici, delo v skupnosti, z drugimi ustvarja produktivno moč sodelovanja z drugimi, z akterji, skupaj spreminjamo in izboljšujemo skupnost. To moč pa potrebujemo, če hočemo biti resnični zagovorniki uporabnikov. Krepitev moči ni psihološka vaja, psihični *body building*, ampak je posredovanje moči, ki nam jo je podelila družba in porajanje moči s skupnostno akcijo.

Odvisnost uporabnikov od osebja ustvarja iz strokovnjakov sodobne Pigmalione. Radi bi ustvarjali usode ljudi po naših lastnih idealih, v katere se lahko zaljubimo, pri tem pa pozabljamo, da imajo naši »kipi« svoja lastna čustva in usode, ki jih ne moremo zanikati. Ne gre le za strokovno nečimrnost (narcisizem), temveč tudi za upravičevanje samega strokovnega položaja. Nenehna krepitev moči in vključevanje zahtevata strokovno držo, ki je ni enostavno doseči. Skrbniški oblasti se ni mogoče popolnoma odpovedati, saj je lastna družbeni vlogi strokovnjaka. Strokovnjaki so skrbniki ljudi, ki ne morejo sami skrbeti zase. Vendar, ali sploh obstaja kdorkoli, ki lahko skrbi sam zase? Celo Robinson Crusoe je potreboval Petka, da je zanj skrbel. Skrb za ljudi kaže, da spoštujemo njihovo blaginjo, da bi jih zares spoštovali, pa moramo sprejeti njihovo svobodo, da počnejo tisto, kar si želijo. Umetnost biti strokovnjak na tem področju je v dialektičnem plesu med skrbnikom in zagovornikom, saj naj bi človek, tudi če nima začetnega koraka, moral voditi ples.

Reduktivne pojasnjevalne sheme prevladujejo tudi zunaj ustanov, delujejo s sklepanjem na podlagi aksiomatičnih predpostavk (glede bolezni, normalnosti, blaginje itd.). Bati se moramo aksiomov in darov, ki jih prinašajo. Indukcija nikoli ni popolna, a je bližja stvarnosti. Znanje potrebno za resnično delo v skupnosti je kartografija človečnosti in družbenosti. Potrebujemo zemljevid za orientacijo svojih dejanj, za ustvarjanje zavezništev in spreminjanje pokrajine.

Ustanove in v njih razvite strokovne ideologije (medicinske, pedagoške, psihološke in penološke) temeljijo na predpostavki človeških primanjkljajev (defektov), napak in krivd. Porajajo krivdo za napake, ki jih naredimo. Napake so neizogibne, so del vsakdanjega življenja, včasih tudi precej ustvarjalne, njihovo popravljanje pa je bistveno za našo identiteto. Niti uporabniki niti strokovnjaki ne smejo podleči paranoji in občutkom krivde ob napakah. Napake proslavljajo našo edinstvenost; humor jih naredi smešne in koristne. V dezinstitucionalni praksi bi morali iskati idiosinkrazije, enkratnosti, ki so temelj našega življenja in obstoja.

za to, da ustvarimo substanco strokovne moči iz splošne (še ne oblikovane) človeške zadeve, snovi, tako iz nje oblikujemo tako vsebino strokovnega dela kot izraz strokovne moči.

Izhodišče dezinstitutionalizacije je bila potreba, da ohranimo identiteto in individualnost. Na drugi strani pa so bile prav totalne ustanove ključnega pomena za izum (industrijskega) individualizma 19. stoletja (Foucault, 1984). Toda, če je bilo kaj produktivnega v totalnih ustanovah, je to bilo prav to, da so ljudje skupaj in da dobijo o tem močno in intenzivno izkušnjo. Protistrup individualizmu, standardizaciji, izolaciji mora biti v kolektivni izkušnji, ki pa je prostovoljna, produktivna in končna – tako kot npr. na taborih, kjer ljudje stopijo skupaj za akcijo, kot v omrežjih, ki omogočajo gibanje in pretok, ali celo kot reče Christie (1989) v totalnih skupnostih.

Izzivi

Dezinstitutionalizacija razbremeni in sprosti sredstva, ki so sicer vezana na spomenike skrbniške oblasti. Ne gre le za vprašanje nove porazdelitve moči, izziv je produktivno uporabiti te iste vire, tako da ustvarijo, generirajo še več tako materialnih kot socialnih virov. Ideja o javno-zasebnih partnerstvih je bila priljubljena pred krizo, zdaj pa lahko vidimo, še bolj kot prej, da je najbolj pomembno ohraniti neformalne vire, ustvarjati skupno dobro in uporabljati vire za krepitev skupnosti. V smislu porazdelitve to pomeni, da bi sredstva morala biti na razpolago, tako ljudem v stiski (neposredno financiranje) kot tudi skupnosti (skupnostni budžeti).

Ustvarjanje novih situacij ustvarja novo znanje. Dezinstitutionalizacija kot praksa inovacije ne more temeljiti na dokazih, dejstvih (*evidence based*) – pač pa prinaša nove dokaze, dejstva, da je nekaj, kar je prej veljalo za nemogoče, mogoče. Temelji na epistemologiji akcije (Marxova 11. teza o Feuerbachu), spreminjanju ne pa merjenju sveta. Nasprotuje novemu pozitivizmu (*evidence based*) – tako z inovacijo kot tudi s kvalitativno natančnostjo, ki jo potrebujemo, ne zgolj, da bi razumeli to, kar ljudje počnejo, ampak tudi zato, da bi opisali, kako stvari narediti.

Metode, ki jih uporabljamo, da bi dosegli odprto skupnost, temeljijo na odprtem kodiranju – tako kot kvalitativnem raziskovanju – a v tem primeru ne samo s spoznavanjem, temveč s samim delom. Metode morajo ustvarjati prostor svobodnega izražanja želja, hkrati pa zagotavljati sredstva za doseg ciljev, ki smo jih tako izrazili. Morajo biti kontekstualne – tako v tem, da izhajajo iz človekovega življenja, da iz konteksta njegove zgodbe črpajo vire, pa tudi tako, da spreminjajo človekovo življenje na bolje. Dialog je glavno orodje za razkrinkavanje zatiranja, pa tudi za to, da spoznamo skupno življenje in sredstvo, da ga spremenimo.

Čeprav se včasih dezinstitutionalizacija zdi le stvar (re)organizacije in je v marsikaterem delu res zelo tehničen postopek, je bila vedno povezana, če ni celo temeljila, na družbenih gibanjih.²⁰ Klasična gibanja dezinstitutionalizacije so zdaj že stara, morajo jih pomladiti mlada, ulična, gverilska nenasilna gibanja. Hkrati dezinstitutionalizacija lahko veliko prispeva današnjim gibanjem. To, da pripeljemo ljudi ven iz ustanov, je izziv, da artikuliramo nove načine solidarnosti (če nekoga premestimo v ustanovo, ljudem odvzamemo odgovornost, pa celo možnost, da bi delovali neposredno solidarno). V ospredje novih oblik

²⁰ Govorimo o gibanjih, kakršno je bilo *Demokratična psihiatrija (Psicatria democratica)* v Italiji, gibanja za pravice onespoblenih (*Disability Rights Movement*) in drugih uporabniških gibanjih, pa tudi gibanjih angažiranih strokovnjakov. Ta gibanja so veliko doprinesla k uveljavitvi dezinstitutionalizacije in premiku od medicinskega k socialnemu modelu, so se pa z leti postarala, in v smislu starosti protagonistov in načinov, kako delujejo. Četudi so pometlje z medicinskim modelom in imperativom normalosti na ideološki ravni, so ti pojmi in operativne sheme še vedno temelji vsakdanje prakse strokovnjakov in splošne javnosti.

demokracije dezinstitutionalizacija prinaša imperative neizključevanja – demokracija je nemogoča, če jo delamo z napravami izključevanja.

Izziv za dezinstitutionalizacijo je tudi pohod po novih ozemljih. Veliko se je zgodilo na področjih duševnega zdravja, intelektualne in telesne oviranosti. Na novo pa se moramo ukvarjati z vprašanji »dvojnih diagnoz« (pravzaprav dvojnih nalepk), demenc in starih, saj postavljajo drugačna vprašanja in zahtevajo nove odgovore. Zdi se, da je prav pojem dolgotrajne oskrbe, ena od možnih smeri, kako se spopasti s temi vprašanji tako, da presežemo sektorske delitve in zagotovimo nove načine financiranja, pa tudi novo logiko upravičenosti za pomoč in podporo.

Drastično se bodo morali spremeniti in razviti odnosi z uporabniki. Glavni izzivi za strokovnjake, ki se morajo z njim še spopasti v praksi dezinstitutionalizacije, je, kako jih bodo uporabniki plačali, usposabljali in učili, pa tudi vodili. Fevdalni skrbniški odnos in 'lastništvo uporabnikov' (razlikovanje med »mojimi« ali »našimi« od »vaših« uporabnikov) mora nadomestiti pojem 'mojih pomočnikov'. Delitev odgovornosti pa mora nadomestiti skupna skrb za blaginjo uporabnikov.

Eden izmed glavnih izzivov od začetka dezinstitutionalizacije pa do danes je spopadanje s pozitivističnim redukcionizmom znanosti, čigar epistemologija temelji na totalnih ustanovah – v medicini, pravu, pedagogiki. Ne le, da reducirajo, skrčijo človeško življenje na preproste aksiome, in ne samo, da ga razdelijo po razredih, ljudi tudi prikrajšajo za moč, da bi upravljali s svojim življenjem tako, da jim odvzamejo njihovo lastno moč in jo nadomestijo z močjo zunaj njihovega življenjskega sveta. Človeške stiske, in še posebno dolgotrajne, četudi so telesna stvar (Alzheimerjeva bolezen), problemi socializacije (travme iz otroštva), ali pravna vprašanja (kaznivo dejanje, skrbništvo), so vozli družbenih dogodkov in odnosov, razrešimo pa jih lahko predvsem socialno (ne sociološko ali družbeno), saj se podpora, premagovanje ovir in okrevanje vedno porajajo v sodelovanju z drugimi in v socialnih agregatih – torej socialno. Naloga dezinstitutionalizacije je, da prekine razlage, ki zastirajo in preplavijo življenje, pa tudi prakso, ki nadkodira druga ravnanja, z namenom, da bi tem, sicer cenjenim poklicem se lahko zagotovili prispevek in prostor, ki bi bil resnično zdravljenje, učenje in presojanje o tem, kaj je dobro in slabo, na produktiven način, ki lahko krepi ljudi.

Potreba po prečnem (transverzalnem) delovanju

Dezinstitutionalizacijo moramo zasnovati in pojmovati kot prečno akcijo (Guattari, 1984), akcijo, ki preči zelo različne domene človeških in družbenih stvari. Temeljiti mora na življenjskih svetovih, na tem, kako ljudje živijo in dojemajo realnost. Glavna pozornost (strokovnih) posegov v življenje drugega mora biti namenjena problemu moči. Metoda bi morala biti predvsem način, kako povečati moč posameznika in skupnosti, kako uporabljati institucionalne vire in sredstva, da izboljšamo življenje (in ne ravno nasprotno – kako uporabljati institucionalna sredstva, da odstranimo človeka iz njegovega resničnega življenjskega sveta). Metoda povezuje življenjski svet s formalnimi viri, ki jih poraja država, ali pa z viri, ki jih poraja neformalna skupnost, pa jih okrepimo s formalnimi posegi ali reorganizacijo življenja. Postopki, ki omogočijo uresničevanje upravičenosti do potrebnih sredstev ali storitev, ne bi smeli biti obredi ponižanja (degradacije), ampak prav nasprotno – obred ali bolje rečeno praznovanja izboljšanja, napredovanja in sposobnosti. Organizacija bi morala biti ne le horizontalna, ampak bi morala tudi izhajati iz uporabnika, uporabnik bi moral biti njeno središče, temeljiti mora na osebnih paketih storitev in podpornih krogih v skupnosti. Samo s tako prečno akcijo lahko spolne, razredne, etnične in druge delitve ljudi, predvsem pa tiste delitve, ki temeljijo na nezmožnostih in ovirah ljudi, presežemo in

ustvarjamo skupnosti, v katerih bi ljudje lahko vzdrževali drug drugega in se vanje produktivno vključevali.

Financiranje osebnih storitev in skupnostnih služb bi morala država zagotavljati po načelu potreb ljudi. A ne samo za ta namen, tudi za vzpostavitev metod in organizacije, ki bi krepile moč uporabnikov, so potrebni zakonski in politični sistemski ukrepi. Da bi zagotovili tisto, kar ljudje potrebujejo, moramo spremeniti sistem socialnega varstva iz institucionalnega v skupnost kot celoto – izžarevati iz preselitev v druge dajatve in storitve. Brez »kukavičjega gnezda« bodo službe morale poskrbeti za ljudi in ne za ustanove.

Dezinstitucionalizacija je sprememba družbe, mora pa tudi uporabiti spremembe, ki smo jim bili priča v zadnjih desetletjih, da bodo v korist ljudem iz zavodov. Nova tehnologija (mobilni telefoni, internet itd.) omogoča nenehen stik in spreminja odnose ljudi v času in prostoru. Prav tako spodkopava klasične ustanove. Žalostno je, da prebivalci azilov, totalnih ustanov, zadnji, ki nimajo dostopa do teh dobrobiti nove kulture. A prav prebivalci ustanov lahko z njimi pridobijo največ.

Dezinstitucionalizacija je kot stroj polemična in programska. Aktivno dekonstruira totalno ustanovo in ustvarja vizijo skupnega življenja v skupnosti, ki ne izključuje. Temelji na načelih brez prisile in odprtih vrat. Zagotavlja prostor za gibanje in mobilnost. V procesu preseljevanja in tudi na sploh zagotavlja najprej podporo najbolj neprivilegiranim in se izogne »snemanju smetane in nabiranju zosa«. Ne dekonstruira samo prostora ustanov temveč tudi vloge ljudi. Uporabnikom zagotavlja cenjene družbene vloge in odstranjuje stigmatizirajoče okoliščine. Vloge pomočnikov se spreminjajo iz skrbnika v zagovornika, področje delovanja pa od prevzemanja odgovornosti od skupnosti do omogočanja skupnosti, da se spopada z vprašanji, ki jih je prej prelagala na »strokovno delo«. Ukvarja se z družbenimi in človeškimi zadevami v njihovem kontekstu, proslavlja človeške posebnosti in ustvarja praktično znanje, da se lahko ljudje spopadajo s svojo vsakdanjo stvarnostjo. Znanje, ki ga ustvarja, je praktično in induktivno. Ko proslavlja vrednost vsakega človeka, ustvarja kolektive, ki ljudem omogočajo, da izrazijo svoje želje in ustvarijo sredstva za doseganje ciljev.

Ne gre le za idejo, ampak za sklop novih tehnologij moči. Ne ustvarja homogenega prostora, kjer vlada samo ena ideja, ampak dialoško sodeluje v življenjskem svetu ljudi, transverzalno ga povezuje s številnimi ravninami, prizadeva si okrepiti ljudi z metodami, ki niso le dialoške, ampak tudi povezujejo to, kar ljudje imajo, s tem, kar imajo družbeni agregati, kot je država, tako, da organizirajo podporo posameznim ljudem, ustvarjajo skupnosti, na sistemski ravni pa možnosti, da se viri porabijo na način, ki bo povezoval in proizvajal. Ne glede na to, da deluje na terenu, tam, kjer ljudje živijo, morajo rekonstruirati socialno politiko in zakonodajo tako, da bodo proslavljale krepitev moči.

Stroj dezinstitucionalizacije je prav tako abstrakten kot stroj totalnih ustanov (čeprav z več smisla za konkretno). Je idealen tip, ampak kot poudarjal Castel (1989), da je mogoče čutiti abstraktno shemo totalne ustanove takoj, ko vanjo vstopimo, je enako mogoče čutiti dezinstitucionalizacijo. Tudi če v nekem trenutku nima vseh svojih atributov, bi morali zaznati humor, odprtost, možnosti, fleksibilnost, tovarštvo in druženje. Stroj dezinstitucionalizacije proizvaja gibanje, ampak tudi izraža veselje, pa tudi resnico – pridih dezinstitucionalizacije. Izzove gibanje in premike, proslavlja norost, da smo ljudje, in proizvaja moč, da smo skupaj.

4. ZASTAVITEV RAZISKOVALNEGA (HEVRISTIČNEGA) MODELA IN KLJUČNA VPRAŠANJA PRI HITRI OCENI POTREB IN STROTITEV ZA DEZINSTITUCIONALIZACIJO

Povzetek

To poglavje povzema ključne dimenzije in raziskovalna vprašanja pri raziskovanju mehanizmov institucionalizacije in pri oblikovanju skupnostnih odgovorov.

Dimenzije in hevristični izrek osnovne hipoteze

Ocenjevanje potreb po dolgotrajni oskrbi pa tudi načrtovanje dezinstitutionalizacije in novih služb mora slediti hkrati več dimenzijam stvarnosti, ki jo raziskujemo. Ko začenjamo raziskovanje jih moramo razviti, saj tvorijo pojmovno mrežo, s katero bomo zajemali gradivo, ki ga bomo z raziskovanjem pridobili. Na njihovi podlagi bomo postavili ključna raziskovalna vprašanja in oblikovali module za zapisovanje, kodiranje in obdelavo podatkov. Dimenzije, ki jih bomo tukaj našli, se lahko zdijo precej abstraktne, a jih bomo v nadaljevanju konkretizirali do te mere, da jih bo možno uporabiti.

Osnovne dimenzije

Ko raziskujemo institucionalizacijo potreb, ki izhajajo iz dolgotrajnih stisk in možnosti za dezinstitutionalizacijo oziroma ustvarjanje nadomestnih skupnostnih služb, bomo upoštevali naslednje dimenzije:

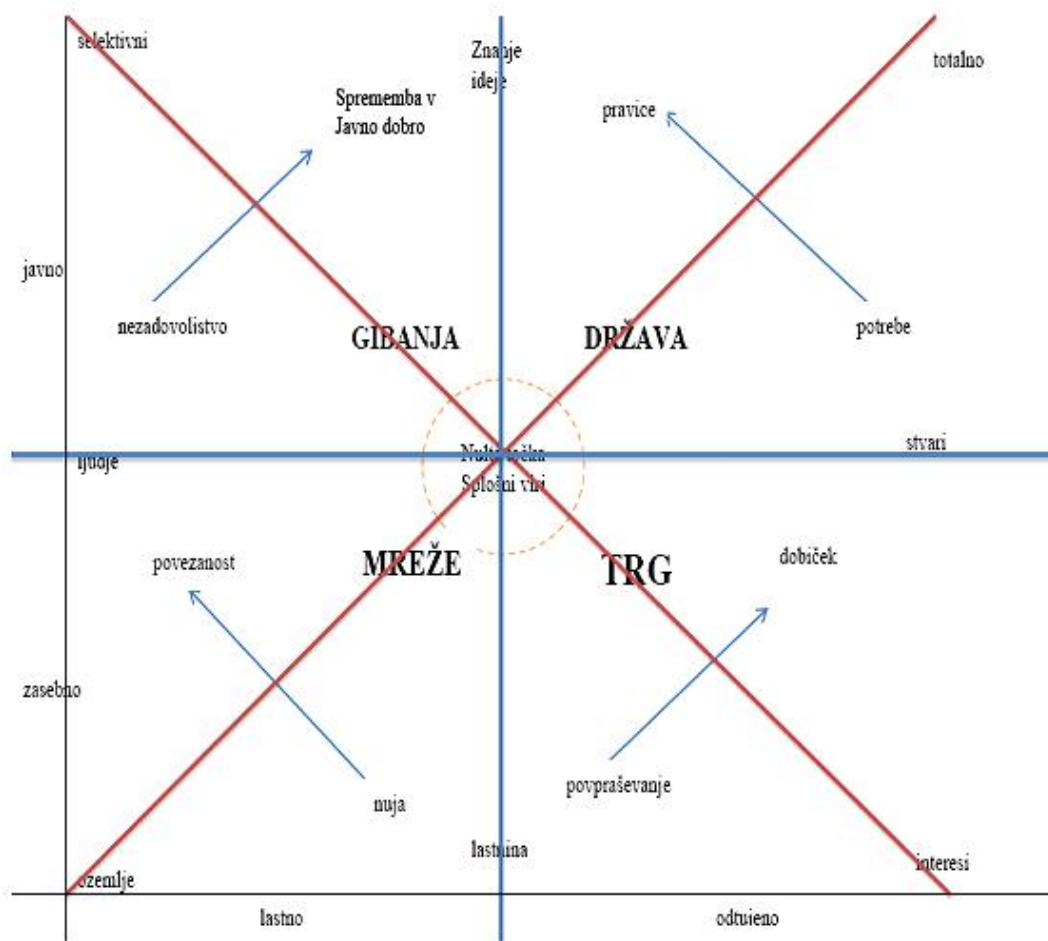
- A. dimenzija vsakdanjega (življenjskega) sveta uporabnikov oz. stanovalcev,
 - B. dimenzija odgovorov na potrebe, stiske ljudi,
 - C. slojevitost ravni bivanja in odgovorov na stiske,
 - D. dimenzija premen – dezinstitutionalizacije.
-
- A. Je dimenzija, ki jo opisuje indeks potreb (Flaker *et al.*, 2008), kot smo ga povzeli v poglavju 3.1. Opisuje potrebe vsakdanjega življenja ljudi z dolgotrajnimi stiskami, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo.
 - B. Je dimenzija, ki jo opisujeta katalog odgovorov na potrebe po dolgotrajni oskrbi (Flaker *et al.*, 2008: 399–444) in taksonomija socialnega dela in socialnega varstva (Flaker, 2012). Zares gre za dve podobni matrici. Razlika je, da prva upošteva tudi hierarhijo odgovorov, torej tudi tiste, odgovore, ki niso domena samih socialnih služb – torej odgovore na ravni politik, strategij in paradigem (v tem upošteva naslednjo dimenzijo), druga pa je bolj občutljiva na različne momente odgovorov oziroma samih storitev (intenzivnost, kraj, izvajalci, enostavnost, sredstva, viri itn.).
 - C. Opisuje različne sloje, ki jih odgovori prečijo (življenjski svet, moč, vključevanje, metode, postopki, organizacija, poslovanje (pretok sredstev), zakonodaja, (socialna) politika, ekonomija, ideologije in kultura). To dimenzijo smo uporabili za razumevanje interakcije med različnimi ravni strukturiranja storitev pri pilotiranju neposrednega financiranja (Flaker *et al.*, 2012).
 - D. Je diahronična in strukturna dimenzija (pa tudi prostorska–geografska), ki govori o strukturnih spremembah v času in prostoru. Vsebuje jo članek o stroju dezinstitutionalizacije (Flaker, 2015; poglavje 3.2.) in pa uvodne sheme v Dolgotrajni oskrbi (Flaker *et al.*, 2008: 19–27). Opisuje pot, tok sprememb, ki se morajo zgoditi. Z

življenjskim svetom jo povezujejo načela normalizacije oz. vrednotenja družbenih vlog (Brandon in Brandon, 1991, 1993).

Dodatni dimenziji: matica prilaščanja virov in razlagalni, obravnavni in organizacijski modeli

Poleg teh štirih osnovnih dimenzij moramo vmestiti raziskovanje potreb, institucionalizacije in dezinstitutionalizacije tudi v matrico prilaščanja in odtujevanja (prisvajanja) virov v socialnem varstvu (Flaker, 2011, 2012, 2015). Z njo bomo poskušali raziskati možnosti generiranja storitev iz med seboj zelo različnih virov: države, trga, neformalnih mrež in gibanj in upoštevali dinamiko med javnim in zasebnim dobrim, na eni strani, na drugi pa med lastnim (skupnim) in odtujenim dobrim in umestiti v to matrico dezinstitutionalizacijo kot dejavnik dinamizacije družbenega prostora in večje gibljivosti in sredstev in virov.

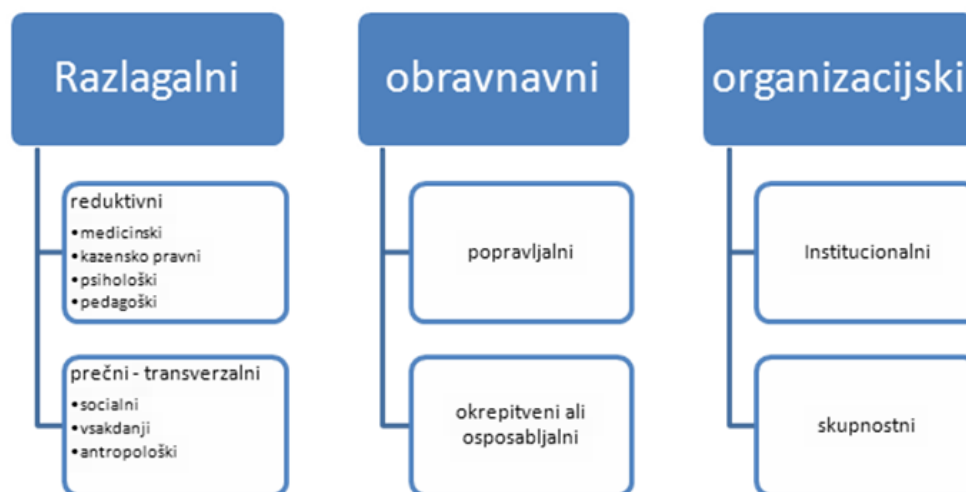
Slika 5: Matrica blaginje

V folklori sprememb v socialnem varstvu obstaja še ena matrica, ki je pomemben del govora akterjev na tem področju, in sicer, razlikovanje med *medicinskim* in *socialnim* modelom (Mali, 2008). Ta matrica je večidel ideološkega značaja. Namreč nihče ne ve točno, kaj vsebuje en ali drug model. V *Direktnem socialnem delu* (Flaker, 2012) smo to razstavili na *razlagalne*, *obravnavne* in *organizacijske* modele; prve lahko shematsko ločimo na reduktivne (medicinski, kazensko pravni, psihološki, pedagoški itn.) in transversalne oz. prečne (socialni, vsakdanji, antropološki, etnološki, itn.), druge na popravilne in okrepitvene ali osposabljalne

(enabling), tretje pa na institucionalne in skupnostne. Prav zadnje navadno imenujemo medicinski in socialni. Res je, da totalne ustanove (če so v domeni medicinske oblasti še zlasti) združujejo redukcionizem, popravljanje in institucijo, skupnostna oskrba (v najbolj žlahtni varianti) pa prečne, okrepitvene in skupnostne odgovore, a so možne tudi variante mešanih režimov (npr. skupnostni, ki razlaga stisko kot bolezen, in jo zdravi).

Slika 6

Hevrstični model dezinstitutionalizacije

Hevrstični model na podlagi zgornjih dimenzij bi lahko strnili v naslednji izrek:

Na neko stisko v določeni življenjski situaciji obstaja večje število (morda celo nešteto) potencialnih odgovorov.

Ti odgovori v različni meri krepijo (slabijo), vključujejo (izključujejo) in umestijo (premestijo) človeka.

Kakšen bo odgovor na stisko, je odvisno od možnosti izraza želje (volje) človeka in materiala, ki mu je na voljo ali ki ga lahko, skupaj z drugimi, s pomočjo virov, ki so mu na razpolago, poraja, da skupaj z drugimi svoje želje uresničuje.

Kakšen bo odgovor, določa tudi sintaksa ustvarjanja odgovorov, pri kateri ima lastnina in odtujenost virov predikatno vrednost in ki določa vrednost intenzivnosti posega v življenjski svet človeka, določa pa tudi subjekta akcije in spremembe.

Odgovor na stisko je vedno sprememba življenjskega sveta, na katerega vplivajo vektorji raznih abstraktnih shem na različnih ravneh bivanja.

Dezinstitutionalizacijo lahko štejemo kot spremembo abstraktnih shem, ki dovoljujejo beg od totalizirajočih k singularizajočim, ki prostorsko razpršijo odgovore, uvedejo množico mrežno (gomoljčno, rizomsko) povezanih akterjev in situacij, pa tudi prenesejo moč od virtualnih institucij k dejanskim ljudem.

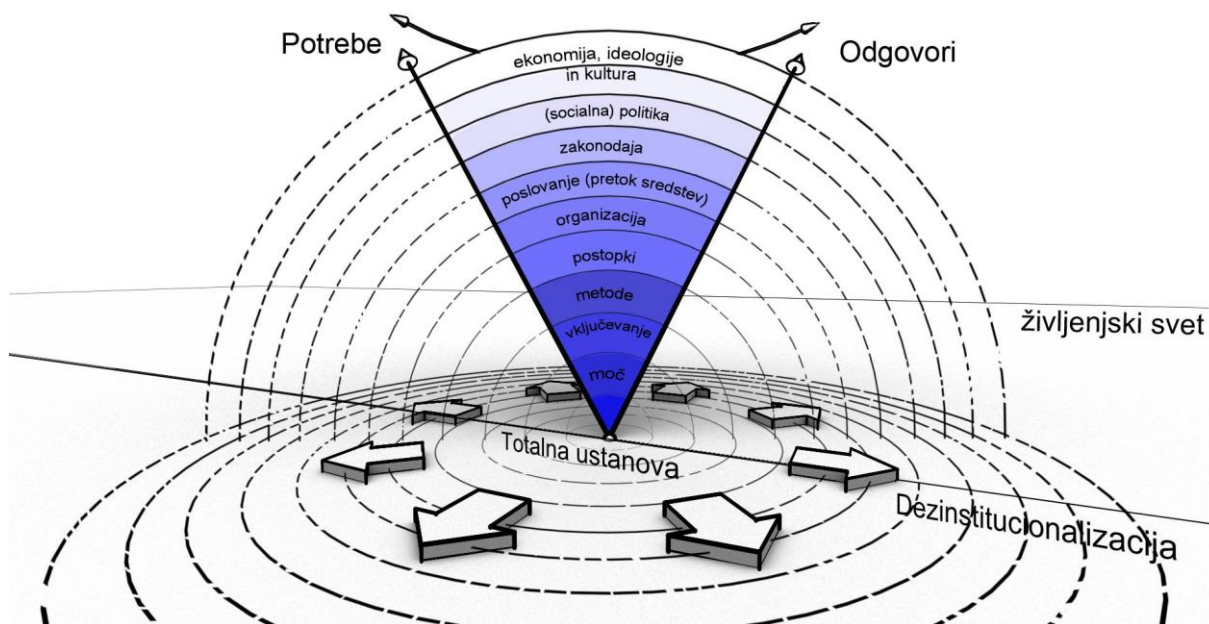
Gre za prehod, ki ga navadno imenujemo prehod od »medicinskega« k »socialnemu« modelu. V resnici gre za prehode od reduktivnih razlag k prečnim (transverzalnim), od popravljalne usmerjenosti pri obravnavi ljudi in njihovih stisk k okrepitvenim ali osposobljalnim in pa za premik pri (prostorski) organizaciji odgovorov od institucionalnih k skupnostnim.

Konkretna preselitev torej pomeni prehod iz totalne situacije v povezovanje z različnimi viri moči z osvobajajočo in prilaščajočo sintakso, z uporabo dostopnih sredstev in ustvarjanjem zelenih odgovorov. Pomeni tudi premik iz institucionalnega življenjskega sveta v vsakdanji življenjski svet.

Grafično lahko ponazorimo sintezo dimenzij kot dvokrako strukturo »potreb« življenjskega sveta in odgovorov nanje. Krak dejanskosti in potencialnosti. Prvega segmentirajo sklopi življenjskih tem, drugega pa hierarhija virtualnosti odgovorov in členitev taksemov odgovorov. Oba dodatno segmentira dimenzija hierarhije ravnin bivanja. Dez institucionalizacijska dimenzija prostorsko razpršuje, časovno spreminja strukturo različnih ravni.

Nasprotno pa institucionalizacija dimenzije krči na eno točko – totalne ustanove. Tako je »totalna« ustanova točkovni produkt dimenzij potreb in odgovorov, ki ga vzpostavljajo različne dimenzije skozi svoje abstraktne sheme s skalarsko preslikavo v eno samo točko na ravni življenjskega sveta. Nasprotno pa je dez institucionalizacija razpršitev odgovorov na množico raznih točk ravni življenjskega sveta, ki ima moč vektorskega delovanja na abstraktne sheme drugih ravni s sporočanjem svojih želj in volje in povezovanjem z drugimi akterji v življenjskem svetu.

Slika 7: Dimenzije modela dez institucionalizacije

Če poenostavimo lahko rečemo, da ima določen del ljudi dolgotrajne stiske oz. potrebe po dolgotrajni oskrbi, odgovori nanje so bolj ali manj institucionalne narave. Pri hitri oceni nas zanima kaj je treba storiti, če naj bi se ljudje preselili iz ustanov, v danih družbeno ekonomskih okoliščinah in ob glede na službe, ki jih zdaj imamo.

Ključna raziskovalna vprašanja

Hitra ocena odgovarja na spodnja ključna vprašanja, ki jih obravnavamo v modulu 11:

- Kakšna je narava in obseg potrebe po dolgotrajni oskrbi? Kakšne bodo potrebe, ko bomo izvajali dezinstitutionalizacijo (potencialne potrebe)? Kakšni so trendi potreb? Kakšna je socialna in geografska distribucija potreb po dolgotrajni oskrbi? (*ocena potreb po dolgotrajni oskrbi*)
- Kateri dejavniki na različnih ravneh bivanja (politika, ideologija, socialna politika, zakonodaja, organizacija, poslovanje, postopki, metode, moč, življenjski svet) vplivajo na institucionalizacijo in možnosti preselitev? (*ocena konteksta*)
- Kakšna je stopnja (prevalenca) institucionalizacije, kakšne so njene značilnosti in kakšne so njene posledice? (*ocena stopnje institucionalizacije*)
- Kako pogoste so preselitve in kako navadno potekajo? Kaj jih spodbuja in kaj ovira? (*ocena možnosti preselitev*)
- Kakšni so odgovori obstoječe politike in služb na potrebe po dolgotrajni oskrbi? Kateri odgovori že obstajajo in kateri manjkajo? (*ocena politik in služb*)
- Kateri dejavniki vplivajo na zmožnosti in voljo posameznikov in organizacij, da začno razvijati in izvajati akcije v skupnosti, ki bodo omogočile preselitve? (*ocena konteksta*)
- Kakšni odgovori, ki bodo zagotavljali preselitve in dezinstitutionalizacijo, so potrebni in izvedljivi? (*Poglavje 12, Akcijski načrt*)

5. NAČELA HITRE OCENE POTREB IN STORITEV

Povzetek

V tem poglavju predstavimo glavna načela hitre ocene potreb in storitev. V njem podajamo osnovne informacije o HOPS-u, ki pomagajo pri razumevanju metodologije in pojasnijo, kako se razlikuje od drugih oblik raziskovanja v družboslovju.

Hitra ocena lahko identificira primerne odgovore, ki jih uporabniki in skupnost potrebujejo, ki so izvedljivi in stroškovno učinkoviti.

Hitra ocena zajema tako oceno potreb (včasih jo imenujejo ocena problemov) in oceno obstoječih virov, ki jih bomo morebiti potrebovali pri oblikovanju odgovorov (včasih jo imenujejo ocena virov).

Definicija: ocena potreb in ocena virov

»Ocena potreb« je sistematična in poglobljena ocena tipa in namena problema.

»Ocena virov« sistematična ocena odgovorov (sredstev, ljudi, infrastrukture, znanja), ki je na voljo ali pa ga potrebujemo za zmanjšali problem.

Pri oceni virov identificiramo obstoječe vire (kot so službe, ljudje, denar), ki jih bomo uporabili ali prilagodili pri načrtovanju in vzpostavljanju odgovorov.

Ocena in uporaba obstoječih virov:

Nekatere službe kot so dnevni centri na primer že obstajajo v skupnosti, vendar uporabniki večinoma pravijo, da ne odgovarjajo na njihove potrebe. V takih primerih namesto, da vzdržujemo še naprej dnevni center tega poskusimo prilagoditi na potrebe uporabnikov. Npr. dnevni center lahko spremenimo v klub ali pa ga namenimo za uporabo tudi drugim ljudem v lokalni skupnosti.

Nekateri moduli pokrivajo oceno potreb (npr. ocena potreb po dolgotrajni oskrbi), drugi pa pokrivajo oceno virov (npr. ocena politik in služb).

Značilnosti hitre ocene

Predhodnike HOPS-a lahko najdemo v aplikativno antropologiji, sociologiji, epidemiologiji, akcijskem in evalvacijskem raziskovanju. HOPS se od ostalih raziskovalnih metod razlikuje, zaradi spodnjih načel:

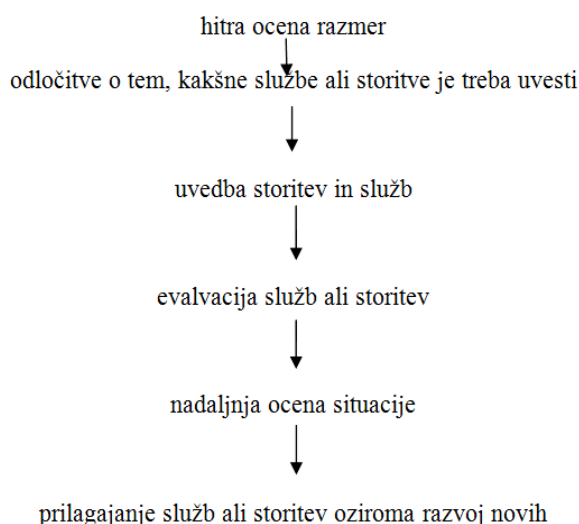
- **Hitrost:** Čas je osrednjega pomena, ko gre za socialne stiske. Ena izmed prednosti HOPS-a je, da lahko prihrani čas. Omogoča namreč hiter in ustrezen odziv pri kompleksnih vprašanjih. Z metodo HOPS lahko zberemo informacije hitreje kot s tradicionalnim empiričnim raziskovanjem.

To je zlasti pomembno v primerih, ki zahtevajo hitre odzive, denimo, kadar nimamo časa, da bi dve leti čakali na rezultate raziskave, na primer, ob nenadnem izbruhu epidemije. Hitrost je nujna tudi pri hitro spreminjajočih se pojavih, kot so trendi uživanja drog ali nenehno spreminjajoče se populacije. Slednje še posebej velja za iskalce azila, begunce in nezakonite priseljence. V takih primerih bi z klasičnimi empiričnimi raziskavami porabili preveč časa. Ko po, denimo, enemu ali dveh letih, dobimo rezultate raziskave, so ti že zastareli, ne prikazujejo več dejanskih razmer in tako ne omogočajo odziva, ki bi bil zanje primeren.

Hitrost je pomembna tudi pri projektih dezinstitutionalizacije. Tu sicer ne gre za epidemijo ali hitro se spreminjajočo populacijo, gre pa za to, da je treba načrt preoblikovanja sistema hitro pripraviti zaradi rokov črpanja sredstev.

- *Stroškovna učinkovitost:* V primerjavi z empiričnimi raziskavami je HOPS cenejši. Glede na to, da je pragmatično usmerjen – osredotoča se na ustreznost, in ne na znanstveno dovršenost – z njo zberemo veliko informacij z manjšim vložkom.
- *Uporaba obstoječih podatkov:* Nove podatke zbiramo samo, ko so obstoječi podatki neustrezni.
- *Prisotnost na terenu:* Ugotavljanje potencialnih virov informacij, vključevanje ključnih informatorjev z različnimi ozadji in dostopanje do ciljne skupine oziroma vzpostavitev stika s ciljno skupino zahteva neposredno prisotnost na terenu. Z neposrednim vključevanjem vzpostavimo mrežo osebnih stikov, ki ne bo dragocena le za zbiranje informacij, temveč bomo, zaradi nje začeli razmišljati o ustreznih storitvah in dejanjih, ki bodo sprožili razvoj služb. Raziskovalna usmerjenost HOPS-a nam omogoča globlje razumevanje narave problema in večji vpogled v konceptualne razlike itn. V nasprotju od klasičnega empiričnega raziskovanja se pri HOPS-u ne ukvarjamo primarno z jasno oblikovanimi hipotezami, t.j. z zaprtim tipom vprašanj o tem, ali je nekaj res ali ni. Pomemben del procesa HOPS-a je to, da dobimo sliko o različnih pogledih, interesih in dejavnostih ljudi, ki so vključeni v dani problem.
- *Dinamika:* Ker je za pristop HOPS značilno, da spodbuja posvetovanje in je večinoma neposredno povezan z razvojem služb, je to zelo dinamičen pristop, o katerem v raziskovalno poročilo, v katerem predstavimo zbrane ugotovitve, ne moremo zapisati, kdaj se zares konča. Da bi bile nove storitve ali službe ustrezne, je ključnega pomena, da redno preverjamo, ali so še primerne za probleme in potrebe, na katere se odzivajo. Posledica potrebe po spremljanju (monitoringu) ali evalvaciji razvoja in izvajanja storitev ali služb je, da moramo oceno in odziv ciklično ponavljati, kar vključuje naslednje korake:

Slika 8

- *Uporaba različnih kazalcev in podatkovnih virov:* Pri HOPSU kombiniramo različne metode in podatkovne vire. To zahteva kompleksnost situacij, ki jih raziskujemo, še posebno to velja, ko gre za situacije, ki so skrite in občutljive.

- *Poizvedovalna usmerjenost*: Pri HOPS-u smo *detektivsko* naravnani. V številnih družbah obstajajo politični in kulturni razlogi, ki vodijo v zanikanje določenih aktivnosti. Pri totalni ustanovah je to značilno, ko govorimo o praksah, ki v vsakdanjem življenju niso sprejemljive (npr. razlogi za zapiranje v samico, nasilje, itd.). Prednost hitre ocene je, da spodbuja stalno preverjanje rezultatov z informacijami, ki jih dajejo različni viri, pa tudi z uporabo različnih metod (pogovor, opazovanje z udeležbo).
- *Sklepanje na podlagi indukcije*: Raziskovalci sklepajo induktivno, teorijo in zaključke gradijo na podlagi sklepov, ki temeljijo na konkretnih situacijah, s primerjavo in upoštevanjem različnih informacij.

Definicija – induktivna analiza

Pri induktivni analizi postavimo začetne definicije in hipoteze o problemu, ki jih redefiniramo, dopolnimo ali zavrnemo tekom raziskovanja, ko dobimo nova dejstva. Dejstva lahko vodijo k potrditvi, spremembi ali zavrnitvi opisov in hipotez.

- *Relevantnost za oblikovanje odgovorov in praktičnih vprašanj*: Namen HOPS-a je, da podpre vzpostavitev novih odgovorov v skupnosti (koristnost HOPS-a lahko bolj merimo glede na *možnosti, ki jih daje za odločanje in ravnanje*, kot pa glede na njeno znanstveno ostrino in dovršenost). Metodo HOPS-a lahko uporabimo na različnih področjih, na različne načine in za različne namene, ne le pri zdravstvenih in socialnih vprašanjih.²¹ HOPS je lahko učinkovito orodje v podporo celotnemu procesu načrtovanja in vzpostavljanja odgovorov. Uporabimo jo lahko pred začetkom akcije, za analizo situacije, da preverimo svoje hipoteze o procesu HOPS-a, da dobimo sliko o naravi in obsegu problema, da opredelimo pomembne dejavnike in ustrezne odgovore. Ko izvajamo akcijo, lahko HOPS uporabimo za evalvacijo procesa in za spremljanje (monitoring) ali analizo razvoja projekta. Lahko nam pomaga, da ugotovimo, ali obstaja potreba po spreminjanju določenih ciljev, ciljnih skupin ali odgovorov, ali za ugotavljanje sprememb, ki se včasih kratko in malo pojavijo sčasoma, ne da bi jih udeleženi posamezniki opazili. Spremljanje lahko vključuje tudi informacije o odzivih drugih (partnerskih organizacij, oblikovalcev politik, splošne javnosti in medijev) na nove storitve ali službe, ali informacije o razvoju lokalne ali regionalne mreže itn.. Končno lahko HOPS uporabimo za temeljno evalvacijo učinka akcije in za to, da dobimo informacijo o vplivu in učinkih posamezne akcije.
- *Raziskovanje različnih družbenih ravni*: Probleme je treba videti v socialnem, kulturnem, verskem, političnem in zgodovinskem kontekstu. S hitro oceno se giblamo preko številnih in različnih ravni raziskovanja, z namenom, da zaznamo in ugotovimo različne ravni delovanja oz. služb. Vse družbe so danes na stopnji hitrih in dinamičnih sprememb, kar velja tudi za našo družbo. Hkrati pa presega le raven skupnosti, saj se odvija znotraj strukturnih in ekonomskih pogojev posamezne države in trendov v svetu.
- *Vključenost skupnosti*: S hitro oceno delujemo v skupnosti, skupnost vključimo na ravneh raziskovanja in načrtovanja odgovorov ali pri zagovarjanju potrebnih storitev v skupnosti.
- *Posvetovanje*: Hitra ocena prepoznava nujno posvetovanje s širokim naborom ljudi, vključno z uporabniki.

²¹ Primerljive pristope uporabljajo pri oglaševanju, t.j., pri pozicioniranju in lansiranju novega proizvoda. Uporablja se tako na področju oblikovanja politik kot na področju razvoja služb in izvajanja storitev.

6. RAZVOJ ODGOVOROV IN SLUŽB

Povzetek

To poglavje opisuje (a) ključna načela skupnostnih odgovorov na dolgotrajne stiske in (b) kako ta načela vodijo razvoj učinkovitih služb in zmanjševanje institucionalizacije odgovorov na dolgotrajne stiske. To poglavje tudi daje primere služb, ki so bile učinkovit mehanizem dezinstitutionalizacije dolgotrajne oskrbe.

Uvod

HOPS bomo uporabili za vzpostavitev mreže skupnostnih služb z namenom zmanjšanja ali preprečevanja institucionalizacije dolgotrajnih stisk. Skupnostne službe naj bi zagotovile številne in raznolike odgovore, ki bodo preprečevali in zmanjševali stiske in institucionalizacijo, tako na ravni posameznika, kakor tudi na ravni celotne populacije ljudi s potrebami po dolgotrajni oskrbi.

Hitra ocena in razvoj skupnostnih služb

Definicija

S hitro oceno potreb in storitev bomo poskušali preprečiti ali zmanjšati institucionalizacijo dolgotrajnih stisk. Ocena daje prednost hitremu razvoju skupnostnih služb, ki bodo omogočile proces preselitve ljudi iz zavodov in življenje v skupnosti.

Na temelju mednarodnih izkušenj na področju dezinstitutionalizacije, bomo v tem poglavju povzeli načela in pristope, ki zagotavljajo razvoj učinkovitih skupnostnih služb. Ta načela vodijo ocenjevanje, pomagajo ugotovitve razumeti in vplivajo na razvoj lokalnih akcijskih načrtov. Oceniti je treba potrebe, ki izhajajo iz dolgotrajnih stisk, stopnjo njihove institucionalizacije, predvideti možne odgovore na stiske, možnosti za preselitve iz zavodov in načrtovati delovanje služb tudi v kontekstu zakonodaje.

Vodilna načela dezinstitutionalizacije in skupnostnih služb

Cilj HOPS-a je ustvariti *hiter načrt* dezinstitutionalizacije oz. boljšega odziva na potrebe, ki izhajajo iz dolgotrajnih stisk, s poudarkom na *preprečevanju in zmanjševanju institucionalizacije*. To lahko dosežemo z vzpostavitvijo služb oz. storitev na *več ravneh*, tako da omogočimo celostno *spremembo sistema* dolgotrajne oskrbe. Pri tem je nujno usklajevati pristope na ravni posameznika, služb, skupnosti, okolja in politike. Skupnostne službe naj bi omogočile, da :

- izhajamo iz ocen *potreb oz. dolgotrajnih stisk*,
- *preprečimo in zmanjšamo* stiske,
- ugotovimo in zmanjšamo *dejavnike* na ravni posameznika, služb, skupnosti in politike, ki poglabljajo in utrjujejo dolgotrajne stiske,
- se osredotočimo na iskanje ustreznih odgovorov v obliki mreže skupnostnih služb, ne zgolj za tiste, ki že doživljajo dolgotrajno stisko, temveč tudi tiste, ki so *izpostavljeni takim tveganjem*.

Deset vodilnih načel za oblikovanje učinkovitih skupnostnih služb:

Učinkoviti odzivi:

1. zahtevajo dobro oceno,
2. zahtevajo pristop glede na hierarhijo prioritet,
3. zahtevajo pragmatični pristop,
4. zahtevajo integrirane strategije na več ravneh,
5. zagotovijo sredstva za preselitve,
6. zahtevajo spremembe v delovanju služb,

7. se izvajajo v skupnosti,8. so naravnane v skupnost,9. zahtevajo spremembe na ravni družbe in politike in10. zahtevajo spremembe politik in zakonodaje.

1. Učinkoviti odgovori zahtevajo dobro oceno

Ustrezni odgovori izhajajo iz dobre ocene. Ta priročnik zagotavlja tehnologijo ocenjevanja in razvoja služb na področju dolgotrajne oskrbe. Hitra ocena je sestavni del razvoja odgovorov in služb. Deset načel učinkovite skupnostne službe moramo uporabiti tudi kot načela ocenjevanja.

2. Učinkoviti odgovori zahtevajo pristop glede na hierarhijo prioritet

Skupnostne službe morajo vsebovati odgovore, ki bodo zmanjšali, če ne že preprečili, možnosti institucionalnih odgovorov na stiske in ljudem omogočili življenje v skupnosti. Pri tem izhajamo iz etičnega in moralnega imperativa, da ima človek pravico živeti z drugimi in biti svoboden, hkrati pa skupnostne službe vpeljujejo logiko stroškovne in socialne učinkovitosti. Sredstva namenjena oskrbi imajo v skupnosti večji učinek, ne le da ljudje za isti denar lažje dobijo tisto, kar potrebujejo, temveč so ta sredstva vložena v delovanje skupnosti in imajo multiplikativen učinek.

Učinkoviti odgovori morajo torej temeljiti na postopnih spremembah služb. Predvideti morajo odgovore na potrebe uporabnika v času priprav na izselitev iz institucije, t.j. priprava načrta za življenje v skupnosti, v času selitve in po preselitvi. Pri tem naj bi skupnostne službe svoje storitve prikrrojile potrebam uporabnikov in delovale kot podpora v tem procesu, katerega cilj je čim bolj samostojno življenje v skupnosti.

Ustrezne odgovore najdemo v samih potrebah ljudi. Skupnostne službe morajo upoštevati potrebe posameznikov in skupnosti. Medtem ko nekateri potrebujejo podporo le v fazi priprav na življenje v skupnosti in občasno podporo po tem, ko se že preselijo, drugi morda poleg podpore tudi sprva nekaj konstantnega učenja vsakdanjih opravil, tretji pa zaradi telesne, intelektualne ali kakršnekoli drugačne oviranosti večji obseg oskrbe, podporo, konstantno pomoč pri večini dnevnih opravil. Izhajajoč iz palete potreb bodo skupnostne službe oblikovale ustrezne odgovore. Nekatere trenutno obstoječe storitve so lahko zametki, ki jih je treba nadgraditi. Med take lahko štejemo: koordinirano obravnavo v skupnosti, osebno načrtovanje oskrbe, pomoč družini na domu, stanovanjske skupine, zagovorništvo, dnevne centre, klube, svetovalnice, terensko delo...

Hierarhija potreb temelji na pravici (ali celo potrebi in nuji) živeti skupaj z drugimi v skupnosti. Nujni korak, da to ustvarimo je, seveda, preselitev iz zavodov. Da se preselitev začne je potrebno spoznanje, zavest o tem, da je to možno, še prej pa, da je življenje v zavodu nepotrebno in škodljivo in torej tudi, da se način dela in odnosi v zavodu spremenijo. Drugi korak je, da se ljudje, ki so se preselili, naučijo živeti v skupnosti, hkrati pa tudi da se osebje nauči dela v skupnosti. Tretji korak je, da se človek vključi v skupnost, da se poveže z drugimi, ne samo z osebjem, ki mu je omogočilo preselitev. S preselitvijo in potem vključevanjem, človek pridobi izkušnje, samozavest in širi krog pomočnikov. To pa so pogoji za resnično samostojno življenje.

Podobne korake morajo narediti tudi službe in skupnost. Spreminjanje služb se začne s spreminjanjem odnosov v zavodu – tako med stanovalci in osebjem, kot v odnosih osebja, šele nato se pričnejo preselitve in vzpostavljanje vmesnih struktur, prostorov, kamor se bodo ljudje iz zavodov preselili (stanovanjske skupine, druge družine, itn.). Da te strukture ne bi postale majhne institucije, je potreben naslednji korak – torej ustvarjanje samostojnega življenja. To navadno poteka na dva načina – z nadaljnjo razpršitvijo storitev in njihovo individualizacijo (samostojno stanovanje, zaposlitev s podporo, osebni paketi, osebna asistenca, ipd.); ali pa s krepitvijo

suverenost v bolj kolektivno zasnovanih službah – delovnih zadrugah, kolektivnem skupnem življenju (stanovanjske skupnosti, ne zgolj skupine), skupinah za vzajemno pomoč in drugih.

Tabela 5: Hierarhija prioritet za posameznika, razvoj služb, skupnost in sistem

Človek	Službe	Skupnost	Sistem
Aktivacija v zavodu	demokratizacija odnosov in ozaveščanje v zavodu	ozaveščanje o nepotrebnosti ustanov in mehanizmih izključevanja	eksperimentiranje
Preselitev	ustvarjanje vmesnih struktur	sprejemanje drugačnih	načrtovanje
Vključitev v skupnost	oblike samostojnega življenja	ustvarjanje sožitja	vzpostavljanje mreže
Samostojno življenje (s podporo)	službe, ki so v korist celotni skupnosti	celovita (sublimna) skupnost	mreža dolgotrajne oskrbe

Hierarhija prioritet torej na eni strani odraža prehod in preselitev iz zavoda v skupnost, torej povsem prostorsko razpršitev, na drugi strani pa postopno krepitev suverenosti v svojem življenju, ki pa je povezana z vključevanjem v skupnost, torej z avtentičnim pridobivanjem podpore drugih za samostojno življenje.

Če namreč ne bi postavili take hierarhije prioritet, bi lahko preselili le malo ljudi iz zavodov. Če bi od njih kar takoj pričakovali samostojno življenje, bi tak cilj težko dosegli.²² Končnih ciljev ne smemo postaviti kot začetni pogoj, ampak moramo postopno utirati pot do njih. Ne moremo zahtevati od ljudi, da bodo najprej samostojni, potem pa jih bomo preselili iz zavodov, da bomo najprej imeli odlične službe v skupnosti, kamor bomo potem preselili ljudi, in skupnosti, ki bodo res solidarne in bodo za ljudi poskrbele kar same, še manj pa dovršen sistem dolgotrajne oskrbe, ki bo čez noč zamenjal starega. Vse to moramo postopno izgraditi. Zato moramo imeti ideale oziroma idealne cilje, ne smemo pa biti idealistični in pričakovati, da se bo stvarnost prilagodila našim idealom. Zato je poleg jasnih ciljev pomembna tudi *pragmatičnost*.

²² Institucionalna logika ima namreč obrnjeno hierarhijo – v skupnost lahko živijo le tisti, ki so vključeni v družbo in so sposobni samostojno živeti v njej (paradoks!).

Učinkoviti odgovori predvidevajo postopnost z namenom:

- da se uporabnik sprva zave svojega položaja – tako pasivnosti v instituciji, kot odgovornosti in možnosti ob preselitvi, torej tudi množice sprememb, ki jih prinaša samostojno življenje v skupnosti,
- da skupaj z uporabnikom ugotovimo potrebe in razberemo ustrezne odgovore,
- da preverimo možnosti za preselitev, definiramo storitve, ki jih bomo organizirali v skupnosti kot ustrezne odgovore na potrebe posameznika (podpora, koordinirana obravnava, pomoč družini na domu, varovanje na daljavo, zagovorništvo...)
- da poiščemo vire, ki bodo zagotovili posamezniku kar se da kvalitetno in samostojno življenje v skupnosti po preselitvi (finančna sredstva, bivalni prostor, stanovanje in potrebne prilagoditve le-tega, ljudje – tako na neformalni kot formalni ravni, informacije, znanje, ostala infrastruktura),
- da po potrebi vzpostavimo nove ustrezne službe in storitve, ki odgovarjajo ugotovljenim potrebam (oblike zaposlitev, prevozov...),
- da s pomočjo evalvacij sledimo zastavljenim ciljem, nadgrajujemo kvaliteto življenja v skupnosti in s tem zmanjšujemo stisko zaradi pretekle institucionalizacije,
- da ustrezne odgovore oz. storitve tudi zakonodajno uredimo.

3. Učinkovite službe zahtevajo pragmatičen pristop

Učinkovite skupnostne službe potrebujejo pragmatičen pristop. Zagotoviti morajo hiter in neposreden odziv na potrebe in stiske. Vsak odziv, vsaka storitev mora biti odgovor na konkretno potrebo. Vsekakor je cilj čim samostojnejše življenje, a za nekoga je to življenje v lastnem stanovanju le z občasno podporo in udejstvovanjem v nekem dnevnem centru, za drugega življenje v stanovanjski skupini...Edini sprejemljivi odgovori so tisti, ki odgovarjajo na točno določene potrebe, ne pa neki okvirni, vnaprej določeni paketi storitev, kakor se to dogaja v institucijah. Učinkovite službe naj se torej odzivajo na *praktične potrebe* ljudi, ne pa da ljudi in njihove potrebe prilagajajo službam. V neki situaciji je morda dosti bolj učinkovito (pogosto tudi ceneje in človeku ustrezno), da ob preobremenjenosti svojcev zagotovimo podporo njim, kot pa da ga namestimo v stanovanjsko skupino. V neki drugi situaciji, pa bo ravno namestitev v stanovanjsko skupino lahko izboljšala odnose med človekom in njegovimi bližnjimi.

4. Učinkovite službe zahtevajo integrirane strategije na več ravneh

Skupnostne službe se morajo osredotočati na več ravni: posameznikov življenjski svet, obstoječe službe in storitve, neposredno skupnost in okolje, širši družbeni in politični kontekst.

Strategije spreminjanja služb in spodbujanja preselitev

Spremembe posameznika (odnosni/medčloveški okvir)

Spremembe ravnanja in preselitev posameznika so pogojene z njegovo zavestjo in prepričanju o svojem položaju v določeni situaciji, z njegovimi *nameni*, *motivacijo* za preselitev, in z njegovimi *zmožnostmi*, da spremembe uresniči.

Spremembe služb in storitev (organizacijski okvir)

Na preselitve vpliva »setting«, torej neposredna organizacija okolja oziroma situacije, v kateri se človek nahaja. V njej ljudje najdejo sredstva, ki jim omogočijo preseljevanje, podporo pri tem in možnosti, da uresničijo svoje namene. Preselitve so možne le, če jih podpira organizacija tako v zavodu kot zunaj.

Spremembe v skupnosti (družbeni in kulturni okvir)

Na preselitve vplivajo, na eni strani – pogledi in dejanja skupin in skupnosti, iz katerih nekdo izhaja in/ali kamor se seli, na drugi pa – njegov položaj v družbi, torej tudi dolgotrajno bivanje v instituciji, in njegove ali njene možnosti delovanja v skupnosti. Vplivajo tudi pričakovanja in normativna dejanja drugih.

Politične in okoljske spremembe (strukturni okvir)

Učinkovitost odgovorov, ki naj bi spodbudili preseljevanje posameznikov, spremembe organizacij in skupnosti, je odvisna od širšega političnega, zakonodajnega in strukturnega okvirja (konteksta). V kolikor vlada naklonjenost politike do procesov dezinstitutionalizacije, je pot k vzpostavitvi skupnostnih služb lažja, v nasprotnem primeru, se bo vsak poskus slej ko prej izjalovil oziroma bo težaven. Kjer prevladuje *medicinski model* in prepričanje, da je treba najprej ljudi »popraviti«, če naj bi živeli z drugimi, potem bo težko uveljaviti načela *vključevanja in skupnostne oskrbe*. Če politika varčuje na račun uvajanja skupnostnih služb, hkrati pa vlaga v *obnovo zavodov*, bo težko spremeniti sistem v smeri dezinstitutionalizacije. Nujno je vzpostaviti ne le strokovna, etična načela skupnostnih služb, pač pa tudi zakonodajo, ki bo pri reševanju dolgotrajnih stisk kot prednostne odgovore na stiske opredelila ravno skupnostne službe.

Spodbujanje preseljevanja iz ustanov na ravni posameznikov, služb, skupnosti, politike je *bistveno načelo* učinkovitih odgovorov. Ta načela podpira in uveljavlja Svetovna zdravstvena organizacija, Konvencija Združenih narodov o *pravicah oviranih ljudi*, *Deklaracija o duševnem zdravju v Evropi*, in druge. Ta načela lahko uporabimo za vsa vprašanja dolgotrajne oskrbe in tudi na sorodnih področjih. Še posebej pa so pomembna na področju duševnega zdravja in motenj v razvoju. Učinkovit odgovor na lokalni ravni naj bi bil celosten paket storitev.

Celosten odgovor

Resnično učinkovita je storitev le, ko je celostna, ko je usklajena na vseh ravneh: na ravni posameznika, služb, skupnosti, okolja in politike. Storitve oz. odgovore na potrebe moramo vzpostavljati in razvijati skozi perspektive:

- preseljevanja ljudi iz zavodov,
- izboljšanja obstoječih storitev, služb,
- razvoja novih skupnostnih služb z inovativnimi metodami dela,
- vztrajno zmanjševanje institucionalizacije,
- krepitev skupnosti,
- pridobivanje podpore v družbi,
- ustrezne zakonodajne spremembe.

Učinkovita bo tista storitev, ki bo na vseh teh ravneh sprejeta, potrjena.

5. Učinkoviti odzivi zagotovijo sredstva za preselitve

Ukrepi za spremembe so bolj učinkoviti, v kolikor zagotavljajo tako potrebna znanja kot sredstva za spremembe, preselitve.

Spodbujanje preseljevanja – znanja, sredstva

- treba je krepiti zavedanje o lastnem položaju (o tem, kaj pravzaprav pomeni življenje v instituciji in kaj v primerjavi s tem nudi in pridobi skupnost),
- preseganje ukoreninjenega načina razmišljanja, ravnanj, omejenih s pravili institucije,
- opogumljanje, spodbujanje za raziskovanje potreb in iskanje novih odgovorov,
- zagotavljanje virov oz. sredstev za uresničevanje ugotovljenih potreb,
- učenje potrebnih znanja, spretnosti za podporo kvalitetnega in samostojnega življenja.

Le informiranje ni dovolj. Ljudje morajo tudi delovati in preko izkušnje nabirati in preizkušati svoje znanje. Zagotoviti je treba sredstva, ki omogočijo dejanske preselitve:

- finančna sredstva,
- dostopnost in zagotovljenost potrebnih storitev (podpora, zagovorništvo, načrtovanje, zdravstvene storitve na domu, oskrba na domu, svetovanje, podpora...),
- možnost nakupa ali najema stanovanja, prilagoditve stanovanja,
- zagotovljena potrebna infrastruktura,
- ljudje – kot izvajalci storitev - oskrbovalci – formalni in neformalni,
- možnost aktivnega vključevanja v skupnost (izobraževanje, delo),
- možnost družabnega življenja.

Stanovanja so, na primer, bistveni predpogoj za preselitve. Stanovanjska oskrba se lahko razlikuje. Ponekod so dali prednost stanovanjskim skupinam, drugod preselitvam v samostojna stanovanja, v katerih pa imajo ljudje podporo. Znale so tudi možnosti namestitvev v drugo družino, lahko pa tudi v razne oblike sprejemališč, včasih tudi v hotelske namestitve. V nekaterih oblikah je podpora, ki jo človek potrebuje, del storitve, ki jo dobi z nastanitvijo, ali pa stanovanje zagotovi ena služba, podporo pa druga. Podporo lahko organiziramo kot terensko delo, lahko pa tudi v obliki osebnega paketa storitev.

Skupnostne službe morajo omogočati posameznikom, da razvijajo svoje spretnosti, vrline in jim tako dodatno omogočati korak v smer preselitve in vključevanja v skupnost. Ljudje, ki morajo spremeniti svoje ravnanje so:

- uporabniki storitev, ki se odločajo za preselitev v skupnost,
- njihovi svojci – predvsem tistim ki imajo v življenju uporabnika pomembno vlogo, morda celo delno pomagajo v procesu preselitve in pozneje po preselitvi,
- vsi strokovnjaki in laični delavci, ki bodo v tem procesu sodelovali,
- predstavniki skupnosti, v katero posameznik prihaja, da bo le-ta delovala podporno, kar je še posebej pomembno v začetnem obdobju po preselitvi.

6. Učinkovite službe zahtevajo spremembe v delovanju služb

V kolikor želimo zagotoviti učinkovit in pragmatični odziv na potrebe, ki izhajajo iz dolgotrajnih stisk, morajo biti ustrezne službe dostopne in zagotovljene. Raziskave o skupnostnih službah na področju dolgotrajnih stisk so pokazale, da so učinkovite službe, ki:

- so uporabnikom *na voljo*,
- so uporabnikom *dostopne*,
- so uporabnikom *prijazne*,
- izhajajo iz *dejanskih potreb* posameznikov po dolgotrajni oskrbi v skupnosti in ne odklanjajo »težkih primerov«,
- imajo pozitivne *navezave s skupnostjo*, v kateri živijo uporabniki oz. v kateri se službe nahajajo in izvajajo,
- pri načrtovanju in razvijanju aktivno *sodelujejo uporabniki* in njihovi bližnji,
- uporabljajo ustrezne *metode dela*: osebno načrtovanje, analiza tveganja, zagovorništvo...,
- zagotavljajo življenje, ki je tako kot je sicer *vsakdanje življenje* (načela normalizacije),
- delujejo na *več ravneh*: od preprečevanja akutnih stisk, preko storitev namenjenih uporabnikom pred, med in po preselitvi, do storitev za dvig kvalitete življenja, za omogočanje prevzemanja vse bolj aktivne vloge uporabnika (možnost dodatnega udejstvovanja, zaslužka -zaposlitev, družabno življenje ...).

Ključna določila učinkovite službe so, da so *na voljo in dostopne*. Prvič, morajo biti na voljo, odprte za stike z uporabniki in jim dati vedeti, da obstajajo prav za uporabnike. Drugič, ko ustvarijo stik in vzpostavijo delovni odnos, ga morajo *ohraniti*, uporabniki morajo imeti občutek, da se lahko vedno obrnejo na službe, ko jih potrebujejo, službe pa morajo biti na nevsiljiv način prisotne v njihovem življenjskem svetu. Tretjič, vedno morajo biti usmerjene v uporabnike, njihovo perspektivo in izhajati iz njihovih potreb po storitvah.

Ključne vsebine:

- uporabnikom prijazne službe,
- odprte, dostopne, nizkega praga (brez omejevanja dostopa glede na status, stopnjo potrebne podpore ali diagnozo oz. težavnost dela),
- geografska dostopnost,
- skupnostna naravnost in storitve, ki jih izvajajo v skupnosti, doma,
- storitve morajo zagotavljati tako na sedežu služb kakor tudi na terenski način,
- spodbujanje aktivne vloge uporabnikov, sodelovanje in vključevanje,
- trajna oskrba in podpora,
- odzivi na akutne stiske ali krize in na potrebe širšega kroga prebivalstva,
- naklonjene spremembam, razvoju.

7. Učinkovite službe se izvajajo v skupnostni

Skupnostna naravnost služb pripomore k učinkovitosti odgovorov. Institucionalizacija dolgotrajnih stisk osiromaši stik uporabnika s skupnostjo in obratno, pa tudi s službami, ki delujejo v skupnosti. Z inovativnimi pristopi in metodami je treba odgovoriti tudi na najbolj težavne situacije in potrebe tistih stanovalcev zavoda, ki so v najtežjem položaju, odgovore pa organizirati na lokalni ravni, bodisi na terenu, pri uporabnikih doma bodisi v posebnih prostorih, ki so skupnostnim službam na voljo.

En od najbolj učinkovitih pristopov za oskrbo ljudi, ki imajo več vrst težav, kompleksne težave in je težko z njimi vzpostaviti delovni odnos je t. i. odločno (asertivno) terensko delo. Odločno (asertivno) terensko delo je metoda terenskega dela, ki je namenjena uporabnikom, ki nimajo stika s skupnostnimi službami, ki ne hodijo v dnevne centre, svetovalnice in se ne udeležujejo siceršnjih dejavnosti služb. Značilnost takega dela je vztrajnost in nevsiljivost pri navezovanju in vzdrževanju stikov, potrpežljivost, visok prag frustracije in tolerance in ničeln prag sprejemanja, dostopa. Te službe morajo dobro poznati teren, biti del okolja potencialnih uporabnikov in ustvarjati možnosti za preselitev tudi takih uporabnikov iz zavodov in vmesnih struktur.

Evaluacije so pokazale, da je terensko delo med bolj učinkovitimi metodami s tistimi, ki nimajo ali nočejo imeti stika s socialnimi ali zdravstvenimi službami, pa tudi tistimi, ki imajo težave pri preseljevanju. So učinkovita podlaga za organiziranje pomoči najbolj potrebnim uporabnikom. Izkazalo se je, da so pomočniki z lastno izkušnjo nalepke in institucionalizacije zelo uporabni v takih službah.

Skupnostno naravnane storitve so idealne za zagotavljanje dolgotrajne oskrbe:

Z inovativnimi metodami in strategijami sporazumevanja (komunikacije) lahko skupnostne službe vzdržujejo odnose zaupanja, kakšnih institucionalne ne zmorejo. Usoda uporabnikov, ki imajo bodisi velike in zahtevne potrebe bodisi se težko prilagajajo zahtevam klasičnih služb v skupnosti (večkratne ovir, dvojne nalepke, izzivalno vedenje) je, da jih namestijo na zaprte oddelke ustanov ali pa da jih prepustijo same sebi. Z odločnim (asertivnim) terenskim delom, pa lahko z njimi vzpostavimo stik in neposredno izvajamo storitev »na uporabniku prijazen način« v skupnosti oz. pri uporabniku doma. S prisotnostjo v lokalnih skupnostih so službe lažje dostopne vsem.

Službe, ki delujejo v skupnosti, še posebej tiste, v katerih uporabniki in svojci dejavno sodelujejo, lahko veliko pripomorejo k preselitvam v skupnost. Skupnostne službe naj bi kot mreža služb nudile celostno oskrbo, kar lahko omogoči preselitve in oskrbo v sami skupnosti. Skupnostni odgovori imajo torej cilj:

- vzpostavitev in ohranjanje stika s tistimi uporabniki, s katerimi sicer tradicionalne službe težko vzdržujejo stike, oz. s tistimi uporabniki v zavodu, ki jih je najtežje preseliti,
- spodbujanje in ohranjanje stika s stanovalci ali uporabniki v skupnosti, ki so jih pozabili, ki imajo osiromašene in redke stike z okoljem in drugimi službami...,
- spodbujanje preselitev v samo skupnost,
- aktivna udeležba uporabnikov, lokalnih organizacij, predstavnikov skupnosti,
- razvoj mreže služb, ki zagotavlja celostno dolgotrajno oskrbo.

8. Učinkoviti odzivi so skupnostno naravnani

Spodbujanje lokalne skupnosti k sodelovanju pri oblikovanju odgovorov je nujno in je eden izmed bolj pomembnih vidikov razvijanja skupnostnih služb. Ključna značilnost skupnostno naravnanih služb je, da pripomorejo k spreminjanju širše skupnosti, spremembi odnosa do ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo in se preseljujejo v skupnost.

Skupnostno naravnane službe imajo cilj spodbuditi aktivno sodelovanje vseh ključnih članov lokalne skupnosti: vključno z uporabniki, njihovimi bližnjimi, prostovoljnimi in humanitarnimi organizacijami, predstavniki lokalne politike, društvi, zdravstvenimi službami, verskimi skupnostmi, lokalnimi družabnimi prostori-knjižnicami... Skupno in usklajeno delovanje vseh, pripomore k razvoju učinkovitih služb in preseljevanju v skupnost.

Skupnostno naravnane akcije imajo lahko za cilj člane splošne skupnosti (da bi, denimo, spodbujali spreminjanje stališč do ljudi z nalepkami) ali pa ciljajo na posebne skupnosti (npr. skupino svojcev ljudi s težavami v razvoju) ali pa se usmerijo v določeno krajevno definirano skupino (denimo, razvijanje vzajemne pomoči na podeželju), lahko pa je akcija kombinacija vseh vidikov.

Imamo dve ključni dimenziji skupnostno naravnanih odzivov. Prva dimenzija skupnostnih akcij je usmerjena v spodbujanje sprememb v skupnostnih »normah«, stališčih in odnosu do ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, se priseljujejo. Take službe spodbujajo pristop »od spodaj navzgor«, vrstniške podpore in sodelovanja skupnosti, da bi spremenili stališča in prepričanja oziroma stereotipe o ljudeh, ki so se preselili v skupnost. Ko ljudje, ki se preseljujejo, oz. ljudje z izkušnjo življenja v instituciji spregovorijo o svoji izkušnji, in ko celo prevzamejo aktivno vlogo v procesu dezinstitucionalizacije oz. vzpostavljanja skupnostnih služb, se njihova moč okrepi, ljudje jih drugače vidijo in lažje sprejmejo.

Vključevanje uporabnikov kot sodelavcev poveča učinkovitost služb. Zaposlovanje uporabnikov kot sodelavcev v službah je pokazalo, da lažje ustvarijo stik z drugimi uporabniki, jih bolje razumejo in so pripravljeni več investirati v konkretne rezultate dela (če jih uporabnik potrebuje, ne končajo dela ob koncu delovnega časa). Vrstniki lažje širijo informacije po uporabniških mrežah ali mrežah svojcev. Tako lahko ustvari »valove« preselitev (v instituciji so, na primer, lahko stanovalci sprva v dvomih glede preselitev, ko pa začnejo pri preselitvah sodelovati, pa drugim povedo o dobrih izkušnjah in jih opogumijo). Vključevanje svojcev v dejavno vlogo pri preseljevanju in organizaciji skupnostnih služb ustvari »*skupinsko mediirane*« in »*skupnostno utemeljene*« spremembe v celotni mreži ljudi, ki jih dolgotrajna oskrba zadeva.

Sodelovanje skupnosti pripomore k preselitvam v skupnost

Posameznikova ravnanja in poglede oblikujejo družbene norme, ki vplivajo na opredelitev normalnega, sprejemljivega načina življenja. Vključevanje članov skupnosti v proces vzpostavljanja

skupnostnih služb, proces dezinstitutionalizacije, pripomore k temu, da se ustvarijo vrstniški odzivi. To pa pripomore k spodbujanju sprememb v celotni skupnosti in posameznih skupinah k »normam«, ki podpirajo preseljevanje in sprejemanje v skupnosti. Udeležba uporabnikom v tem procesu daje moč in prostor za vzpostavitev delovanja res njim ustreznih služb. Dobri primer takih dejavnosti so uporabniki kot sodelavci, uporabniki kot izobraževalci, skupine za samopomoč, uporabniške akcije ...

Druga dimenzija skupnostno naravnanih odzivov je vključevanje pomembnih članov skupnosti, predstavnikov lokalnih skupnostnih organizacij v proces HOPS-a. V njem je cilj omogočiti oceno in odgovor, ki ga definira, načrtuje in organizira skupnost sama. Na lokalni ravni ima skupnostno naravnan odziv veliko večje možnosti za uspeh, če vključi skupnost in z njo dela, kot pa odziv, ki ne spodbuja sodelovanja in organizacije skupnosti.

Zato so cilj skupnostno naravnane odziva:

- spodbujanje spremembe stališč in odnosa širše skupnosti do ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske,
- spodbujanje sprememb stališč in odnosa širše skupnosti do ljudi, ki se preseljujejo,
- vpeljevanje odgovorov, ki omogočajo, spodbujajo aktivno sodelovanje uporabnikov (medsebojna pomoč, skupine za samopomoč, uporabniške akcije...),
- spodbujajo in krepijo aktivno sodelovanje članov skupnosti v načrtovanju in organiziranju odzivov,
- spodbujanje obstoječih in novih skupnostnih organizacij, da sodelujejo pri načrtovanju in organizaciji inovativnih odgovorov na potrebe po dolgotrajni oskrbi.

9. Učinkovite spremembe zahtevajo spremembe v okolju (družba, politika)

Resničen uspeh odgovorov je do neke mere odvisen od družbenega in političnega okolja, v katerem se porajajo dolgotrajne stiske in poskusi vzpostavljanja skupnostnih služb in odgovorov, torej sprememb. Zmotno je prepričanje, da bo le realna ocena potreb in odgovorov na ravni posameznika oz. uporabnika ustvarila pogoje za preselitve iz ustanov. Posameznik in skupnost sta vpeta v širši družbenopolitični kontekst. Nastajajoče skupnostne službe potrebujejo podporo vseh tistih, ki imajo moč vplivati na politiko, tako na lokalni kot državni ravni.

Delovanje, ki naj bi spodbudilo spremembe v okolju, lahko usmerimo na več ravni. Npr. oplemenititi »okolje storitev« (da je le teh dovolj, da so dostopne), ali se usmeriti na »družbeno okolje«, v smislu spreminjanja odnosa skupnosti do uporabnikov, ali se usmeriti na »fizično okolje« (stanovanja, prilagoditve le-teh).

Domet sprememb okolja sovpada z močjo potrebe po spremembah v skupnosti in politiki. Pomembna je ciljna usmerjenost odgovorov na različne dejavnike, ki vplivajo na stališča in pripravljenost za preselitve. V skupnostih in političnih krogih bi bilo treba vzbuditi potrebo po spremembah, ponuditi več argumentov, ki govorijo v prid spremembam, kaj proces dezinstitutionalizacije prinese dobrega širši družbi, ne le tistim posameznikom, ki so že zdaj potrebni procesa.

10. Učinkoviti odgovori zahtevajo spremembe politik in zakonodaje

Na politični ravni je nujno poiskati podporo odgovorom – uzakonjenje procesa dezinstitutionalizacije, saj ga nasprotno lahko spregledajo kot nepotrebne. Treba je načrtovati spremembo zakonodaje, ki ureja področje dolgotrajne oskrbe. Poskus dezinstitutionalizacije je s tega vidika lahko celo oviran. Trenutna zakonodaja na področju socialnega varstva je za proces vse prej kot spodbuda.

Strategije socialne politike vplivajo torej na možnost preselitev in razvoj skupnostnih služb. Mednarodne izkušnje kažejo, da so preselitve možne s pragmatično politiko, ki temelji na etiki solidarnosti in neizključevanja. Učinkoviti odzivi morajo posodobiti obstoječo zakonodajo, vpeljati sistem dolgotrajne oskrbe in konkretizirati NPSV in druge zakone in politične usmeritve, ki zavirajo preseljevanje ali ustvarjanje skupnostnih služb.

7. SODELOVANJE SKUPNOSTI IN ZAGOVORNIŠTVO

Zakaj sodelovanje skupnosti?

Sodelovanje skupnosti in prevzemanje odgovornosti za programe že dolgo velja za ključno za uspeh in učinkovitost večine programov uvajanja skupnostnih služb in dezinstitutionalizacije. Brez široke podpore in sodelovanja skupnosti od zgodnjih faz hitre ocene bomo tudi najboljše pripravljene načrte akcij za razvoj služb težko učinkovito uresničili.

Kaj pomeni “skupnost”?

Obstajajo številne definicije in pojmovanja skupnosti – ideja o skupnostih, ki se zgradijo okoli družbenih odnosov vzajemne podpore, sobiva s pojmovanjem skupnosti kot niza formalnih organizacij, ki opravljajo storitve.

Definicije

Obstajajo tri vrste skupnosti:

1. *Kraj ali soseska* – skupina ljudi, ki živijo skupaj v določenem geografskem prostoru;
2. *Družbeni odnosi* – sklop socialnih odnosov, ki večinoma potekajo v določenem geografskem prostoru;
3. *Identiteta ali skupni interes* – skupni občutek identifikacije, kot je npr. skupina ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, ljudje, ki imajo nalepko težav v duševnem zdravju, svojci ljudi s težavami v razvoju.

Pomembno je, da se zavedamo, da ljudje uporabljajo različne definicije skupnosti. Medtem ko delamo hitro oceno za razvoj usmerjenih služb in storitev, je običajno priporočljivo, da uporabimo najširšo definicijo skupnosti, ki je na voljo, ob hkratnem zavedanju, da bodo nekatere službe ali storitve namenjene specifični skupnosti. Več-sektorski značaj hitre ocene vključuje obširno sodelovanje in določitev številnih posameznikov, skupin in organizacij, zato je treba uravnotežiti njihov sodelovanje, saj se moramo zavedati, da bo morda treba načrt akcije osredotočiti na specifično skupnost.

Medtem ko lahko splošna načela sodelovanja skupnosti, opisane v tem poglavju, uporabimo pri vodenju hitre ocene na makro ravni (regionalni, nacionalni), je treba opozoriti, da v tem razdelku govorimo predvsem o sodelovanju skupnosti v lokalnih okvirih, o mali hitri oceni potreb in odgovorov nanje in razvoju usmerjene intervencije.

Ravni sodelovanja skupnosti:

Čeprav je sodelovanje skupnosti sestavni del vsake raziskave ali razvoja služb, je lahko sodelovanje skupnosti tudi problematično. Pri kakršni koli dejavnosti, ki vključuje vrsto ljudi, je treba nameniti pozornost njihovem dejanskemu sodelovanju.

Razmisliti moramo o ravneh sodelovanja, ki jih navajamo v nadaljevanju.

Tabela 5

<i>Vrsta sodelovanja</i>	Ključni elementi
Manipulativno sodelovanje	Sodelovanje je navidezno – predstavniki so člani formalnih teles, vendar nimajo nobene moči.
Pasivno sodelovanje	Ljudem, ki sodelujejo sporočajo, kaj se bo zgodilo ali kaj se je že zgodilo. Enostransko sporočilo; neupoštevanje mnenj ljudi.
Posvetovalno sodelovanje	Ljudje sodelujejo tako, da se z njimi posvetujejo. Zunanji akterji definirajo tako probleme kot tudi postopke za zbiranje informacij. Tak proces ne vključuje sodelovanja pri odločanju, strokovnjaki niso obvezani, da upoštevajo stališča ljudi pri načrtovanju služb, storitev ali ukrepov.
Sodelovanje na podlagi materialnih spodbud	Ljudje sodelujejo tako (in zato), da jim zagotovijo vire, npr. čas, delo v zameno za hrano, denar ali druge materialne spodbude.
Funkcionalno sodelovanje	Ljudje sodelujejo z oblikovanjem skupin za doseganje vnaprej določenih ciljev, povezanih s projektom. Takšno sodelovanje se navadno pojavi po tem, ko so pomembne odločitve že sprejete.
Interaktivno sodelovanje	Ljudje sodelujejo v skupnih analizah, kar vodi k akcijskim načrtom in oblikovanju novih lokalnih skupin ali okrepitvi obstoječih. To kaže, da gre za interdisciplinarne metodologije, s katerimi iščemo več perspektiv, ki so uporabne za sistematične in strukturirane učne procese. Te skupine prevzamejo nadzor nad lokalnimi odločitvami, in si tako zagotovijo sodelovanje v odločanju.
Samomobilizacija	Ljudje sodelujejo s sprejemanjem pobud, neodvisno od zunanjih institucij, da bi spremenili sistem/stanje.

Kakšno sodelovanje skupnosti je najboljše za hitro oceno potreb in storitev?

Načela HOPS-a zajemajo tako oceno stanja ali problemov in oceno razpoložljivih virov, ki so morda potrebni za reševanje problemov. V ta namen je cilj hitre ocene zagotoviti uporabne informacije, potrebne za vzpostavitev odgovorov – služb ali storitev.

Če prevedemo ta načela v prakso, so hitre ocene namenjene raziskovanju izkušenj in konceptov skupnosti o posebnih vprašanjih v zvezi z ljudmi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo. Konkretno bomo raziskali izkušnje prav ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, pa tudi izkušnje izvajalcev storitev in vodij skupnosti, tudi kot del splošnega pogleda v širši skupnosti na ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo.

V hitri oceni ne ocenjujemo skupnosti naključno – namesto tega uporabimo induktivni proces, ki vključuje različne metode zbiranja podatkov in preiskovanja, da dobimo “sliko” skupnosti iz različnih zornih kotov. Na tak način se bodo v fazah hitre ocene ravni in vrste sodelovanja skupnosti verjetno spreminjale in se na koncu, ko bo načrt akcije za službe narejen, tudi spremenile. Obseg, do katerega se lahko sodelovanje skupnosti učinkovito razvija, je odvisen

od stopnje zaupanja, ki se vzpostavi med timom, ki izvaja HOPS (nami) in skupnostjo. Tim bo morala poskusiti razumeti in biti dovzetna za skrbi skupnosti. To je še posebej pomembno glede na to, da so ljudje, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo stigmatizirani v mnogih skupnostih.

Začetno posvetovanje (modul 11.1), je eden od prvih korakov k sodelovanju skupnosti. Tu predstavnike skupnosti seznanimo z namenom hitre ocene. V tej fazi je pomembno, da tim HOPS-a prepriča skupnost o možnih koristih hitre ocene situacije, kot sredstva za zagotavljanje pravic ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, pa tudi da bosta ocena in načrt v korist za skupnost samo. Tim HOPS-a mora med hitro oceno trdo delati na okrepitvi koristi skupnosti in si prizadevati k vključitvi skupnosti kot partnerjev, kolikor je le mogoče.

Ovire sodelovanja skupnosti

Vrste sodelovanja skupnosti, ki smo jih zgoraj opisali, ponazarjajo možnosti sodelovanja skupnosti od pasivnega sodelovanja do interaktivnega sodelovanja.

Pomembno je vedeti, da mehanizem, ki določa stopnjo sodelovanja skupnosti, ni odvisen samo od pripravljenosti ekipe HOPS-a, da vključi zainteresirane v HOPS, temveč je zelo odvisno tudi od lokalnih in nacionalnih strukturnih okvirov (političnih, gospodarskih, socialnih, verskih, itd).

Posledično se bo hitra ocena osredotočala tudi na oceno konteksta (modul 11,3), ki poskuša ugotoviti dejavnike, ki vplivajo na sedanje in možno prihodnje stanje ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, in obstoječih in bodočih odgovorov nanje – služb in storitev. Prav ti dejavniki bodo določili tudi možnosti in omejitve za sodelovanje skupnosti. Pomembno načelo sodelovanja skupnosti je, da razumemo, kako delujejo stvari v neki skupnosti – obstaja veliko razlik med državami, družbami in regijami, pa tudi med sosednjimi mesti ali celo vasm, zato je bistveno, da je tim HOPS-a prilagodljiv in fleksibilen, kako bo začel sodelovati s skupnostjo. Na primer, v številnih območjih so skupnostne organizacije redke in je misel na njihovo delovanje nenavadna, in je torej treba koncept sodelovanja skupnosti prilagoditi. Prav tako je pomembno, da vključevanje obstoječih organizacij in mrež štejemo kot del procesa sodelovanja skupnosti. Temeljno načelo je, da smo prilagodljivi in vključimo vse ključne interesne skupine.

Druga potencialna ovira za sodelovanje skupnosti je percepcija ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, v skupnosti. Številni člani skupnosti vidijo ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, kot problem nekoga drugega in si jih v skupnosti ne želijo. Ta odnos lahko zelo oteži odzivnost skupnosti za sodelovanje. To pogosto pomeni, da obstajajo spori znotraj skupnosti, kako "ravnati" s "problemom" ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo. Da smo prožni in da vključimo ključne interesne skupine, pomeni, da bo tim HOPS-a uravnotežil različna mnenja v skupnosti. Del procesa sodelovanja skupnosti bo iskanje in zbiranje različnih mnenj kot pomoč pri aktivaciji intervencij na ravni skupnosti.

Preden pričnemo s hitro oceno, je koristno opredeliti ključne ljudi. Ključni ljudje so:

- *vratarji* (ljudje, ki nadzorujejo dejavnosti; ali imajo dostop do informacij, ljudi in krajev; za katere je potrebno dovoljenje ali za katere je podpora koristna);
- *financerji* (ljudje, ki imajo sredstva, ki se lahko uporabijo za financiranje projektov, ali ki lahko delujejo kot posredniki);

- *sponzorji* (ljudje, ki bi lahko spodbudili projekt in delujejo kot zagovorniki projekta in lahko delujejo kot posredniki za ljudi z viri, in kot posredniki za ljudi, ki so cilj novih služb).

Ključne ljudi imenujemo tudi *nosilce interesov*. Nosilec interesov je nekdo, ki ima občutek odgovornosti, ki bo verjetno imel koristi od rezultatov hitre ocene in razvoja služb. Med njimi bodo ljudje v vladi in drugih položajih moči na *nacionalni, regionalni ali mestni ravni*, ljudje iz skupnosti, v katerih bi razvijali službe in projekte, in ljudje, ki bi lahko imeli koristi od ocene in razvoja služb.

Analiza nosilcev interesov bo ekipi HOPS omogočila utemeljene odločitve o tem, koga bomo vključili v začetna posvetovanja in prav tako kdo bo imel svetovalno vlogo v celotnem obdobju hitre ocene in razvoja služb oziroma priprave načrta dezinstitutionalizacije.

Kako narediti analizo zainteresiranih nosilcev:

- *ugotoviti in naštet* vse *morebitne zainteresirane nosilce*: ugotoviti njihove interese (očitne in skrite) v zvezi z našimi cilji in nameni hitre ocene, in ugotoviti, ali je vpliv ocene in razvoja služb za vsak od teh interesov pozitiven, negativen ali neznan.
- *ugotoviti vlogo vsakega zainteresiranega nosilca*: kako bodo sprejeli ugotovitve iz hitre ocene in uporabile svojo moč za delovanje.
- *ugotoviti tveganja in predpostavke*: kako bodo vplivale na izvedbo hitre ocene

Razpon nosilcev interesov se razlikuje od kraja do kraja. Ko naredimo analizo nosilcev interesov, tim HOPS-a dobi uvid v število potencialnih kandidatov ali posvetovalnih skupin skupnosti. Spodaj je seznam primerov nosilcev interesov, posameznikov in organizacij. To so le predlogi, ki naj bi zagotovili najširši spekter možnega sodelovanja skupnosti.

*Seznam možnih nosilcev interesov:*²³

Delavci in organizacije socialnega varstva

centri za socialno delo

koordinatorji obravnave v skupnosti

domovi za stare

nevladne organizacije

službe za oskrbo na domu

zastopniki

Zdravstveni delavci in organizacije

zdravstveni domovi in patronažna služba

psihiatrične službe – bolnišnice in dispanzerji,

službe za razvojne motnje in razvojne ambulate,

nevrološke službe,

službe za odvisnosti

Nastanitvene storitve

krizni namestitveni centri

stanovanjski skladi

penzioni in hoteli

²³ Ta spisek velja za lokalno raven. Za celotno glej prilogo *.

Člani skupnosti in skupin

*skupnostne organizacije, npr Rotary Klub,
skupnostne zagovorniške skupine, organizacije
verske organizacije
dobrodelne organizacije Rdeči križ, Karitas
poslovna skupnost, vključno z industrijo in lokalnimi podjetji
vodje skupnosti
storitve pravne pomoči*

Mediji

*časopisi
TV in radio predstavniki
združenja novinarjev*

Svetovalni odbor skupnosti: primer, kako mobilizirati skupnost

Svetovalni odbor skupnosti (SOS) je primer, kako razviti in izvajati sodelovanje skupnosti. Filozofija SOS-a je, da je vsak udeleženec ali član skupnosti solastnik projekta. Glavni cilji na SOS-a morajo biti:

- podpirati hitro oceno,
- pomagati vzpostaviti ozračje za razvoj služb in storitev, ki temelji na ugotovitvah hitre ocene situacije,
- zagotoviti tekoče povratne informacije o ugotovitvah ocene situacije,
- ugotoviti potrebe za intervencijo v času hitre ocene situacije,
- sodelovati pri razvoju akcijskega načrta za intervencije,
- ovrednotiti hitro oceno,
- deliti znanja, odgovornosti in vire v zvezi z vprašanjem uporabe drog v skupnosti,
- podpreti tiste, ki neposredno delajo z uživalci drog,
- povezati obstoječe projekte s širšo skupnostjo,
- vplivati na način, na katerega skupnost zaznava in se odziva na uživalce drog.

Primarna odgovornost skupnostnih svetovalnih odborov in posameznih ključnih vidikov, bistvenih pri njihovem vzpostavljanju in vodenju so opisani v nadaljevanju. Sestava in naloge nekega SOS-a so odvisne od lokalne situacije. V nekaterih državah lahko že obstoječa telesa izpolnjujejo ključne funkcije skupnostnih svetovalnih odborov, opisane v tem poglavju, ali pa so sposobna te naloge vključiti med svoje obstoječe delo. Tim HOPS-a, na podlagi preučitve odgovornosti, članstva, strukture skupnostnih svetovalnih odborov, skrbno razmisli o tem, ali naj se nova komisija oblikuje ali če je mogoče glavne cilje doseči z obstoječo skupino.

8. ORGANIZACIJA HITRE OCENE POTREB IN ODGOVOROV NANJE

Povzetek

V tem poglavju povzemamo osnovne korake pri organiziranju hitre ocene in dejavnosti povezane z njo. Namen poglavja je izpostaviti nekatera praktična vprašanja pri načrtovanju hitre ocene; opisati, kako vzpostaviti podporno okolje za raziskovanje; predlagati, kako vzpostaviti in vzdrževati odgovore. Poglavje je razdeljeno v sedem glavnih dejavnosti. Vsaka dejavnost se sovpada z enim ali več praktičnimi vidiki hitre ocene. Te dejavnosti tudi povzemajo nekatere ključne točke, ki jih opisujemo v drugih poglavjih priročnika. Kjer je relevantno bralca napotimo na poglavje za dodatna pojasnila in podrobnosti.²⁴

Kako organizirati hitro oceno

Navzlic načelom hitrosti, induktivnega sklepanja in ustvarjalnosti, hitra ocena zahteva tudi dobro načrtovanje in organizacijo. Raziskovati in razvijati odgovore bo težko, ne da bi razumeli priložnosti in ovire, na katere bomo morda naleteli med hitro oceno, pa tudi brez sistematičnega in fokusiranega načrta, kako premagovati ovire. Skratka, misliti vnaprej, je enako pomembna kot hitra, kreativna in induktivna akcija. To poglavje je spodbuda, da praktično premislimo hitro oceno.

Vodila in načela organiziranja hitre ocene

Pri organizaciji hitre ocene nas bodo usmerjala tri načela:

- pomembnost *krajevne občutljivosti*,
- spoznanje, da je hitra ocena *kontinuirana* dejavnost in
- *potreba po podpori*.

V tem poglavju ne bomo pojasnili vseh nalog, situacij ali težav, ki jih lahko srečamo med hitro oceno. Zato je pomembno, da se tim HOPS-a zaveda nuje, da je hitra ocena občutljiva na lokalne razmere, potrebe in vire.

Vsako dejavnost, ki jo opisujemo v tem poglavju, bomo verjetno izvedli več kot enkrat med hitro oceno. Na papirju se morda res zdi, da je hitra ocena nekaj korakov, ki jih moramo izvesti v pravilnem vrstnem redu. V resnici se bo tim HOPS-a pogosto ukvarjal z istimi dejavnostmi znova in znova. Ustvarjanje skupinskega duha, vključevanje skupnosti in identificiranje trajnih virov podpore so dejavnosti, ki jih počnemo ves čas izvajanja hitre ocene. Ker se hitra ocena se ne dogaja v vakuumu, ampak se znanje, ljudje in vire neprestano spreminjajo, se bo HOPS tim večkrat vračal k istim opravilom. To pomeni, da ni nujno, da se bodo dejavnosti, ki jih navajamo v tem poglavju dogajale po istem vrstnem redu tudi med hitro oceno.

HOPS tim potrebuje tudi podporo pri organizaciji in načrtovanju med celotnim procesom hitre ocene. Podpora lahko prihaja iz različnih kanalov in v različnih oblikah – ljudje in finančni viri, mandat skupnosti ali samo nasvet. Brez te podpore je verjetnost uspešnosti ocene zelo nizka. Poglavje o posvetovanju s skupnostjo, zagovorništvo in povratnemu

²⁴ Poglavje je sestavljeno tako, da za vsako od sedmih točk najprej predstavimo splošne smernice, ki smo jih priredili iz izvirnega priročnika, k temu dodamo še način, ki smo ga predvideli za delovanje Meduze (2013/2014), zraven pa še dodajamo način organizacije za drugo fazo (poletje in jesen 2015).

sporočilu, prevajanje raziskovanja v odgovore so pri pridobivanju podpore lahko v veliko pomoč.

Vidiki organiziranja hitre ocene potreb in odgovorov nanje

Spodaj naštejemo sedem glavnih vidikov organiziranja hitre ocene potreb in storitev. Vsakega smo razdelili na številna vprašanja, odgovore, na koncu poglavja pa bomo pojasnili, kako smo določen vidik organiziranja ocene uresničevali pri konkretni izpeljavi HOPS-a – za načrt dezinstitutionalizacije (Meduza). To smo naredili na eni strani, zato da članom tokratnega HOPS tima pojasnimo organizacijo, na drugi strani pa da drugi vidijo konkreten primer poteka HOPS-a.

Glavne organizacijske dejavnosti hitre ocene

1. Prebrati HOPS priročnik

Ali morajo res vsi prebrati celoten priročnik? Če ne, katera poglavja je nujno prebrati? Je treba dele priročnika prevesti ali razdeliti?

2. Določiti parametre za hitro oceno potreb in odgovorov nanje

Kako načrtovati uporabo virov, ki so nam na voljo? Kateri koraki so potrebni, da dosežemo cilje? Kako se izogniti vznujanju pretiranih pričakovanj skupnosti glede rezultatov hitre ocene?

3. Oblikovanje HOPS tima

Kdo je na voljo in kdaj? Katere spretnosti potrebuje HOPS tim? Kakšne profile ljudi moramo vključiti v tim? Potrebuje tim usposabljanje?

4. Sodelovanje skupnosti

Kakšen je odnos med HOPS timom in širšo skupnostjo? Kako ustvarimo zaupanje in dober odnos med HOPS timom in skupnostjo? Kako vključiti skupnost na začetku? Kako vključiti skupnost pozneje?

5. Zagovorništvo in premagovanje ovir

Na kaj naj se zagovorništvo osredotoči? Kdaj začnemo z zagovorništvom? Katere podatke bomo uporabili? Kaj naj naredimo, da nas bodo ljudje poslušali?

6. Terensko delo

Kaj lahko različni člani tima naredijo? Vloga »kontrolne kvalitete«. Kako lahko spodbudimo ljudi, da nam pomagajo? Kako vodimo evidenco in delamo z informacijami in podatki?

7. Prevajanje raziskovanja v odgovore

Kakšne odgovore potrebujemo? Kakšne vire in akcije potrebujemo, za razvoj in vzpostavitev odgovorov? Kako lahko povežemo različne odgovore v enotno strategijo odgovorov?

1. Spoznavanje priročnika

Prva praktična naloga HOPS tima je, da se spozna z priročnikom. To je zelo pomembno, saj priročnik oblikuje smer hitre ocene in ga bomo uporabili tudi za zbiranje podatkov in ugotovitev. To postavi številna ključna vprašanja:

- Ali morajo res vsi prebrati cel priročnik?
- Če ne, katera poglavja je nujno prebrati?
- Je treba dele priročnika prevesti ali razdeliti?

Razen vodilnih raziskovalcev (o njih pišemo spodaj), bodo redki prebrali celoten priročnik. Pomembno je, da vodilni raziskovalci znajo odgovoriti na osnovna vprašanja: namen, cilji in načela hitre ocene; struktura in vsebina priročnika; uporaba ocenjevalnih modulov in matric; kako sestaviti akcijske načrte. Glede na to, da bodo ti ljudje tudi zagovorniki, je smiselno, da poznajo kritike totalnih ustanov in osnovne dez institucionalizacije (poglavje 3).

Branje ostalih delov priročnika je odvisno od izkušenj in znanja članov tima. To oceni jedrna skupina raziskovalcev. Kjer je možno, naj bo branje del usposabljanja (Priloga: »izobraževanje iz hitre ocene«).

Ključni deli priročnika so: poglavje 1, uvod v poglavje 9, uvod v poglavje 11, poglavje 12.

Čeprav večji del ljudi, ki se bodo vključili v HOPS, najverjetneje ne bo prebral niti enega dela priročnika, bomo vseeno dele priročnika razdeliti (pred začetnim posvetovanjem ali zaradi zagovorništva). Zavedati pa se moramo, da prevod oziroma priredba priročnika in razdelitev gradiva zahtevata čas in sredstva, ki jih lahko bolje uporabimo v druge namene.

Priročnik za Meduzo

V Meduzi smo se najprej pogovarjali o tem, kako bi organizirali celotno hitro oceno. Takoj smo mislili, da bi bilo smiselno prevesti priročnik, ampak se je sprva zdelo, da bi morda to vzelo preveč časa in, da bo dovolj, če HOPS samo predstavimo in pripravimo inštrumente. Med pripravo raziskovalnega načrta se je izkazalo, da bomo zbrali veliko gradiva, ki ga ne bomo mogli v celoti obdelati, pa tudi, da potrebuje HOPS tim jasnejša navodila. Pisanje oziroma prilagajanje priročnika naši temi nam je omogočilo bolje definirati spremenljivke, module raziskovanja in postaviti okvir za zbiranje in analizo podatkov.

Module o izdelovanju ocene smo torej začeli prevajati oz. prirejati takoj, saj nam omogočajo, da kar najhitreje in najenostavneje analiziramo podatke. Nato smo dele raziskovalnega načrta, ki smo ga pripravljali poskušali umestiti v ostale dele angleškega priročnika RAR. Tako je počasi začelo nastajati to besedilo. Namen priročnika je bil to, da bi vsi, ki so bili vključeni v proces ocenjevanja potreb in stanja in načrtovanje dez institucionalizacijo (v Meduzo) razumeli, kako bomo izvedli HOPS in se pripravili za terensko delo.

Najprej smo ga v branje poslali nekaterim članom tima, nato pa še ostalim članom. Ker je bila Meduza del študijskega procesa, je večina članov tima prebrala celoten priročnik.

2. Določiti parametre za hitro oceno potreb in odgovore nanje

Priročnik za HOPS ni čudežna palica. Zato mora biti HOPS tim realističen o tem, kaj lahko in kaj ne more doseči v nekem okolju. To nam bo pomagalo, da učinkovito razdelimo obstoječe vire in v pomoč pri identificiranju strateških korakov do cilja (kot, na primer, dobiti dovoljenje za vstop v zavode, dobiti politično podporo).

Smiselno je določiti parametre, ki bodo vplivali na izvedbo hitre ocene. To pomeni od tega, da ugotovimo, koliko sogovornikov bere in govori (npr. če bomo raziskovali, kako živijo ljudje z intelektualnimi ovirami na zaprtih oddelki, se moramo pripraviti, da bomo večinoma opazovali in eksperimentirali), do tega ocenimo, koliko ustanov nam bo dovolilo vstopiti vanje (če npr. ugotovimo, da nam nekatere ustanove ne bodo dovolile vstopiti vanje, se je smiselno dogovoriti, da nam pri tem pomaga ministrstvo). Pomembno je tudi, da se vprašamo o znanju, ki ga imajo strokovnjaki v okolju, obstoju formalnih in neformalnih mrež in verskih in kulturnih prepričanjih ljudi.

Parametre ne določimo samo na začetku HOPS-a. Ker se situacija med hitro oceno spreminja, bo HOPS tim večkrat naredil tako analizo. Navadno naredimo SWOT analizo.

Parametri pri Meduzi

V začetku delovanja Meduze nismo naredili običajne SWOT analize, ampak smo se pogovarjali, kako bomo hitro oceno izpeljali v dveh scenarijih. V primeru, da bomo dobili naročilo in plačilo s strani MDDSZ in v primeru, da bomo oceno naredili zgolj kot neformalna mreža in jo vezali na študij socialnega dela.

Ko smo se z zavodi začeli dogovarjati za obiske, smo ugotovili, da imajo nekateri pomisleke o tem, ali bi nas sprejeli. Nekaterim je pisno vabilo zadostovalo. Kjer pisno vabilo ni bilo dovolj, smo vodstvo zavoda tudi poklicali, navadno nekdo izmed izkušenejših članov skupine.

V drugi fazi bomo naredili tako analizo na začetku. Med prvo fazo smo namreč nabrali veliko materiala, nekaj pa ga je še treba. Zanimalo nas bo, kakšne vrste vzorcev so potrebne, da pridemo do ključnih ugotovitev, katere so ključne ugotovitve za načrtovanje dezinstitutionalizacije.

3. Oblikovanje HOPS tima

HOPS tim je navadno sestavljen iz manjše jedrne skupine, ki je odgovorna za celotno organizacijo, vodenje in izdelavo hitre ocene. Prispevek skupnosti in ostalih akterjev moramo upoštevati skozi ostali proces hitre ocene (glej spodaj: sodelovanje skupnosti in zagovornišтво). HOPS tim je odgovoren za spodbujanje odločanja o načrtovanju in vzpostavljanju odgovorov. Smiselno je torej razmisliti:

- Kdo je na voljo in kdaj – v katerem obdobju?
- Katere spretnosti potrebuje HOPS tim?
- Kakšne profile ljudi moramo vključiti v tim in koga ne bi vključili?
- Potrebuje tim usposabljanje?

Navadno nima smisla vključiti v HOPS tim ljudi, ki ne bodo mogli sodelovati skozi celotno hitro oceno. Čeprav lahko ti ljudje veliko pomagajo z občasnimi dejavnostmi in lahko dajo veliko koristnih nasvetov, ko jih za njih vprašamo, mora HOPS tim imeti pregled nad celotnim procesom. Brez te zaveze, se lahko zgodi, da bomo zapravili veliko časa in virov, saj bomo morali vedno znova usposabljati nove člane tima; težje bomo določili skupne dejavnosti in jih načrtovali; težje bo zgraditi odnos z skupnostjo in obstoječimi mrežami (političnimi, poslovnimi in drugimi); če se bodo vedno znova srečevali z novimi ljudmi.

Če je možno, naj se v HOPS tim vključijo ljudje z različnimi znanji in spretnostmi. To pomeni, da poskusimo izbrati ljudi iz različnih strok (kot so socialno delo, sociologija, ekonomija) in z različnimi ozadji (uporabniki, svojci, socialni delavci, itd.). Seveda bomo pogosto težko zbrali vse tipe ljudi na en kup. Zato je smiselno oceniti in naštet spretnosti in znanja tistih ljudi, ki so na voljo. Tako lahko tem ljudem določimo naloge, ki jih bodo lažje opravili.

Izkušnje z hitrimi ocenami so pokazale, da dober tim vključuje: ljudi, ki pripadajo lokalni skupnosti (to so lahko ljudje, ki jih cenijo v neki skupini ali imajo dobre pogovorne spretnosti – v našem primeru gre bolj za delavce zavodov in drugih služb s tega področja); ljudi z raziskovalnimi izkušnjami in posamezniki na višjih položajih ali s posebnimi znanji (to olajša

načrtovanje prvih faz hitre ocene in pri določanju odgovorov v končnih fazah). *Slab HOPS tim vključuje ljudi*: ki so povezani z eno politično stranjo ali vključeni v lokalne konflikte in, ki se ne morejo ali nočejo povezati in vživeti v skupino ljudi, ki jo raziskujemo.

HOPS tim potrebuje usposabljanje. Čeprav se moramo zavedati potrebe po akciji in delu, je nujno tudi usposabljanje in spoznavanje osnovnih konceptov hitre ocene in dezinstitutionalizacije. Brez tega bomo težko izkoristili vse potencialne.

Tim v Meduzi (prva faza)

V Meduzi smo organizacijo delovanja HOPS tima zastavili nekoliko drugače. HOPS tim smo zastavili kot mrežo Meduza. Mreža deluje kot civilna iniciativa in gibanje. Torej je obseg članov tima večji, meje med dejavnimi člani tima in podporniki manj jasna, tim je manj hierarhično organiziran, načeloma je več možnosti za lastno iniciativo.

Član mreže je lahko vsakdo, ki bi rad prispeval k dezinstitutionalizaciji v Sloveniji. Vsakdo prispeva po svojih močeh. Tudi najmanjši prispevki so dobrodošli. Mreža deluje preko skupščin, delavnic in delovnih skupin – z dejanskimi srečanji in spletnim delovanjem in možnostmi sodelovanja na daljavo.

Načela delovanja mreže so: direktna demokracija, demokracija direktne akcije. Ključne odločitve o svojem delovanju in strateških zadevah sprejema s soglasjem.²⁵ Meduza deluje tako, da presega utečene delitve na strokovnjake in uporabnike, na učitelje in študente, na znanstvenike in praktike. O uporabi virov in sredstev, ki so ji na razpolago mreža odloča na združni način.²⁶

Delovanje mreže smo vezali na študijem ustreznih smeri na Fakulteti za socialno delo.

Najprej smo med poletjem 2013 začeli formirati mrežo. Nekajkrat smo se dobili na skupščinah in delavnicah, še prej pa na osebnih pogovorih z nosilnima članoma tima. Tam smo predstavili začetne predpostavke delovanja mreže in nato skupaj načrtovali delo. Nato smo z začetkom študijskega leta v HOPS tim vključili tudi študente.

Tudi študij smo želeli oblikovati po načelih direktne demokracije in demokracije direktne akcije. S tem smo hoteli zagotoviti, da bi slišali vsak glas ne glede na moč človeka in vlogo, ki jo igra. Hoteli smo, da bi se ljudje v okviru Meduze in študija sami odločali, kaj bi skupaj z drugimi delali. Direktna akcija pomeni, se skupina ljudi odloči za akcijo, ki opozori na neko vprašanje, predlaga in izvede alternativo obstoječemu stanju. Praktično to pomeni, da človek pove, kaj bi delal in prosi druge, da mu pomagajo to izvesti.

To je seveda za seboj prineslo številne novosti, ne samo za študente in učitelje, ampak za študijski program kot celoto. Ponovno smo morali postaviti pod vprašaj vloge učiteljev, najti izhode iz vlog, demokratizirati študijski proces, hkrati pa izumiti nove načine, kako študente spodbuditi in podpreti pri delu. Izziv ni bil torej samo to, kako se lotiti dezinstitutionalizacije in kako pripraviti načrt, ki ga bomo potem tudi izvedli, ampak tudi, kako preseči ustaljene vzorce fakultete in univerze in, kako tudi svoje delo demokratizirati in dezinstitutionalizirati.

²⁵ Pri tem sta seveda vsaj dva problema: če mreža ni zaključena celota, kako vedeti, kdaj imamo soglasje, in pa: kako določiti katere so tiste odločitve, ki jih moramo doseči s soglasjem.

²⁶ Ko bomo dobili sredstva, bomo morali to bolj določno načrtati.

Eden izmed osnovnih paradoksov našega dela je bil ta, da smo želeli uveljaviti demokracijo direktne akcije, hkrati pa so morali študenti opraviti obveznosti pri predmetih. Glede na to, da študij ni bil klasičnega tipa, kjer bi učitelji predavali študentom, potem pa bi študenti z izpiti pokazali znanje, ki bi ga učitelj ocenil, smo si morali izmisliti drugačen način opravljanja obveznosti. Če naj bi šlo za čisto demokratičen študij, potem učitelji ne moremo oceniti študentov. Na začetku semestra smo razmišljali celo, da bi že na začetku študijskega leta vsem študentom vpisali ocene. S tem bi se znebili prisile, ki obvezuje študente, da počnejo na fakulteti nekaj kar drugi od njih zahtevajo, namesto, da bi brali in se učili stvari, ki njih zanimajo, hkrati pa bi se učitelji znebili nemogoče naloge ocenjevanja znanja. Morda zaradi tega, ker nismo bili dovolj pogumni, da bi to izvedli, morda zato, ker nismo dovolj zaupali študentom, da bi potem še kaj naredili kot člani Meduze, smo iskali drugo rešitev.

Rešitev, ki smo jo našli, sicer ni bila popolnoma demokratična, je pa omogočila ljudem, da so lahko med določenimi tereni in nalogami izbirali tisto, ki jim je najbližja. Teren in naloge, ki naj bi jih študenti opravili, naj bi si sami izbrali, in iz tega dobili oceno. Ker smo imeli člani redakcijske skupine poleg Meduze še ostale obveznosti, nismo bili dovolj proaktivni, da bi študentom zagotovili dovolj podpore in spodbude pri tem, da bi se odločali za teren in naloge, je bil izbor terena počasen in so se ljudje težje odločali za izvedbo določenih nalog. Na koncu smo za teren naredili seznam, kamor so se potem študenti vpisali. Pri nalogah smo tudi pripravili seznam, na katerega naj bi se študenti vpisali. A pri tem nismo bili tako vztrajni kot pri vpisovanju za terenske naloge in se je zato en del študentov v seznam nalog vpisal pozneje oziroma sprejel druge naloge.

Odločitev za tak način dela je prinesla tudi dileme o avtoriteti in delegiranju nalog. Pomembna vprašanja so bila, kako se odpovedati moči in avtoriteti? Kako delati res horizontalno in kako delati ne da bi delegirali naloge, oz. da bi cela mreža opravila tisto, kar je treba opraviti? Na delovnem vikendu v Dekanih smo posvetili cel večer pogovoru o avtoriteti in demokratičnosti. Nekaterim se je zdelo, da če nekdo od učiteljev prosi nekoga, da naredi neko nalogo, potem lahko drugi to razumejo kot obvezo oziroma da to *morajo* narediti. Drugim se je to zdelo kot običajen del študijskega procesa, s tem, ko nekdo dobi neko nalogo in jo opravi se tudi nekaj nauči. Za nekatere je to neprecenljiva priložnost za učenje. Po večurnem pogovoru smo sklenili, da avtoriteta, ki jo imajo nekateri člani Meduze ni enaka avtoriteti nekoga, ki je bil izvoljen za nekega predstavnika. Je avtoriteta nekoga, ki ima neko znanje in izkušnje in, ki lahko to uporabi za pomoč drugim pri delu. Kot načelo pa smo postavili, da lahko katerikoli član Meduze kogarkoli prosi za pomoč in, da lahko kdorkoli kadarkoli prošnjo prijazno zavrne oz. reče "ne".

Način dela, ki smo ga izbrali, je pomenil tudi, da so se člani mreže med seboj povezali in začeli delati skupaj. Očitno je bilo, da so vzeli delo na Meduzi resno, hkrati pa je bila to tudi priložnost, da so spoznali nove ljudi, prijatelje in znance. Na drugi strani pa je dinamika povezovanja izpostavila vzorce izključevanja. Tisti, ki so manj prihajali, so bili del skupine v manjši meri, niso vedeli, kaj počnemo in kako se lotiti stvari. Naloge so navadno prevzemali tisti, ki so bili tudi sicer bolj vpeti v delo. Tisti, ki so pa izpadli iz toka dogajanj, so se težje vključili v delo. Tako se je včasih zgodilo, da nekateri s tistimi, ki so bili manj povezani s skupino, niso hoteli delati. O tem smo se veliko pogovarjali, a ustreznega odgovora za zdaj nismo našli. Pred zaključkom semestra smo vse udeležene zaprosili, da napišejo kratko poročilo o delu in o pričakovanjih, kaj bi še radi naredili. Morda bodo prav ta poročila prinesla odgovore na to, kako bi se nekateri lažje vključili.

Prednost (in hkrati slabost) našega dela je bila fleksibilna organizacija. Kar pomeni, da je bilo med delom veliko sprememb v organizaciji in poteku. Sprva smo imeli delovne skupine, ki

naj bi obdelovale posamezne teme dezinstitutionalizacije. Ko smo videli, da delovne skupine ne delujejo, smo raje delo oblikovali glede na naloge. To nam je omogočilo, da smo lažje zagnali delo. Saj smo poslej vedeli, kaj je namen dela in da bomo opravili nekaj konkretnega. Hkrati pa so spremembe v organizaciji in poteku dela povzročile tudi nekaj zmede, nejasnosti in slabe volje. Pogosto ljudje niso točno vedeli, kaj in zakaj nekaj počnemo. Hitrejše urejanje in prirejanje priročnika bi morda sliko razjasnilo. Pogosto pa tudi nismo prebrali osnovnega gradiva Meduze in smo se potem na matičnih skupinah in skupščinah vedno znova vrteli okoli istih debat.

Prednosti in zaplete pri uvajanju demokracije direktne akcije je dobro povzela ena izmed študentk v svojem poročilu o delu:

“Pri tako velikem projektu je velik problem, če ne moreš biti vsakodnevno vpet v celotno zadevo, in sicer zato ker se enostavno izgubiš. Imela sem težave predvsem takrat ko se je v kratkem času zelo veliko zgodilo in spremenilo.

Všeč mi je to, da smo imeli matične skupine (kjer smo se pogovarjali in zastavljali nadaljnjo delo). Malo manj všeč mi je bilo to, da smo se morali povezovati iz različnih matičnih skupin. Saj je to še dodatno zakompliciralo delo, ker se med seboj nismo poznali.

Ideja tedenskih predavanj in to da jih sami sestavimo se mi je zdela odlična. Tako smo vsak teden imeli druge predavatelje, pa tudi sami smo se znašli v vlogi govorca.

Dobro je temeljiti na demokratičnosti in direktnemu socialnemu delu, ampak včasih to zavleče projekt, predvsem pa se lahko zgodi, da delo nekako pade na tiste, ki so zelo vpeti v projekt. Pri nas je bilo kar nekaj takih trenutkov.

Slabo je bilo to, da so bili študentje, ki niso predhodno obiskovali naš faks zelo zmedeni. Moja izkušnja teh štirih mesecev je bila, da je bilo premalo informiranosti, mogoče so bile tudi predstave o načinu dela drugačne, itd..

Zame je bilo informacij več kot dovolj, če si bil prisoten in vsaj 80% vpet v zadevo. Je pa res da so se dogovori hitro spreminjali, in da to pač ljudem po navadi ne ustreza, predvsem če morajo usklajevati še preostali del svojega življenja. No, preprosto se mi kljub informacijam zdi da je bilo veliko ljudi zmedenih (med njimi večkrat tudi sama, čeprav sem bila kar precej prisotna).

Na skupščinah se mi je zdelo da sem poslušala vsaj trikrat isto (to je ena izmed zadev ki me je medla, ker sem mislila da določene stvari že vsi vemo pa je vedno bil še nekdo ki ni imel pojma), zato mi je bilo dolgčas.

Slabo je bilo to da ljudje niso redno hodili, ko so prišli so jih zanimale osnove, ostali pa smo dve ure sedeli za brez veze. Deloma je bilo krivo to da nobeden ni bral, oziroma uporabljal Loree za to da bi pregledal obstoječe dokumente z informacijami ki so se potem govorile na skupščinah.

Zelo dobro pa se mi je zdelo tudi to, da se je snemalo in livestreamalo. Tako smo vsi zainteresirani imeli možnost biti prisotni, gledati v živo ali celo si ogledati posnetek predavanja, skupščine.”

Delovanje Meduze je bila inovacija tako v smislu vodenja raziskovalnih projektov kot tudi študijskega procesa. Po eni strani je to pomenilo premik k bolj demokratičnemu in

vključujočemu študiju socialnega dela, na drugi strani pa je to povzročilo nekaj zmede in slabe volje, ki je običajna pri uvajanju inovacij. Če namreč z nečim eksperimentiramo, je jasno, da bo prišlo do sprememb med potekom dela in, da bomo vsi potrebovali nekaj časa, da se privadimo na novo situacijo. V našem primeru je bilo potrebno veliko prilagajanja in sprememb razumevanju študija. Večinoma smo navajeni na klasični način od osnovne šole naprej, z učitelji, ki snov razlagamo in testi, kjer ponavljamo to kar je učitelj povedal. Pri študiju, ki temelji na direktnem socialnem delu, je logika obrnjena, ni učiteljev in študentov, vsi skupaj z uporabniki in praktiki ustvarjamo znanje in ga vsak ustvari oziroma pridobi, glede na to koliko se je pripravljen in mu čas dopušča angažirati. Tako bi lahko rekli, da so tisti, ki so se bolj angažirali pri Meduzi, ki so projekt vzeli bolj za svoj gotovo več pridobili kot pri običajnem načinu študija, tisti, ki so se manj, pa verjetno so tudi manj pridobili od študija.

Vse člane mreže smo vključili kot enakovredne člane HOPS tima. Kljub temu pa smo se nekateri člani zavezali k temu, da bomo konsistentno sodelovali pri celotnem procesu. Poleg tega smo oblikovali tudi redakcijsko skupino, ki naj bi zadeve usmerjala in organizirala in je torej ekvivalent jedrnemu timu, kot ga sicer poznamo pri HOPS-u.

Ravno tako smo v tim poskusili vključiti tudi ljudi, ki prihajajo iz različnih okolij in z različnimi izkušnjami. Tako smo v tim sestavili uporabnike, študente in učitelje socialnega dela, socialne delavce, sorodnike in hkrati povabili še druge, ki bi jih dezinstitutizacija lahko zanimala. Sodelavce, ki živijo in delajo v zavodih pa moramo še bolj in dodatno vključiti.

Za usposabljanje nismo imeli veliko časa in sredstev na razpolago, da bi pripravili obširnejše usposabljanje za HOPS, smo odločili, da bomo poleg začetnih delavnic in pojasnil v toku raziskave usposabljali eden drugega. To pomeni, da po vsakem obisku na terenu:

- A) Na spletni platformi (Lorea) na podskupini HOPS, spremljanje, po vsakem obisku na kratko poročamo o obisku in predlagamo izboljšave za naslednji obisk.
- B) Terenske skupine se pretakajo ena v drugo. Se pravi, ko gre ena skupina na teren opravi delo, nato pa gre naslednji teden eden izmed članov tima, še naslednji teden z drugo skupino na teren, da jim lahko poroča in izboljša delo na terenu.
- C) V terenskih skupinah bo praviloma (še zlasti pri obisku zavodov) en izmed izkušenejših članov tima.

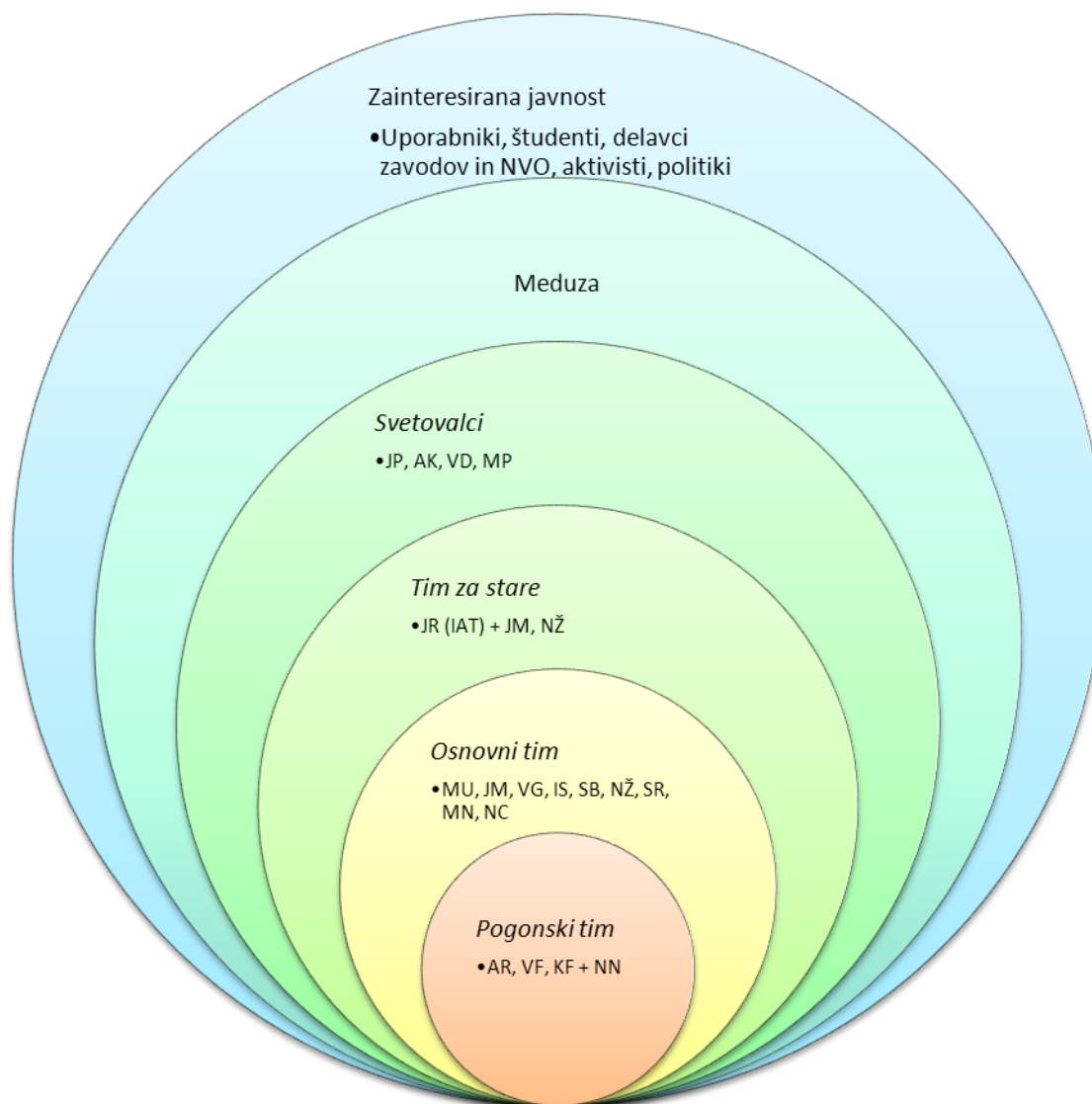
Tako organizacijska struktura je presenetljivo dobro delovala glede na dane okoliščine. Tim v Meduzi (2. faza)

Za drugo fazo dela je pomembno, da se preostalih nalog lotimo hitro in učinkovito, da projekt pripeljemo do konca. Naloge ki smo si jih zadali v prvi fazi, so nam vzele veliko več časa, kot smo pričakovali, veliko ljudi se je med samim procesom dela tudi izgubilo. Pomembno je torej, da jih ponovno motiviramo in povabimo k sodelovanju.

V času projekta bomo imeli dnevne, tedenske in mesečne sestanke. Člani jedrne oz. pogonske skupine se bodo sestali vsak dan. Dnevni sestanki bodo namenjeni temu, da pregledamo kaj smo naredili, kje so morebitne nejasnosti in težave in da zastavimo delo za naprej. Osnovni tim se bo sestajal vsak teden. Tedenski sestanki bodo namenjeni temu, da si med seboj izmenjamo informacije o poteku dela v različnih skupinah. Hkrati bo jedrna skupina na tak način zbirala informacije o poteku dela in vmesne rezultate projekta in tako lažje in bolj učinkovito organizirala delo za naprej. Sestanki bodo odprti za vse, najavili jih bomo javno na

spletu. Tedenske sestanke bomo po potrebi tematsko zastavili, odvisno od potreb projekta. Enkrat mesečno bomo organizirali skupščino.

Slika 9: Organizacijska shema delovanja timov

Jedro in motor skupine smo sestavili iz štirih ljudi, ki imajo pregled nad celotnim delom, povezujejo posamezne RA in delo podskupin in posameznikov, hkrati pa je to motor projekta, skupina, ki delo zažene in skrbi, da se nadaljuje.

Osnovni tim sestavljajo izvajalci nalog, ki jih zastavijo skupaj z jedrom skupine. Člani osnovnega tima se bodo vključili bodisi v terensko delo, analizo in testiranje določenega tipa podatkov, bodo raziskali neko področje, na katerega bodo nakazale prve ključne ugotovitve. . Tim za stare je tesno povezan z delom osnovnega tima. Tim za stare bo pripravil pregled stanja institucionalne in skupnostne oskrbe za stare ljudi in pripravil okvirna izhodišča za dezinstitutionalizacijo na področju starih.

Jan Pfeiffer, Andrej Kastelic in Vlado Dimovski so zunanji svetovalci in »zagovorniki« projekta in dezinstitutionalizacije. Andrej Kastelic bo komentiral in dopolnil dele akcijskega načrta dezinstitutionalizacije z vidika zdravstvene stoke, projekt pa bo tudi povezoval s psihiatrijo in CUDV-ji. Jan Pfeiffer bo z nami soustvarjal načrt dezinstitutionalizacije,

opominjal na deležnike, ki jih moramo vključiti in nas z njimi povezoval. Hkrati bo sogovornik z EU, ki je tudi posredni naročnik projekta. Vlado Dimovski bo pomagal pri finančni projekciji stroškov dezinstitutionalizacije, svetoval glede organizacijskih vprašanje, hkrati pa bo eden izmed ključnih sogovornikov z MDDSZ.

Z zagonom projekta moramo ponovno aktivirati mrežo. Naloga ljudi v mreži je, da še naprej promovirajo in zagovarjajo dezinstitutionalizacijo, obveščajo javnost o tem, kaj se dogaja na projektu in vključijo v raziskovanje širši krog ljudi, ki lahko prispevajo s svojimi znanji, idejami in vprašanji o vmesnih rezultatih projekta. Temu bodo namenjene mesečne skupščine, delavnice in sprotna spletna objava vmesnih dokumentov projekta.

Uporabniki so pomemben vir podatkov, saj imajo izkušnjo institucije, poznajo delovanje služb v zavodih in v skupnosti in imajo znanje in ideje o tem, kaj rabijo in kaj se mora spremeniti, da to dobijo. Z znanji, ki jih imajo, bodo izobraževali študente in osebje. Hkrati pa so tudi sami raziskovalci, sodelavci na projektu, ki bodo pomagali oblikovati načrt dezinstitutionalizacije, predvsem pa je treba z njimi ustvariti koalicijo za dezinstitutionalizacijo.

Študentke in študenti bodo delali na terenu, obdelovali podatke iz terena in iz že obstoječe literature, organizirali bodo delavnice. Na posamezne teme in vprašanja, ki se bodo postavila skozi raziskovanje, bodo lahko odgovorili s seminarskimi, diplomskimi in magistrskimi nalogami.

4. Sodelovanje skupnosti

Hitra ocena težko doseže svoje cilje, če nima podpore skupnosti. Podpora in sodelovanje skupnosti ne pomeni zgolj delo z ljudmi, ki živijo na nekem področju, so člani neke skupnosti (je pa to zelo pomemben del ocene). Vključuje tudi druge: mrežo socialnih služb, raznih državnih in lokalnih organov, gospodarstvo, uporabniške organizacije in druge (glej poglavje 7). Pomembno je, da se HOPS tim posvetuje z vsemi temi akterji. Zato moremo razmisliti:

- Kakšen je odnos med HOPS timom in širšo skupnostjo?
- Kako ustvarimo zaupanje in dober odnos med HOPS timom in skupnostjo?
- Kako vključiti skupnost na začetku?
- Kako vključiti skupnost pozneje?

Poleg tega, da sestavimo jedrni HOPS tim, je smiselno sestaviti tudi posvetovalne skupine. Posvetovalno skupino lahko sestavljajo ljudje, ki imajo vpliv na različnih področjih (delavci NVO-jev, izpostavljeni člani skupnosti, razni direktorji itd.). Ti ljudje lahko pomagajo določiti potrebe, posledice in ciljne skupine odgovorov, ki jih želimo vzpostaviti, pripraviti teren, da lahko razvijamo odgovore in zagotovijo povratne informacije o ugotovitvah, ki smo jih pri hitri oceni dobili. Posvetovalna skupina se lahko srečuje redno in tako pomaga krmiliti in revidirati proces. Imamo pa lahko tudi drugačen tip posvetovalnih skupin, ki delujejo ad-hoc kot mreža strokovnjakov, ki svetuje oziroma pove svoje mnenje o določenem področju.

Kljub temu ne bodo vedno vsi pripravljeni pomagati HOPS timu, zato moramo vedno znova vzpostavljati nove mehanizme prepričevanja in pogajanja z ljudmi. To moramo narediti karseda hitro. To lahko naredimo na različne načine: (i) z organizacijo manjših sestankov – z vodilnimi v skupnosti preden začnemo s hitro oceno, da razložimo, za kaj gre in zakaj je pomembna; ali z večjimi javnimi sestanki, na katerih ugledni ljudje v skupnosti povedo, zakaj mislijo, da je hitra ocena pomembna. Pomembno je, da na teh sestankih ne pretiravamo z obljubami o rezultatih hitre ocene; (ii) osebnimi stiki – s ključnimi sogovorniki, z ljudmi, ki bi

lahko proces ovirali, sponzorji in ljudmi, ki bi lahko pridobili zaupanje skupnosti in omogočili dostop do nekaterih skupin. Te bi morali določiti še preden se začne hitra ocena in na začetnem posvetovanju in pri zagovorništvu (beri spodaj).

Ključni deli priročnika: Poglavje 9, modul 9.2.; podpoglavje o »Zagovorništvu in premagovanju ovir.«

Na začetku hitre ocene lahko skupnost vključimo z začetnim posvetom (Poglavje 11.1). To pomeni, da na začetni posvet povabimo tudi posvetovalne skupine in posameznike iz skupnosti, ki nam lahko pomagajo pri določanju začetnih področjih, kjer bomo izvedli hitro oceno. Pozneje lahko skupnosti vključimo na zaključni posvet in skupnostno posvet (Poglavje 12). Tudi ti posveti vključujejo posvetovalne skupine in posameznike iz skupnosti, ki evalvirajo predloge odgovorov.

Vključevanje skupnosti pri Meduzi

Začetne posvete smo imeli med poletjem 2013. Organizirali smo nekaj skupščin Meduze, hkrati pa smo se tudi pogovarjali v dvojicah ali trojicah s številnimi ljudmi, s politiki, državnimi uradniki, zaposlenimi v NVO in drugimi (več o začetnem posvetovanju pri Meduzi v modulu 9.2).

V prvi fazi so posvetovalno telov Meduzi nadomeščale skupščine. V njih so posamezne delovne skupine poročale o svojem delu in skupaj smo sprejemali strateške odločitve o poteku dela naprej. Skupščine so potekale mesečno.

Skupnost so v našem primeru paradokсно zavodi. Najbolj pomembno je, da jih dobimo na našo stran, saj bomo le tako lahko izvedli hitro oceno in potem ustvarili načrt dez institucionalizacije in ga na koncu izvedli. Že od samega začetka se pogovarjamo o tem, da je treba osebe in uporabnike zavodov bolj vključiti v sodelovanje.

V drugi fazi bomo temu vzorcu sledili.

5. Zagovorništvo in premagovanje ovir

Sodelovanje skupnosti in zagovorništvo sta povezani dejavnosti. Ko bomo delali hitro oceno, bomo naleteli na številne ovire, kot so: dejavno oviranje tako raziskovanja kot dez institucionalizaciji, oviranje izvajanja načrta dez institucionalizacije in zaničanje nevzdržnih življenjskih razmer v zavodih oziroma promoviranja pozitivnih strani institucionalnega življenja. Proces bodo lahko ovirali posamezniki, organizacije in tudi politika²⁷. Z zagovorništvom zberemo vse te ljudi z različnimi prepričanji in mnenji skupaj in jih uspemo pritegniti k temu, da poslušajo ugotovitve hitre ocene. Organizacijsko mora HOPS tim odgovoriti na naslednja vprašanja:

- Na kaj naj se zagovorništvo osredotoči?
- Kdaj začnemo z zagovorništvom?
- Kaj naj naredimo, da nas bodo ljudje poslušali?
- Koliko časa bomo porabili za zagovorništvo?

HOPS tim mora določiti, kdo je ciljna skupina zagovorništva. Nima smisla predstavljati ugotovitev hitre ocene ljudem, ki imajo zelo malo moči pri odločanju. Smiselno pa je predstavljati tistim, ki lahko odločajo, in tistim, ki imajo vpliv nanje – kot so njihovi

²⁷ Več o oviranju uvajanja inovacij v Flaker *et al.* (2011).

zaposleni, svetovalci, mnenjski voditelji, mediji in širša javnost. Na začetku hitro ocene naredimo seznam imen in kontaktov ljudi, ki imajo moč odločati o dezinstitutionalizaciji, tistih, ki imajo vpliv nanje in seznam priložnosti, kjer bi med hitro oceno lahko dobili priložnosti za se pogovarjati z njimi (konference in javni sestanki).

Organizacija zagovorništva se začne s prvim dnem hitre ocene. Kot smo že omenili zgoraj bomo redko lahko prišli do ljudi, ki lahko odločajo o dezinstitutionalizaciji. Na začetku hitre ocene poskusimo organizirati sestanke z ljudmi na seznamu. To bo pomagalo pri načrtovanju ostalih dejavnosti hitre ocene.

Različni ljudje se bodo odzvali na različne tipe podatkov in sporočil. Na primer, župana bo zadeva zainteresirala, če zve koliko njegovih volivcev zanima dolgotrajna oskrba. Ministrstvo za socialne zadeve bodo, na primer, morda zanimali demografski in finančni podatki. Poročilo za neko mednarodno fundacijo bo, na primer, zahtevalo bolj podrobne podatke. Prilagoditi rezultate hitre ocene za različne bralce in slušalke, je pomembna naloga.

Zagovorništvo je samo en del hitre ocene. HOPS tim bo imel omejene resurse in se bo morala odločiti koliko časa nameniti zagovorništvu.

Zagovorništvo v Meduzi

V Meduzi smo naloge zagovorništva na začetku razdelili na tri ravni:

- aktivizem,
- politika,
- zagovorništvo dezinstitutionalizacije na terenu.

Za politiko in aktivizem smo oblikovali delovno skupino. Ta je pripravila delavnico, na kateri smo naredili skupaj politični zemljevid dolgotrajne oskrbe in dezinstitutionalizacije v Sloveniji. Na podlagi tega, pa tudi že pred tem, smo se začeli pogovarjati z nekaterimi visokimi funkcionarji strank, da bi nas podprli, da zagnali zadevo.

V Meduzo se je vključilo nekaj aktivistov aktualnih gibanj. Ugotavljali smo, da je za dezinstitutionalizacijo pomembno, da je povezana z gibanji, za gibanja, ki si prizadevajo za večjo demokracijo in boljše življenje, pa je tudi pomembno, da vključijo v svoj govor socialne teme, še zlasti pa imperativ o neizključevanju. Zato bomo organizirali skupščino vseh gibanj in se z njimi posvetovali, kaj narediti, kako z aktivizmom spodbuditi zagon dezinstitutionalizacije.

Najpomembnejše pa je, da, ko gremo na teren, hkrati tudi zagovarjamo in spodbujamo dezinstitutionalizacijo. Ena izmed glavnih nalog hitre ocene je ravno ta, da pridobimo akterje na področju duševnega zdravja in intelektualnih ovir, da začnejo razmišljati in spodbujati dezinstitutionalizacijo.

Odločili smo se za dvokrak potek zagovorništva oziroma vzpostavljanja politične podpore projektu dezinstitutionalizacije (dolgoročno) in izvajanju HOPS-a (kratkoročno). Na eni strani smo delovanje Meduze zasnovali mrežno ravno z namenom, da ustvarimo podporo pri tistih, ki jih dezinstitutionalizacija zanima in se jih tiče, na drugi pa smo si prizadevali (in si še bomo) za podporo mnenjskih voditeljev in vplivnih ljudi v stroki in politiki.

V drugi fazi je treba funkcijo zagovorništva na novo zastaviti in jo dobro premisliti. Vmes je društvo YHD s pomočjo projekta spodbujanja civilne družbe, ki ga je razpisalo ministrstvo za

javno upravo. Kazalo bi uporabiti možne sinergije prav na področju zagovorništva dezinstitutionalizacije.

Predvidevamo, da je bistveni del zagovorništva treba usmeriti v tiste, ki bodo o dezinstitutionalizaciji odločali, pa tudi v službe, ki se bodo spreminjale. Pri tem moramo ohraniti stike z aktivističnimi gibanji.

6. Terensko delo

Terensko delo zahteva skrbno organizacijo. O organizaciji in pripravi za uporabo različnih raziskovalnih metod (kot so žariščne skupine, intervjuji in opazovanje) podajamo v poglavju 9. HOPS tim pa mora odgovoriti na spodnja vprašanja:

- Kaj lahko različni člani tima naredijo?
- Vloga »kontrole kakovosti«?
- Kako lahko spodbudimo ljudi, da nam pomagajo?
- Kako vodimo evidenco in delamo z informacijami in podatki?

Pomembno je spariti naloge z ljudmi. HOPS tim mora pregledati spretnosti in izkušnje, ki jih imajo njegovi člani. Usposobiti pa se moramo tam, kjer smo šibki. Smiselno je dati ljudem naloge in odgovornosti, ki jih bodo lahko delali med celotnim procesom. Na primer, tisti, ki so komunikativni, lahko opravijo večino žariščnih skupin. To pa ne pomeni, da na bi drugi člani tima bili popolnoma izključeni iz izvajanja žariščnih skupin.

Dnevno poročanje in intervizija lahko izboljšata kakovost hitre ocene. Tim se mora redno srečevati. Navadno kar vsak dan. Na teh sestankih se pogovarjamo o: napredku, predstavimo nove informacije in ugotovitve, določimo nove smernice za raziskovanje in kdaj zaključiti zbiranje določenih tipov podatkov.

Zemljevidi in ključni sogovorniki so pomembni pri novačenju ljudi in pri vstopanju v ustanovo. Zemljevid skupnosti je dobra metoda za določanje ljudi in lokacij. O zemljevidih govorimo več v modulu 9.2 in 9.5. Vzpostaviti dobre odnose s ključnimi sogovorniki nam lahko olajša dostop do drugih sogovornikov in vstop v druge ustanove.

HOPS tim mora biti dobro opremljen za zbiranje podatkov. Raziskovalci potrebujejo zvezke, dnevnike, magnetofone, baterije in nalepke. Jasno mora biti, da se pri zbiranju podatkov osredotočimo samo na podatke, ki jih potrebujemo. To bo ekonomiziralo čas, ko bomo podatke obdelovali. HOPS tim mora tudi premisliti etična vprašanja, privolitve (pri tem lahko uporabimo kodeks etike v socialnem delu).

Organizacija Meduze:

V prvi fazi dela smo zbirali obstoječe podatke in podatke s terenskim delom. To smo delali hkrati.

Obstoječe podatke so zbirali študenti in študentke, ki so se vključili v naloge ocenjevalnih modulov, kot tudi člani tima. Zbrano gradivo smo objavili na Lorei in shranili.

Na terenu smo obiskali večino ustanov in se pogovorili z nekaterimi akterji dezinstitutionalizacije. V prvi fazi so imele prednost ustanove v vzorcu.

Organizacija obiska

Obisk je najavil član redakcijske skupine tako, da je poklical ustanovo in se dogovoril za obisk in pogovore. Rekel je, da mreža Meduza dela hitro oceno potreb in storitev za in da si želimo z njihovo pomočjo pripraviti načrt dezinstitutionalizacije v Sloveniji.

V zavodu smo opravili pogovor z vodstvom, skupinski intervju z osebjem in pogovore s stanovalci. Prosili smo jih tudi, da nam pripravijo gradivo (spis) ene uspešne in ene neuspešne preselitve. Obiske so opravil skupine, ki so jih sestavljali: 1–2 člana ali članice redakcijske skupine oz. predstavnika FSD, 2–3 študentke ali študenti različnih matičnih skupin in 1 član ali članica Meduze.

Priprava na obisk

Pred obiskom je skupina prebrala letno poročilo in pregledala spletno stran zavoda oz. druge organizacije, s tem gradivom izpolnila profil ustanove in pripravila opomnik za pogovor z osebjem in pogovor s stanovalci. Na podlagi podatkov, ki smo jih tam dobili, smo pripravili profil ustanove.

Za vsako ustanovo smo za skupinske pogovore določil posebno temo. Glede na temo je skupina pred obiskom prebrala literaturo, se nanjo pripravila in pripravila opomnik za temo. Na terenu smo uporabili dve osnovni metodi raziskovanja, in sicer spraševanje (intervju, skupinski intervju, žariščne skupine) in opazovanje.

Člani redakcijske skupine so se pogovarjali z vodstvom in skupaj z njimi pripravljali profil zavoda, študenti pa so istočasno opravili skupinski intervju z osebjem in se pogovarjali s stanovalci.

Opazovanje, ki smo ga opravili je bilo deloma naključno, deloma pa strukturirano s profilom zavoda. Opazovali smo mimogrede, skupina, ki je opravila skupinski pogovor je preostali čas uporabila za opazovanje. Kolikor se je dalo, smo se poskusili vključiti v potek dneva v zavodu, v pogovore med stanovalci, osebjem. Pri tem smo se vedli čim bolj vsakdanje, nismo zgolj sedeli na oddelku in opazovali dogajanje.

Po obisku

Skupina naj bi najprej pripravila kratko poročilo (blog) o terenu (cca. 1 stran). V blogu na smo kratko opisali potek dneva, svoje vtise in predloge za izboljšanje terenskega dela. .

Intervjuje, ki smo jih opravili na terenu, smo najprej pretipkali. Transkripcije smo poslali skupini, ki je izvedla raziskovalno akcijo. Ko so drugi člani raziskovalne terenske skupine zapiske dopolnili in popravili, smo jih shranili v skupno mapo. S podatki, ki smo jih dobili z intervjuji in opazovanjem, smo do konca izpolnili profil zavoda, ki smo ga začeli izpolnjevati pred terenskim obiskom. Če so nam v profilu zavoda še vedno manjkali podatki, smo jih poskusili dobiti od svojih sogovornikov naknadno. Profil zavoda je sestavljen iz različnih virov. To v začetku profila pojasnimo in v besedilu označimo od kod nam podatki (npr. z različnimi barvami besedila).

7. Prevajanje raziskovanja v odgovore

Prevajanje raziskovanja v odgovore zajema vseh zgoraj naštetih dejavnosti. Več priporočil, kako to narediti je v poglavju 12. Vprašati se moramo:

- Kakšne odgovore potrebujemo?

- Kakšne vire in akcije potrebujemo, za razvoj in vzpostavitev odgovorov?
- Kako lahko povežemo različne odgovore v enotno strategijo odgovorov?

Prevajanje raziskovanja v odgovore pomeni, da pripravimo akcijski načrt vzpostavljanja odgovorov, ki bodo omogočali dezinstitutionalizacijo. V našem primeru je to torej končni izdelek raziskovanja načrt dezinstitutionalizacije z različnimi scenariji.

Pri pripravi akcijskega načrta bomo torej povzeli vse ključne ugotovitve modulov ocene in na podlagi teh načrtovali nove odgovore in reorganizacijo obstoječih služb, zato, da bomo lahko izvedli dezinstitutionalizacijo. V ta namen bomo organizirali tudi nekaj načrtovalnih delavnic, kjer bomo naše ugotovitve predstavili različnim akterjem in skupaj z njimi načrtovali izvedbo potrebnih odgovorov.

V meduzi smo se tega šele lotevali, saj gre za zadnjo fazo raziskovanja. Predvidevamo okoli deset načrtovalnih delavnic z raznolikim občinstvom.

9. UVOD V METODIČNE MODULE

Povzetek

To poglavje je sestavljeno iz šestih metodičnih modulov, ki jih uporabljamo pri hitri oceni dezinstitutionalizacije zavodov za dolgotrajno oskrbo na področju duševnega zdravja in intelektualnih ovir. Vsak modul povzema, katere metode smo uporabili pri hitri oceni in na kratko pojasni tudi druge možne metode. Te module uporabljamo skupaj z enim ali več moduli ocen v poglavju 11.

Kaj so metodični moduli?

V priročniku imamo šest metodičnih modulov. Vsak modul pokriva eno ali več metod ali tehnik, ki jih uporabljamo pri ocenjevanju ključnih področij našega raziskovanja. Te tehnike dopolnjujejo *ocenjevalne module* v poglavju 11.

To poglavje ne daje navodil o tem, kako izvesti hitro oceno. Praktična priporočila o izvedbi so v poglavju 8 (Organizacija hitre ocene potreb in odgovorov nanjo). Ponovno poudarjamo, da uporabljamo različne metode *kreativno, kontinuirano* in v *kombinaciji* z drugimi.

Metodični moduli so:

- vzorčenje (9.1),
- obstoječi podatki (9.2),
- intervjuji (9.3),
- žariščne skupine (9.4),
- opazovanje (9.5),
- tehnike ocenjevanja (9.5).

Struktura vseh modulov je zelo podobna. V vsakem modulu najprej opišemo metodologijo, ki jo uporabljamo v HOPS-u (Meduzi), nato pa vsako metodo še predstavimo in pojasnimo, kako jih še lahko uporabimo. Vsako poglavje pojasnjuje:

- Kaj je metoda?
- Zakaj jo lahko uporabimo?
- Za katere vire podatkov in sogovornike jo lahko uporabimo?
- Kako uporabiti metodo?
- Kako zbirati podatke?
- Kaj so prednosti in slabosti metode?

Kako uporabljamo module?

Pomembno je, da vemo, da so različne metode uporabne za zbiranje različnih podatkov in različnih tipov informacij. V HOPS-u kombiniramo različne metode. Priporočamo, da uporabimo metodične module šele, ko spoznamo namene in cilje *ocenjevalnih modulov*.

Triangulacija in indukcija

Vsi podatki, ki jih dobimo s hitro oceno, so priložnost, da z njimi preverimo stare informacije ali pridobimo nove. Pogovor v lokalu s popolnim tujcem, ali opazovanje na avtobusu ali članek v časopisu se nam lahko zdijo sami po sebi nepomembni. Če pa vse te informacije povežemo z metodami (intervju, opazovanje, obstoječe informacije) lahko tudi take informacije prispevajo pomembne podatke.

- Triangulacija je kontinuirano nabiranje in preverjanje informaciji med celotno hitro oceno.
- Indukcija je proces razvijanja hipotez in iskanja informacij, ki hipoteze potrjujejo, zanikajo ali spremenijo.

Uporaba različnih metod ali virov podatkov v isti raziskavi nam omogoči vpogled v različne vidike področja ali teme, ki jo raziskujemo. Iz intervjuja z uradnikom o politiki dolgotrajne oskrbe bomo, na primer, dobili drugačne podatke kot, če bomo opazovali življenje v neki ustanovi.

Poleg tega, da bomo z vsakim modulom dobili različne podatke, bomo pri vsakem tudi izgubili potencialno pomembne podatke. Metodološke prednosti, ki jih ima uporaba samo ene metode, ne morejo nadomestiti njene slabosti. Triangulacija zmanjša možnosti, da predlagamo odgovore, ki smo jih oblikovali na podlagi enega, neprimernega načina zbiranja podatkov.

Čeprav je triangulacija pomembna, zgolj zbiranje podatkov ni namen hitre ocene. Hitra ocena je usmerjena v odgovore in podatke zbiramo, da bi se informirano odločali o odgovorih. Preveč podatkov lahko upočasni ta proces. Pomembno je vedeti, kdaj nehati uporabljati določeno metodo in se premakniti k drugim področjem raziskovanja. Na splošno bi raziskovalec zaključil z modulom, ko z raziskovanjem ne dobi več novih informacij. S časom bodo člani HOPS tima razvili občutek za to, kdaj smo dosegli nasičenje (saturacijo) podatkov.

9.1 ZBIRANJE IN OBDELAVA OBSTOJEČIH PODATKOV

Obstoječi podatki omogočijo raziskovalcem, da:

- uporabijo podatke, ki jih sicer zaradi pomanjkanja sredstev ali časa ne bi mogli zbrati,
- določijo nabor profilov dejavnikov, ki bi lahko ovirali ali spodbudili dejavnosti in preselitve,
- uporabijo lokalne informacije, da dobijo posnetek tega, kar se trenutno dogaja na nekem področju.

Obstoječe podatke lahko zberemo iz:

- podatkovnih baz, ki jih zbirajo vladni uradi in inštituti (SURS, IRSSV, IVZ in drugi),
- dokumentarnih virov, kot so npr. televizijski programi, letna poročila zavodov in NVO.

Uporaba obstoječih podatkov je pomembna, ker:

- na začetku hitre ocene zbiramo podatke o skupnosti, regiji in državi. Tako lažje razumemo okvir, v katerem delamo študijo;
- nam na začetku in sredini hitre ocene lahko pomaga identificirati luknje v znanju in praksi, ki jih lahko še naprej raziskujemo;
- proti koncu hitre ocene pa lahko spremljamo in preverjamo rezultate iz drugih modulov.

Vablivo bi lahko bilo, da bi zbirali samo podatke, ki jih lahko takoj dobimo in se ne potrudimo, da bi dobili nove informacije. Toda informacije moramo:

- *aktivno locirati* – s tem se bomo izognili, da bi zanemarili pomembne informacije;
- *sistematično voditi* – zato, da v poznejših fazah podatke lažje najdemo in razdelimo.

Ključne odlike uporabe obstoječih podatkov so:

- navadno so poceni in lahko dostopni,
- lahko dobimo reprezentativne opise značilnosti populacije,
- uporabimo jih pri triangulaciji ugotovitev.

Obstoječi podatki redko prikazujejo neproblematične opise situacije:

- dokumentarni viri se razlikujejo glede na točnost podatkov,
- statistike moramo vedno interpretirati zelo skrbno, saj so lahko pristranske ali pa niso točne (preveriti vir in metodološka pojasnila),
- informacije vedno nastajajo za določeno občinstvo.

Kaj so obstoječi podatki?

Hitro oceno ne zanima samo ustvarjanje novih podatkov. Obstoječi podatki, ki jih rutinsko zbirajo razni statistični uradi, inštituti ali druge ustanove lahko zagotovijo vpogled v situacijo in podatke:

- *Podatke, ki jih rutinsko zbirajo uradi in inštituti, raziskovalci običajno ne bi imeli časa, denarja in fizičnih resursov, da bi jih zbrali.* Npr. podatke o vseh izdatkih za dolgotrajno oskrbo bi težko zbrali med pripravo hitre ocene, poleg tega so to tudi podatki, katerih zbiranje je kompleksno, nekaj je izdatkov na področju socialnega varstva, nekaj na področju zdravstva, nekaj pa jih tudi izhaja iz drugih pravic socialnega zavarovanja. Poleg tega sodijo ti podatki med zbirke podatkov v okviru zdravstvenih računov in jih torej v ta namen pooblaščno zbira in koordinira SURS.
- *Dokumentarni viri* dovoljujejo raziskovalcu, da uporabi medijske objave in poročila, rezultate prejšnjih raziskav in izkušnje raznih javnih in nevladnih organizacij. S temi podatki lahko hitro orišemo socialne, politične in ekonomske dejavnike, ki lahko zaustavljajo ali spodbujajo dejavnosti in vedenje. Ti podatki zajemajo tudi lokalne informacije, ki jih lahko dobimo od skupnostnih služb, verskih in krajevnih skupnosti, ki nam omogočimo, da dobimo hitro sliko o lokalni skupnosti.

Ni mogoče, pa tudi ni potrebno, uporabiti čisto vse informacije, ki so na voljo. Obstoječi podatki ravno tako ne morejo zagotoviti točnih in neproblematičnih opisov o tem, kaj se dogaja v neki skupnosti. Ta modul poskuša predlagati, kako sistematično identificirati, izbrati, uporabiti in interpretirati obstoječe podatke.

Zakaj so obstoječi podatki pomembni?

Poizvedba po obstoječih podatkih je *prvi korak* hitre ocene. Začnemo z zbiranjem podatkov o lokalni skupnosti in regiji, hkrati pa zbiramo tudi ključne nacionalne podatke, na primer, zakonodajo na področju institucionalnega varstva. Pri analizi teh podatkov si pomagamo z matricami za profil države in skupnosti in oceno konteksta v 11. poglavju.

HOPS tim bo uporabil podatke za oceno konteksta za razumevanje, kako se kažejo potrebe po dolgotrajni oskrbi, v kakšnih okoliščinah se dogajajo preselitve, identificirati ključne sogovornike in oceniti, katere metode so najbolj uporabne pri hitri oceni.

Z obstoječimi podatki lahko *ugotovimo luknje* v trenutnem znanju in praksi. Luknje v znanju raziskujemo s hitro oceno.

Ko zbiramo obstoječe gradivo in analiziramo obstoječe podatke, smo kritični do gradiva in ves čas prevprašujemo obstoječe podatke:

- Zbrane imamo podatke o socialnih izdatkih za dolgotrajno oskrbo, zakaj niso nikjer omenjeni izdatki iz zdravstvenega zavarovanja? Je že kdo raziskoval izdatke za dolgotrajno oskrbo iz zdravstvenega zavarovanja?
- Obstajajo skupine, s katerimi bi se morali posvetovati, preden so vzpostavili obstoječe odgovore? Se je kdo z njimi posvetoval? Če se niso, zakaj ne?
- Je naša ciljna skupina ljudi dovolj pismena, da je smiselno pripraviti zloženke in letake? Kateri podatki nam lahko o tem kaj povedo?

Zbiranje in analizo podatkov navadno podpremo s sestanki HOPS tima in pogovori z ključnimi sogovorniki. Z ocenjevalnimi moduli v 11. poglavju si lahko pomagamo pri razmišljanju o tem, kaj spraševati ključne sogovornike.

Primer:

Med hitro oceno o dezinstitutionalizaciji smo poskušali identificirati zakonodajo, ki je pomembna pri načrtovanju dezinstitutionalizacije. Ko smo se pogovarjali z predstavniki nevladne organizacije, ki ima stanovanjske skupine, smo ugotovili, da je treba pregledati tudi zakonodajo, ki ureja higienske in tehnične pogoje za javne službe.

Pozneje, med hitro oceno, lahko uporabimo obstoječe podatke, da spremljamo spremembe v javnem mnenju skozi čas in demografsko strukturo populacije. Lahko jih tudi uporabimo za triangulacijo podatkov, ki smo jih dobili s hitro oceno. Težko na primem verjamemo, da zavod podpira in spodbuja dezinstitutionalizacijo, če vidimo iz obstoječe dokumentacije, da so v zadnjih nekaj letih zaprli velik del svojih stanovanjskih skupin.

Kako določiti vire obstoječih podatkov?

Za raziskovalce je mikajoče, da bi zbirali obstoječe podatke *ad hoc* – uporabili bi tiste podatke, na katere sproti naletijo, in jih ne zanima njihova vsebina in relevantnost. S takim pristopom lahko izgubimo veliko časa in spregledamo pomembne informacije. Raziskovalci morajo pri hitri oceni aktivno določiti, katere informacije so najbolj uporabne. Morajo:

- *pogovoriti se s HOPS timom* (in ključnimi sogovorniki), kje lahko dobimo relevantne podatke in gradivo;
- *pregledati* informacije, ki smo jih že zbrali. Zapisati si moramo kontaktne podatke za inštitut, organ ali osebo, ki podatke zbira;
- *pripraviti seznam* morebitnih virov podatkov in gradiva, ki ga bomo zbirali. Če vire podatkov rangiramo po pomembnosti, nam to lahko pomaga pri tem, da ugotovimo, kateri podatki so pomembni in katere nujno potrebujemo;
- *priiti v stik* z ljudmi na seznamu na čim bolj časovno učinkovit način. Razložiti namen hitre ocene ključnim ljudem v organizaciji in potrebe po obstoječem gradivu. Vprašamo jih, ali lahko od njih dobimo relevantne podatke, raziskovalna poročila ali, če lahko priporočajo, kje bi jih lahko dobili. Tak pogovor lahko kmalu postane neformalni intervju ali pa povabilo k opazovanju;
- *ugotoviti* ali obstaja centralna zbirka določenega tipa podatkov pri kakšni fakulteti, inštitutu, vladnih službah ali zbirkah zavodov. To lahko prihrani veliko časa in denarja, če potrebujemo številne dokumente;
- *evidentirati* podrobnosti o obstoječih podatkih, novih virih in nasvetov, ki smo jih dobili od ljudi na listi kontaktov.

Zbiranje obstoječih podatkov je pri hitri oceni kontinuiran proces. S tem, ko nadaljujemo s hitro oceno, dobivamo več in več obstoječih podatkov. Podatke, ki jih zbiramo, pregledamo, umestimo na seznam, in v primeru, da je to potrebno, vzpostavimo stik z viri podatkov. Smiselno je, da ena ali dve osebe iz raziskovalnega tima prevzamejo nalogo, da zbirajo obstoječe gradivo.

Ta del hitre ocene se razlikuje glede na to, kje delamo hitro oceno in s koliko viri podatkov se bomo povezali. Nekatere podatke je lažje pridobiti kot druge, zaradi varovanja osebnih podatkov, nezaupanja ali pa obremenitve, ki ga viru podatkov omogočanje dostopa do podatkov, pomeni. Modul 9.2 govori o tem, kako lažje in učinkoviteje dostopati do podatkov.

Osnovni viri podatkov pri Meduzi:

1. demografski podatki SURS-a (<http://www.stat.si/>, predvsem podatkovni portal <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/statfile2.asp>; <http://www.stat.si/popis2011/> ali <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>; Slovenije <http://stat.monolit.si/?lang=sl>),
2. zbirke podatkov IRSSV-ja,
3. zbirke podatkov Skupnosti socialnih zavodov,
4. zbirke podatkov MDDSZ,
5. letna poročila in letni načrti zavodov, NVO-jev, CSD-jev in drugih organizacij, ki bodo v vzorcu,
6. občasne publikacije zavodov, NVO-jev, CSD-jev in drugih organizacij, ki bodo v vzorcu,
7. spletne strani organizacij,
8. raziskave o potrebah ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske (knjiga Dolgotrajna oskrba, MOL raziskava, raziskava iz Dutovelj),
9. obstoječe gradivo o preselitvah (knjiga o Iz-hodu, Nastajanje dolgotrajne oskrbe),
10. obstoječe raziskave in raziskovalna poročila (Vizija posebnih socialnovarstvenih zavodov, raziskave za MOL, raziskave IRSSV, poročila za mednarodne organizacije)
11. diplomske, magistrske in doktorske naloge,
12. poročila v medijih (sprotna).

Za zbiranje obstoječih podatkov bomo določil trojko, ki bo podatke zbirala. Tiste, ki jih bomo imeli v elektronski obliki, jih pošljemo Andreji Rafaelič, fizično gradivo tudi predamo Andreji Rafaelič, ki ga bo hranila v omari na Fakulteti za socialno delo.

Letna poročila in lokalne statistike, zbirajo terenske skupine, ob obisku v določenem zavodu, zbere gradivo, ki ga potrebuje za pripravo profila skupnosti, regije in zavoda. Letna poročila in letne načrte dobimo bodisi na spletnih straneh organizacij ali na AJPEŠ-u.

Katere podatke uporabiti?

Tudi, ko določimo, kje lahko dobimo informacije in podatke, se je še vedno težko odločiti, katere podatke uporabiti. Podatkov je veliko, zato se je težko odločiti, katere informacije so pomembne in po kakšnem vrstnem redu jih obdelati. Včasih je ta naloga še težja, ker imamo na voljo podatke v zelo *različnih oblikah*, od surovih epidemoloških podatkov, do povzetkov ali priložnostnih publikacij ob raznih obletnicah.

Čeprav ne obstaja točno določen protokol, kako izbirati material, je smiselno razmisliti o:

- *Potrebah* – lažje je izbrati relevantno gradivo, ko je HOPS tim že določil raziskovalna vprašanja, teme in področja, ki jih želijo raziskovati.
- *Ovirah* – zbiramo samo material, ki ga bomo uporabili. Nima smisla na primer zbirati statističnih podatkov, če jih nihče ne zna ali nima časa interpretirati. Namesto tega poskusimo poiskati alternative, kot so povzetki ali komentarji na podatke.
- *Času* – navadno se je najbolje skoncentrirati na najnovejše podatke. To nam da občutek o tem, kaj se je v zadnjem času dogajalo in zmanjša število informacij, ki jih moramo zbrati. Če potrebujemo longitudinalne podatke, je potem smiselno poiskati povzetke ali komentarje k podatkom.
- *Občinstvu* – razni viri informacij nam bodo dali vpogled iz raznih zornih kotov na določeno temo. Npr. poročilo o izvajanju nacionalnega programa socialnega varstva bo govorilo o pozitivnih učinkih spremembe zakonodaje in izvajanju programa. Zato moramo triangulirati podatke z različnimi viri.

- *Pokritosti* – katere sisteme, ljudi ali lokacije opisujejo podatki? So ti relevantni? So izpustili kakšne? So informacije reprezentativne? Če niso, katere viri podatkov bi pripomogli k temu, da bi dobili reprezentativno sliko?
- *Ustreznosti* – obstoječe podatke običajno zbirajo, zato da odgovorijo na potrebe in agende drugih ljudi. Raje uporabimo tiste podatke, ki jih imamo na voljo, kot da porabimo čas, da odgovorimo na vsa naša vprašanja.

Kako ravnati s podatki?

Takoj, ko izberemo podatke, jih moramo takoj razvrstiti in arhivirati. Raziskovalci naj razmislijo, kako:

- *Označiti in datirati gradivo* – to pomeni, da zapišemo, od koga in kje smo dobili podatke.
- *Povzeti ključne točke* – povzetki nam omogočijo, da se spomnimo, zakaj je gradivo pomembno, katere teme in vprašanja pokriva in kako se navezuje na ostalo gradivo ali ocenjevalne module.
- *Razdeliti gradivo* – informacije, ki so pomembne oziroma bistveno vplivajo na potek študije je treba razdeliti ostalim članom tima.
- *Sistematično zbirati informacije* – na začetku hitre ocene si organiziramo sistem skladiščenja podatkov. Morda je smiselno narediti seznam gradiva, ki smo ga zbrali.

Čeprav to zahteva na začetku nekaj organizacije, nam pozneje omogoči, da lažje izbrskamo in uporabimo gradivo.

Poimenovanje dokumentov

Zato, da bomo lažje sledili dokumentom smo v Meduzi pripravili navodila za označevanje dokumentov. Vsakemu tipu dokumenta smo določili kratico, npr. letna poročila imajo kratico LP, matrice ocene potrebe po dolgotrajni oskrbi OPSD.

Vsako ime dokumenta je sestavljeno iz kratice tipa dokumenta, naslova oziroma imena ustanove od koder podatki prihajajo in številke inačice dokumenta.

Spodaj opisujemo kako označujemo poimenujemo in številčimo dokumente.

Raziskovalna poročila

Raziskovalna poročila nosijo kratico RP.

Ime je sestavljeno iz kratice, naslova poročila in organizacije, ki je delala raziskavo, se pravi:

RP naslov poročila organizacija

Primer:

RP izvajanje pomoči na domu 2012 IRSSV

Diplomske, magistrske in doktorske naloge

Diplomske naloge imajo kratico DIP, magistrske MAG, doktorske DR.

Ime je sestavljeno iz kratice, priimka avtorja in naslova, se pravi:

DIP priimek naslov

MAG priimek naslov

DR priimek naslov

Primer:

DIP rafaelic stroški osebnih paketov storitev

Letna poročila in letni načrti

Za vsako organizacijo, ki jo bomo obiskali bomo potrebovali njihovo letno poročilo in letni načrt. To gradivo nam bo pomagalo, da se pripravimo na obisk in bo ekonomiziralo pogovore na terenu.

Letna poročila nosijo kratico LP, letni načrti pa LN.

Ime dokumenta, ki ga boste poslali, je sestavljeno iz kratice in imena organizacije, se pravi:

LP ime organizacije

LN ime organizacije

Primer:

LP Impoljca

LN Ozara

Gradivo iz terena

Iz terena bomo prinesli različne tipe zapisov. Enostavno jih lahko povzamemo na spodnje:

Profil organizacije – PrO

Pogovor z osebjem – Pog Ose

Pogovor s stanovalci – Pog Stan

Individualni pogovori – Ind Pog

Ocena normalizacije – ON

V primeru, da bomo videli, da dobivamo tudi druge tipe zapisov, bomo seznam pozneje doplnili.

Ime dokumenta je sestavljeno iz kratice, organizacije, kjer smo opravili terensko delo in številke inačice dokumenta, se pravi:

PrO ime organizacije številka

Pog Ose ime organizacije številka

Pog Stan ime organizacije številka

Ind Pog ime organizacije številka

ON ime organizacije številka

Primeri:

PrO Dutovlje 00

PrO Ozara 01

Ind Pog psihiater Maribor 00

Itd.

Prvi dokument, ki ga napišemo ima številko 00 na koncu, vsako naslednjo dopolnitev dokumenta označimo z naslednjo številko 01, 02, 03.

Primer:

Alja zapiše pogovor z osebjem in ga poimenuje PrO Golovec 00. Nato ta dokument dopolni Petra in ga označi z PrO Golovec 01, nato ga dopolni še Darja in ga označi z PrO Golovec 02.

Analizirano gradivo

Ko bomo prišli iz terena, bomo gradivo, ki smo ga pridobili analizirali po matricah iz ocenjevalnih modulov. Matrice bomo izpolnili za vsak zavod posebej, nato pa bo skupina, ki je odgovorna za določen modul te uredila.

Terenske skupine pa s pomočjo gradiva, ki ga dobijo na terenu, izpolnijo matrice v modulih.

To storijo tako, da snamejo modul s spletne strani modula na Lorei, potem pa ugotovitve vnašajo v matrice. Ko so vnesli podatke in ugotovitve v modul, izbrišejo odvečni, tekstovni del modula – torej vse razen matric.

Datoteke modulov označimo s kratico modula (PDS, OK, OPDO, OSI, OMP, OSIP), dodamo ime lokacije oziroma organizacije ali akterja (Impoljca, Altra, socialna zbornica, občina Murska Sobota) in na to še številko variante.

Primeri:

PDS Impoljca 01

(čeprav smo delali profil skupnosti za Sevnico, damo ime po lokaciji, na kateri smo opravili raziskovalno akcijo)

OMP Altra 03

OSIP Vrhovno sodišče

itd.

Če modul ne izdelujemo po neki raziskovalni akciji oz. obisku terena, ampak po analizi obstoječega gradiva, potem damo datoteki prav tako najprej ime modula, potem ime gradiva (npr. knjige ali raziskave) pri tem uporabimo prvo in kvečjemu drugo besedo naslova. Če pa je naslov zelo kompliciran (kar je pogosta značilnost raziskovalnih poročil), pa ključne pomenske besede iz naslova.

Primeri:

OPDO Dolgotrajna oskrba 17

(modul, ki smo ga izpolnjevali (in sedemnajstič popravljali) na podlagi knjige Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., & Urek, M. (2008) *Dolgotrajna oskrba: Očrt potreb in odgovorov nanje*, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.)

OSIP oblike bivanja 03

(modul, ki smo ga (trejič) pripravili na podlagi raziskave Flaker, V. in sodelavci (1999), *Oblike bivanja za odrasle ljudi, ki potrebujejo organizirano pomoč in podpora: Analiza in predlog ukrepov*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.)

Če smo za analizo obstoječega gradiva uporabili več virov ali pa smo delali splošno analizo, potem smiselno označimo temo .

OMP stanovanja 02

(ko je Anja izpolnjevala modul ocene možnosti preselitev z vidika stanovanj in je druga varianta obdelave)

OPDO splošno 05

(ko je Jana s kolegicami iz skupine za oceno potreb po dolgotrajni oskrbi izpolnila modul v peti inačici)

Če izpolnimo le eno izmed matric modula potem ime datoteke sestavimo iz kratice modula in številke matrice, dopišemo temo, ki jo matrica obravnava in ime organizacije, ki smo jo obiskali in številko dokumenta, se pravi:

kratica s številko matrice naslov matrice ime organizacije št.

Npr.:

OPDO1 zaznava impoljca 00

(ko gre za matrico, ki se ukvarja z znanjem in zaznavami dolgotrajnih stisk in potreb, ki smo jo ustvarili v Impoljci)

Dokumente številčimo enako kot gradivo iz terena.

Preden dokument oziroma datoteko pošljemo naprej, preverimo:

Ali je jezik preverjanja dokumenta nastavljen na slovenščino.

Ali je črkovanje pravilno s funkcijo *Črkovanje in slovnica* (spellchecker).

Ali smo delali pogoste slogovne napake (*oseba* namesto *človek* ali *ljudje*; uporaba veznika *ter*, *kasneje* namesto *pozneje*, in druge napake, na katere opozarjamo v poglavju o zapisovanju v *Osebnem načrtovanju*)

Ali je dokument poravnan na levo (ne sme biti poravnan na obe strani!!)

Ali ima dokument ustrezen naslov, kot smo opisali zgoraj.

Kako interpretirati obstoječe gradivo?

Obstoječi podatki redko zagotavljajo neproblematične opise situacije. Pri interpretiranju tega materiala, se moramo zavedati, da lahko naletimo na težave z netočnostjo, pristranskostjo ali nepopolnostjo. Narava teh pomanjkljivosti se spreminja glede na tip podatkov, ki jih zbiramo. To podpoglavje našteva osnovna priporočila za interpretiranje obstoječih podatkov in izpostavi nekaj težav, na katere lahko pri tem naletimo.

Statistike

Statistike so informacije v skoncentrirani obliki. Državni organi, strokovnjaki socialnega in zdravstvenega varstva in ekonomisti, jih rutinsko uporabljajo. Statistične podatke uporabljajo tudi v medijih in letnih poročilih zavodov in drugih organizacijah na področju socialnega varstva. Čeprav lahko dobimo statistične podatke v zelo različnih oblikah, od surovih podatkov, tabel, grafov in povzetkov deskriptivnih statistik (kot na primer aritmetična sredina), so osnovna načela, kako jih interpretiramo sledeča:

- *Preberite naslov* – ta navadno pojasni, o čem govorijo podatki. Podatki lahko pokrivajo več let, tip storitev ali etnične skupine, ki jih opisuje.
- *Poiščite zapiske o podatkih* – raziskovalci navadno zapišejo, kako so zbirali podatke in kdo je bil za to odgovoren (metodološka pojasnila).
- *Preberite podnaslove ali ključne besede* – ti navadno pojasnijo, kakšne podatke zbiramo v vrsticah ali stolpcih, itd.
- *Identificirajte enote ali oznake* – podatki, ki jih prikazujejo, lahko pomenijo cela števila, lahko odstotke, povprečja ali število eno na 100.000 prebivalcev.
- *Razmislite o vseh sklepih, ki spremljajo statistike* – so upravičeni?
- *Razmislite ali imamo dovolj podatkov, da jih lahko interpretiramo* – zapišite si vse težave, ki ste jih imeli pri interpretiranju podatkov.

Čeprav se statistike pogosto zdijo zelo veljavne in prepričljive, morajo raziskovalci vedno vedeti, da:

- *Opisujejo zgolj primere, ki so jih zabeležili.* To ni enako kot dejansko število primerov. Npr. na čakalnih listah zavodov, so nekateri ljudje zabeleženi večkrat, saj oddajo hkrati vloge za več zavodov, nekateri ljudje oddajo vlogo za vsak slučaj in si v tistem trenutku ne želijo v zavod.
- *Ravnanja, ki so sramotna oziroma kulturno nesprejemljiva so prikrita.* Statistike običajno zbiramo na veliki količini ljudi s strukturiranimi intervjuji, vprašalniki ali standardnimi anketami. Posledično, intervjuvanci pogosto ne zaupajo raziskovalcu ali pa ne želijo poročati o določenem ravnanju.
- *Uporabljajo specifične definicije.* Preden nekaj seštevamo in merimo moramo to definirati. Epidemološke definicije ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske ali pa potrebujejo dolgotrajno oskrbo se lahko zelo razlikujejo v pomenu.
- *Lahko vključujejo prikrita izkrivljanja.* Raziskovalci morajo poskusiti razumeti okvir, v katerem smo zbirali podatke. Npr. napačno bi bilo sklepati, da večje število ljudi v rednih šolah z nalepkami intelektualnih ovir pomeni inkluzijo. To lahko pomeni, da so več ljudi označili s to nalepko, še vedno pa so tisti ljudje, ki potrebujejo več pomoči pri učenju ostali v CUVD-ih in šolah s prilagojenim programom.
- *Pogosto jih uporabljajo, da podprejo določeno tezo, ugotovite ali sklep.* Nikoli ne sprejmite nominalnih vrednosti statistik, vedno jih podrobno preglejte.

Dokumentarni podatki

Ti zajemajo, na primer, letna poročila, članke v časopisih, zapisnike parlamentarnih debat ali javnih tribun. Ko uporabimo take podatke, moramo:

- *Določiti namen dokumenta* – hitro pregledamo kazalo in povzetek. To pomaga pri razumevanju, zakaj je bi dokument napisan in kako je strukturiran.
- *Identificiramo kako in kdaj so zbirali informacije* – zapišite si kakršnekoli opise metod, s katerimi so zbirali podatke, in obdobje, v katerem so jih zbirali. V primerih, da gre za zapisnike sestankov si je smiselno zapisati, kdo je bil na njih prisoten.
- *Zapišite si osnovne ugotovitve* – te so pogosto uporabne pri ugotavljanju konteksta, v katerem delamo hitro oceno in pri identificiranju lokalnega vedenja in pri tem, da se kaj naučimo iz prejšnjih raziskav.
- *Razmislite o sklepih* – so kritike ali priporočila utemeljena? Postavljajo nova vprašanja za nadaljnje raziskovanje? Predlagajo odgovore, ki jih pri hitri oceni nismo predvideli?
- *Zapišite si uporabne vire in literaturo* – ti lahko vsebujejo pomembne informacije ali pa jih bomo morda uporabili pozneje pri hitri oceni.

Raziskovalci se morajo zavedati, da so taki podatki:

- *pogosto pristranski* – medijska, politična in druga poročila so pogosto zapisana z specifične perspektive in pogosto navajajo izbrane podatke ali fotografije, da podprejo njihove argumente;
- *včasih temeljijo na nepopolnih ali šibkih raziskavah* – pozorni moramo biti na metodološke značilnosti zbiranja podatkov.

9.2 VZORČENJE IN DOSTOP

Vzorčenje uporabimo, ko je populacija prevelika, da bi lahko vse primere zajeli v raziskavi.

Zaradi obsega populacije, omejitve časa, denarja ali pomanjkanja drugih virov je včasih treba iz populacije vzeti le vzorec primerov. Naloga raziskovalcev, da določijo, kako izbiramo primere iz preučevane *populacije*.

Poznamo več metod vzorčenja

- *Vzorec* je *represntativen*, ko so primeri iz populacije izbrani naključno. To omogoča, da lahko rezultate raziskave posplošimo na širšo (celotno) populacijo. Tak način zahteva natančno opredelitev primerov in *vzorčni okvir*, pa tudi metodo naključnega vzorčenja.
- *Teoretično vzorčenje*. Pri hitri oceni potreb pomanjkanje časa ter virov pripelje do nezmožnosti zajetja statistično reprezentativnega vzorca. Vzorci pa so še vedno lahko *teoretično reprezentativni* in sicer v smislu upoštevanja širših socialnih okoliščin in značilnosti preučevane populacije. Statistične sklepe lahko nadomestijo druge metode – kot je npr. triangulacija (zbiranje podatkov na podlagi različnih in številnih virov, pogosto z uporabo različnih metod, vse dokler raziskovalec ni gotov glede veljavnosti in reprezentativnosti informacij ter glede različnosti, konfliktnosti in kontradiktornosti, ki veljajo v družbi) – s ciljem povečanja zaupanja v rezultate.

Tehnike vzorčenja pri hitri oceni potreb so pogosto:

- *namenski vzorci*,
- *priročne vzorci*,
- *blok vzorčenje*,
- *kvotno vzorčenje*.

Zagotoviti moramo dostop do podatkov in subjektov raziskave

- Težava z dostopom podatkov se lahko pojavi zaradi težje dostopnosti do virov podatkov oz. oteženega raziskovanja.

Različne tehnike lahko uporabimo za:

- izbiro prednostnih primerov in ciljnih primerov
- povečanje števila ciljnih primerov
- povečanje števila izbranih podatkov in njihove kakovosti

VZORČENJE

Kaj je vzorčenje?

Vzorčenje je izbor določenega števila primerov iz preučevane populacije. Izbran vzorec lahko nato obdelamo z različnimi raziskovalnimi metodami.

Definicije:

- **Populacija** se nanaša na celotno število primerov v skupini, ki jo preučujemo. To vključuje znane in neznane primere. Populacija lahko zajema npr. vse posebne socialno varstvene zavode, centre za socialno delo, sedeže nevladnih organizacij, ljudi, ki v zavodu živijo npr. več kot 5 let, zdravstvene delavce v socialno varstvenih zavodih, socialne delavce v vladnih in nevladnih organizacijah področja itn. Populacija se ne nanaša nujno na posameznike. Lahko se nanaša npr. na število socialno varstvenih zavodov v določeni regiji, število nameščenih ljudi v socialno varstvene zavode iz določene regije, število strokovnega osebja v zavodu iz domače okolja itn.
- **Primer** je osnovna enota populacije in pomeni osebo, dogodek ali kaj drugega, kar nam je pomembno.
- **Vzorec** je izbor primerov ali neposredno iz preučevane populacije ali iz vzorčnega okvira (nabor informacij – pogosto seznam – o znanih primerih v preučevani populaciji). Npr. 5 ljudi iz posebnega socialnovarstvenega zavoda od 60 nameščenih, petina celotne populacije socialno varstvenega zavoda, ali pa izbor npr. število ljudi, nameščenih v zavod, ki prihajajo iz Gorenjske regije.

Zakaj je vzorčenje uporabno?

Med hitro oceno potreb navadno ni možno preučiti vseh primerov iz dane populacije. V tem primeru je treba sistematično izbrati določeno število primerov populacije, kar pomeni tudi prihranek denarja, časa in drugih povezanih virov. Merilo za uporabnost vzorca je njegova reprezentativnost – torej, da vzorec lahko posplošimo na širšo (celotno) populacijo, ki jo preučujemo.

Definicija:

Reprezentativen vzorec lahko označimo kot vzorec, ki odraža lastnosti ciljne populacije – ugotovljene lastnosti vzorca lahko posplošimo na celotno populacijo.

Raziskovalci pogosto izberejo vzorce, ki so statistično reprezentativni. Raziskovalci tako lahko ocenijo, kako bo izbran vzorec odražal lastnosti celotne preučevane populacije. Za dosego tega cilja, mora biti raziskovalna skupina pozorna na:

- to, da ima podrobne informacije o preučevani populaciji;
- izbere dovolj velikega števila primerov, ki bo zagotavljalo, da se na vzorcu dobljeni rezultati lahko posplošijo na preučevano populacijo (statistična moč vzorca).

Med hitro oceno potreb je navadno težko doseči reprezentativnost vzorca.

Kakšne informacije potrebujemo, da izberemo vzorec?

Za sistematičen izbor vzorca oz. primerov v vzorcu je treba natančno definirati primer.

Definiranje primera zahteva jasno določitev kriterijev za vključitev primerov v raziskavo.

Treba je zagotoviti tudi informacije o primerih: kdo so primeri, kje jih lahko najdemo in na kakšen način lahko do njih dostopamo (jih kontaktiramo). Posledično bo treba za oblikovanje reprezentativnega vzorca postaviti *vzorčni okvir*. *Vzorčni okvir* opredelimo kot nabor informacij – pogosto seznam informacij – o poznanih primerih preučevane populacije. Določen seznam informacij lahko oblikujejo druge službe, ki obravnavajo populacijo (npr. zavod, NVO-ji, CSD-ji). Ne glede na to lahko skupina raziskovalcev oblikuje svoj vzorčni okvir in pri tem uporabi druge vire podatkov.

Očitno pa je, da *neznani primeri* niso vključeni v vzorčni seznam. Posledično morajo biti raziskovalci po oblikovanju vzorčnega okvirja pozorni na to, da:

- obstoječi viri podatkov ne zajemajo dejanskega obsega celotne populacije, temveč samo tisti del populacije, ki ga zapišejo (vodijo v raznih evidencah);
- določene skupine ali vedenja so *podcenjene* (nerealno število, navadno premajhno število – npr. število brezposelnih oseb, prijavljenih na ZRZS ni realno število vseh brezposelnih oseb v Sloveniji – nekateri se sami ne želijo prijaviti v evidenco brezposelnih oseb, drugi so iz evidence »izbrisani«).

Velikokrat so vzorčni okviri nepopolni ali sploh ne obstajajo. Govorimo predvsem o problematiki, kot je npr. uporaba drog, odklonska spolna praksa ali v okviru naše raziskave, npr. število vseh ljudi, ki imajo v Sloveniji težave v duševnem zdravju. To navadno pomeni, da v takem primeru statistično reprezentativnega vzorčenja ne moremo uporabiti.

Reprezentativno vzorčenje zahteva metodo *naključne* izbire primerov. V kolikor tim raziskovalcev želi izbrati statistično reprezentativen vzorec, je verjetno nujno, da se po podatke obrne tudi na druge izvajalce storitev ali programov na področju duševnega zdravja v Sloveniji.

Statistično vzorčenje nasproti teoretičnemu vzorčenju

Pri hitri oceni potreb včasih ni na voljo dovolj časa in drugih virov za oblikovanje statistično reprezentativnega vzorca. Kljub temu pa so vzorci hitre ocene lahko *teoretično* ponazarjajo (so teoretično reprezentativne) širše družbene procese in dejavnosti v preučevani populaciji. V tem primeru statistične mere in sklepanje nadomestijo druge metode, ki nam povečajo zaupanje v zanesljivost rezultatov, pridobljenih z izbranim vzorcem, kot tudi interpretacij, ki jih na podlagi takih rezultatov naredimo. Te metode vključujejo triangulacijo; ponavljanje vzorcev; iskanje netipičnih primerov; vzorci, ki jih sestavljajo različni razponi primerov; in teoretične ocene pomembnosti rezultata.

V nasprotju s statistično reprezentativnimi vzorci, pri teoretični vzorcih ni pravil glede velikosti vzorca. Raziskovalna ekipa mora razmisliti o naslednjih točkah:

- med hitro oceno izbiramo sogovornike do točke *nasičenosti* (saturacije). To je točka, ko se raziskovalni tim odloči, da s pridobljenimi informacijami ne izvemo nič novega, da smo raziskali vse vire in možne variacije;
- vseeno pa si raziskovalni tim lahko organizacijsko olajša delo tako, da oblikuje *ciljne velikosti vzorcev*. Tako lahko raziskovalci dobijo jasno sliko, kaj pričakujejo in določijo trajanje vzorčenja. Ciljna velikost vzorca lahko pomaga tudi pri načrtovanju učinkovitega razporejanja sredstev in dejavnosti v hitri oceni potreb.
- Ni nujno, da je velik vzorec boljši od manjšega. Večji vzorci ponujajo raziskovalcem sicer več možnih različic primerov. Manjši vzorci pa omogočajo raziskovalcem več časa, ki ga

lahko posvetijo ustvarjanju odnosa s sogovorniki, omogočajo poglobljena vprašanja in zbiranje podrobnejših podatkov. Posledično vidimo, da mora raziskovalni tim najti ravnovesje med širino pregleda, ki jo dobimo z večjimi vzorci in podrobnimi informacijami, ki jih dobi s poglobljenimi pogovori.

Drugi praktični vidiki

Izbor vzorca bomo v glavnem določali glede na cilje raziskave in glede na to, kakšne metode zbiranja podatkov bomo uporabili. Vzorčenje poteka v *resničnem svetu*, s pravimi, živimi ljudi, v dejanskih krajih in realnem času. Preden torej vzorčenje končamo, je treba premisliti o naslednjem:

- Ljudje smo si različni – *heterogeni*. Pri obsežnejših, širših študijah bodo ljudje govorili različne jezike, imeli različen odnos do dezinstitutionalizacije, ljudje bodo živeli v raznolikih okoljih. Kljub temu, da hitra ocena potreba zahteva zbiranje podatkov na priročen način, je treba zbirati podatke tako, da bodo upoštevali variacije v populaciji;
- *preučevana populacija se lahko spremeni*. Stališča, denimo, o dolgotrajni oskrbi, dezinstitutionalizaciji, se lahko med raziskovanjem, začnejo spreminjati. Raziskovalni tim se mora izogibati, da ne bi prvotne zamisli o tem, kje z raziskavo začeti, s kom najprej stopiti v stik itn., postale rigidne. Vzorčenje moramo sproti prilagajati, mora biti fleksibilno in se razvijati, medtem ko se raziskava razvija.

Katere tehnike vzorčenja lahko uporabimo pri hitri oceni potreb?

Poznamo pet glavnih modelov oziroma tehnik vzorčenja: namenski vzorec, priročni vzorec; mrežni vzorec; »blok« vzorec (uporablja tehniko zemljevida) in ciljni vzorec.

Namenski vzorec

Uporabimo ga, ko je treba hitro zbrati primere, ki nam bodo hitro omogočili razumevanje širših družbenih procesov in dejavnosti. V kombinaciji z drugimi tehnikami vzorčenja, naj bi bila prav ta metoda glavna metoda vzorčenja v hitri oceni. Pri tej metodi raziskovalci hkrati zbirajo podatke in ih interpretirajo. To raziskovalcem omogoča da:

- identificirajo in raziščejo nove smeri raziskovanja;
- preverjajo tekoče ugotovitve in hipoteze z iskanjem primerov, ki jih lahko zavrnejo;
- preučijo in spremljajo *odklonske* primere, da bi pridobili večje razumevanje;
- izberejo kritične primere za poglobljeno študijo. To so navadno kraji, dogodki ali posamezniki, ki kažejo na posebne značilnosti.

☒ Prednost takih vzorcev so hitrost in prilagodljivost.

☒ Pomanjkljivost takih vzorcev je ta, da bi lahko raziskovalni tim omejil raziskovanje na izbor vzorca, ki kljub temu, da je lahko zanimiv, ne predstavlja vseh značilnosti širše populacije.

Priročni vzorci

Med hitro oceno se lahko pojavijo priložnosti, kjer so primeri izbrani zgolj zato, ker so lahko dostopni.

☒ Prednost takega vzorca je ta, da je potrebnih le nekaj primerov, da potrdimo obstoj določenega vedenja.

- ☒ Njihova pomanjkljivost je, da raziskovalec nima nadzora nad sestavo vzorca (težko preverimo, ali se dejavnost ali vedenje pojavlja tudi v drugih skupinah ali področjih).

Mrežni vzorci

Mrežne vzorce (pogosto znani tudi kot vzorci »snežne kepe« ali »verige napotitev«) uporabimo takrat, kadar nimamo ustreznega vzorčnega okvira. Tak način vzorčenja je še posebej primeren za raziskovanje obrobni družbenih skupin. Pristop vključuje:

- raziskovalec vzpostavi stik s človekom, ki je povezan s populacijo, ki nas zanima;
- ta mu predstavi druge člane populacije. S temi se navadno pogovarja, opravi intervju, opazuje ali pa jih povabi v žariščno skupino;
- hkrati pa ga lahko tudi ta seznani še z drugimi člani populacije;
- novi kontakte pridobivamo do točke zasičenosti (saturacije) – ko jih ni treba več, ali pa ko ni več članov mreže.

- ☑ Tak način vzorčenja je uporaben, ko ni moč zagotoviti ustreznega vzorčnega okvira. Posredniki, ki raziskovalce predstavijo sogovornikom uporabimo, ko gre za izrazito stigmatizirane ali ranljive skupnosti. Navadno je namreč do pripadnikov takih družbenih skupin težko priti in še težje dobiti možnost, dovoljenje za pogovor.
- ☒ Pomanjkljivost takega vzorca je, da ne vemo kakšna je njegova reprezentativnost.
- ☒ Najti ustrezne posrednike do določenih populacij je lahko težka naloga. Članica društva Sožitje nas bo pripeljala do drugih članov tega društva, ne pa do takih, ki so osamljeni in ki niso deležni storitev. Tisti, ki si organizirajo podporo na neformalne načine, niso uporabniki služb in jih drugi uporabniki ne poznajo.
- ☒ Če posredniki sami, brez prisotnosti raziskovalcev, vzpostavljajo kontakte z viri informacij, lahko podajo zavajajoče, napačne informacije o ciljih in zanimanjih hitre ocene, kar posledično lahko vpliva na odgovore, lahko tudi vodi do zmanjšanja števila članov populacije (sogovornikov), ali pa privede do povečanega števila neuporabnih odgovorov in sogovornikov. Raziskovalec mora biti v pogovoru s posrednikom glede tega, koga želi pridobiti za pogovor in kakšne vrste podatkov potrebuje, zelo jassen.

Blok vzorčenje (uporaba tehnike »zemljevida«)

Pogosto se zgodi, da so sogovorniki razpršeni po širšem območju. To se lahko zgodi, ko sogovorniki živijo na oddaljenih območjih, kjer so manjše vasi druga od druge precej oddaljene. Na drugi strani pa se lahko zgodi, da določeni vzorčni okviri v večjih urbanih okoljih ne obstajajo.

Očitno ne bi bilo smiselno potovati v vsako oddaljeno ruralno skupnost ali ustvariti vzorčnega okvirja za celotno urbano skupnost. Prav tako za hitro oceno ne bi bilo ustrezno izbrati velikega števila skupnosti in krajev, ki so razpršeni po prevelikem območju. Tak način dela bi namreč s seboj prinesel povečanje števila stroškov, prav tako bi bilo časovno zamuden.

Namesto zgoraj navedenega je smiselno izbrati serijo »blok« vzorcev. Tak način je sestavljen iz številnih skupnosti in območij, ki se nahajajo razmeroma blizu drug drugega, kot npr. mestne ulice, skupina ulic ali delov vasi. »Blok« vzorci so lahko izbrani na način, da vsak odraža določeno lastnost ali značilnost celotne cilje populacije.

V kolikor je raziskovalna ekipa že uporabila tehniko »zemljevida« z udeležencu raziskave (glej modul opazovanja), bi tak način bil lahko primeren tudi za določanje primernih blokov.

Kvotno vzorčenje

Tak način vzorčenja je uporaben, kadar želijo raziskovalci nadzirati tako vrsto kot količino izbranih preučevanih primerov. Kvotni vzorec se lahko uporabi pri raziskovanju nabora različnih pomembnih teoretičnih kategorij. Npr. stanovalce zavoda lahko razvrstimo po principu »snemanja smetane« – tisti, ki so odprti, ki pristopijo in taki, ki do zadržani.

Raziskovalci se lahko na podlagi kategoriziranja odločijo, koliko posameznikov in posamezne kategorije bodo kontaktirali. V kolikor je treba, se lahko pogoji za kategoriziranje sproti podrobneje določajo.

V kolikor je skupina raziskovalcev izvedla vajo izdelave »zemljevida«, je to lahko uporabno tudi pri določanju, katere kvote so v določenih okoljih bolj pogoste.

- ☒ Prednost je, da dobijo ljudje, ki gredo na teren po podatke, jasno sliko o tem, kaj je treba izvesti, točno vedo, kaj od njih zahtevamo – vedo, kakšna vrsta ljudi konkretno jih zanima ter koliko ljudi je treba pridobiti, da se kvota zapolni. Tak način dela je uporaben, kadar izvajalci raziskave še nimajo veliko izkušenj.
- ☒ Prednost je prav tako, da tak način vzorčenja zagotovi potrebno število sogovornikov v določeni kategoriji.
- ☒ Vzorec ni nujno reprezentativen.

Kako izboljšati vzorčenje?

V kolikor imajo raziskovalci težave z vzpostavljanjem stika s sogovorniki, ki jih zanimajo in s pridobivanjem podatkov iz njihove strani, morajo razmisliti o ključnih ljudeh (informatorjih), ki izhajajo iz okolja kot predstavniki preučevane populacije oz. imajo skupne interese, ozadje. Za lažjo organizacijo določanja primerov lahko uporabimo zemljevid, tabele in preglednice pa so lahko v pomoč pri določanju značilnosti vzorca. Če izstopajo kraji, v katerih smo dobili manj sogovornikov in posledično manjše število informacij, se je verjetno smiselno usmeriti drugam.

Upoštevati je treba, da hitro oceno izvajamo v krajšem časovnem okviru, zato je treba od sogovornikov pridobivati tudi podatke iz drugih časovnih okvirjev – biti pozoren na spreminjane vedenj, okoliščin, dogajanj.

Kot uporabno se lahko izkaže tudi vnašanje naključnega izbiranja primerov v vsako izmed vzorčnih tehnik. Pri odločanju o izbiri primerov lahko uporabimo metodo, ki zagotavlja naključno izbiranje.

Študija primera:

Npr. pri izbiri domov za stare, ki bi jih obiskali, bi lahko vse domove v Sloveniji oštevilčili, številke zapisali na listke in listke dali v škatlo, liste pa bi nato naključno zbirali med vsemi listki in bi tako dobili vzorec, ki bi določal, katere domove za stare bomo v raziskavi obdelali. Čeprav ta metoda ni idealna, pa zagotovi naključnost in ne recimo izbiranja po tem, kateri dom ima npr. bolj odprto vodstvo.

DOSTOP

Katere sredstva za dostop lahko uporabimo?

Četudi imamo premalo časa in drugih virov, se moramo posvetovati s pomembnimi sogovorniki oz. ključnimi skupinami, raziskati pomembna območja ali zbirke podatkov, saj bi v nasprotnem primeru oblikovali odgovore in ukrepe, ki ne bi bili občutljivi na lokalne potrebe. Včasih dostop do virov podatkov ali primerov ni enostaven.

Dostop je lahko:

Odprt: Primeri so relativno dostopni, vidni in odprti zunanjim ljudem. Očitnih ovir za vzpostavljanje stikov ali vstop ni. Primeri za to so javni prostori, javni dokumenti, mediji.

Pogojen: Načeloma je dostop možen, primeri so vidni in odprti. Pozneje pa se izkaže, da je dostop v bistvu omejen in da je odvisen od *lokalnih preprek*, kot so etična pripadnost, status ali raziskovalčev način oblačenja. Primer je recimo javna institucija, kjer želimo opraviti pogovor z osebjem, a moramo pred tem dobiti dovoljenje vodstva.

Zaprta: Primeri so lahko zavezani tajnosti in zaupnosti, lahko so zunanjim opazovalcem nevidni ali pa jih od drugih ločijo težko premostljive ovire, prepovedi stikov, ali pa so za dostop potrebna posebna znanja ali poznanstva. Tipičen primer so npr. skupine, ki se ukvarjajo s prepovedanimi dejavnostmi, ožje delovne skupine na ministrstvih, podatki o uporabi prisilnih sredstev v javnih zavodih, kjer nimajo zaprtega oddelka ali drugih incidentov v službah, o katerih ni zakonske zahteve javnega poročanja itn.

Za raziskovanje tem, ki jih naštevamo v modulih ocene in za zbiranje podatkov, analizo podatkov ter njihovo interpretacijo je nujno, da:

- postavimo prednostne in ciljne vire podatkov. Raziskovalci morajo realno določiti: kam točno želijo dostopati; kako pomembni bi lahko bili pridobljeni podatki; ali je dostop do virov odprt, pogojen ali zaprt;
- povečamo število primerov z izboljšanjem dostopa do pogojnih in zaprtih virov;
- dosegamo maksimalnega obsega in kakovosti podatkov iz »težje dostopnih« in »težko raziskanih« skupin z izboljševanjem pristopa.

Težave se lahko pojavijo, ko so viri:

Težko dosegljivi – z nekaterimi primeri bomo težko vzpostavili stike oz. že določili, kje se nahajajo. Navadno je to povezano s tveganimi vedenji, nelegalnimi opravili ali enostavno s pomanjkanjem časa za opravo pogovora, intervjuja (npr. položaji moči).

Težki za raziskovanje – četudi do primerov pridemo, nam lahko dajo zgolj omejene informacije. Navadno je to povezano z nezaupanjem do raziskovalca, spraševalca. Navadno je težko pridobiti podatke, ki so občutljivi, zaupni, intimni, ki v kulturi, okolju predstavljajo sramoto, ali ko raziskovalec nehote prestopi znotraj kulture določeno mejo, dogovorjeno pravilo.

Zagotavljanje dostopa pa ni pogojeno samo z vzpostavljanjem stika z virom podatkov, ampak tudi s pogajanjem.

Kdo nam lahko pomaga pri dostopanju do virov podatkov?

Ključni sogovorniki so nam lahko v veliko pomoč pri dostopanju do virov podatkov. To so navadno ljudje, ki:

- imajo posebno znanje, ki so ga pripravljene deliti z raziskovalci;
- imajo dostop do posameznikov, skupin, ljudi, organizacij in drugih virov podatkov, ki jih raziskovalci ne premorejo.

Ključni sogovorniki so navadno raziskovalcem že poznani ali pa jih spoznajo med samimi procesom hitre ocene. Pogosto jih povabimo k sodelovanju, ko jih spoznamo v žariščnih skupinah, intervjujih ali pa so se raziskovalci z njimi seznanili v procesu opazovanja.

Poznamo različne tipe ključnih sogovornikov:

- *Vratarji*: so posamezniki, ki nadzirajo dostop do določenih, skupin, posameznikov, krajev ali vrst informacij. Možno je, da nimajo neposrednega interesa ali vloge v skupini, pa vendar lahko nadzirajo dostop do nje. To so npr. vodilni delavci v ustanovah, kjer se hočemo pogovarjati z uporabniki, predstavniki javnih služb, ki so odgovorni za določeno zbirko podatkov.
- ☒ Prednost je, da so vidni in zato do njih lahko dostopamo. Ko navežemo stik z njimi, nam lahko zagotovijo dostop ali nam priporočajo druge ljudi, ki nas lahko usmerijo.
- ☒ Slabost je v tem, da navadno zahtevajo prepričevanje o tem, da je hitra ocena študija, ki bo prinesla mnogo koristi. V tem primeru se je treba *pogajati* ali pa se dogovoriti za neke vrste plačilo ali nadomestilo.
- ☒ Slabost je, da imajo navadno določen interes v smislu koristi, vsak dostop pa lahko omejijo ali pa nadzorujejo. Gre za obliko posredovanja, ki lahko pokvari sliko, pridobljeno s podatki in na tak način lahko vpliva na interpretacijo podatkov.
- *Sponzorji*. So ljudje, ki imajo zgolj posredno vlogo v virih podatkov in raziskovalcu lahko uredijo dostop. Navadno v poznejši raziskovalni proces niso več vpleteni. To so lahko npr. bivši zaposleni v nekem zavodu, ki povežejo raziskovalca in osebje ali vodstvo zavoda.
- ☒ Take posredniki bodo zagotavljali kredibilnost raziskovalca in potrdili njegov namen. Zelo uporabno je, ko je sponzor spoštovan član določene skupine.
- ☒ Če obstaja v skupnosti konflikt, ni dobro biti pretesno povezan s političnimi akterji, udeleženci spora, ali pa službami, ki morajo represivno delovati. To bi lahko negativno vplivalo na javno podobo raziskave.
- ☒ Slabost je tudi, v kolikor naš sponzor nima naveze, ki bi mu zagotavljala poznavanje aktualnega dogajanja, verjetno nima svežih informacij. Lahko se tudi zgodi, da na vedenje, problematiko, ki jo raziskuje, gleda iz drugačne perspektive (npr. če je naš posrednik nekdo, ki je bil prej zaposlen v NVO, sedaj pa dela v zavodu).
- *Vodiči*. So ljudje, ki so neposredno povezani ali sodelujejo v dejavnostih, ki jih raziskujemo. Lahko raziskovalca le vpeljejo v dejavnosti in povežejo z viri podatkov, lahko pa v raziskavi sodelujejo kot vir podatkov ali celo kot soraziskovalci (npr. uporabniki, ki so se iz zavoda preselili v stanovanjsko skupino in tam še vedno živijo).
- ☒ Lahko nam pokažejo pomembne značilnosti in nam jih razložijo,; lahko nam pomagajo kot »prevajalci«; lahko celo prevzamejo osnovne naloge v procesu raziskovanja.

Pred izbiro ključnega sogovornika

Raziskovalci morajo biti pozorni na:

- ozadje ključnega sogovornika – nekateri posamezniki, ki zelo hitro raziskovalcu ponudijo svojo pomoč, a so obrobni pripadniki skupine; morda imajo posebne interese za sodelovanje v študiji; ali pa zgolj želijo zaslužiti nekaj denarja,
- tako kot vsak drugi vir podatkov, ključnega sogovornika potrebujemo tako dolgo, dokler ni dosežena *točka saturacije* (nasičenosti s podatki – ko je zbranih podatkov dovolj).

Raziskovalci morajo biti pozorni na to, da ključnemu sogovorniku natančno pojasnijo, kakšno vrsto podpore od njih potrebujejo. Včasih namreč ni koristno, da raziskovalec poda preveč informacij, saj lahko to na različne načine vpliva na potek sogovornikove izbire ljudi in krajev, za katere ključni sogovornik misli, da jih želi raziskovalec doseči. Raziskovalec mora biti tako pozoren na dejstvo, da ključnemu sogovorniku razloži vse morebitne nejasnosti, poda zelo jasne, konkretne definicije ciljnih ljudi, ki jih želi doseči.

Kot zelo priročno se zna izkazati seznam dejavnikov, ki na proces dostopa vplivajo ali ga ovirajo. To lahko vključuje težave, povezane z :

- *raziskovalno temo* – prepovedane in kulturno sramotne teme so za raziskovanje zahtevnejše;
- *raziskovalnih pristopom* – kljub temu, da je težje neposredno raziskati npr. spolne zlorabe v nekem zavodu, se je lažje pogovoriti z nekom, ki je nekoč bil v zavodu.
- *(p)osebne značilnosti raziskovalca*– način oblačenja, etnična pripadnost, jezik, ki ga govori – vse to lahko vpliva na dostop do virov podatkov;
- *povezanost z močnimi skupinami* – poznanstva in povezave z predstavniki vladnih služb, delovnih skupin, ki imajo v rokah odločilno moč, tako na področju zdravstva, sociale in drugih strokovnih področij lahko sicer omogočijo dostop do nekaterih akterjev in njihovih predstavnikov, do drugih pa prej priložnost postane ovira;
- *širše okoliščine* – raziskovalci lahko poskušajo navezati stik s populacijo lahko ravno v trenutku, ko se pojavi grožnja od zunaj. Takrat je dostop do posebej ranljivih ljudi lahko otežen.

To lahko timu pomaga, da se odloči o tem, koliko je dostop do določenega vira izvedljiv. Raziskovalna tim lahko postavi prednosti, do katerih virov želi priti, premisli, ali so te vrste podatkov dostopne še kje drugje ali na drugačen način, začrta načine, kako bo dosegel dostop in zazna kdaj bodo viri postali dostopni.

Obveščenost in soglašanje

Raziskovalci se morajo odločiti, koliko bodo povedali ljudem o ciljnih raziskovalnega projekta. Raziskovalci so sicer zavezani načelu *obveščenosti in soglašanja* – ljudje, ki sodelujejo v raziskavi, naj bi bili ustrezno seznanjeni s ciljem, da se lahko odločijo, ali bodo v raziskavi sploh sodelovali ali ne. Ni dobro, da raziskovalci lažejo ali se pretvarjajo, da s sogovornikom vzpostavljajo stik iz nekega drugega razloga, saj bi to, ko se odkrije, lahko imelo resne posledice. Naloga raziskovalca je, da svojemu sogovorniku jasno razloži, v kakšni raziskavi se odloča za sodelovanje, predvsem pa oriše, kakšne so prednosti in slabosti raziskave za posameznika in skupnost. Pogosto se zgodi, da raziskovalca ne sprašujejo o njegovih motivih in interesih, ali pa da mu ključni sogovornik svetuje, da tega ne stori, ali pa za to nima

priložnosti. V takih situacijah mora raziskovalec presoditi, kaj je najboljša in najbolj varna pot za potek razgovora.

Katere metode za zagotavljanje dostopa lahko uporabimo pri hitri oceni?

Poznamo tri glavne načine izboljševanja dostopa do virov podatkov:

- izdelava zemljevida skupnosti;
- mreženje z visenjem;
- izboljševanje odnosov.

To niso faze hitre ocene (čeprav so si mogoče sosledne). Pogajanje o dostopu je del celotnega procesa hitre ocene, s ciljem izbirati kolikor je možno objektivne podatke.

Izdelava zemljevida skupnosti

Problemi, povezani z dostopom do populacije so navadno povezani s *pomanjkanjem znanja*. Izdelava zemljevida nam izpopolni znanje na tri načine:

- med izdelavo zemljevida skupnosti bodo ob raziskovalcih pogosto sodelovali tudi ključni sogovorniki. Ti nam lahko povedo, kaj nam bo olajšajo dostop. Ključni sogovorniki lahko raziskovalce spoznajo z drugimi ljudmi;
- med izdelavo zemljevida bodo lokalni prebivalci navadili na navzočnost raziskovalcev, kar pomaga k utrjevanju *zaupanja* in odnosov z njimi;
- zemljevid geografično predstavi tudi kompleksnejše situacije in informacije. Po izdelavi zemljevida bodo raziskovalci lažje očrtali potencialne točke vstopa in dostopa.

Mreženje z visenjem

Ko raziskovalni tim ve, kje so preučevane populacije, lahko začne vzpostavljati stike z uporabo tehnike visenja. O mrežnem vzorcu smo že govorili že v prejšnjem modulu vzorčenju. Visenje vključuje obisk tistih krajev, območij, kjer se predstavniki preučevane populacije navadno družijo.

Na tej točki lahko raziskovalci:

- *začnejo* z zbiranjem podatkov o ozadju vedenj, pojavov, ki so jim priča;
- *nadaljujejo* z vzpostavljanjem odnosov s ključnimi sogovorniki;
- *zaključijo* in odidejo z lokacije in v nadaljevanju uporabijo tehnike mrežnega vzorčenja.

☒ Je enostavno, hitro in uporabno.

☒ Če je fluktuacija ljudi velika, je težko vzdrževati odnose s posamezniki;

☒ Način ni nujno reprezentativen, četudi način dela predstavlja enostavno opcijo, ni pa nujno tudi najbolj primerna možnost.

Izboljševanje odnosov

Cilj *izboljševanja odnosov* je, da se ljudje počutijo sproščeno v navzočnosti raziskovalcev in da sprejemajo cilje in namen hitre ocene. Na odnose je treba biti pozoren ravno pri tistih skupinah, ki so težje dostopne (skupine, ki jih je težko doseči in težko raziskati). Navadno je raziskovalec tujec ljudem, od katerih želi pridobiti osebne in intimne podrobnosti. Včasih je sogovorniku težko zaupati raziskovalcu. Tako poznamo več načinov, kako delati na izboljševanju odnosov:

- *videz* – že sam videz, pojav raziskovalca vpliva na sogovornika. Raziskovalci morajo biti pozorni, da se uredijo na način, da hkrati sprostijo sogovornika, vendar vseeno poudarjajo svojo strokovno noto in namen;
- *pristop* – sogovorniki mogoče ne želijo, da bi jih raziskovalec izpostavil. V tem primeru mora raziskovalec svoje delo opraviti tiho in neopazno – ne da bi pritegnil pozornost drugih;
- *jezik* – če raziskovalec ne govori jezika sogovornika, je treba poskrbeti za prevod. Je pa dobro poznati osnovne besede lokalnega jezika ali narečja, vključno s pozdravljanjem in poslavljanjem, vljudnostnim naslavljanjem itn.;
- *predstavitev* – nujno je, da se raziskovalec ljudem predstavi in jih prosi, da se predstavijo;
- *integriteta sogovornika in pomembnost njihovih mnenj, stališč* – vedno je treba poudariti, da so vsi pogledi in mnenja pomembni in imajo svojo vrednost;
- *zaupnost* – treba je zagotoviti posameznikom, da njihova imena in osebne podrobnosti ne bodo vključili v poročilo in da njihova mnenja ne bodo posredovali nikomur.

Raziskovalci se morajo zavedati, da so podrobnosti kje in kako so zbirali podatke za raziskavo, strogo zaupni. Kjer je možno, je treba informacije zamenjati s kodami, ki nikakor ne smejo voditi do prepoznavanja posameznika ali krajev, kjer so pridobivali podatke.

Vzorčenje pri Meduzi – smeri raziskovanja

Izhajamo, da institucionalizacija ni povezana z osebnimi lastnostmi človeka oziroma njegovo nalepko ali zgolj obstojem ustanov, ampak, da jo definira vrsta okoliščin, v katerih se človek znajde. Zanima nas torej, katere okoliščine pripeljejo človeka v ustanovo in katere mu zagotovijo preselitev iz ustanove.

Smiselno je torej raziskovati življenjski svet stanovalcev, še zlasti v procesu preselitev iz zavodov. Druga smer raziskovanja so zavodi, ki naj bi doživeli spremembe, tretja pa strukture, ki naj bi *sprejele* stanovalce zavodov. Slednje smo razdelili na službe, ki že obstajajo v skupnosti²⁸, na formalne skupnosti in na neformalne skupnosti.

Dezinstitucionalizacijo lahko raziskujemo na petih smereh:

- ljudje, ki se selijo,
- zavodi, ki se spreminjajo,
- skupnostne službe, ki obstajajo,
- formalne skupnosti in
- neformalne skupnosti, ki bodo sprejele stanovalce.

Raziskovalne smeri so pot do podatkov, ki jih potrebujemo, oziroma njihov vir. V vseh smereh raziskovanja bomo namreč pozorni na vse matrice modela, kot smo jih našli v četrtem poglavju.

Vzorec

Naštete raziskovalne smeri so bile torej glavno vodilo vzorčenja. Zanimajo nas torej ljudje, ki so se preselili in, ki se bodo; zavodi, ki bodo pri procesu dezinstitucionalizacije ciljna skupina; organizacije v skupnosti, ki že zdaj delajo z nekdanjimi stanovalci zavodov in tiste, ki bodo v prihodnje sprejemale povratnike iz zavodov; formalna skupnost, ki mora oblikovati politiko in strukture, ki bodo preselitve omogočale in neformalne skupnosti, ki bodo omogočile vključevanje povratnikov.

Večinoma smo v vseh raziskovalnih smereh uporabili priročen vzorec, saj je ta ne le zaradi pomanjkanja resursov in časa temveč tudi zaradi nezmožnosti ustvarjanja reprezentativnega naključnega vzorca, predvsem pa zaradi kvalitativne narave večine podatkov, najbolj smiselno. Izjema so zavodi, ki so ciljna skupina dezinstitucionalizacije. Pri njih nismo zajeli le vzorca ampak skorajda celo populacijo. Tega nismo naredili le zato, da bi zagotovili čim večjo veljavnost podatkov, ampak tudi, ker je treba zajeti pojave v celoti, obiskati vse ustanove, ki bodo šle v procese prestrukturiranja in videti, kako o tem razmišljajo in koliko so na to pripravljene.

Ko smo izbirali vzorčne primere, smo bili pozorni na to, da za Štajersko regijo naredimo podrobnejšo hitro oceno, se pravi, da tam poskusimo obiskati različne ustanove in akterje in torej vidimo, kako mreža služb deluje na širšem regijskem območju, ostale enote vzorca pa razpršimo drugod po celotni Sloveniji.

²⁸ Te lahko obravnavamo kot temelj novih služb, ki naj bi nadomestile zavodske, moramo pa jih obravnavati kot aktualni dodatek zavodskim službam, saj trenutno delujejo v sozvočju z njimi in kot njihov podaljšek. Torej ne le kot nosilca spremembe ali zametek sistema, temveč tudi kot predmet in tarčo sprememb.

Celoten vzorec je zelo širok in zajema vse akterje na področju dezinstitutionalizacije. Glede na dinamiko raziskovanja je zato le okvirjen in ga bomo sproti prilagajali. Vzorčne enote, ki jih bomo v vsakem primeru obiskali, smo izbirali glede na nujnost obiska, torej pomembnosti ustanove oziroma akterja za sam proces dezinstitutionalizacije, pomembnosti podatkov, pa tudi zaradi spodbujanja zavezništev oziroma vzpostavljanja koalicije za spremembe na tem področju.

Ljudje, ki se selijo

Težko ocenimo, na katere potrebe je treba odgovoriti ob preselitvi. Ko človek živi v zavodu, težko načrtujemo odgovore in težko ocenimo, koliko podpore bo potreboval. V institucijah ljudje pozabijo na svoje želje, pozabijo spretnosti, ki so jih imeli. Okoliščine, v katerih ljudje živijo se zelo razlikujejo od vsakdanjega življenja in je zato zelo težko oceniti, koliko podore nekdo potrebuje. Preselitev seveda lahko načrtujemo in je zelo pomembno, da jo dobro načrtujemo, vendar ugotovimo intenzivnost potrebne pomoči in podpore šele, ko preselitev izvedemo.

Zato je najhitrejši in najbolj ekonomičen način, da ugotovimo potrebe ljudi ob preselitvi, dejavnike, ki to spodbujajo, in tiste, ki jo ovirajo, da poskušamo analizirati zgodbe ljudi, ki so se poskusili preseliti – uspešno ali neuspešno. Glede na to, da vemo, da smo do zdaj pretežno preselitve organizirali in izvedli po načelu »snemanja smetane«, obstaja nevarnost, da bomo izgubili podatke o ljudeh, ki potrebujejo največ podpore in pomoči. Zato bomo pozorni na to, da v vzorec vključimo tudi take.

Uporabili bomo torej vzorec kritičnih dogodkov, ki pa je hkrati priročen. Z njim bomo bržkone dobili dovolj veljavne in reprezentativne podatke o kritičnih elementih preselitev. Z vprašanji v pogovorih na terenu (v zavodih in drugje), bomo pridobili kar nekaj primerov preselitev, nekaj pa jih imamo že na voljo, saj smo raziskovalci sodelovali pri večjih spremembah na področju socialnega varstva in imamo pregled nad situacijami, v katerih so se preselitve dogajale. S tako zasnovanim vzorcem bomo dobili podatke o spontanih preselitvah (torej tistih, ki se zgodijo mimogrede, na pobudo stanovalca ali svojcev), preselitvah ob spremembah zavodov in preselitvah, ki so jih sprožila gibanja ali druge skupine ljudi.

Na raziskovalni smeri »ljudi, ki se selijo«, bomo v prvi vrsti pregledali obstoječe gradivo o preselitvah. Analizirali bomo zgodbe o preselitvah v projektu »Individualiziranje financiranja storitev socialnega varstva«, zgodbe ljudi, ki so se preselili po Iz-hodu in gradivo, ki so ga študenti pridobili z raziskavo v SVZ Dutovlje o pripravljenosti stanovalcev za preselitve in njihove želje.

Obstoječe obdelano gradivo bomo dopolnili z izkušnjami s preselitvami iz Maribora v okviru koordinirane obravnave v skupnosti. Pogovarjali se bomo s koordinatorko v Mariboru, ekipo skupnostnih socialnih delavk in uporabnikom, ki se je preselil iz Hrastovca.

Poleg tega bomo v treh zavodih (1 PSV, 1 VDC in 1 CUVD) prosili, da nam pripravijo po en podroben primer ali kar študijo primera uspešne in en primer neuspešne preselitve.

V štirih zavodih bomo opravili skupinski intervju s stanovalci o pričakovanjih in skrbih ob preselitvah (Dobrna, Idrija, Hrastovec, Ponikve). Zavode smo izbrali tako, da sta zastopana dva zavoda, kjer je bilo veliko preselitev in dva, kjer jih je bilo malo.

V pogovorih, ki jih bomo sicer izvedli v zavodih, pa tudi v pogovorih s predstavniki nevladnih organizacij bomo zbirali anekdote o preselitvah iz zavodov.

Če bodo čas in sredstva dovoljevali, bomo vzorec preselitev dopolnili s pogovorom z začetnico Barčice v Kopru, ki se je vzpostavila s preselitvami stanovalcev iz zavodov in delavkami Altre (Andreja in Nena), ki sta sodelovali pri prvih preselitvah iz zavodov v stanovanjsko skupino.

V tem primeru bomo naredili tudi delavnico z udeleženci Iz-hoda in drugih gibanj o gibanjih in pričakovanih in spodbudah k preselitvam, ki jih ta prinašajo.

Z Jelko Škerjanc, Bojanom Stante, in drugimi ljudmi, ki so zapustili službo v zavodih, pa tudi z aktivistkami, ki si prizadevajo za preselitve iz posameznih zavodov, bomo opravili pogovore o kontra-gibanjih, torej o ovirah in silnicah, ki se zoperstavljajo gibanjem in ovirajo preselitve.

Smiselno bi bilo tudi analizirati zgodbe dveh udeleženk Iz-hoda, ki se nista preselili in sta pozneje v zavodu naredili samomor. Hkrati bi analiza njunih zgodb bila tudi njun spomenik.

Zavodi

Zavodi so glavna smer raziskovanja. Zato bomo opravili raziskovalne obiske v skorajda celi populaciji zavodov. Obiskali bomo namreč vse posebne zavode, vse CUVD-e in VDC-je, ki imajo več kot 60 stanovalcev. To so zavodi, ki so ciljna skupina dezinstitutionalizacije. VDC-jev, ki jih je več ne bomo obiskali vseh, bomo pa vzeli v vzorec tudi dva, ki sta manjša od zadane meje.

V vsakem zavodu bomo opravili pogovor z vodstvom, skupinski intervju z osebjem in skupinske ali individualne intervjuje.

Če bodo sredstva in čas dopuščali bomo obiskali tudi en tipični javni dom za stare, zasebnega (Cerknica) smo že obiskali.

Za vse psihiatrične bolnišnice bomo pripravili del profila ustanove, ki se nanaša na statistične podatke. Intervjuje bomo opravili tam, kjer se trudijo za spremembe, predvidoma v Mariboru in opravili pogovore z delavci v psihiatriji, ki razmišljajo o spremembah sistema (Švab, Drnovšek). Ta del vzorca je namena pristranski, saj je naš namen iskati možnosti za sodelovanje in sočasni razvoj oskrbe v socialnem in zdravstvenem varstvu. Ta del vzorca ni prioriten in je odvisen od materialnih možnosti raziskovanja.

Podobno velja tudi za druge sorodne ustanove – bodisi take, ki so izvršile uspešno dezinstitutionalizacijo (vzgojni zavodi, ki so se povsem razpršili (Jarše, Preddvor, Maribor) bodisi take, ki vztrajajo v institucionalnih vzorcih delovanja (vzgojni zavod Planina).

Pogovore bomo opravili tudi z ljudmi, ki delajo v zavodih, a so do njih kritični (oporečniki). Ti pogovori bodo seveda ostali anonimni. Nekaj pa tudi takih, ki so včasih delali v zavodih in so službe zapustili.

Skupnostne službe

Z namenom raziskovanja možnosti sprejema stanovalcev zavodov bomo obiskali vse organizacije na področju duševnega zdravja in intelektualnih ovir. Vzorčenje bo tukaj potekalo tako, da ne bomo mogli obiskati vseh enot, bomo pa v vsaki izmed nevladnih organizacij najprej obiskali centralno enoto, kjer se bomo pogovarjali z vodstvom – predsednikom društva in generalnim direktorjem. Nato pa bomo, če bodo razmere dopuščale ,

obiskali še eno izmed njihovih enot, kjer se bomo pogovarjali z zaposlenimi in uporabniki. Tu smo vzorec zastavili tako, da bomo zajeli v vsaki organizaciji vsaj eno od najbolj značilnih oblik dela (stanovanjsko skupino, dnevni center, terensko delo, produkcijsko enoto, itd.).

V vzorec bomo vključili tudi edino uporabniško organizacijo na področju duševnega zdravja. Z njimi bomo organizirali žariščno skupino o potrebnih spremembah v socialnem varstvu in zdravstvu. Gre za skupino uporabnikov, ki se je zelo aktivno zavzemala za razvoj skupnostnih služb, ki bi omogočale več kot zgolj stanovanjske skupine in dnevne centre.

Terensko delo na centrih za socialno delo (v enem majhnem, enem velikem, enem z veliko interesa za duševno zdravje in enim z malo) bomo opravili, a ne kot prioriteto nalogo. Uporabili bomo načelo »snežene kepe« oziroma induktivne analize. Začeli bomo v enem centru (Ljubljana Šiška), postavili vprašanja, ki se nanašajo na delovanje centra pri dezinstitutionalizaciji in kako se lahko center vključi v procese preselitev.

Podobno velja za koordinatorje. O delu koordinatorjev in zastopnikov je zbrano veliko gradiva, ki ga bomo v vsakem primeru obdelali, saj je njihova potencialna vloga v sistemu oskrbe v skupnosti pomembna. Opravili bomo tudi vsaj eno žariščno skupino, če bo čas dopuščal, pa tudi sredstva, pa bomo intervjuvali še tri koordinatorje obravnave v skupnost, eno koordinatorico lokalne mreže in eno socialno delavko, ki dela na področju skrbništva.

V vzorec bomo vključili tudi službe za pomoč na domu – eno pri domu za stare, ki jo organizira, eno organizacijo, ki poleg pomoči na domu zagotavlja tudi rdeči gumb, en center za socialno delo, ki zagotavlja tudi pomoč na domu in nekaj neformalnih pomočnikov.

Od preostalih služb v skupnosti naj bi obiskali en zavod za zaposlovanje (predvidoma Murska Sobota), en zdravstveni dom, enega zasebnega psihiatra in eno izmed zdravstvenih služb, ki delajo na področju drog (zaradi teme zasvojenosti in dvojnih nalepk, saj je to problem, ki ga skupnostne službe tudi odlagajo v zavode). Tudi te nismo uvrstili v prioriteten vzorec.

Formalna skupnost

V prvi fazi bomo obiskali pomembnejše formalne akterje na področju socialnega varstva, pozneje pa v primeru, da bomo dobili dodatna sredstva še ostale. Z interesnimi združenji, občinami, ministrstvi se moramo pogovarjati, saj ti odločajo in krojijo usodo inovacij na področju socialnega varstva, poleg tega pa so vir pomembnih informacij o delovanju sistema, politiki na tem področju. Če želimo dezinstitutionalizacijo izpeljati, jo morajo ti akterji podpreti ali pa vsaj ne nasprotovati in ovirati procesa.

V začetku bomo obiskali ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, socialno zbornico, skupnost CSD, socialnih zavodov, VDC in CUVD-ov, ministrstvo za zdravje in vrhovno sodišče. Te organizacije so na področju, ki ga obravnavajo ključnega pomena, imajo veliko politične moči, hkrati pa sta njihova podpora in sodelovanje nujna, saj povezujejo oziroma združujejo službe, ki bodo nosilke procesov sprememb.

Pozneje obiščemo še ministrstvo za okolje in ministrstvo za šolstvo. Intervjuje bomo opravili tudi s predstavniki oddelkov za družbene dejavnosti na vsaj treh občinah – eni veliki, eni srednji in eni majhni. Občine so trenutno poleg uporabnikov glavni plačnik institucionalnega varstva. Na nekaterih izmed teh občin se bomo pogovarjali tudi z vodjo stanovanjskega sklada. Obiskali bomo tudi republiški stanovanjski sklad.

Med interesnimi združenji bomo obiskali tudi zbornice sester, delovnih terapevtov, zdravnikov in fizioterapevtov. Zdravstveni kader predstavlja glavnino osebja v socialnih zavodih. To je kader, ki bo v procesih dezinstitutionalizacije pridobil največ novega znanja in se srečal s številnimi novimi izzivi. Hkrati je dezinstitutionalizacija za medicinske sestre priložnost, da pridobijo več avtonomnosti.

Organizirali bomo delavnico o izobraževanju za procese dezinstitutionalizacije, kamor bomo povabili učitelje in študente iz različnih fakultet – socialna pedagogika, specialna pedagogika, zdravstvena fakulteta, katedra za psihiatrijo. Na delavnici se bomo pogovarjali predvsem o novih študijskih programih oziroma spremembi obstoječih, ki bodo omogočali različnim profilom delo v skupnosti.

Pogovarjali se bomo z predstavniki političnih strank, ki jih zanima socialno varstvo in imajo ali utegnejo imeti interes za dezinstitutionalizacijo. Dezinstitutionalizacije trenutno nima nobena politična stranka v svojem programu. Izkušnje iz tujine pa govorijo o tem, da mora obstajati pri dezinstitutionalizaciji konsenz tako na levico kot desnici. Poleg tega bomo poskusili opraviti intervju z varuhinjo človekovih pravic.

Intervjuje bomo opravili tudi z društvom upokoјencev in delavci na Rdečem Križu in Karitasu. Tudi ti bodo delali s povratniki iz zavodov in je skupaj z njimi treba razmisliti, kako jih bodo sprejeli in zagotovili pomoč.

Neformalna skupnost

Sorodniki, prijatelji, znanci in izpostavljeni ljudje v skupnosti imajo največ izkušenj z zagotavljanjem pomoči ljudem, ki doživljajo dolgotrajne stiske. Poznajo vzorce vključevanja in izključevanja ljudi iz skupnosti, vzorce namestitve v zavod in pritiskov s strani ustanov, ki delajo v skupnosti za namestitve v zavod. Hkrati pa moramo od njih zvedeti, v kolikšni meri je skupnost pripravljena na sprejem povratnikov.

V prvi fazi se bomo pogovarjali s sorodniki ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske. Pogovarjali se bomo z člani društva Humana, Edom Belakom, nekaterimi kritičnimi svojci, ki jih poznamo iz raznih preteklih projektov. Potem pa se bomo pogovore nadaljevali po metodi snežne kepe.

Družinski pomočniki iz Škofje Loke, so se sami obrnili na nas, ker potrebujejo pomoč pri vzpostavitvi osebnih paketov storitev. Ti bi bili bistveno boljša rešitev za njihove sorodnike kakor družinski pomočnik. Dve študentki bosta naredili pogovore z družinskimi pomočniki iz Škofje Loke, s socialno delavko iz centra za socialno delo in občinskimi uradniki. Raziskovalna akcija bo vključevala tudi posvet oziroma načrtovalno delavnico o vzpostavljanju osebnih paketov storitev.

Pri neformalni mreži bodo študenti in raziskovalci poizkušali poiskati večji del sogovornikov v lastnih mrežah.

V svoji mrežah bodo študenti poiskali ljudi, ki so otroci ljudi s težavami v duševnem zdravju, sosede, izpostavljene člane skupnosti. Poleg tega, da so to ljudje, ki imajo veliko izkušenj in stikov z ljudmi, ki doživljajo dolgotrajne stiske, so to tudi ljudje, ki lahko bistveno povečajo vključenost povratnikov zavodov v vsakdanje življenje.

V kolikor bo čas dopuščal bomo obiskali tudi nekaj knjižnic, športnih in kulturnih društev in mladinskih centrov. Naredili bi tudi nekaj žariščnih skupin, kjer bi ocenjevali splošno javno mnenje. Analizirali bi medije in kulturne dogodke na tem področju.

Po načelu dostopnosti bomo opravili intervjuje z izpostavljenimi člani skupnosti – točajkami, frizerkami, duhovniki, policisti ipd.

Po načelu priložnostnega vzorca pa bomo opravili tudi žariščne pogovore z naključnim občinstvom.

9.3 Intervjuji

Intervju je sistematično pogovarjanje in poslušanje ljudi, ker:

- že imajo znanje in izkušnje, ki jih želimo raziskovati,
- imajo znanje o lokalnih pomenih in razumevanju potreb po dolgotrajni oskrbi in institucionaliziranosti,
- a jih politiki in načrtovalci *redko poslušajo*.

Z intervjuji poskušamo:

- raziskati njihovo znanje in razumevanje z nestrukturiranim spraševanjem,
- ciljati specifične teme in spraševati posebna vnaprej definirana vprašanja s strukturiranim spraševanjem.

Intervjuje lahko opravimo s:

- posamezniki – taki intervjuji so bolj primerni za zbiranje poglobljenih informacij o občutljivih vprašanjih,
- skupinami – taki intervjuji so uporabni za zbiranje kontekstualnih informacij. Ti intervjuji niso enaki kot žariščne skupine.

Raziskovalci potrebujejo:

- dobre komunikacijske, spodbujevalne in odnosne spretnosti,
- sposobnost spraševati učinkovita vprašanja in uporabiti sondiranje in predlaganje,
- *opomnik* – spisek kategorij, področji, tem ali vprašanj, ki jih bomo raziskovali.

Za izvedbo intervjujev bomo morda potrebovali:

- razpravo z drugimi raziskovalci in ključnimi sogovorniki, da bomo lažje izbrali in novačili udeležence,
- prostor oziroma lokacijo, ki bo nevtralna, dostopna, kjer ne bo motenj,
- diktafon za snemanje pogovorov, dodatne baterije.

Spretnosti spraševanja potrebujemo za:

- zbiranje podatkov o temah, o katerih imamo raziskovalci malo znanja,
- da bomo izkoristili neformalne pogovore o temah, ki so povezane s hitro oceno.

Na intervjuje lahko vpliva:

- *pristranskost raziskovalca* – interesi, izkušnje in pričakovanja raziskovalca lahko vplivajo na pogovor,
- *pristranskost sogovornika* – sogovorniki lahko odgovarjajo tisto, kar mislijo, da bi spraševalec rad slišal namesto da bi povedali svoja mnenja in stališča. Sogovorniki lahko pretiravajo glede nekaterih dogodkov v nekaterih skupinah. Nekateri sogovorniki ne bodo govorili o dogodkih ali vedenju, ki se ga sramujejo.

INTERVJUJI

Kaj so intervjuji?

V hitri oceni je pogosto najbolj učinkovit način zbiranja podatkov, da enostavno nekoga nekaj *vprašamo*. Zbiranje podatkov s sistematičnim spraševanjem in pozornim poslušanjem odgovorov imenujemo intervjuvanje. Intervjuji so uporabni, ker:

- *zagotovijo dostop do informacij* – intervjuji nam zagotovijo neposreden dostop do številnih izkušenj, situacij in znanj, ki jih raziskovalci drugače ne bi mogli preučiti. Sogovorniki bodo morda opisali zasebne ali občutljive zgodbe, dogodke, ki so se zgodili preden se je hitra ocena začela, ali ključne lokacije, ki so nedostopne outsiderjem.
- *razkrijejo pomene* – intervjuji dovoljujejo, da posamezniki sami določijo pomene in definirajo dogodke in dejavnosti, ki naj bi jih raziskovali in razumeli. To je posebej uporabno za razumevanje, kaj za ljudi pomeni preselitev, pa tudi življenje v ustanovi.
- *spodbujajo odgovore* – lokalizirane težave navadno zahtevajo lokalne odgovore. Pogovarjanje in poslušanje ljudi, ki nekje živijo, nam omogoči osvetliti ovire in priložnosti pri vzpostavljanju odgovorov na tej lokaciji.

Intervjuje lahko izvedemo kjerkoli, kadarkoli in z različnimi posamezniki in skupinami.

Koga naj bi intervjuvali med hitro oceno?

Ni striktnih pravil o tem, koga naj bi in koga naj nebi intervjuvali med hitro oceno. Glede na to, da imamo omejen čas za izvedbo raziskave je smiselno sistematično in pragmatično izbrati sogovornike. To nam omogoči, da izvedemo intervjuje z raznovrstnimi ključnimi sogovorniki, namesto, da reflektiramo stališča nekaterih marginalnih posameznikov ali skupin.

Sistematično zbiranje sogovornikov imenujemo vzorčenje. Tehnike vzorčenja, ki so uporabne pri odločanju, koga intervjuvati so:

- *namensko vzorčenje* – posameznike sprašujemo na podlagi tega, da predvidevamo, da nam bodo oni zagotovili najboljše informacije. To nam lahko hitro omogoči, da izboljšamo trenutno razumevanje kompleksnih tem, kot so preselitve, nakažemo nove smeri raziskovanja, ali pa, da preverimo rezultate, ki smo jih dobili z drugimi metodami.
- *kvotno vzorčenje* – nekatere tipe in določeno število sogovornikov izberemo za intervju. To lahko zagotovi, da vključimo ključne posameznike in skupine v hitro oceno.
- *mrežno vzorčenje* – to je uporabno za intervjuvanje skupin, ki so nedostopne. Ključni sogovorniki (posamezniki s posebnim dostopom ali znanji) nam pogosto omogočijo dostop do the skupin. Po intervjujih sogovornike vprašamo, da nam predstavijo člane težko dostopnih skupin. S tem nadaljujemo, dokler se podatki ne začnejo ponavljati.

Več informacij o vzorčenju je v modulu 9.2.

Med hitro oceno se nam lahko zgodi, da raziskovalec ne bo vedel ali ne bo prepričan, katere sogovornike intervjuvati. V teh primerih lahko razmislimo o:

- *Katere informacije moramo zbrati?* Bolj kot so raziskovalci specifični glede podatkov, ki jih želijo zbrati, lažje bodo izbrali potencialne sogovornike. En način, kako to narediti je, da širše teme (kot npr. možnosti preselitev), razdelimo na manjša, bolj obvladljiva področja. Pogovori z kolegi in ključnimi sogovorniki nam lahko pomagajo pri tem, da se odločimo, s katerimi sogovorniki bomo vzpostavili stik.

Razdelitev večjih tem na manjša področja:

1. KORAK

- (i) Kaj so ekonomske in strukturne značilnosti, ki vplivajo na možnosti za preselitve ciljne populacije?
- (ii) Kdo je dejanska populacija, ki jo želimo raziskovati?
- (iii) Kakšni so vzorci institucionalizacije in preselitev v skupnosti?

2. KORAK

- (i) Kaj so ekonomske in strukturne značilnosti, ki vplivajo na možnosti preselitve ciljne populacije?

Revščina

Intenzivnost oskrbe

3. KORAK

Revščina

Katere dajatve so na voljo ljudem, ki se selijo iz zavodov? Katera druga nefinančna sredstva, subvencije? *Delavke na CSD*. So na voljo dostopna stanovanja?

Stanovanjski skladi – republiški, lokalni.

- *Lahko zemljevidi pomagajo pri izbiranju sogovornikov?* Zemljevidi so zelo uporabni na začetku hitre ocene, ker nam omogočajo, da identificiramo potencialne sogovornike v lokalnem okolju. Etnografske metode opisujemo v modulu 9.4.
- *Nam lahko ključni sogovorniki pomagajo?* Ključni sogovorniki nam lahko predlagajo ali zagotovijo dostop do posameznikov in skupin, ki jih bomo intervjuvali. Več o uporabi ključnih sogovornikov opisujemo v modulu 9.2.

Raziskovalci se morajo zavedati, da lahko pride do intervjujev tudi spontano. To se pogosto zgodi, ko raziskovalec opazuje in se priložnostno zaplete v pogovor z nekom, ki je zanimiv ali relevanten za hitro oceno. Podobno se lahko raziskovalcu zgodi, da si posamezniki, ki so pred tem zavrnil pogovor, premislijo, ko vidijo, da se drugi z njim pogovarjajo. V obeh primerih ne bo treba raziskovalcu posebej ciljati ali izbirati posameznike ali skupine.

Kdaj med hitro oceno izvedemo intervjuje?

Intervjuje izvedemo odvisno od (i) tega s katerimi sogovorniki si želimo stopiti v stik in (ii) vsebine, ki jo želimo raziskati z intervjujem.

V zgodnjih fazah hitre ocene uporabimo intervjuje za zbiranje pomembnih informacij od:

- *Lokalnih ljudi* – namen intervjujev je, da dobimo spisek lokalne terminologije, vedenja, pomenov, posameznikov in lokacij za nadaljnje raziskovanje.
- *Lokalnih ključnih sogovornikov*²⁹ – to so posamezniki s posebnimi znanji ali dostopom. To so lahko na primer strokovne vodje v zavodih, ki bodo hkrati lahko veliko povedale o preselitvah in na raznih srečanjih, ki jih imajo zavodi obvestile tudi druge predstavnike zavodov o hitri oceni in njenemu namenu.
- *Državni ali regijski ključni sogovorniki* – posvetujemo se s skrbniki raznih baz podatkov kot so npr. inštituti ali s cenjenimi znanstveniki s področja dezinstitutionalizacije. Pogosto pri tem uporabimo kratke strukturirane intervjuje, ker ti sogovorniki navadno nimajo veliko časa na razpolago. Na

²⁹ Z njimi se pogovarjamo skozi celotno hitro oceno. S tem, ko raziskovalci spoznavajo okolje hkrati tudi spoznavajo več in več lokalnih ljudi in ključnih sogovornikov.

začetku hitre ocene lahko te sogovornike povabimo na sestanek ali skupinski intervju, kjer se poglobljeno pogovorimo o HOPS-u.

Na sredini hitre ocene uporabimo intervjuje z:

- *ciljnimi posamezniki ali skupinami* – to so ljudje, za katere raziskovalci mislijo, da lahko pomagajo pri boljšemu razumevanju določene teme ali vprašanja.

Pri koncu hitre ocene opravimo intervjuje z:

- *ciljnimi posamezniki ali skupinami* – te intervjuje uporabimo za preverjanje podatkov, ki smo jih dobili z drugimi metodami;
- *skupinami v skupnosti* – intervjuje uporabimo, da ocenimo potencialne ovire, ki bi jih imeli pri vzpostavljanju in izvajanju odgovorov;
- *lokalni, državni in regijski ključni sogovorniki* – intervjuji v velikih skupinah nam pogosto omogočijo, da evalviramo in prediskutiramo rezultate hitre ocene. Ponovno je to najbolj uporabno, ko ocenjujemo dejavnike, ki bodo spodbudili in ovirali vzpostavljanje odgovorov.

Kako organizirati intervju?

Če morajo raziskovalci intervjuvati vnaprej določene ljudi (kot so npr. vodje interesnih združenj, psihiatri), potem je treba čim hitreje stopiti v stik z njimi. Ti ljudje so navadno zelo zaposleni ali je težko do njih priti. Ko pridemo v stik s sogovornikom moramo:

- *razložiti*, zakaj hočemo z njim govoriti. Poskušamo ga zainteresirati za raziskavo. Razložimo mu pomembnost raziskave ali pa, kakšne koristi bo imel posameznik od nje.
- *pojasniti* kakršnekoli nesporazume glede hitre ocene. Sogovorniki morda ne bodo zaupali neznancem, ki jih želijo spraševati.
- *zagotoviti* sogovornikom, da bodo vse informacije, ki nam jih bodo povedali, zaupne.
- *omeniti* kakršnekoli *spodbude*, ki bi jih namenili sodelujočim v raziskavi. Te lahko zajemajo darila, denar ali prigrizke. S ključnimi sogovorniki preverimo, kakšne spodbude, bodo najbolj učinkovite.
- *pogajati* se o času in dnevu intervjuja. Omenimo tudi, kako dolgo bo trajal intervju.
- *pridobiti kontaktne podatke*. Raziskovalec lahko tudi da sogovorniku svojo telefonsko in elektronski naslov. To omogoči, da se lahko dogovorimo za nov termin v primeru, da mora kdo prestaviti intervju.

Intervjuje izvedemo na lokaciji, ki bo spodbudila diskusijo. Lokacija naj bo čim bolj nevtralna, brez motenj (kot so na primer ljudje, ki lahko motijo ali vplivajo na odgovore sogovornika) in čim bolj prijetna. V primeru, da bomo opravili več intervjujev v nekaj dnevih, je smiselno razmisliti o najemu predavalnice ali kakšnega drugega prostora. Lokacija mora biti dostopna sogovornikom. Raziskovalci lahko obiščejo sogovornike na njihovem domu, lahko se premaknejo iz obleganih trgov v tišje dele mesta ali pa enostavno prosijo ljudi, ki niso vključeni v intervju, da se umaknejo ali utihnejo.

Kako se pripraviti na intervju?

Preden gremo ljudi spraševati, si pripravimo opomnik. Kot bomo pojasnili pozneje, zahtevajo strukturirani intervjuji bolj podroben opomnik kot nestrukturirani intervjuji.

Definicija

Opomnik je seznam vprašanja, tem, področij, o katerih se želimo pogovarjati na intervjuju. Lahko vsebuje tudi navodila, kako odgovoriti na nekatere odgovore, vrstni red po katerem se pogovarjamo in uporabne sonde in predloge. To so metode, ki spodbujajo sogovornike k temu, da se razgovorijo ali se razgovorijo o določeni temi (glej poglavje 10).

Obstaja pet glavnih korakov za oblikovanje opomnika:

- *identificirati primerne teme in vprašanja* – pri tem nam lahko pomagajo ocenjevalni moduli v poglavju 11. Kljub temu pa morajo raziskovalci, skupaj s sodelavci in ključnimi sogovorniki, premisliti, katera področja še vključiti. Raziskovalci morajo izbrati teme in vprašanja, ki jim bodo pomagale pri triangulaciji ali pri polnjenju lukenj v obstoječem znanju;
- *odločiti se, kako podroben bo opomnik* – opomnik je lahko zelo ohlapen z osnovnimi pojmi, ki jih uporabimo, da se spomnimo določenih tem ali pa zelo specifičen z določenimi vprašanji, ki jih mora raziskovalec vprašati po vrsten redu. Kot smo že omenili zgoraj je to odvisno od tehnike intervjuja, ki smo jo izbrali;
- *narediti predloge vprašanj* – raziskovalci morajo biti zelo pozorni na to, katera vprašanja želijo vključiti v opomnik. S slabo postavljenimi vprašanji navadno dobimo tudi slabše podatke. Če čas dopušča, se je dobro o vprašanjih pogovoriti s ključnimi sogovorniki. Poglavje 10 navaja številna vprašanja in nekaj uporabnih nasvetov pri vodenju intervjujev in žariščnih skupin.

Opomniki naj se izogibajo takim vprašanjem:

- *zapletena ali tehnična vprašanja* – uporabite jasen in enostaven jezik, ki ga bodo drugi lahko razumeli in, ki ga ne bodo drugače interpretirali.
 - *dolga ali večkratna vprašanja* – ta lahko zmedejo sogovornika in povzročijo to, da sogovornik odgovori samo na tisti del vprašanj, ki se ga spominja, primer takega vprašanja: “Kaj si misliš o preselitvah zdaj, če primerjaš s tvojimi prepričanji o preselitvah pred odprtjem prve bivalne enote?”
 - *vprašanja, ki vodijo k določenim odgovorom* – ta vprašanja vodijo sogovornike k sklepom, do katerih sicer ne bi prišli. Na primer vprašanje: “Zakaj je pri toliko nasilja med stanovalci?” je bolje zastaviti “Je kaj nasilja med stanovalci?” ali “Povejte mi kaj o nasilju med stanovalci.”
- *postavite vprašanja v vrstni red* – z intervjuji dobimo navadno boljše informacije, če so vprašanja združena po skupinah in v logičnem vrstnem redu. Raziskovalcem bo verjetno lažje spraševati nekaj vprašanj, ki se nanašajo na isto področje, kakor pa skakati s teme na temo. Kulturno občutljiva vprašanja je smiselno postaviti na konec, da imamo več časa za vzpostavitev odnosa.
 - *naštejte sonde in predloge* – če bodo intervjuje izvajali neizkušeni raziskovalci, jim je dobro dati napotke, kako naj spodbudijo sogovornike, da bodo spregovorili.

Med hitro oceno spreminjamo opomnike glede na razvoj raziskave in podatke, ki smo jih pridobili med njo. Raziskovalci morajo biti seznanjeni z opomnikom. To ne pomeni, da morajo vedeti na pamet celoten opomnik, je pa pomembno, da vedo o čem se pogovarjajo, saj lahko sogovorniki zgubijo interes za pogovor, če je raziskovalec slabo pripravljen ali neorganiziran.

Katere tehnike intervjuvanja lahko uporabimo med hitro oceno?

Obstajajo tri glavne tehnike intervjuja, in sicer strukturiran, nestrukturiran in skupinski. Te se ne izključujejo; pogosto kombiniramo vse tehnike intervjuvanja. Na primer: četudi bi raziskovalec rad porabil več časa na pogovoru o določeni temi in po določenem vrstnem redu, je morda bolje zaključiti intervju z raziskovanjem stvari, ki smo jih med intervjujem odkrili, pa jih nismo zajeli v opomniku. Včasih se individualni intervjuji spremenijo v skupinske.

Nestrukturirani intervjuji

Nestrukturirani intervjuji so tisti, kjer teme in odgovori, ki jih daje sogovornik, niso strogo omejeni z opomnikom. Raziskovalci bodo verjetno pokrili vse ključne teme, ampak bodo tudi poskusili sogovornika spodbuditi k temu, da spregovori tudi o drugih temah, ki so povezane z dezinstytucionalizacijo, vendar jih nismo zajeli v opomniku. Fleksibilni pristop pomeni, da se bo zaporedje in način spraševanja razlikoval od intervjuja do intervjuja.

Namen nestrukturiranih intervjujev je, da sogovorniki spregovorijo svobodno o svojih stališčih, znanju in izkušnjah. Raziskovalec jih spodbuja, da ti čim bolj podrobno in brez zadržkov odgovarjajo na vprašanja. Ključno je, da dobro razmislimo, katero vprašanje postaviti, kako ga formulirati in kdaj uporabiti sondaže in predloge.

Tipi vprašanj za intervjuje:

- **vprašanja o dejstvih** – specificira, potrdi ali zavrne dejstvo. To so navadno zaprta vprašanja. “Ali uporabljate prisilo, ko so stanovalci nemirni?”
- **mnenje** – odprta vprašanja, ki spodbujajo sogovornika, da izrazi ideje ali prepričanja “Kako to, da niste izvedli več preselitev potem, ko je prva uspela?”
- **pojasnjevalna vprašanja** – uporabimo jih, da preverimo, če smo sogovornika razumeli oziroma, da dobimo dodatne informacije “In vi ste bili takrat edini na tem delovnem mestu?” “Je še kakšen drugi razlog, da mislite, da preselitve ne bi bile uspešne?”
- **reprezentativnost** – z njimi preverimo ali se je nekaj zgodilo zgolj sogovorniku ali je skupno vsem. “Vedno sodelujete z istimi psihiatri?” “A tudi imajo tudi druge nevladne organizacije iste težave?”
- **hipotetična vprašanja** – ta omogočijo raziskovalcu, da raziskuje situacije, ki jih posameznik še ni doživel ali pa so preobčutljiva ali se jih sogovornik sramuje, da bi se o njih neposredno pogovarjali. “Če bi se na primer vaš zavod moral zapreti, kako bi to izpeljali?”
- **vprašanja rangiranja** – ta omogočijo raziskovalcu, da preveri pomembnost določenih dejavnikov “Kako bi po vrstnem redu razporedili dejavnike, ki naredijo preselitev uspešno?”
- **sondaže** – spodbudijo sogovornika, da pove več informacij ali nadaljuje z govorjenjem. Včasih smo tihi, včasih spustimo zvoke, ki spodbudijo govor ali pa vprašamo dodatno vprašanje oziroma podvprašanje.

- *predlogi* – spodbudijo sogovornika, da spregovori o vprašanjih, ki jih do zdaj še ni omenil.
- (povzeto po Agyepong *et. al*, 1995)

Nestrukturirani intervjuji zahtevajo dobro komunikacijo in spretnosti, ki bodo sogovornika spodbudile k govoru. Raziskovalec mora pozorno poslušati in biti pozoren na nove ali zanimive informacije. Ko sogovornik začne govoriti o zadevah, ki za hitro oceno niso relevantne, ga preusmerimo nazaj k temi. Vljudno, a odločno, spremenimo temo pogovora.

Prednosti nestrukturiranih intervjujev:

- ☒ Pogovor ni omejen. To je zelo uporabno na začetku hitre ocene, ko zbiramo splošne podatke in ko ima raziskovalec malo znanja o temi, ki jo raziskuje.
- ☒ Je dovolj fleksibilen, da lahko raziskovalec spremeni način spraševanja, sledi zanimivim odgovorom in razišče razloge za določeno vedenje.

Slabosti nestrukturiranega intervjuja:

- ☒ Neizkušeni raziskovalci bodo morda spodbujali pristranskost, če postavijo slaba vprašanja.
- ☒ Lahko spodbudijo sogovornika, da govori o nerelevantnih in nepomembnih vprašanjih. Intervju je lahko predolg, če raziskovalec ni dovolj odločen.
- ☒ Ker ni vnaprej pripravljene oblike, bo vsak intervju unikat. To otežuje kodiranje in analizo podatkov.

Strukturirani intervjuji

Strukturirane intervjuje uporabljamo, ko želimo imeti več nadzora nad potekom in vsebino pogovora. Takrat uporabimo bolj natančen opomnik z jasnimi navodili o področjih in vprašanjih, ki jih želimo vprašati. Včasih opomnik tudi narekuje zaporedje vprašanj, ki jih bomo vprašali ali pa predlaga, kako zastaviti vprašanja.

Strukturirane intervjuje pogosto uporabimo, ko smo že naredili nekaj poizvedovalnega raziskovanja. To nam omogoči, da iz ugotovitev, ki smo jih pridobili z drugimi metodami ali obstoječih podatkov izberemo področja, ki jih želimo dodatno raziskati.

Prednosti strukturiranih intervjujev:

- ☒ Enaka oblika vseh intervjujev olajša kodiranje, analizo in primerjanje podatkov.
- ☒ Opomnik nam omogoči, da se odločimo koliko časa se bomo posvetili določeni temi ali vprašanju. To lahko zagotovi, da niso intervjuji predolgi ali pa, da postavimo vprašanja, ki imajo prioriteto, ko nam zmanjkuje časa.
- ☒ Podrobni opomniki omogočijo, da izvedejo intervjuje tudi neizkušeni raziskovalci.

Slabe strani strukturiranih intervjujev:

- ☒ Če se striktno držimo opomnika, potem bomo izpustili nepričakovane, vendar pomembne podatke.
- ☒ Če tudi uporabimo standardiziran opomnik, lahko sogovorniki različno slišijo in razumejo vprašanja. To lahko vpliva na primerljivost odgovorov.

Skupinski intervju

Pri skupinskemu intervjuju postavimo isto vprašanje istočasno številnim sogovornikom, oni pa nam vsak posebej nanj odgovorijo. V nasprotju z žariščno skupino, navadno pri skupinskem intervjuju ne spodbudimo sogovornike, da diskutirajo o vprašanju med seboj. Pri skupinskih intervjujih lahko uporabimo strukturirane ali nestrukturirane tehnike pogovarjanja. Z informacijami, ki jih dobimo s skupinskim intervjujem, ne moremo ravnati enako kot z informacijami, ki jih dobimo z osebnimi intervjuji. Zavedati se moramo, da na odgovore vpliva tudi *skupinska dinamika*. Izstopajoči posamezniki ali skupine lahko dominirajo pogovor, občutljiva področja lahko sogovornik prikrivajo ali pa skupinski pritisk, da izrazimo skupen pogled lahko ovira izražanje drugačni pogledov.

Prednost skupinskega intervjuja:

- ☒ Enostavno jih je organizirati, ko so naši sogovornik skupine prijateljev, kolegov ali sostanovalcev.

Slabosti skupinskega intervjuja:

- ☒ Raziskovalec ima navadno manj vpliva nad tem, kdo bo v pogovoru sodeloval. To lahko vodi k konfliktom med sogovorniki, ki imajo nasprotujoča si mnenja.
- ☒ Navadno ni uporaben, ko nas zanimajo osebne ali občutljive izkušnje, vprašanja.

Deset korakov za vodenje intervjuja:

1. Pridemo *nekaj minut prej* na lokacijo, kjer bomo izvedli intervju. Poskusimo zagotoviti, da bo lokacija karseda mirna in brez motenj.
2. *Prevajalcem* pojasnimo, kako bo tekel pogovor in o čem se bomo pogovarjali. Če bomo uporabljali diktafon, mora imet zunanji mikrofonski, s seboj moramo imeti dodatne baterije.
3. *Predstavimo* vse, ki so z nami sogovorniku. Sodelujoče predstavimo tako, da sogovornika ne prestrašimo. Raziskovalko, ki je z nami predstavimo kot Mojco, namesto dr. Urek. Sogovorniku zagotovimo, da je celoten pogovor zaupen.
4. *Uporabljamo jasen in enostaven jezik*, ko odpiramo nove teme ali vprašanja. Sogovornikom zagotovimo dovolj časa, da razmislijo in spregovorijo.
5. *Občutljive teme* lahko odpremo z pogovorom o tem, kaj drugi delajo ali mislijo, nato pa sogovornika povabimo, da to kritično komentira.
6. *Povzemanje* tega, kar so sogovorniki povedali, je dober način, da preverimo, če smo odgovor pravilno razumeli.
7. *Dobro poslušamo in sprašujemo zakaj in kako*.
8. *Pri sogovorniku preverimo*, če lahko nadaljujemo z pogovorom, če se izkaže, da bo ta trajal dlje, kot smo pričakovali.
9. *Vedno zberemo tudi demografske podatke*, kot so: starost, narodnost, dohodki, status. To bo uporabno, ko bomo špekulirali o tem ali so povezave med različnimi skupinami ljudi.
10. Ob zaključku intervjuja *povzamemo ključne vprašanja in stališča* – sogovornika vprašamo, če bi želel k temu še kaj dodati.

Kako lahko izboljšamo intervjuje?

Ni njuno, da so intervjuji situacije, kjer sprašujemo in sogovorniki odgovarjajo. Ko imamo dovolj časa lahko intervjuje naredimo zanimivejše za sogovornike z:

- *zemljevidi* – sogovornike povabimo, da narišejo zemljevid skupnosti, zavoda itd.. Zemljevid lahko uporabimo, zato, da vidimo ločenost med osebjem in stanovalci, za primerjavo zavodskega življenja z vsakdanjim itd..
- *spontanim naštevanjem* – posameznike prosimo, da napišemo ali naštejemo vse, kar mislijo, da je povezano z določeno temo. Ko se sogovorniki ne spomnijo več primerov, začnemo z novim naštevanjem. Na začetku raziskovanja je to uporabno, da zberemo lokalno ali strokovno terminologijo, situacije, v katerih se preselitve dogajajo itd..
- *razvrščanjem (rangiranjem)* – to uporabimo skupaj z spontanim naštevanjem. Vsako temo, ki smo jo našteli označimo s številko, nato pa prosimo sogovornike, da jih zložijo skupaj po pomembnosti ali kakšni drugi kategoriji; npr. smo že izvedli, izvajamo, ne moremo izvesti.

Primer:

Intervju z osebjem o medicinskem in socialnem modelu smo v nekem zavodu izvedli tako, da smo prosili sogovornice, da naštejejo značilnosti medicinskega in socialnega modela. Nato smo se pogovarjali o značilnostih, ki so jih naštele za socialni model. Zanimalo nas je, kaj so že naredili, kaj trenutno delajo in kaj morajo narediti v prihodnosti. Vsako značilnost so sogovornice komentirale, pojasnile, kako jo izvajajo oziroma zakaj je še niso izvedli in kako si predstavljajo njihovo izvedbo.

Taki postopki so uporabni, ker:

- ☒ sogovorniki dobijo občutek, da so vključeni v raziskovalni proces,
- ☒ izgradijo odnos in zaupanje,
- ☒ zagotovimo večjo pozornost sogovornikov;
- ☒ potrebujemo pa več časa, da pojasnimo navodila in da uredimo in analiziramo podatke,
- ☒ zahtevajo dobre govorniške in moderatorske spretnosti.

Kako zapisati in urediti podatke?

Druge predloge, kako delati zapiske, urejati podatke in ostale raziskovalne spretnosti pojasnimo v 10. poglavju.

TEŽAVE MED INTERVJUJEM

- *pristranskost raziskovalca*: interesi in pričakovanja raziskovalca lahko vplivajo na potek intervjuja.
- *pristranskost sogovornika*: sogovorniki bodo morda odgovorili tisto, kar mislijo, da bi radi raziskovalci slišali, namesto, da bi povedali svoje mnenje. Včasih bodo pretiravali glede določenih ravnanj. Morda ne bodo hoteli govoriti o vedenju, ki se ga sramujejo. Ljudje bodo včasih odgovorili le, če poznajo odgovor, hočejo razkriti informacije ali nočejo dati videza nevednosti.
- *prevajanje*: naslavlajte sogovornika kakor, da bi govorili z njim v njegovem jeziku. Prevajalec naj bo zraven ali za vami. Prevajalec se bo utrudil, kar lahko vpliva na komunikacijo.

KO ZBIRAMO IN ZAPISUJEMO PODATKE

- s *snemanjem* intervjujev lahko dobimo veliko količino podatkov. Glede na to, da si raziskovalec med spraševanjem ne bo mogel vsega zapisati, priporočamo uporabo diktafona, telefona ali tabličnega računalnika. O snemanju se moramo dogovoriti s sogovornikom. Kljub temu je smiselno delati tudi zapiske v primeru, da tehnologija zataji.
- *zapiski*: če sogovornik ne bo dovolil snemanja, moramo delati zapiske pogovora. Če nimamo sodelavca, ki bi to počel, bo pogovor trajal dlje. Zapišemo si ključne točke intervjuja in jih čim hitreje dopolnimo.
- *občutljive in nepraktične situacije*: včasih ne moremo ne snemati, ne delati zapisov. To je lahko vsiljivo ali nevljudno, ljudje se lahko užalijo ali postanejo agresivni. Takrat si moramo zapomniti ključne točke pogovora in jih čim hitreje zapisati.

TAKOJ PO INTERVJUJU

- *označimo in datiramo* ves material. To pomeni tudi posnetke, zapiske, dokumentacijo in drugo. To nam bo olajšalo poznejše iskanje gradiva.
- *reflektiranje*: takoj po intervjuju reflektiramo to, kar se je dogajalo. Če je možno si ponovno zavrtimo posnetek. Kakšne so pomanjkljivosti vodenja intervjuja? Smo izpustili kakšno temo? Kaj so zanimivosti pogovora, o katerih prej nismo razmišljali?
- *zapiski*: če pustimo zapisovanje za pozneje, bomo veliko podatkov izpustili ali pozabili. Poskusite posvetiti zapisovanju veliko časa in zapišite vse, kar je pomembno.

9. 4 ŽARIŠČNE SKUPINE

Zariščna skupina je število posameznikov, ki jih skupaj intervjujamo, ker imajo:

- skupno izkušnjo,
- podobno ozadje,
- posebno spretnost.

Te značilnosti zagotavljajo hkrati:

- žarišče pogovora in
- pomagajo ljudem izraziti osebna in skupna mnenja in izkušnje.

Za izvedbo žariščne skupine bomo verjetno potrebovali:

- prostor, ki bo nevtralen, udoben, dostope in v katerem ne motenj,
- opomnik tem in vprašanj, o katerih naj bi se pogovarjali
- snemalno napravo in zadosti baterij, prostora za snemanje, nalepk za označevanje posnetkov, itn.
- tablo, plakate, svinčnike in flomasterje,
- ključnega sogovornika, ki nam bo pomagal zbrati udeležence.

Člani tima hitre ocene bodo morda morali delovati kot:

- *moderator* – član tima, ki se udeležuje v žariščni skupini in spodbuja udeležence k pogovoru o zanimivih in relevantnih temah,
- *zapisnikar* – član tima za hitro oceno, ki bo opazoval in zapisoval besedne in nebesedne podrobnosti

Žariščne skupine so dobre za:

- ustvarjanje velikega števila informacij v kratkem času,
- ugotavljanje in raziskovanje stališč, verovanj in vedenj.

Ključne pomanjkljivosti so:

- raziskovalce ima manj nadzora kot pri intervjuju,
- podatki ne govorijo o pogostosti verovanj in vedenj,
- v skupini lahko prevladujeta en ali dva udeleženca, ki lahko vplivata na poglede drugih.

Kaj je žariščna skupina?

Žariščna skupina je sestavljena iz določenega števila posameznikov, ki jim predstavite seznam nerešenih vprašanj. Nato skupaj razpravljate o tistih, izmed teh nerešenih vprašanj, ki ustrezajo strokovnosti in vednosti žariščne skupine. Udeležence lahko izberete glede na njihovo homogenost (ker imajo enake izkušnje in podobno ozadje) ali glede na njihovo heterogenost (ker imajo različen družbeni položaj in stališča). V obeh primerih jih lahko izberete zaradi njihovih posebnih sposobnosti, strokovnega znanja ali širokega poznavanja teme. Pogosto so to ključni informatorji, se pravi ljudje, ki imajo vednost, ki presega njihove osebne izkušnje.

Za kaj so žariščne skupine uporabne?

Žariščne skupine so dobre za to, da hitro proizvedejo veliko informacij in prepoznajo in raziščejo prepričanja, odnose in vedenja. So uporabno orodje za oblikovanje hipotez, preverjanje informacij in pojasnjevanje razhajajočih se podatkov. Njihova najšibkejša točka je, da imate pri njih manj nadzora kot pri intervjuju, podatki, ki jih tam dobite, vam ne morejo

ničesar povedati o pogostosti prepričanj in vedenj, in to, da lahko vodilno vlogo v skupini prevzameta eden ali dva udeleženca, ki lahko vplivata na poglede drugih.

Vendar pa lahko slabosti žariščne skupine dopolnite s prednostmi skupinskega intervjuja, in sicer tako, da začnete z določenim vprašanjem in vsakega udeleženca prosite, naj na to vprašanje odgovori individualno, ne da bi dovolili razpravljanje. Ko vsi udeleženci odgovorijo na vprašanje, začnete z razpravo o različnih stališčih s ciljem, da bi našli pojasnilo za razhajajoče se poglede.

Primer

Pri projektu XX smo se odločili, da bomo žariščno skupino uporabili v sklepni fazi procesa, in sicer z dvema različnima ciljema. Eden je bil, da bi preverili razhajajoče se ali nasprotujoče si informacije, ki smo jih dobili v zgodnejših fazah, in pretehtali vrednost (določenih) informacij; drugi pa da bi ocenili reprezentativnost in veljavnost sklepov in razpravljali o tem, kako bi dobljeni rezultati prispevali k načrtovanju in izvajanju služb.

To nasploh pomeni, da boste morali organizirati dve žariščni skupni – eno za preverjanje informacij, drugo za načrtovanje odgovorov. Pregled informacij, ki ste jih dobili v zgodnejših fazah, in razprava o njih, lahko razkrijeta nekatera nasprotja v ugotovitvah, ki jih ne boste mogli pojasniti. Ta problem sicer lahko rešite tako, da individualno intervjuvate nekaj ključnih informatorjev, vendar je žariščna skupina navadno boljša izbira. Ko ključne informatorje zberete skupaj, lahko namreč dobite informacije o razlogih, zakaj imajo ljudje različna stališča. Morda je to povezano z njihovim družbenim položajem, političnim prepričanjem ali ker imajo – kot rezultat teh dejavnikov – kratko in malo različne poglede na realnost.

Ko boste rešili te probleme, je naslednji korak to, da se odločite, katere ukrepe boste izvajali. Tudi tu se je žariščna skupina izkazala za dragocen instrument. Seveda boste veliko hipotez o tem lahko oblikovali na razpravah tima o informacijah, ki ste jih zbrali v zgodnejših fazah. Vendar pa bodo vaši načrti trdnješi, če boste zbrali skupino strokovnjakov in predstavnike ciljne skupine, in se pogovorili o rezultatih HOPS-A, ki zadevajo ustrezne preventivne odzive na probleme. Pri uspešnem izvajanju intervencij vam bo pomagalo tudi to, da si boste zagotovili potrebno sodelovanje pomembnih posameznikov. Več o tem v poglavju 12.

Kako pripravimo žariščno skupino

Žariščna skupina je metoda zbiranja podatkov, ki ni tako dobro vnaprej definirana kot druge metode, o katerih smo govorili prej. Čeprav so tudi žariščne skupine strukturirane na temelju ključnih vprašanj, so dejanske teme – denimo odstopajoče ali nasprotujoče si informacije, ki jih moramo uskladiti, in dejavnosti, ki jih moramo uresničiti –, odvisne od rezultatov prejšnjih faz. To pomeni, da boste morali cilje in obseg žariščne skupine šele opredeliti.

Opredelite cilje

Prvi korak je, da opredelite cilje žariščne skupine. Če si kakšne ugotovitve ali sklepi nasprotujejo in jih morate pretehtati ali navzkrižno preveriti (triangulirati), boste morali organizirati dve žariščni skupini, pri čemer boste prvo skupino uporabili za to, da boste pojasnili razhajanja v vaših podatkih. Te podatke boste dobili iz preglednic povzetkov oziroma ključnih ugotovitev iz prejšnjih faz zbiranja informacij.

Če ni večjih razhajanj, lahko prvo žariščno skupino spustite in se omejite na drugo žariščno skupino za pogovor o tem, kaj je iz vaših ugotovitev razvidno za prihodnje preventivne ukrepe.

Opredelite obseg

Za obe žariščni skupini je bistveno, da jasno opredelite njun obseg. Kar zadeva prvo žariščno skupino, to pomeni, da boste morali opredeliti, katere razhajajoče se informacije so tako pomembne, da jih boste obravnavali. To ne bo težko, če ste izpolnili stolpce za povzetke zgornjih preglednic in zlasti stolpce za zapisovanje odstopajočih odgovorov in tem za razpravo. Tu so lahko zlasti uporabne preglednice povzetkov. Tudi za ugotavljanje predlogov za preventivne intervencije v drugi žariščni skupini boste potrebne informacije dobili iz preglednic iz prejšnjih faz. Te informacije lahko najdete v preglednicah, v katerih ste navedli in povzeli zbrane informacije o preventivnih dejavnostih.

Pri opredelitvi obsega žariščne skupine ne smete pozabiti, koliko časa imate na razpolago. Kakšne ljudi nameravate povabiti. Koliko časa jim lahko vzamete? Ali so vajeni biti udeleženi pri taki stvari? Koliko časa imate vi oziroma vaš tim? O tem, kako dolgo naj traja žariščna skupina, ni jasnih smernic. Nasploh je priporočljivo, da omejite posamezno srečanje na štiri ure, vključno s pavzami. Če bi potrebovali več časa, lahko izberete druge možnosti, denimo da žariščno skupino razdelite na ločena srečanja ob različnih dnevih. Lahko se odločite tudi za celodnevno srečanje. V tem primeru mora dnevni red imeti jasno strukturo, vključevati pa mora tudi veliko premorov (za kavo ali čaj zjutraj in popoldne, in za kosilo sredi dneva, hrana naj bo po možnosti vključena).

Cilje žariščne skupine boste prilagodili temu, koliko časa imate največ na razpolago. Pred tem pa morate določiti in razporediti prednostne teme za razpravo.

Izberite obliko poteka

Naslednji korak je, da izberete obliko poteka srečanja žariščne skupine. Ali želite samo razpravljati o izbranih temah ali želite začeti tako, da udeleženci povedo svoja stališča? Slednje je lahko zanimiva možnost za prvo žariščno skupino, ko razpravljate o razhajajočih se mnenjih. Potem ko slišite in si zapišete različne poglede, lahko poskusite z razpravo ugotoviti vzroke za take poglede. Če se želite izogniti temu, da bi udeleženci vplivali na odgovore/izjave drugih, se lahko celo odločite, da boste posameznikove odgovore na izbrane teme zbrali vnaprej (pisno ali med osebnim pogovorom). Ta osebna stališča lahko nato vpeljete na srečanju žariščne skupine, ko predstavljate določeno temo.

Izberite udeležence

Za prvo žariščno skupino bi morali izbrati tiste posameznike, ki so prispevali razhajajoče se ali nasprotujoče si informacije in ki torej zastopajo različna stališča. Izberete lahko tudi ključne informatorje, ki poznajo ozadja različnih stališč.

Kar zadeva drugo žariščno skupino, bi morali izbrati posameznike, ki jih že poznate iz procesa HOO in za katere veste, da imajo ustrezno vednost in zamisli o preventivnih intervencijah.

Ne pozabite, da mora biti število udeležencev v žariščni skupini omejeno, zato da omogoča učinkovito razpravo, pri kateri ima vsakdo možnost spregovoriti. Naša izkušnja je, da je primerna velikost skupine med 6 in 10 udeležencev.

Sestavite dnevni red

Ko ste izbrali vprašanja, ki bi jih radi obravnavali na žariščni skupini, morate sestaviti jasen dnevni red tem. Teme lahko strukturirate na različne načine. Lahko se odločite za logično zaporedje, to je tako, da sledite zaporedju ključnih vprašanj. Lahko pa greste tudi od zelo pomembnih do manj pomembnih tem. Kriterij navadno oblikujete glede na to, katere informacije so absolutno bistvene in katere pomembne, čeprav ne ključne. Včasih je pametno, da bolj zapletena vprašanja kombinirate z enostavnejšimi, da se udeležencem ne bi bilo treba soočati z dolgim nizom težkih razprav. Človek, ki predseduje sestanku, bi moral poskrbeti za to, da razprave ne bodo predolgo trajale in ne bodo preveč utrujajoče za udeležence. Ne pozabite, da vaš primarni cilj ni to, da bi dosegli soglasje.

Na temelju seznama tem morate tudi vnaprej pripraviti urnik, da boste lahko obravnavali vse teme, ki ste jih izbrali. Število tem za razpravo in količina razpoložljivega časa (glej »Opredelite obseg«) določata okvir za to, da se odločite o tem, koliko časa imate na razpolago za vsako temo. Oseba, ki bo predsedovala sestanku mora poskrbeti za to, da se vsi držijo urnika.

Seveda morate poskrbeti za to, da imate dovolj časa za razpravo na vsako posamezno temo. Če domnevate, da je tem preveč za štiriurni ali enodnevni sestanek, boste morali njihovo število zmanjšati ali pa se odločiti za več sestankov.

Logistične priprave

Priprava žariščne skupine vključuje tudi logistične priprave, kot so:

- Izbira lokacije. Ta naj bo čim bolj nevtralna, udobna in dostopna udeležencem. Prepričati se morate tudi o tem, da vas tam med sestankom ne bo nihče motil.
- Uporaben pripomoček je kasetofon (ne pozabite na dodatne baterije, kasete in nalepke, da jih oštevilčite), vendar samo, če se udeleženci strinjajo, da jih snemate.
- Črna ali bela tabla, papir in pisala lahko pomagajo, da si zapišete in zapomnite posamezne točke razprave in da strukturirate rezultate razprave.
- V žariščni skupini lahko sodeluje moderator, ki bo spodbujal udeležence, da bodo govorili o zanimivih in pomembnih vprašanjih.
- Zapisnikar, ki bo opazoval in zapisoval pomembne verbalne in neverbalne podrobnosti.
- Končno pa zagotovite tudi to, da so udeleženci obveščeni o sestanku in da jih povabite takrat, ko imajo čas.

Kako vodimo žariščno skupino

Ko dejansko vodite žariščno skupino, ravnajte takole:

- na začetku sestanka udeležence toplo pozdravite (zahvalite se jim, da so prišli), predstavite sebe, morebitne sodelavce in njihove funkcije (predsednika, zapisnikarja etc.);
- udeležence seznanim o:
 - namenu žariščne skupine in kaj bi radi z njo dosegli;
 - dnevnem redu in urniku
 - postopku dela, če ste izbrali mešanico skupinskega intervjuja in žariščne skupine;
 - pravilih vedenja, ki vključujejo to, da lahko govori samo en posameznik naenkrat in da se ljudje ne smejo medsebojno prekinjati. Poudarite, da vas

zanimajo pogledi vseh, da je dragocen prispevek vsakega udeleženca in da bo imel vsakdo možnost spregovoriti;

- tem, kaj boste naredili z informacijami in kako jih boste uporabili. Seveda morate poudariti tudi, da so vse osebne informacije absolutno zaupne.
- Dovolite, da se udeleženci predstavijo.
- Pozorno poslušajte in če je potrebno vprašajte za pojasnilo.
- Ne izražajte svojega mnenja na temo.
- Ob primernih trenutkih povzemite, kar je bilo dotlej povedanega.
- Spodbudite pasivne udeležence, da spregovorijo, in omejite navdušenje preveč dominantnih udeležencev. To lahko naredite tako, da pasivne udeležence neposredno nagovorite, na primer, da jih vprašate za mnenje. Preveč dominirajoče udeležence lahko prekinete tudi tako, da preprosto rečete, da bi radi slišali, kaj o določeni stvari menijo drugi. Lahko pa vse udeležence prosite, naj spregovorijo drug za drugim, čeprav ta način strukturiranja žariščne skupine celo stvar naredi preveč shematično in lahko zatre razpravo, ki bi lahko razkrila dodatne – včasih celo neverbalne – informacije o razmerjih med udeleženci (kdo je komu naklonjen in kdo koga ne mara).
- Omogočite dovolj premorov in osvežitev.

9. 5 OPAZOVANJE

Opazovanje omogoča raziskovalcu, da:

- dobi *iz prve roke* izkušnjo pomenov, odnosov in kontekstov človeškega vedenja in
- jih sistematično opiše.

Opazovanje je lahko uporabno za:

- izdelavo podrobnih zemljevidom, s katerimi lahko ugotovimo ključne kraje in ljudi na določenem področju,
- osvetliti področja in teme za nadaljnje raziskovanje,
- ovrednotiti in preveriti ugotovitve, ki smo jih dobili z drugimi metodami, viri podatkov in hipotezami.

Obstajata dve vrsti opazovanja:

- *nestrukturirano opazovanje* je uporabno za zbiranje temeljnih podatkov o neki lokaciji ali nekem vedenju,
- *struktuirano opazovanje* uporablja vnaprej izbrane kategorije, s katerimi določimo, kaj moramo opazovati.

Ključne prednosti opazovanja so:

- *Neposrednost* – z njim se izognemo, da nam ljudje dajo zavajajoče informacije, kar se lahko zgodi, ko bi se radi prikazali v ugodni luči, ko jih je nečesa sram ali kot so do spraševalcev sovražno naravnani.

Čeprav je opazovanje uporabno za ustvarjanje bogatih in raznovrstnih podatkov, nanj lahko vpliva:

- *selektivna pozornost* – interesi, izkušnje in pričakovanja opazovalca lahko vplivajo na to, kaj bomo opazovali
- *selektivna interpretacija* – raziskovalec lahko sklepa prenačljeno
- *selektiven spomin* – dalj ko opazovalec čaka, da si bo zapisal, kar je videl, manj bodo zapiski natančni in podrobni
- *učinek »opazovalca«* - da so opazovani lahko napelje posameznike, da spremenijo svoj običajni vzorec vedenja.

Uvod

Če boste hoteli kot člani tima za hitro oceno najti ključne informatorje in sogovornike v zaprtih okoljih, zlasti pa v odprtih okoljih, boste morali pogosto obiskati ta okolja. Z opazovanji med temi obiski lahko dobite informacije za odgovore na ključna vprašanja in njihovo triangulacijo (navzkrižno preverjanje) in triangulacijo kontekstualnih informacij.

Opazovanje pomeni zbiranje podatkov z opazovanjem in poslušanjem o tistem, kar se dogaja v okoljih, ki jih obiskujete. Opazovanja so lahko strukturirana in nestrukturirana. Nestrukturirana opazovanja so odkritja, do katerih pridemo, ko se gibljemo v okolju, kjer iščemo ključne informatorje, ali ko smo na poti, da bomo intervjuvali sogovornika.

Opazovanja so lahko koristna v vseh fazah hitre ocene. V začetku lahko prinesejo dragocene informacije za kartografiranje, ki lahko vključujejo določitev lokacij, kjer se srečuje ciljna skupina in kjer »se zadržujejo« ključni informatorji. Kartografiranje nam pomaga tudi, da dobimo predstavo o razmerju med različnimi člani ciljne skupine in med ciljno skupino in skupnostjo. Kartografiranje nam bo pomagalo, da bomo razlikovali med navadnimi in nenavadnimi dogodki. Opazovanja nam lahko pomagajo tudi, da bomo dobili dostop do ciljne skupine in našli ključne informatorje. Med srednjo in končno fazo hitre ocene, se bo izkazalo, da so opazovanja koristna za ovrednotenje, preverjanje in navzkrižno preverjanje ugotovitev.

Ne smem pozabiti, da v nekaterih okoljih in situacijah opazovanja niso primerna. Ena izmed najpomembnejših omejitev je, da moramo spoštovati zasebni prostor ljudi, ki ni omejen le na dom ali sobo, temveč imajo skupine za zasebne tudi nekatere javne prostore, kot so bifeji ali celo vogal na trgu ali v parku. Na ta področja lahko vstopimo kot opazovalci samo, če nam ljudje to izrecno ali implicitno dovolijo.

V povezavi s to etično omejitvijo opazovanja, moramo poskrbeti tudi za to, da ne bomo ogrozili varnosti in zaščitenosti opazovancev in opazovalcev. Če med opazovanjem, ko zbiramo informacije o uživanju substanc, stopimo na ozemlje skupine nezakonitih priseljencev, jih lahko s tem izpostavimo tveganju zavora in izгона. Na drugi strani pa lahko, če vstopimo v intimni prostor brez privoljenja tistega, ki ga zaseda, ogrozimo svojo varnost (vsiljivca).

Nestrukturirana opazovanja so koristna v zgodnjih fazah procesa hitre ocene, ko zbiramo podatke o ozadju lokalnega področja in vedenja. Pri njih ne smemo izključiti pomembnih značilnosti, pa tudi ne osredotočiti se samo na en vidik. Ta opazovanja lahko nato klasificiramo in po dogodku kodiramo glede na pomembne teme. Nestrukturirana opazovanja so koristna za osvetlitev vedenj, ki se jih na začetku ne zavedajo ne raziskovalec ne udeleženci.

Strukturirana opazovanja se lotimo, ko se v timu odločimo, kateri podatki so najpomembnejši za hitro oceno razmer. Poznamo tri posebne oblike strukturiranih opazovanj:

- širše opazovanje,
- opazovanje ob določenem času in
- nenapovedano opazovanje na licu mesta.

Razširjena opazovanja

Včasih bomo morda hoteli nenehno opazovati določen dogodek ali kraj. Na primer, hoteli bomo spremljati tipe vedenja in interakcij pripadnikov ciljne skupine na lokaciji, kjer se redno

zadržujejo. Nato se bomo odločili, da bomo to lokacijo opazovali več ur, da bi preverili, če in kako se zbiranje na tem mestu spreminja v času, kdo je s kom povezan itn.

Opazovanja ob določenem času

Drug koristen pristop za opazovanje vedenja v določenem časovnem obdobju je sestavljen iz opazovanj ob določenem času. Ta so lahko dobra alternativa za precej zamudno širše opazovanje. Opazovanje ob določenem trenutku pomeni, da vedenje spremljamo nekaj časa v vnaprej določenih intervalih. Opazujete lahko na primer 60 sekund vsakih 10 minut, 10 minut vsake tri ure ali dvakrat na dan en teden.

Nenapovedano opazovanje na licu mesta

Nenapovedano opazovanje na licu mesta pomeni, da v rednih intervalih preverimo, kaj se dogaja na določeni lokaciji. To so po navadi enkratna opazovanja. Raziskovalec navadno pride nenajavljen na določeno lokacijo, preveri dogajanje in odide.

Prikazi (Demonstracije)

Nekatera dejanja in dogodke, ki se zgodijo v določenih okoljih, je zelo težko opazovati, vendar so za hitro oceno ključni. Somalijci žvečijo *kat*, Iranci v zasebnosti sob ali v tujcem nedostopnih okoljih kadijo opij, in edini način, da lahko zberemo podatke o teh dejanjih, dogodkih in vedenjih je, da prosimo ljudi, naj nam to prikažejo v živo.

Prikazi so se izkazali za uspešne pri ugotavljanju morebitnih zdravstvenih tveganj, ki so povezana z injiciranjem droge. V študijah o tveganju okužbe s hepatitisom C, so raziskovalci prosili uživalce drog, ki drogo injicirajo, da bi demonstrirali pripravo »shot«*», da bi ugotovili, kakšna tvegana vedenja, ki bi lahko povzročila okužbo s hepatitisom C, vključuje.*

Prikazi so koristni, saj lahko raziskovalec:

- prosi, naj demonstrator ponovi ali pojasni posamezne faze dejanja, s čimer omogoči, da si lahko postopek podrobno zapišete in se izognete nesporazumom.
- dobi dobro vizualno predstavo postopka; če namreč raziskovalec med opazovanjem ne dobi jasne predstave o določenem vedenju ali dejavnosti, ju bo zelo verjetno prezrl.

Snemanje in analiziranje podatkov opazovanj in upravljanje z njimi

Opazovanja – zlasti strukturirana – se pogosto izvajajo z uporabo *vodnika opazovanja*, v katerem je zapisano, kaj bi morali in česa ne bi smeli opazovati, in /ali *zapisnika* za zapisovanje prisotnosti in pogostosti določenih vedenj. Pri vseh opazovanjih – strukturiranih in nestrukturiranih – uporabljamo terenske zapiske (to je raziskovalčev pisni opis tega, kar je opazil). Končno so lahko koristni zapisi opazovanj *posnetki na traku*, *video posnetki* in *fotografije*, kolikor jih opazovanci sprejmejo.

Ko zapisujemo opazovanja, denimo, v obliki terenskih zapiskov, moramo vključiti naslednje informacije:

- *Okolje* – Kje poteka opazovanje? Kakšna je fizična lega prizorišča? Kateri predmeti so tam?
- *Ljudje* – Kdo je tam? Kakšen tip ljudi so? Zakaj so tam?
- *Dejavnosti* – Kaj se dogaja? Kaj ljudje počnejo, kakšne dejavnosti?
- *Znamenja* – Ali so kakšni »indici«, ki dokazujejo pomen in vedenje?

- *Dejanja* – Kaj ljudje delajo?
- *Dogodki* – Se to redno dogaja? Ali je to poseben dogodek, denimo srečanje ali nesporazum?
- *Čas* – Kakšno je zaporedje dogodkov? Je za to kakšen razlog?
- *Cilji* – Kaj želijo ljudje doseči?
- *Zveze* - Kako se ljudje poznajo med seboj? Je njihov odnos povezan z družabnostjo ali je posloven? Se ta odnos sčasoma spreminja?

Terenski zapiski bi se morali začeti z datumom in časom opazovanja, okoljem, ki ga opazujemo in imenom opazovalca. Terenske zapiske shranjujte v dnevniku, analogno ali digitalno. Ta dnevnik bi moral biti dostopen vsem članom tima za hitro oceno.

Ena izmed pasti opazovanj je, da smo pri opazovanju lahko pristranski. Opazovalec določenega okolja ima vselej selektiven pogled ali vpliva na okolje že s tem, ko je tam. Pristranskost lahko čim bolj omejimo, tako da:

- zapišemo zapiske takoj po opazovanjih. Čim dlje opazovalec čaka, da bo opaženo zapisal, tem manj verjetno je, da bodo zapiski natančni in jasni. Med nenehnim opazovanjem, lahko v beležnice na račune, avtobusne vozovnice, podstavke za pivo in podobno na hitro zabeležite »spominske opomnike«. Če nimate na voljo niti koščka papirja, uporabite svoje telo: hrbtno stran dlani, notranjost podlakti itn.
- Ko zapisujete opaženo, poskušajte biti kolikor se da nepristranski. Izogibajte se barvitim karakterizacijam, interpretacijam in mnenjem.

Na srečanjih tima za hitro oceno se pogovorite o zbranih terenskih zapiskih in jih vnesite v preglednice, se pravi v obrazce, da bi si s tem pomagali sistematično analizirati in zapisovati svoja opažanja. Terenske zapiske vnesite v preglednice opazovanja za ključna vprašanja in v preglednice opazovanja za kontekstualne informacije. Vse preglednice opazovanja za ključna vprašanja imajo isto strukturo in so sestavljene iz dveh stolpcev.

9. 6 TEHNIKE PRESOJE

Tehnike presoje so uporabni instrumenti za ocenjevanje velikosti populacije ali obsega problema. To bo dragocena informacija za načrtovanje in oblikovanje ukrepov in odgovorov, kateri tipi in kakšen obseg intervencij so potrebni. Če delate presoje v okviru določenega časovnega obdobja, so tehnike presojanja uporabne tudi za spremljanje (monitoring) velikosti populacije in obsega problema. To informacijo lahko uporabite, da določite in prilagodite prednostne intervencijske strategije, lahko pa vam pomaga tudi ugotoviti spremembe in trende preselitev, delovanja skupnostnih služb ipd.

Temeljno načelo tehnik presoje je, da za oceno celotnega števila primerov uporabite omejeno število primerov; to lahko naredite na temelju obstoječih podatkov, kot so registracijski podatki uporabnikov služb, ali pa na temelju podatkov, ki ste jih zbrali za to, da bi izvedli presojo, ali pa kombinacija obojega.

Stimson, Fitch in Rhodes so v svoj priročnik za HOPS (Stimson *et al.* 1998) vključili naslednje tehnike presoje:

- iskanje primerov,
- tehnika multiplikatorja,
- tehnika nominiranja,
- tehnika *capture-recapture*.

Tehnike presoje nam razen iskanja primerov – kar dejansko ni nič drugega kot štetje primerov – pomagajo pri postavljanju domnev, tako da kombiniramo (obstoječe) kvantitativne podatke o obsegu določenega pojava.

Pokazalo se je, da so tehnike presoje posebno uporabne pri tem, da dobimo vpogled v to, kako velike so tako imenovane skrite populacije, ker je za te populacije značilno, da ne moremo dobiti njihovega reprezentativnega vzorca. Nasploh so nam dostopni le primeri, ki so bili prijavljeni oziroma registrirani v socialnih ali zdravstvenih službah. Te številke pa pogosto podcenujejo resnično velikost ciljne populacije.

Iskanje primerov

Posledica iskanja primerov je, da lahko grobo ocenimo, kateri posebni posamezniki prevladujejo, so »vidni« v določenem časovnem obdobju v določeni regiji. Pravzaprav ne gre za tehniko presoje. Pomeni preprosto to, da štejemo vidne posameznike v določenem času v določeni regiji. Kakovost podatkov lahko izboljšamo z naštevanjem iz več virov, to je, da štejemo primere uporabnikov dolgotrajne oskrbe v zavodih, zdravstvenih domovih, centrih za socialno delo, nevladnih organizacijah. Ko uporabljamo tehniko iskanja primerov, ne smemo pozabiti, da najprej in zlasti ne bomo mogli pokriti prav vseh sto odstotkov primerov. Ko bomo uporabili naštevanje iz več virov, se moramo prepričati, da ne bomo posameznega primera šteli dvakrat. To je mogoče le tako, da imamo na razpolago posebne osebne indentifikatorje, to je posebne osebne kode, kar seveda pomeni, da tvegate kršitev zaupnosti.

Tehnika multiplikatorja

Tehnika multiplikatorja vključuje to, da morate predpostaviti delež primerov v določeni populaciji, ki je v določenem časovnem obdobju udeležen v določenem dogodku (npr.

overdose, zapor, smrt). To imenujemo tehnika multiplikatorja. Hkrati uporabljate še primerjalno preverjanje (*benchmarking*)³⁰, to je število vseh znanih takih dogodkov.

Na primer, primerjalno merilo, *benchmark*, je lahko skupno število pripadnikov določene populacije, ki uživajo nezakonite substance in so se zdravili ob določenem času zadevnega leta, recimo, da je to 3000 ljudi. *Množitelj* pa je lahko presoja, ki temelji na vzorčni anketi, o deležu populacije, ki uživa nezakonite substance in se je zdravila tistega leta, recimo 20% (ena petina). Če bi te številke uporabili v enačbi primerjalno merilo x množitelj, bi bila ocena skupne velikosti prebivalstva uporabnikov nezakonitih substanc takale: $3000 \times 5 = 15.000$.

Primerjalno merilo nasploh vzamemo iz obstoječih virov podatkov. Seveda morajo biti viri podatkov zanesljivi. Množitelj lahko vzamete bodisi iz obstoječih raziskav ali iz študije, ki jo izvedete posebej za to presojo. Seveda se morate prepričati, da so ti podatki zanesljivi.

Seveda bo presoja zanesljivejša, če bomo uporabili več primerjalnih meril in množiteljev.

Končno lahko uporabimo rezultat, ki ga dobimo tako, da tehniko multiplikatorja uporabimo kot temelj za nadaljnje izračune. Na primer, če je iz kakšne druge študije razvidno, da okoli 13% uživalcev nezakonitih drog vsaj enkrat na leto sodeluje v z drogo povezanim kriminalu, lahko ocenite, da jih je od prej ocenjenih 15.000 uživalcev nezakonitih substanc v z drogo povezani kriminal vključenih 13%, to je okoli 1950 ljudi.

Tehnika nominiranja

Podobno deluje tehnika nominiranja. Sestavljajo jo metode presoje, ki temeljijo na informacijah, ki nam jih o svojih znancih dajo posamezniki v vzorcu. Ljudi v vzorcu, denimo, prosimo, naj povejo, koliko njihovih znancev uživa drogo, in ali so bili ti znanci v določenem časovnem obdobju v stiku s kakšnim centrom za zdravljenje odvisnosti, zdravstvenimi službami oziroma kakšnim drugim organom. Delež uživalcev substanc na zdravljenju, ki jih imenuje vzorčna skupina nato uporabite kot multiplikator (množitelj) – kot je opisano zgoraj – v povezavi s primerjalnim merilom znanih števil obiska v agencijah za zdravljenje odvisnosti od droge, da bi prišli do ocene skupnega števila uživalcev substanc.

Na primer, če bi uživalec substanc v intervjuju navedel, da so bili v preteklih 6 mesecih povprečno trije izmed njegovih ali njenih prijateljev na zdravljenju in je 10 njegovih prijateljev, uživalo drogo, bi bil delež uživalcev droge, ki so obiskovali zdravljenje 30%. Če se ve, da je bilo 3000 ljudi v tem področju na zdravljenju v zadnjih 6 mesecih, bi bilo število uživalcev droge v okolju približno 10.000, saj je 30% celotnega prebivalstva 3000 ljudi.

Tehnika capture-recapture (zajem-ponoven zajem)

Tehnika capture-recapture je najzanesljivejša tehnika presoje in zato tudi zelo uporabljana v empiričnem raziskovanju, med drugim za ugotavljanje velikosti populacije, ki uživa droge.

Vključuje »zajem« naključnega vzorca, ki je na neki način »označen« (denimo z n_1). Pozneje »zajamemo« drug naključno izbran vzorec (n_2) in število označenih ljudi iz prvega opazovanega vzorca (m). Domnevamo, da je razmerje označenih ljudi m glede na ponovno zajet vzorec velikosti n_2 , enako razmerju prvega zajetega vzorca n_1 do celotne populacije. To se izrazi kot $(n_1 / m) \times n_2 = N$ (celotna populacija).

³⁰ Merilo primerjave, referenčna točka; primerjalno preverjanje na podlagi določenih meril. OP.prev., Lidija Šega, Poslovni slovar, CZ.

Vzorec 1

Vzorec 2		Prisotni	Odsotni	
	Prisotni	M		N2
	Odsotni		-	
		n1		N (ocenjeno)

Tabela 6: Tehnika capture - recapture

Na primer, v določenem mestu so raziskovalci presojali celotno število populacije cestnih seksualnih delavk. Najeli so ključne informatorje, ki so med seksualne delavke, s katerimi so prišli v stik v 24 urah, razdelili niz kartončkov; to je bil prvi »zajem« (n1 = 100). S pomočjo teh kartončkov so dobili podatke o lokalnih storitvah in praksah varnega seksa. Sedem dni pozneje so se ključni informatorji vrnili na to lokacijo in med seksualne delavke razdelili nove kartončke; to je bil drugi »zajem« (n2 = 70). Vprašali so jih tudi, ali so že prej dobile kakšen kartonček. Tiste, ki so odgovorile pritrdilno, so si ključni informatorji zapisali; to je bil »ponovno zajet« vzorec (m = 20).

Iz tega so raziskovalci izračunali, da je bilo celotno število seksualnih delavk v območju: $(100 / 20) \times 70 = 350$

Vzorec 1

Vzorec 2		Prisotni	Odsotni	
	Prisotni	20	50	70
	Odsotni		-	
		100		350

Tabela 7: Tehnika capture - recapture

Za učinkovite dvo-vzorčne študije capture-recapture (zajema-ponovnega zajema) je pomembno, da:

- pokrijemo različne zorne kote uživanja substanc (z zdravjem povezani in pravni vidiki, itn);
- vzamemo dva vzorca iz različnih virov;
- upoštevamo zastopanost in homogenost vzorcev v razmerju do presojane populacije;
- upoštevamo, v katero smer lahko pride do pristranskosti, se pravi, če vzorci niso neodvisni, bomo s presojo precenili število resničnega prebivalstva;
- uporabimo omejeno časovno obdobje in geografsko področje;
- ustrezno opredelimo ciljno populacijo v vseh vzorcih (v razmerju do uživanja substanc, starostne lestvice, geografskega področja in časovnega obdobja);
- pretehtamo primernost identifikatorja za posamezno ujemanje;
- izračunamo stopnje: referenčno populacijo je treba določiti dosledno glede na starostno lestvico, geografsko področje in koledarsko leto;
- dobljeno presojo moramo primerjati z drugimi prevladujočimi informacijami.

Pripombe

Tehnike presoje so uporabni instrumenti, vendar jih moramo uporabljati previdno. Če hočemo dobiti zanesljiv izid, moramo ravnati skladno s strogimi pravili. Kadar uporabljamo tehniko multiplikatorja ali tehniko capture-recapture (zajem-ponovni zajem), moramo poskrbeti za to, da :

- se izognemo dvojnemu štetju, kar pomeni, da moramo najti nadzorljiv način zapisovanja osebnih podatkov, ne da bi prekršili zaupnost zbranih informacij, in/ali posegli v zasebnost ciljne skupine.
- sta oba vzorca neodvisna drug od drugega, na primer tako, da primerjamo informacije iz skupnosti zdravstvenih storitev s podatki podpornikov beguncev ali interesnih skupin.
- da je enako verjetno, da je vsakič vzorčen vsak pripadnik populacije. To je težko, vendar lahko naredimo vsaj to, da zmanjšamo morebitno pristranskost, tako da preverimo – denimo, če en vzorec vzamete iz zdravstvene službe – ali določena subpopulacija obiskuje to službo ali se ji izogiba.
- da je populacija med jemanjem vzorca stabilna. To lahko naredimo tako, da omejimo časovno obdobje in geografsko področje.

Ključnega pomena je, da s kolegi, ključnimi informatorji in ljudmi z raziskovalnimi izkušnjami kritično pregledamo morebitne pristranskosti v vzorcih.

Slednjič pa ne pozabimo, da je to, kar smo dobili, približna ocena, to je pokazatelj velikosti neke populacije. To ljudje pogosto pozabijo in prikazujejo ali berejo te številke kot da predstavljajo realno stanje. Zlasti kadar delamo s politično občutljivimi vprašanji, kjer se številke lahko zlorabijo v dvomljive politične namene in to negativno vpliva na ciljno populacijo, moramo biti bodisi zelo skrbni in pazljivo uporabljati tehnike ocene in biti še bolj pazljivi, ko predstavljamo rezultate, bodisi se ne lotevati kvantitativnih presoj. Pri obsegu uživanja substanc med iskalci azila in begunci moramo biti nujno izjemno pazljivi. Če kakor koli dvomimo o kakovosti svojih ocen in če ne moremo zagotoviti, da ne bo informacija, ki smo jo priskrbeli, zlorabljena, bi se morali vzdržati ocene ciljne populacije.

10. RAZISKOVALNE SPRETNOSTI

Povzetek

To poglavje opisuje nekatere praktične spretnosti, ki jih lahko uporabimo pri izdelavi hitre ocene potreb. Te so: postavljanje vprašanj, zapisovanje in upravljanje podatkov. Govori tudi o etičnosti v raziskovanju.

Postavljanje vprašanj

V hitri oceni potreb in storitev bomo potrebovali veliko količino podatkov, ki jih bomo zbirali z vprašanji, ki ji bomo postavili ustno ali pisno. Ker bomo intervjuje in žariščne skupine pogosto izpeljali hitro in v težkih pogojih, pogosto z intervjuvancem, ki ga je težko ponovno srečati, mora raziskovalec postaviti vprašanja, ki dajo zanimive in relevantne podatke. S slabo izraženimi, nepravilno postavljenimi, ali na splošno slabimi vprašanji, ki ne upoštevajo okolja ali sogovornika, bomo dobili podatke slabe kakovosti.

Uporabimo lahko pet glavnih tipov vprašanj:

- vprašanja o dejstvih ali o mnenjih,
- vprašanja, ki pojasnjujejo in ocenjujejo reprezentativnost vzorca,
- hipotetična vprašanja,
- razvrščajoča in primerjalna vprašanja,
- sondiranje in predlaganje.

Vprašanja o dejstvih ali o mnenjih

Najpomembnejši del hitre ocene je zbiranje osnovnih podatkov o ravnanju in dejavnosti ljudi, skupin in organizacij. To so vprašanja *dejstev*.

Vodja dnevnega centra

(V)prašanje: Koliko znaša višina sredstev, ki jih center prejme letno?

(O)dgovor: 65,000 evrov.

Prostitutki:

V: Ali uporabljaš kondome med spolnimi odnosi s strankami?

O: Včasih da, včasih ne.

Raziskovalec se mora zavedati, da so to *vprašanja zaprtega tipa*. To pomeni, da intervjuvanec nima možnost povedati več kot dejstva ali dati le niz omejenih odgovorov (kot, na primer: da, ne, včasih, itd.). To je lahko koristno pri zbiranju osnovnih informacij, na katerih lahko temeljimo nadaljnja vprašanja. Ena izmed možnosti je, da postavimo bolj specifična vprašanja oziroma podvprašanja o dejstvih.

Raziskovalec bi s postavljanjem vprašanj o *mnenjih* lahko raziskoval, *zakaj* kondomov ne uporabi vedno. V nasprotju z vprašanji o dejstvih, so vprašanja o mnenjih *odprtega tipa*. To pomeni, da jih postavimo tako, da sogovornika povabimo, da izrazi mnenje ali motiv za svoje početje, prakso ali politiko.

Prostitutki:

V: Ali uporabljaš kondome med spolnimi odnosi s strankami? ← *vprašanje o dejstvu*

O: Včasih da, včasih ne.

V: Kaj meniš, da vpliva na tvojo odločitev? ← *vprašanje o mnenju*
O: Včasih mi stranke ponujajo več denarja za nezaščiten spolni odnos. Nikoli jih ne uporabljam s stalnimi strankami. Dobro jih poznam, nekatere že vrsto let in ne zdi se mi, da bi imeli katerokoli bolezen.

Razlika v količini informacij, ki jih dobimo z vprašanjem o mnenju, je očitna.

Vprašanja, ki pojasnjujejo in ocenjujejo reprezentativnost vzorca

Pogosto raziskovalec ni popolnoma prepričan, ali je razumel, kar so mu sogovorniki rekli ali opisali. Lahko pa imajo vtis, da je sogovornik izpustil ali pozabil pomembno informacijo. V takih situacijah mora raziskovalec postaviti vprašanja, ki bodo pojasnila predhodna vprašanja. Ta so podobna vprašanjem o mnenjih v tem da spodbujajo sogovornika k nadaljnji razlagi:

V: Kaj meniš, da vpliva na tvojo odločitev? ← *vprašanje mnenja*
O: Včasih mi stranke ponujajo več denarja za nezaščiten spolni odnos. Nikoli jih ne uporabljam s stalnimi strankami. Dobro jih poznam, nekatere že vrsto let in ne zdi se mi, da bi imeli katerokoli bolezen.
V: Zakaj dobiš več denarja za nezaščiten spolni odnos? ← *vprašanje pojasnjevanja #1*
O: Zato, ker stranke pravijo, da bolj uživajo brez kondoma. Predvidevam, da mislijo, da je bolj naravno.
V: Ali obstajajo še drugi razlogi zakaj ne uporabljaš kondomov? ← *vprašanje pojasnjevanja #2*
O: Razen, če sem prej kadila.
V: Razen, če si prej kadila? ← *vprašanje pojasnjevanja #3*
O: Veš, ko si zadet ... ko si kadil droge, tvegaš več kot običajno.

Pomemben aspekt hitre ocene potreb je zbiranje informacij, ki so *reprezentativne*. To pomeni postavljanje vprašanj, ki ugotavljajo, ali so bodisi ravnanje bodisi dejavnosti, ki jih je sogovornik opisal, zgolj njegove tipične osebne izkušnje, ali pa so to tipična ravnanja ali dejavnosti tudi drugih ljudi v njegovem okolju.

V: Razen, če si prej kadila? ← *vprašanje pojasnjevanja #3*
O: Veš, ko si zadet ... ko si kadil droge, tvegaš več kot običajno.
V: Ali to počneš vedno, ko si zadeta? ← *vprašanje reprezentativnosti #1*
V: Kako pogosto se to dogaja? ← *vprašanje reprezentativnosti #2*
V: Ali tudi druge prostitutke uživajo droge, v primeru da, ali počnejo isto? ← *vprašanje reprezentativnosti #3*

Naj opozorimo, da prvo vprašanje reprezentativnosti uporablja isto izrazoslovje kot sogovornica, ki kadi droge. Uporaba ali „zrcaljenje“ sogovornikovega besedišča bo pogosto pripomoglo k izboljšanju odnosa in k temu, da bo sogovornik bolje razumel vprašanja.

Hipotetična vprašanja

Raziskovalci pogosto postavljajo vprašanja, ki niso neposredno povezana s sogovornikovo preteklo izkušnjo. Namesto tega si želijo:

- Vprašati, kako bi se sogovorniki odzvali v posebnih okoliščinah. Raziskovalec lahko postavi vprašanja z uporabo izrazov, kot so: „kaj če“, „če predpostavimo“, in „predstavlja“

si“. Niz teh vprašanj je lahko uporabnih, na primer, ko raziskujemo izvedljivost nekaterih ukrepov ali uvajanja storitev v nekem okolju.

- Opisati, kako bi se odzvali drugi ljudje v določenih okoliščinah. Take opise imenujemo vinjete. So zelo uporabni v začetnih fazah intervjuja ali žariščnih skupin, saj z njimi lahko spodbudimo razpravo. Dodatno jih lahko uporabimo za raziskavo ravnanja ali stališča, ki so sicer kulturno občutljiva ali nespodobna. Taka, hipotetična vprašanja sogovorniku dovolijo da razpravlja o okoliščinah, ne da bi se to nanašalo na njegovo osebno ravnanje.

Razvrščajoča in primerjalna vprašanja

To so vprašanja o dejstvih ali mnenjih, lahko tudi hipotetična vprašanja, ki dovoljujejo raziskovalcu, da lahko ovrednoti pomembnost nečesa ali primerja število različnih stvari.

V: S katerimi ljudmi, v vrstnem redu pomembnosti, naj bi vzpostavili stik, da bi pridobili dostop do tega območja? ← *razvrščajoče vprašanje*

V: Kateri je najcenejši način, za uživanje heroina – kajenje ali vbizgavanje? ← *primerjalno vprašanje*

Sondiranje in predlaganje

Sondiranja so tehnike za spodbujanje sogovornika, da priskrbi več informacij. Obstajajo trije tipi sondiranja:

- *tiho sondiranje* – pri tem raziskovalec dovoli sogovorniku nekaj časa za razmislek o tem, kaj bosta naprej govorila,
- *glasno sondiranje* – pogosto bo intervjuvanec prenehal govoriti, ker bo mislil, da raziskovalca tema več ne zanima. Zato je priporočljivo, da se sogovorniku občasno zahvalimo in mu povemo, da so informacije, ki nam jih je dal, uporabne. Najbolj enostaven način je uporaba spodbudnih glasov (te naj bi bile kulturno ustrezne, ampak lahko vključujejo „hm“ in „a ha“), lahko pa uporabimo pohvalne izraze („da“, „prosim nadaljui“, „to pa je zanimivo“).
- *posebno sondiranje* – ko potrebujemo popolnejše odgovore, lahko postavimo *pojasnjujoča vprašanja*.

V: Kje običajno nabavljaš brizge?

O: V lekarni.

V: (raziskovalec počaka 5 sekund) ← *tiho sondiranje*

O: Je v bližini mojega doma, tako ne traja dolgo, da pridem tja. Lekarnar prodaja tudi folijo.

V: Hm. ← *zvočno sondiranje*

O: Včasih si jo tudi nabavim.

V: Zakaj pa? ← *posebno sondiranje*

O: Ko je na voljo le heroin za kadit.

Med intervjuji bodo trenutki, ko bodo raziskovalci v razgovor hoteli vključiti posebno (novo) temo. To je znano kot *predlaganje* in je koristno, ko se ključne teme ali vprašanje ne razvijejo spontano. Raziskovalci naj bi poskušali in uporabljali predloge zmerno ali v poznejših fazah razprave. Z njimi dajo sogovorniku možnost, da ponovno premisli o svojem mnenju o zadevi ali da spremeni to, kar je nameraval v prvotno povedati.

Zapisovanje podatkov

Hitro ocenjevanje je lahko za raziskovalca zahtevno. Lahko od njega zahteva skrbno zbiranje podatkov o ozadju, da bi vedel, o čem naj se pogovarja, diplomatsko pogajanje o dostopu do lokacij in ljudi in končno, da izpelje raziskovanje v težkih in neobičajnih razmerah. A če raziskovalec nima *učinkovitih zapisov*, kaj se je dogajalo med tem procesom, so ti napori zastoj in vredne informacije se lahko izgubijo. Ta del poglavja daje navodila za to:

- kaj in kdaj zapisovati,
- kako zapisovati.

Raziskovalcem svetujemo naj vedno nosijo s seboj eno ali več beležnic, v katero si zapisujejo. Če je mogoče, naj s seboj nosijo „diktafon“ in ga uporabijo v improviziranih pogovorih z intervjuvanci. Raziskovalcem svetujemo tudi, da si preberejo poglavje „kako upravljati in zapisovati podatke“ v posamezni metodi modula v 9. poglavju. Vendar pa morajo raziskovalci upoštevati etična vprašanja povezana s snemanjem uporabnikov in drugih, ki so vpleteni v stigmatizirane dejavnosti.

Kaj in kdaj zapisovati

Raziskovalci pogosto delajo napako, ko poskušajo zapisati vsako podrobnost pogovora, situacije ali dokumenta. Navadno se to zgodi, ker jih skrbi, da bodo pozabili kaj pomembnega ali so negotovi o tem, kaj je dejansko pomembno. Osredotočiti se morajo na specifične aspekte ali na ključne točke situacije. Kaj naj zapišemo, se lahko spremeni med potekom hitre ocene.

Pred začetkom dela na terenu. Ko delamo z zbirkami podatkov ali dokumentarnimi viri, je naš cilj zmanjšati kompleksnost vira na najmanjšo možno mero, ki pa nam še vseeno omogoči, da lahko sledimo ključnim točkam, trendom ali idejam, ki se v virih nakazujejo. V modul 9.1 o *obstojećih virih podatkov* smo pisali o tem, kako to početi.

Med delom na terenu. Raziskovalci morajo vsaj poskušati in sistematično zapisovati dogajanje in besede, ki so jim priča. Pri tem se bodo morali odločiti, kdaj uporabiti:

- *Dobesedne zapise* – se pravi, skoraj natančen zapis vsega, kar se dogaja v raziskovalni situaciji. Snemalniki so uporabni za hitro snemanje vsega, kar ljudje v pogovoru rečejo. Se pa pri tem sogovorniki lahko počutijo nelagodno in bodo pripovedovali le tisto, kar jim ne bo povzročilo „težav“ pri nadrejenih, zdravnikih, socialnih delavcih, itn. Raziskovalec mora zagotoviti sogovorniku, da so vsi posnetki zaupne narave, in dovoliti sogovorniku, da se namesto pravega imena uporabi psevdonim. Dobesednih zapisov pogosto ni mogoče delati skozi celotno srečanje (celo če imamo dodatnega zapisovalca). Je pa pomembno selektivno natančno zapisovati ključne informacije (lokalne izraze, opise ravnanja) s sogovornikovimi besedami. *Fotografsko opremo* lahko uporabimo, je zelo uporabna za snemanje ozadja dogodkov, ki smo jim priča, je navadno preveč vsiljiva, da bi jo uporabili kot glavno orodje za zbiranje podatkov.
- *Tekoči komentarji* – nemogoče je zapisovati neprekinjeno in dobesedno. Raziskovalec pa lahko povzame ključna ravnanja ali točke (izhodišča). Te naj zapiše takrat, ko se pojavijo.
- *Priložnostni zapisi* – pogosto ključni sogovornik predlaga raziskovalcu, naj si ne zapisuje, ali pa ta nima možnosti za zapisovanje. Če se raziskovalec ne mora zanesti na spomin, je priporočljivo, da se za trenutek opraviči in zapusti kraj pogovora ali opazovanja (kot, na

primer, odhod na stranišče), da si zapiše ključne točke pogovora ali ravnanja akterjev v situaciji.

Uporaben raziskovalni pripomoček je *terenski* ali *raziskovalni dnevnik*, v katerem raziskovalec za posamezni dan sproti povzame ključne ugotovitve, razvoj raziskovanja in misli, ki se mu porodijo. Te informacije so nam v pomoč, ko poskušamo pozneje dešifrirati dvoumne zapiske s terena.

Po končanem terenskem delu. Raziskovalci naj bi vedno takoj po končanem terenskem delu poskušali pregledati in razširiti zapis. Če je mogoče tudi poslušati vse posnete zvočne zapise. Treba je zagotoviti, da vse podrobnosti, ki jih ni bilo mogoče posneti tisti trenutek ali ki smo jih izpustili, naknadno zapišemo. Tako bomo zagotovili, da ne bomo izpustili ali pozabili pomembnih informacij. Če so v raziskovalni akciji sodelovali tudi drugi raziskovalci, je treba primerjati zapise, ki so nastali, ugotoviti, kje so zapiski skladni in kje niso, in kako zapis izboljšati. Če je ta proces treba prestaviti na poznejše obdobje, je lahko koristno, da zapišemo katerokoli podrobnost, za katero menimo, da je pomembna, ali bi jo mogoče pozabili. Temu je treba posveti čas, kolikor se ga da in narediti seznam vsega, o čemer menimo, da je lahko uporabno.

Kako zapisovati

Ni pravilnega ali nepravilnega zapisovanja, a vseeno je treba upoštevati naslednje:

- Zapisati datum in uro, ko smo izvajali raziskovalno akcijo.
- Povzeti ozadje raziskovalne situacije. To je lahko opis kraja, kjer je potekala raziskava, značilnosti sogovornikov in njihove vloge.
- Uporabiti enostavne okrajšave, ki si jih lahko zapomnimo, in tako pospešimo zapisovanje.
- Zapisati vtise ali misli. Če tega ne storimo, lahko naše zaznavanje in sklepi zameglijo dejanska ravnanja ali pogovor.
- Označiti mesta, na katerih so ljudje zapustili ali vstopili v prostor ali na katerih so se zgodile pomembne stvari.
- Pustiti dovolj prostora na vsaki strani. To pride prav za poznejše dodajanje posameznih podrobnosti.
- Ne pisati na robove beležnice. Ta prostor je namenjen poznejšim komentarjem.
- Uporabi naslove in podnaslove, za razmejitev zapisov v manjše enote.

Ko gre za zaupne podatke, podrobnosti, kot so intervjuvančevo ime in naslov, ali ime kraja, kjer, denimo, uživajo drogo in kjer jo nabavljajo, moramo zapisati *ločeno*. Identifikatorje ali šifre lahko uporabimo v zapiskih, zato da vemo, na koga se nanašajo sogovorniki ali lokacije.

Upravljanje z podatki

Dva ključna principa hitre ocene sta *indukcija* in *triangulacija*. Upravljanje z podatki med hitro oceno, bo zato moralo omogočati raziskovalcem (i) hitro iskanje materiala, (ii) pregled ključnih ugotovitev in metod, ki smo jih uporabili za zbiranje podatkov in (iii) omogočiti shranjevanje raznovrstnega raziskovalnega materiala vključujoč video in avdio posnetke, fotografije, zemljevide, sezname, rutinske zbirke podatkov in izrezke časopisnih člankov.

- *Indukcija* je proces sklepanja in postavljanja hipotez skozi *stalno zbiranje* podatkov. V hitri oceni, take sklepe in hipoteze redno pregledujemo zato, da vanje vključimo in sklepe priredimo odstopajočim ali izpodbijajočim primerom.

- *Triangulacija* dopušča da take sklepe in hipoteze potrdimo ali zavrnemo z zbiranjem podatkov in z uporabo številnih različnih metod raziskovanja.

Raziskovalci se morajo torej razmisliti o naslednjem:

- Na začetku naj bi zaupali odgovornost upravljanja podatkov eni ali dvema osebama. To lahko omogoči hitro ustvarjanje sistema shranjevanja podatkov, onemogoči shranjevanje podatkov na napačna mesta, omogoči da pomembne materiale razdelimo članom tima hitre ocene.
- Organizirati sistem shranjevanja, ki odseva strukturo ocene modulov v poglavju 11. Ta naj bi bil razdeljen v poglavja, ki so v povezavi s posameznim modulom ocene. Narediti je treba datoteke, ki se nanašajo na ključna vprašanja, teme, ali ključne sogovornike.
- Uporabiti *povzetkov* z namenom, da raziskovalci hitro preverijo, katera informacija je vključena v datoteko. Ta lahko zajema ključne ugotovitve, metode, ki smo jih uporabili pri zbiranju podatkov, datum, ko smo jih zbirali in podrobnosti o tem, od koga in kje smo jih dobili. Vanje lahko vpišemo tudi povezave do drugih datotek.
- Izdelati *indeks*, da raziskovalci lahko hitro najdejo material, identificirajo pomanjkljivosti v vrsti dosedanjih zbranih podatkov in dajo prioritete področjem za nadaljnjo raziskavo. Indeks naj bi dnevno osveževali.

Ta vrsta sistema shranjevanja podatkov se na prvi pogled lahko zdi kompleksna. Vendar če ga uporabimo *prvi dan* hitre ocene in se ga držimo, je lahko uporabno raziskovalno orodje za intervjuje ali opazovanja.

Kako se etično lotiti raziskave

Kljub temu da priročnik spodbuja raziskovalce, da ustvarjalno in praktično uporabijo raziskovalne metode v različnih situacijah, priročnik ne dopušča raziskovalcem uporabo neetičnih raziskav. Raziskovalcem se bo mogoče zdelo koristno, da preberejo „kodeks ravnanja“:

- *Brez obsojanja* – kljub temu, da je raziskovanje dezinstitutionalizacije globoko moralno vprašanje, raziskovalci ne smejo svojih sogovornikov obsojati, pa naj gre za dejanja uporabnikov ali drugih akterjev ... Morajo spoštovati življenjske izbire, ki so jih izbrali sogovorniki, pa tudi njihovo prepričanje. Ko se srečajo s konfliktom v nekem okolju, ali med ljudmi ali med političnimi skupinami, se raziskovalci morajo izogibati opredelitvi za eno ali drugo stran.
- *Zaupnost* – nobenih zbranih informacij ne smemo posredovati drugim osebam ali agencijam. To moramo povedati vsem sogovornikom. Vse podatke, s katerimi bi koga lahko identificirali ali uporabili proti določeni skupini, moramo hraniti v zavarovanem prostoru, kot je na primer zaklenjena ognjevarna omara.
- *Dovoljenje* – sogovornike moramo vprašati za dovoljenje, da jih vključimo v raziskavo. Vendar zaradi narave hitre ocene to ni vedno izvedljivo. Včasih raziskovalci nimajo priložnosti, da bi pojasnili, kdo so ali kaj počnejo, ali pa jih ključni sogovornik opozori, naj tega ne počno. V takih situacijah mora raziskovalec vseeno poskrbeti za najbolj etični potek raziskave.
- *Povratne informacije* – osebe, ki so se vključile v hitro oceno potreb, bi morale imeti možnost komentiranja ugotovitev. Poleg tega, da je etično, je to zelo uporabno za to, da na koncu preverimo veljavnosti rezultatov in izvedljivost katerikoli predlogov.
- *Posledice* – raziskovalci se morajo vedno zavedati posledic svojih dejanj. Kar se zdi etično v ozkih raziskovalnih pogojih, ima lahko neetične posledice za druge.

Primer:

Med hitro oceno, je raziskovalce zanimal proizvodnji proces „homebake“. To je opiat, katerega uživalci drog lahko izdelujejo na domu. Edina oseba, ki jim je lahko to pokazala je bivši uživalec droge, ki je trenutno na zdravljenju. Raziskovalci so se zavedali, da bi lahko z prošnjo bivšega uživalca droge, da nabavi in pripravi drogo, to osebo postavile v situacijo, v kateri bi jo lahko zamikalo uživanje droge. Na srečo se je ta *etična dilema* rešila, ko se je pokazala možnost prisostvovati izdelavi „homebake“ s strani obstoječih uživalcev droge.

11. Uvod v module ocene

Povzetek

To poglavje vsebuje module ocene, ki jih bomo uporabili pri oceni možnosti dezinstitutionalizacije. Vsak modul vsebuje navodila za oceno ključnih raziskovalnih vprašanj, ki smo jih opisali v četrtem poglavju.

Kaj so moduli ocene?

Imamo sedem modulov ocene. Vsak modul pokriva eno ključno raziskovalno vprašanje hitre ocene (glej Poglavje 4). Moduli ocene so:

- Začetno posvetovanje (11.1)
- Profil države in skupnosti (11.2)
- Ocena konteksta (11.3)
- Ocena potreb po dolgotrajni oskrbi (11.4)
- Ocena stopnje institucionaliziranosti (11.5)
- Ocena možnosti preselitev (11.6)
- Ocena politik in služb (11.7)

Razen začetnega posvetovanja so vsi moduli strukturirani podobno. To raziskovalcu omogoča, da hitro razume, kako module uporabiti. Posamezni moduli pokrivajo naslednja področja:

- namene in cilje ocenjevalnega modula,
- ključna *področja* ocene – na kaj se v modulu osredotočamo,
- glavne *teme*, ki jih modul pokriva – ključna področja in ravni, ki jih obravnava,
- ključna *vprašanja*, na katera odgovarjamo – to so specifična vprašanja,
- osnovne metode in vire podatkov,
- rezultate – kako uporabiti podatke za *akcijski načrt*.

Ključna vprašanja, ki vodijo oceno, smo postavili v okvirje in jih oštevilčili tako, kot si sledijo v matricah na koncu modula. Ko matrice izpolnimo, dobimo ključne ugotovitve ocene, ki nam pomagajo pri izdelavi akcijskega načrta (poglavje 12), ki je glavni rezultat hitre ocene. Akcijski načrt povzema ugotovitve hitre ocene in predvideva ustrezne skupnostne odzive na potrebe dolgotrajne oskrbe.

Kako uporabljamo module ocene?

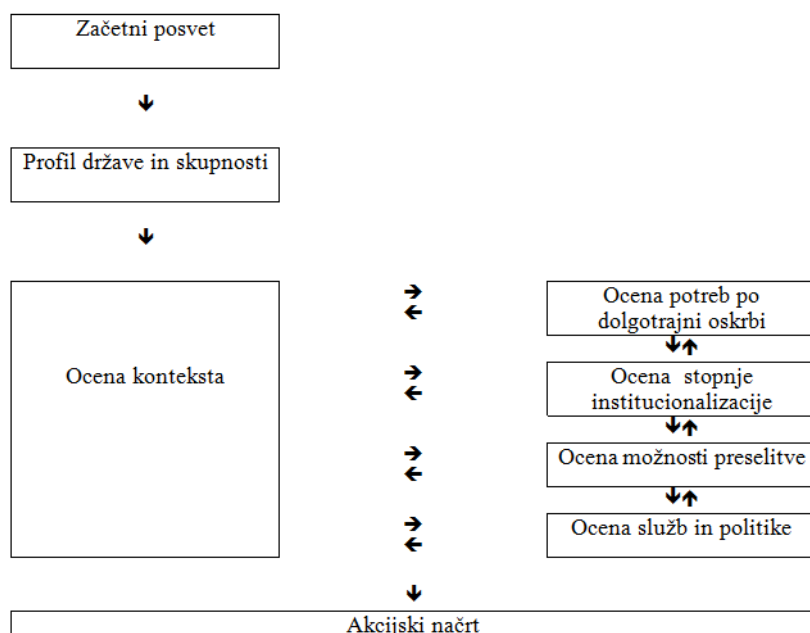
Module ocene uporabljamo *ustvarjalno, kontinuirano* in jih med seboj *kombiniramo*. Različni moduli pokrivajo med seboj *povezana* področja hitre ocene. Četudi bi lahko posamične module ocene uporabili vsakega posebej (npr. kot del ene ali večjih raziskav) je namen hitre ocene, da dobimo *celostno* oceno potreb v skupnosti, ki jo raziskujemo, stopnjo institucionaliziranosti območja in da predlagamo učinkovite skupnostne odgovore na potrebe ljudi.

Moduli ocene so najbolj učinkoviti, ko ugotovitve iz enega modula vplivajo na pristop, ki ga uporabimo, in na vprašanja, ki jih postavimo v drugih moduli. To pomeni, da je najboljša, da vse module delamo hkrati in v paketu ocenjevanja. Glede

na lokalne interese in specifični namen hitre ocene, pa lahko en modul poudarimo bolj kot kakšnega drugega.

Raziskovalni tim se mora spoznati z moduli in se vaditi, kako jih uporabiti, preden se raziskava začne.

Slika 10: Moduli ocene

Ocenjevalne mrežne matrice

Vsak modul končamo s številnimi *ocenjevalnimi mrežnimi matricami*. Vsaka matrica je oštevilčena s številko, ki jo povezuje s *ključnim vprašanjem*, ki vodi oceno. Matrice so narejene tako, da nas vodijo k področjem in vprašanjem, ki jih bomo raziskovali, so pa tudi orodje za poročanje o ugotovitvah. V nekaterih primerih so uporabne tudi za zapisovanje pogovorov na terenu. Nekatere matrice vsebujejo tudi izmišljene ali resnične primere, ki smo jih uporabili za ponazoritev vsebine ocene.

Matrice so primerno označene s kraticami in številkami, zato, da jih lahko, če nam ustreza, poljubno kopiramo in uporabljamo pri raziskovanju, po obiskih na terenu, za analizo obstoječih podatkov in jih potem lahko spet združimo po temah, ki jih obravnavajo.

11.1 ZAČETNO POSVETOVANJE

Namen in cilji

Začetno posvetovanje je hitro posvetovanje, ki ga naredimo pred začetkom hitre ocene. Namen začetnega posvetovanja je, da spodbudimo zagon hitre ocene v lokalnem okolju, oziroma v našem primeru zagon hitre ocene za celo državo, kot ga opisujemo v tem priročniku.

Ključna področja ocene

Ključna področja so:

- Kakšna je (lokalna) situacija glede institucionaliziranosti potreb po dolgotrajni oskrbi?
- Katere podpopulacije in vzorčne enote bi lahko vključili v hitro oceno?
- Kateri metodološke in praktične parametre bomo uporabili pri hitri oceni?
- Kašno sodelovanje s skupnostjo si želimo in kakšno bo učinkovito?

Metode in viri podatkov

Začetno posvetovanje naredimo, preden začnemo s hitro oceno.

Najbolje je, če organiziramo sestanek med raziskovalnim timom, lokalnimi strokovnjaki in ključnimi sogovorniki na področju dolgotrajne oskrbe in dezinstitutionalizacije. Najbolj uporabna metoda za začetno posvetovanje so žariščne skupine. Dodatne metode so zbiranje obstoječih raziskovalnih poročil o dolgotrajni oskrbi in dezinstitutionalizaciji.

Rezultati

Začetno posvetovanje zagotavlja na podlagi lokalnega znanja preliminarne ugotovitve. To je material, ki ga uporabimo za načrtovanje hitre ocene in za razvoj načinov financiranja predlogov in raziskav.

Nameni in cilji

Začetno posvetovanje je kratko posvetovanje, ki ga izvedemo pred začetkom hitre ocene. Zagotovi nam hiter pregled nad lokalno situacijo, ki temelji na znanju in izkušnjah lokalnih strokovnjakov. Ta nam omogoči, da lažje načrtujemo hitro oceno. Začetno posvetovanje pomaga pri načrtovanju predlogov za zagon hitre ocene po metodologiji, ki jo opisujemo v priročniku.

Nameni začetnega posvetovanja:

Začetno posvetovanje organiziramo pred hitro oceno, da bi presodili, kaj naj bi bil fokus in parametri hitre ocene, in da pripravimo predloge za financiranje in potek hitre ocene.

Uspešnosti lokalne hitre ocene je odvisna praktične relevantnosti informacij za razvoj lokalnih odgovorov. Nujno je, da naredimo začetno posvetovanje, zato, da se odločimo, kaj bo fokus in kaj bodo parametri ocene.

Praktična relevantnost hitre ocene za dezinstitutionalizacijo je deloma odvisna tudi od začetnih odločitev o prevalenci in distribuciji institucionaliziranosti in možnostih za preselitve. To nam bo omogočilo, da se osredotočimo res na tiste ljudi, ki potrebujejo največ oskrbe in se bomo izognili »snemanju smetane«.

Vodilna načela posvetovanja

Imamo pet načel, ki so vodilo začetnega posvetovanja. Če upoštevamo načela, je večja možnost, da bo začetno posvetovanje vodilo k hitri oceni, da bomo ohranili detektivsko, naravnano in da bo posvetovanje praktično. Spodaj povzemamo načela.

Načela začetnega posvetovanja:

- obstoječe znanje se razlikuje od mesta do mesta, države do države in skupnosti do skupnosti,
- potrebno je ravnotežje med obstoječim znanjem in novim poizvedovanjem,
- praktične potrebe po hitri oceni se razlikujejo od mesta do mesta, države do države in skupnosti do skupnosti,
- povezovanje in vključevanje skupnosti je ključnega pomena za uspešnost projekta.
- z začetnim posvetovanjem dobimo le začetno presojo stanja.

Prvo načelo je, da so poudarek in rezultati začetnega posvetovanja odvisni od lokalnih razmer, zlasti kar zadeva obseg in naravo obstoječega znanja in izvedenosti glede možnosti preselitev in dezinstitutionalizacije.

Obstoječe znanje o lokalni situaciji:

V državi ali skupnosti, kjer imamo malo znanja o lokalni situaciji, se bomo verjetno najprej odločili za širši pristop, ki nam bo omogočil širši pregled nad situacijo. V državi, kjer imamo že nekaj znanja o lokalni situaciji, se bomo odločili, da damo večji poudarek na nekatere podpopulacije ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, ki so bolj izpostavljeni tveganjem institucionalizacije.

Drugo načelo je, da potrebujemo ravnotežje med obstoječim znanjem in novim poizvedovanjem. Obstoječe znanje nam da začetne kazalnike o tem, kaj naj bi

vklučili v oceno, hkrati pa je izredno pomembno, da ne *izključimo drugih, novih smeri raziskovanja*. Udeležence začetnega posvetovanja – raziskovalce, izvedence za stroko in politiko, spodbudimo, da svoje znanje uporabijo ustvarjalno. Znanje in izkušnje enega strokovnjaka bodo morda nasprotovale ali celo zanikale znanje in izkušnje drugega. Vloga hitre ocene je, da to začetne ideje še naprej poizvedovalno (detektivsko) in induktivno raziskuje (glej poglavje 3). Pomembno je, da raziskujemo tako področja, v katerih se strokovnjaki strinjajo, kot tista, v katerih si niso enotni.

Tretje načelo govori o tem, da se praktične potrebo po hitri oceni razlikujejo od države do države, mesta do mesta ali skupnosti do skupnosti. Tam, kjer imamo znanje o prevalenci in distribuciji stopnje institucionaliziranosti, se bomo osredotočili predvsem na raziskovanje ljudi, ki potrebujejo največ oskrbe (npr. 24 –urno oskrbo). Uspešnost hitre ocene je odvisna od tega, v kolikšni meri bomo prišli do praktičnih ugotovitev, ki bodo izboljšale položaj ljudi, ki potrebujejo najbolj intenzivno oskrbo in najkompleksnejše odgovore.

Primer:

Največja koncentracija raznih socialnovarstvenih zavodov je v severozahodni Sloveniji. Zato bi veljalo narediti bolj podrobno oceno prav za tisto področje. Obenem pa bi veljalo usmeriti pozornost v enega od predelov, kjer zavodov ni.

Četrto načelo govori o tem, da je povezovanje s skupnostjo nujno za uspešnost kakršnegakoli odgovora. Če povabimo ključne zainteresirane, interesne skupne k začetnemu posvetovanju, bo to okrepilo občutek, da se je skupnost odločila za razvoj odgovorov. Ljudje, ki imajo interes za hitro oceno v skupnosti, morajo biti vključeni v odločanje o parametrih hitre ocene in o uveljavljanju ključnih ugotovitev v skupnosti. Sodelovanje skupnosti lahko spodbudimo tudi z vzpostavitvijo posvetovalne skupnostne skupine (SOS). Tako skupino bi morali sestavljati razni akterji s področja, na katerem delamo hitro oceno in na katerem bomo razvijali nove službe.

Peto načelo govori o tem, da dobimo z začetnim posvetovanjem zgolj začetna stališča. Namen je, da zaženemo takojšen pogovor o dezinstitutionalizaciji in se pripravimo na nadaljnje diskusije. Začetne odločitve o tem, kakšno hitro oceno bomo izvedli, ne smejo ovirati dejanskega poteka raziskovanja. Začetna stališča so zgolj smernice za načrtovanje hitre ocene.

Začetno posvetovanje zagotovi zgolj začetna stališča

Začetno posvetovanje ne določi vnaprej žarišča in parametrov hitre ocene. Začetno posvetovanje nam zgolj zagotovi smernice, da lahko začnemo s hitro oceno.

Ključna področja ocene

Da nas bo začetno posvetovanje usmerilo k določitvi žarišča in parametrov hitre ocene, lahko uporabimo štiri ključna vprašanja, ki jih povzemamo spodaj.

Ključna vprašanja, ki nam pomagajo pri načrtovanju začetnega posvetovanja:

- Kakšna je (lokalna) situacija glede institucionaliziranosti potreb po dolgotrajni oskrbi?
- Katere so potencialne podpopulacije in vzorčne enote, ki bi jih vključili v hitro oceno?
- Katere metodološke in praktične parametre bomo uporabili pri hitri oceni ?
- Koliko želimo vključiti skupnost, da bo to najbolj učinkovito?

Ta vprašanja, ki so zgolj vodilo, naj bi zagotovila razpravo in potrebne podatke, da sprejmemo začetne odločitve o tipu hitre ocene, in tam, kjer je potrebno, razviti predloge za financiranje lokalne hitre ocene. V začetnem posvetovanju verjetno ne bomo teh vprašanj neposredno postavili. Uporabimo jih lahko kot vodilo pri sestavljanju dnevnega reda ali pa ko načrtujemo pričakovane rezultate posvetovanja.

Metode in viri podatkov

Začetno posvetovanje izvedemo, preden začnemo s hitro oceno. Informacije, ki jih bomo dobili, so preliminarne narave in nam pomagajo pri tem, da načrtujemo izvedbo in vodenje hitre ocene. Te podatke moramo tudi zapisati ali na kakršenkoli način arhivirati, da jih bomo lahko pozneje ponovno uporabili.

Najbolje je, če začetno posvetovanje organiziramo kot žariščno skupino med HOPS timom, lokalnimi strokovnjaki in ključnimi sogovorniki na področju dolgotrajne oskrbe in dezinstitutionalizacije. Potencialni udeleženci žariščne skupine so lahko predstavniki ministrstva za socialo ali zdravstvo, predstavniki oddelkov za družbene dejavnosti na občinah, zaposleni v zavodih, nevladnih organizacijah, raziskovalci, novinarji, akademiki itd..

Namen začetnega posvetovanja je, da spodbudimo osredotočeno razpravo med udeleženci. Za navodila lahko uporabimo modul, ki govori o žariščnih skupinah (glej poglavje 9.4). Običajno začetno posvetovanje ne traja več kot en do dva dni in navadno vključuje poleg raziskovalnega tima deset do petnajst udeležencev. Posvetovanje navadno moderira vodja projekta in drugi člani raziskovalnega tima.

Začetno posvetovanje pri MEDUZI

Začetno posvetovanje smo pri Meduzi izvedli dvotirno. Na eni strani smo se o zagonu hitre ocene pogovarjali s predstavniki MDDSZ, se z njimi pogovarjali, kako pomembno je, da se na črpanje evropskih sredstev dobro pripravimo in imamo dobro začrtan načrt dezinstitutionalizacije, že preden bomo sredstva začeli črpati.

Na drugi strani organizirali nekaj sestankov oziroma skupščin, kamor smo povabili ljudi zelo različnih profilov; aktiviste, raziskovalce, akademike, zaposlene v NVO in v službah socialnega varstva. Na skupščinah smo predstavili namen mreže MEDUZA in skupaj poskušali načrtovati delo.

Pomemben del začetka dela Meduze je bil »brainstorming« na šoli socialnega dela v Dubrovniku. Na simpoziju o dezinstitutionalizaciji smo namreč imeli celotedensko delavnico o načrtovanju procesa dezinstitutionalizacije v Sloveniji. Tam smo ustvarili

vizijo in osnovne zamisli, kako se lotiti dezitucionalizacije (v nadaljevanju jo predstavljamo).³¹

Začetno posvetovanje v fazi pred raziskovanjem Meduze, je torej vsebovala brainstorming, stike z ministrstvom in z večino akterjev na področju oskrbe ljudi, ki so glavna ciljna skupina hitre ocene. Ustvarili smo tudi delovne skupine za posamezna področja ocene, ki so tudi zastavile osnovne hipoteze in se senzitivizirale za specifična vprašanja – koncepti dezitucionalizacije; zakonodaja; finance, kultura, mediji in aktivizem; zadruga in zaposlovanje; stanovanja; razvoj novih metod.

Kot smo že zapisali, naj bi glavni posvetovalni organ bila skupščina Meduze. Tako je tudi bilo, a si moramo priznati, da skupščine niso zajele zelo širok krog akterjev.

V drugi fazi, torej fazi intenzivnega raziskovanja in končevanja dela, bi morali vzpostaviti nov cikel začetnega posvetovanja. Naročnik je posvetovanje z njim postavil kot pogoj za začetek. V nadaljevanju pa bi morali narediti nekaj korakov v smeri, ki je opisana zgoraj. Težava, ki jo je povzročil zastoj v raziskovanju je ta, da smo veliko že naredili in da začetnega posvetovanja, v ozkem pomenu besede, ne potrebujemo. Bomo pa potrebovali:

- pogled, kaj se je v tem letu spremenilo,
- obnoviti stike z akterji,
- skupaj določiti glavne parametre hitre ocene.

³¹ V Dubrovniku nam je bil v posebno pomoč tudi Lorenzo Toresini, ki je eden izmed direktorjev simpozija in eden izmed italijanskih psihiatrov, ki je začel delati v Trstu z Basaglio in nato nadaljeval z dezitucionalizacijo v drugih italijanskih mestih.

Kako se lotiti dezinstitutionalizacije v Sloveniji

(poročilo delavnice v Dubrovniku³²)

Povzetek

Dezinstitutionalizacija je pomembna tema za Slovenijo že več kot 40 let. Kljub številnim poskusom in eksperimentom procesa nikoli nismo izpeljali načrtno in dosledno. V tem trenutku nacionalni plan socialnega varstva narekuje, da bo Slovenija do leta 2020 zmanjšala institucionalne kapacitete za ljudi z intelektualnimi ovirami in duševnimi stiskami za 2/3. V ta namen naj bi pripravili načrt dezinstitutionalizacije, ki bi predvidel, kako bi proces potekal in kakšni so možni scenariji njegove izvedbe. Simpozij v Dubrovniku o socialnem delu in dezinstitutionalizaciji v letu 2013 je bil prvi korak k načrtovanju dezinstitutionalizacije. Na simpoziju smo pripravili osnutek vizije dezinstitutionalizacije v Sloveniji, orisali metode, ki jih bomo pri tem uporabili, načrtali štiri okvirne scenarije dezinstitutionalizacije in predvideli organizacijo procesa. Prispevek je povzetek pogovorov in diskusije, ki smo jo imeli na simpoziju.

Uvodna opomba

Na Interunivezitetnem centru v Dubrovniku smo v okviru *Šole teorije in prakse socialnega dela*, na rednem simpoziju *Socialno delo in dezinstitutionalizacija* od 9. do 15. Junija med drugim delali na osnovnih idejah projekta dezinstitutionalizacije v Sloveniji. Delavnico na to temo smo se odločili izpeljati, ker smo mesec dni pred delavnico izvedeli, da bo za uresničitev Nacionalnega programa za socialno varstvo do 2020 (Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013 – 2020), ki predvideva preselitve iz zavodov Slovenija iz operativnega programa EU finančne perspektive 2014-2021 črpala namenska sredstva za dezinstitutionalizacijo. To je pomenilo, da bo na voljo financiranje in da obstaja močna zaveza za uresničitev načrta. Zato smo se odločili izrabiti priložnost in čas v Dubrovniku, da k temu prispevamo. Poročilo temelji na štirih srečanjih, ki so trajala uro in pol.

Na začetku smo zastavili, o čem se bomo na seminarju pogovarjali. Načrtovali smo naslednje teme: vizija služb po koncu dezinstitutionalizacije, zemljevid akterjev in hitra ocena potreb (kako jo izvesti). Ena izmed glavnih tem naj bi bila raziskovanje možnih scenarijev – konverzije nasproti substituciji –in pa po glavnih akterjih sprememb: spremenjenih ustanov, koordinatorjev obravnave v skupnosti, nevladnih organizacije ali gibanj (oziroma skupnosti). Nadaljevali naj bi z vprašanji izobraževanja in usposabljanja, ki bi ga potrebovali za vzpostavitev novega sistema, organizacije procesa in novih služb, krmiljenja procesa, odzivanja na potrebe – stanovanje, delo in dejavnost, vključevanje – pa tudi financiranja (stroški, pretok denarja). Načrt je bil precej ambiciozen, uspelo nam ga je izvesti samo polovico.

Možganska nevihta (brainstorming)

Preden smo se lotili strukturiranega pogovora, smo skupaj na glas razmišljali o temah, ki smo jih zastavili. Spodaj je približna obnova tega brainstorminga.

Potrebno je prehodno obdobje. Stanovalci, osebje, ki z njimi dela v ustanovah pa tudi zunaj, potrebujejo usposabljanje in razvijanje spretnosti. Hkrati pa je treba pripraviti tudi skupnost,

³² Delavnice so se udeležili(po abecedi): Ana Pavlovska (Skopje), Andreja Rafaelič, Helen Evans (Belfast), Lorenzo Toresini Trst), Neven Oblaković, Sandra Šlibar, Simona Ratajc in Vito Flaker.

pomembno je načrtovati vstop vanjo in kako bomo v skupnosti ustvarjali dobre odnose. Jasno mora biti, kaj ponujajo nove službe in kaj lahko prispevajo skupnosti. Skupnost moramo že od začetka vključiti v proces; skupnost (in njene voditelje) je treba spodbuditi, da prispevajo k uspehu dezinstitutionalizacije.

Za nove službe naj bi uporabili staro osebje, zaposlili pa bi tudi novo osebje. Premeščanje osebja je težka naloga (v sodelovanju s sindikati morali oblikovati izhodne strategije za osebje, ki ne bi hotelo ali ne bi bilo sposobno delati v novih skupnostnih službah). Plače in pravice iz dela bi morale ostati enake (tudi dodatek na nočno delo in delo ob sobotah in nedeljah) – življenjski standard osebja se ne bi smel zmanjšati na račun procesa dezinstitutionalizacije. Nekaterim strokovnjakom se bo morda težko odpovedati položaju, statusnemu simbolu in prostoru (kamor se lahko pred uporabniki umaknejo). Zato je potrebno opuščanje in zapuščanje pisarn, na drugi strani pa bi morali osebju zagotoviti drugo opremo, npr. avtomobile; pa tudi večjo podporo oblasti (ministrstva in zbornic).

Razlika med institucionalnimi in skupnostnimi delavci ni samo v stilu dela, ampak tudi v stabilnosti karier. Delavci v zavodih navadno mislijo, da imajo službo do konca življenja, medtem ko je včasih za skupnostne delavce to le faza njihove kariere. Delo v skupnostnih službah zahteva drugačno podporo. Supervizija in spremljanje sta pomembni. V totalnih ustanovah imamo namreč varljiv vtis, da je vse na dlani, da lahko vodstvo vse vidi in spremlja, delavci v skupnosti pa so bolj avtonomni in izven vidnega kroga predpostavljenih. Zato morajo biti hkrati samozavestni, zaupati v svoje sposobnosti, morajo pa tudi imeti zaupanje svojih nadrejenih in razviti nove oblike timskega dela, ki bodo vključevale tudi druge službe, uporabnike, pa tudi njihove neformalne pomočnike.

Eden izmed načinov vzpostavljanja novih storitev bi lahko bile zadrage. Ne samo proizvodne in stanovanjske zadrage, ampak tudi zadrage za oskrbo, pa tudi za socialno delo, ki naj bi združevale raziskovalce, študente, praktike in uporabnike. Tudi skupnosti, kot je Camphill, bi lahko bile ena izmed možnosti za oskrbo v skupnosti. »Skupnost« pa lahko pomeni tudi interesne skupnosti. Dobro bi bilo odpraviti birokratske regulativne organizacije, ki niso produktivne.

Vključevanje v navadne šole je proces, ki je komplementaren dezinstitutionalizaciji.

Nujna ukrepa dezinstitutionalizacije bi bila ukinjanje (odpiranje) zaprtih oddelkov in prepoved uporabe prisilnih sredstev. To bi lahko bila med prvimi koraki. Ne le kot simbolično dejanje, ampak bi preselitev stanovalcev iz zaprtih oddelkov tudi dokazala, da je dezinstitutionalizacija možna, hkrati pa bi bilo to temeljna učna izkušnja o tem, kako preseljevati ljudi.

Žepnina, ki jo stanovalci trenutno dobivajo ni zadostna. Ni dovolj za cigarete – kaj šele za nakup drugih dobrin ali celo za pridobitev osebnega premoženja. Stanovalci morajo dobiti pravico do mobilnosti. To pomeni dostop do javnega prevoza in drugih možnosti potovanja in prevoza.

Oskrba na daljavo (telecare) in varovanje na daljavo (telesecurity) – elektronske naprave (GPS, pametne kuhinje, klic v sili, itd.) bi lahko bile pomembno orodje dezinstitutionalizacije oziroma skupnostnih služb. Vzpostavili bi lahko skupnostne telecare centre v soseskah. Elektronske naprave pa ne smejo biti, in tudi niso, nadomestek za človeške odnose; uporabljati jih moramo dialoško, kot pripomoček sporazumevanja, sporočanja in dogovarjanja, ne pa nadzorovanja in objektivizacije.

Če bi bili koordinatorji obravnave v skupnosti glavno gonilo dezinstitutionalizacije, bi jih rabili 100 na 3000 ljudi. Njihova vloga naj bi bila priprava osebnih načrtov za stanovalce in koordiniranje izvajalcev oskrbe – nevladnih organizacij, služb in storitev, ki bi nastale iz preoblikovanih zavodov, pa tudi neformalne oskrbe. Pri tem bi se bilo primerno zavzemati, da sta načrtovanje in izvajanje oskrbe ločena procesa, ki ju izvajata dve osebi.

Kaj storiti s praznimi ustanovami? Morale bi biti na voljo skupnosti za njene potrebe. V zapuščenih objektih bi lahko, na primer, uredili stanovanja. Eno izmed ustanov bi najbrž preoblikovali v muzej norosti. Prazne ustanove bi lahko izkoristili v izobraževalne namene. Je pa problem, ker so precej oddaljene; navadno so zelo daleč od urbanega okolja. Lahko bi jih uporabili za turizem; lahko bi bile rehabilitacijski centri po krizah vseh vrst, ali pa po poškodbah. Prostore bivših ustanov bi lahko uporabljale tudi podporne ali vrstniške skupine za druženje in usposabljanje. Nekatere objekte bi lahko uporabili za oddih (za uporabnike in skrbnike) – za praznike ali počitek. Lahko bi jih uporabili za začasen umik v krizi kakršne koli vrste. V vseh primerih uporabe zavodskih prostorov, v katere bi bili vključeni uporabniki, je pomembno, da gre samo za začasno bivanje (obisk), da sta prostor in dogajanje organizirana na čim bolj civilni način, z gostoljubnim in ustvarjalnim vzdušjem. Na novo uporabljeni prostori zavodov bi bolj kot na zdravstvene in socialne institucije, spominjali na toplice, hotele in rekreacijske centre in bi bili dostopni za vse (širši javnosti).

Pomemben del oskrbe v skupnosti bi bile podporne skupine, vrstniška podpora in osebna asistenca.

V načrt moramo umestiti vprašanje financ, ne samo za čas uvedbe dezinstitutionalizacije ampak tudi dolgoročno; po končani reformi (sredstva, financiranje). Proces bo potreboval veliko mednarodne podpore.

Vizija

Cilj reforme je, da bomo do leta 2021 preselili 2800 ljudi (1400 pa jih bo še vedno v zavodih). To lahko pomeni, da bo zaprtih 2/3 zavodov.³³

Osnovna načela

Brez zapiranja in prisile – novi sistem dolgotrajne oskrbe ljudi, ki so zdaj v omenjenih ustanovah, bi moral povsem odpraviti kakršnekoli oblike zapiranja ali prisile. Ne samo ker jemljejo človeku dostojanstvo in so v korenitem nasprotju z osnovnim etičnim imperativom svobode, ampak tudi ker so nepotrebne, škodljive in onemogočajo resnično strokovno delo.

*Brez snemanja smetane*³⁴ – najprej bi preselili ljudi, ki rabijo več podpore. Preseliti stanovalce, ki imajo največ spretnosti potrebnih za samostojno življenje je sicer na prvi pogled precej logična, a se na dolgi rok izkaže, da neučinkovita in etična sporna – kdo naj odloča o tem, kdo ima pravico živeti v skupnosti?

Idealni izid dezinstitutionalizacije je *samostojno življenje*; ljudje naj bi (s podporo) živeli doma. Stanovanjske skupine in druge majhne enote (do 6 ljudi) bi morale biti namenjene

³³ Shematsko lahko razmišljamo na dva načina: v vseh institucijah bo za 2/3 manj stanovalcev ali pa, da bo 2/3 vseh institucij zaprtih. Realna slika je najbrž nekje na sredini med obema možnostma.

³⁴ »Pobiranje smetane« (skimming) je izraz, ki opisuje pogosto pomanjkljivost procesov dezinstitutionalizacije, ko namreč najprej preselijo stanovalce, ki so bolj sposobni sami skrbeti zase. Posledica je, da v nadaljevanju ostanejo tisti, ki jih osebje ima za »težke primere«.

samo kot vmesna, prehodna struktura za preselitev. Rezultat po osmih letih bi lahko bil 2000 ljudi, ki bi živeli samostojno pri sebi doma in 1000 ljudi, ki bi stanovali v manjših enotah.

Na voljo bi morali biti *krizni centri, enote za predah*: prostori, v katerih bi ljudje dobili nujno podporo.

V vsakem primeru je treba *ustaviti vlaganje* v ustanove, novogradnje ali prenove obstoječih stavb. Prav tako je treba prepovedati nove sprejeme v ustanove. Ker naj bi se ustanove pretvorile (konvertirale), bi to morali predpisati zelo natančno. Bodisi ne bi smelo biti novih sprejemov, celo v dislocirane enote ne, dokler ne bi bile vse institucionalne zmogljivosti ukinjene ali bi morala veljati prepoved sprejemov za institucionalne kapacitete tako za nove stanovalce kot za stare, ki so se iz zavoda preselili (s tem bi se izognili disciplinskemu kroženju stanovalcev nazaj v zavod in iz zavoda).

Treba je spremeniti zakonodajo ali sprejeti nov zakon dolgotrajne oskrbe. Zakonodajo za področje socialnega varstva bi bilo treba spremeniti, da bi omogočala nove načine organiziranja in dela, podobno velja za zakonodajo na področju varstva ljudi z motnjami v duševnem razvoju. Pomembno bi bilo uvesti zakon o zagovorništvu in vlogo zagovorništva razširiti, da ne bo le varovala ljudi ob zapiranju ljudi, ampak da se bo zavzemala za njihove pravice na mnogih družbenih področjih. Morda bi bil potreben poseben, začasni zakon za dezinstitutionalizacijo za prehodni čas sprememb, ki bi lahko odpravil nekatere težave, dokler se sistem ne razvije do točke, v kateri je stabilna zakonodaja možna.

Osnovna vprašanja v procesu dezinstitutionalizacije in preselitve stanovalcev iz ustanov so: kje bodo živeli, kaj bodo delali, kako se bodo vključevali v skupnost in kakšno podporo bodo potrebovali. Pomembno je tudi, kakšna bo organizacija in kakšne metode bomo uporabili.

Kje živeti?

Namestitev bi morala biti čim bolj vsakdanja. Ljudje bi lahko živeli:

- doma, v svojih stanovanjih,
- vrnili bi se domov k družini, sorodnikom,
- pri drugih družinah (rejniških družinah za odrasle ljudi),
- v stanovanjskih skupinah in namestitvenih skupnostih,
- v mestu ali na vasi.

Kaj početi, kako preživljati čas

- zaposlitev: redna, podporna, začasna;
- dejavnosti: šport, vrtnarjenje, kmetovanje, članstvo v različnih klubih in društvih, članstvo v knjižnici, prostovoljno delo;
- delovna rehabilitacija, učenje novih in pozabljenih spretnosti.

Nekateri ljudje (manjšina) bi lahko imeli redne službe. Večina bi verjetno pri redni zaposlitvi potrebovala podporo. S podporo bi večina ljudi, ki trenutno živi v zavodih, lahko prispevala k skupnosti – če ne v pridobitnih ali proizvodnih dejavnostih, pa z raznimi družbenimi in družabnimi dejavnostmi. Te ne bi smele biti specializirane in ločene (samo za ljudi z nalepkami), ampak bi morale biti navadne dejavnosti, dostopne komurkoli v skupnosti.

Bivši stanovalci zavodov bi morali sodelovati v uveljavljenih splošnih dejavnostih in opravljajo dela, ki bi okrepila njihov ugled in podobo v družbi. Morali bi izkoristiti obstoječe,

navadne možnosti – včlaniti se v knjižnico, športna društva, vključiti se v urejanje okolice v skupnosti, v kmetijske dejavnosti (z življenjem na kmetiji, z obiskovanjem, ali kot sodelavci v kmetijskih projektih). Lahko bi bili člani različnih klubov in društev, ki bi jih zanimala. Pri izvajanju teh aktivnosti bi rabili nekaj podpore in učenje potrebnih spretnosti.

Vključevanje v skupnost:

- skupne dejavnosti v skupnosti,
- spoznavanje novih prijateljev, sosedov,
- kako premagovati ovire pri vključevanju, zagovorništvo (profesionalno, laično,kolektivno,občansko, itn.), prevajalci.

Vključevanje v skupnost je najbrž ena izmed najbolj težkih nalog dezinstitutionalizacije. Ljudje, ki so bili dolgo časa ločeni od skupnosti in so živeli v razmerah,ki človeka stigmatizirajo, bodo najbrž imeli nekaj težav pri povezovanju z drugimi. Kje biti in kaj delati, se da urediti, če je vsaj nekaj sredstev na razpolago. Vključevanje pa ni stvar, ki jo lahko priskrbimo, je organski proces. Priložnosti za povezovanje z drugimi je vseeno mogoče ustvariti. Najboljše priložnosti, da navežeš stik in spoznaš ljudi so, da skupaj z njimi nekaj delaš, da se vključuješ v sosedске in skupnostne dejavnosti.

Ugotoviti je treba, kje so ovire, ki izhajajo iz stigmatizacije in posebnih družbenih vlog (bivših) stanovalcev, in najti načine, kako jih na različnih nivojih premagovati. Zagovorništvo (profesionalno, laično, kolektivno, občansko itn.) je ena izmed glavnih storitev, ki zagotavlja takšno podporo.

Kakšno podporo in pomoč bi rabili:

- na vseh področjih življenja,
- elektronska, tehnična podpora,
- pomoč in podpora doma in pri gospodinjstvu,
- spremstvo,
- opora,
- prevoz,
- v institucijah.

Stanovalci,ki se vračajo v skupnost,potrebujejo podporo na vseh področjih življenja: da dobijo in vzdržujejo stanovanje, pri vsakdanjih dejavnostih, delu, potrebujejo tudi finančno podporo – da začnejo novo življenje, pa tudi da ga obdržijo, podporo potrebujejo pri vsakdanjih rutinah, pri kakovostnem preživljanju prostega časa, pri raznih opravkih, potrebujejo podporo in spremstvo na izletih in pri povezovanju z ljudmi, v izmenjavah z drugimi in pri premagovanju stigme, pri opravkih z raznimi službami, da postanejo samostojni, neodvisni, pa tudi da pripadajo življenju ali delu skupin, v katere bi se vključili. Podpora mora biti zanesljiva, pa ne vsiljiva, mentorske vrste. Podporo bodo potrebovali že v zavodih, pa tudi ko bodo šli ven. Elektronska sredstva podpore lahko dajo več neodvisnosti, pa tudi stalnost (kontinuiteto) podpore (za malo denarja). V času, ko so ljudje še vedno v zavodih, je podpora potrebna pri oblikovanju novih odnosov in pripravi na odhod iz institucije.

Metode

- osebni načrti in paketi,
- mentorstvo,

- skupno odločanje,
- vrstniška podpora, skupinsko delo,
- zagovorništvo,
- perspektiva moči,
- krepitev moči,
- trening socialnih in življenjskih spretnosti,
- analiza tveganja,
- krizni timi in okrevanje,
- terensko delo,
- aktiviranje, okrepitev in razvoj skupnosti.

Osebnostno načrtovanje oskrbe bi moralo biti hrbtenica in temelj preseljevanja in dela v skupnosti. To (in tudi druge storitve in posege) bi bilo potrebno izvajati na nevsiljiv, mentorski način – s partnerskim sodelovanjem. Na način, ki dopušča uporabnikom, da izrazijo svoje želje, da razvijejo spretnost izražanja svojih potreb in iskanja odgovorov nanje.

Formalno in neformalno skrbništvo je treba nadomestiti s skupnim odločanjem – ki bo omogočalo tudi uporabnikom z najmanj zmožnostmi, da vplivajo na odločitve, ki se tičejo njihovih življenj in pri tem tudi dobijo podporo.

Zagovorništvo naj bi bilo prevladujoč način dela in vodilo služb, ki naj bi nastale – na voljo uporabnikom že med bivanjem v ustanovah, pa tudi zunaj, ko se bodo spopadali s krivicami.

Krepitev moči bi morala biti glavna operacija, perspektiva moči, pa glavni pogled na ljudi. Pomembna naloga je usposabljanje ljudi v raznolikih socialnih in življenjskih spretnostih. Tako jim bomo omogočili, da delajo stvari, ki jih v zavodu niso mogli ali smeli.

Eden od glavnih problemov pri odpiranju in spreminjanju ustanov v skupnostne službe je ravnanje s tveganjem. Morali bi spodbujati prevzemanje tveganja. Grožnje in nevarnosti, ki jih prinaša novo in bolj svobodno življenje, pa bi morali obvladovati s pomočjo analize tveganja, postopkom in metodo, ki lahko uravnoteži škodo s koristmi in omogoči kakršnekoli dejavnosti z najmanjšo mero sprejemljivega tveganja. Krize je treba obravnavati celostno, s pomočjo kriznih timov in podpore.

Odločitve bi morali sprejemati na podlagi analize tveganja, metode, s katero lahko ocenimo tveganje, preden se podamo v tvegano ravnanje. Za zmanjševanje tveganja so lahko uporabne tudi elektronske naprave in tudi druge metode, kot so npr. kartografiranje gibanja (Deligny: metoda razumevanja avtističnih otrok) in izdelava osebnih zemljevidov, ki bi jih lahko uporabili za boljše razumevanje in napovedi ravnanja ljudi, ki se ne morejo besedno izraziti.

Službe naj bi temeljile na terenskem delu – da dosežejo ljudi tam, kjer so. Službe naj ne bi krepile zgolj bivših stanovalcev, ampak tudi aktivirale, krepile in razvijale skupnost.

Hitra ocena potreb in storitev (HOPS) je metoda, ki bi jo lahko uporabili tudi za oceno potreb skupnosti, pa tudi da bi spodbudili skupnost, da aktivira svoje člane za delovanje – za svoje dobro, pa tudi za dobro ljudi, ki se bodo v skupnost vrnili.

Organizacija

- koordinirana oskrba,
- koordinatorji,

- regionalni timi,
- decentralizirane službe,
- center za dezinstitutionalizacijo in svet strokovnjakov (think tank),
- stanovanjske zadruga,
- zdravstvene službe,
- premagovanje ovir v skupnosti in skupaj s skupnostjo.

Temelj osnovne organizacije služb in storitev naj bi bili osebni paketi storitev – oskrba posameznega uporabnika. Koordinirana oskrba (organizacija oskrbe) naj bi bil temeljni kamen sistema. Zato bomo potrebovali nove ešalone dobro plačanih in podprtih koordinatorjev oskrbe. Ti bi se lahko združili v regijske time, ki bi pokrivali določeno regijo in se v tinskem delu vzajemno podpirali.

Sedanji zavodi naj bi svoje storitve razpršili kapilarno. Na voljo naj bi bile številne storitve – pomoč na domu, osebna asistenca, klubi, podporna stanovanja, nekaj stanovanjskih skupin, mobilne službe, elektronski podporni centri, krizni centri, začasne namestitve, delavnice, skupine za vzajemno pomoč, vrstniška podpora, itd.

Osebnostne storitve naj bi koordinirali koordinatorji, razpršene ustanove pa bi lahko koordinirale dejavnosti na ravni regije. Na državni ravni bi morala posebna agencija ali center za dezinstitutionalizacijo ali za posebno dolgotrajno oskrbo koordinirati kulturne, izobraževalne, raziskovalne dejavnosti in krmiliti proces dezinstitutionalizacije, pa tudi spremljati storitve in razvoj procesa dezinstitutionalizacije. Zlasti v začetnih fazah, pa tudi v nadaljevanju, bi bil potreben poseben svet strokovnjakov, ki bi dajal splošne usmeritve in ocenjeval napredek in delovanje služb.

Za potrebna stanovanja bi lahko poskrbela neprofitna stanovanjska združenja ali zadruga. Morali bi zagotoviti sodelovanje z drugimi službami, še posebej s psihiatričnimi službami, ki naj bi zagotavljale podporo v krizah, sodelovale pri mobilnih in drugih multidisciplinarnih timih. Omogočiti bo treba dostop do osnovnih zdravstvenih storitev.

Logika razvoja storitev, bi morala (če je le mogoče) slediti načelu uporabnosti za celotno skupnost. Nove storitve naj koristijo vsem članom skupnosti, ne samo bivšim stanovalcem. Npr. stanovanjske zadruga bi lahko zagotavljale stanovanja tudi mladim, proizvodne zadruga ali socialna podjetja bi morala nuditi zaposlitev vsem nezaposlenim, posebno v ruralnih območjih bi prevoz, namenjen uporabnikom, lahko uporabljali tudi otroci in stari ljudje iz iste vasi. Spodbujati bi morali skupne dejavnosti in iskati načine kako ustvarjati skupno dobro.

Akterji

Na tem področju lahko prepoznamo več skupin akterjev: uporabnike in njihove sorodnike, obstoječe ustanove in nevladne organizacije, javne skupnostne službe, različne skupine osebja, in druge pomembne akterje v socialnem varstvu na državni ravni.

Najbolj bodo z reformo pridobili *uporabniki*. Trenutno v Sloveniji ni dosti organiziranih skupin uporabnikov (Mostovi in nekaj društev na področju oviranosti). Te skupine bi lahko bile pomemben akter, a ljudje, ki živijo v zavodih, niso njihovi člani. Potruditi bi se morali, da se vključijo tudi oni.

Stanovalce zavodov bi lahko delili na tiste, ki so dovolj glasni, ki se lahko izrazijo, (nekateri so prilagojeni institucionalnemu okolju, drugi pa pozornost izzovejo) in na tiste, ki se nočejo

ali ne morejo izraziti. Poleg teh dveh skupin pa je tudi tiha večina stanovalcev, med njimi veliko takih, ki jim pravimo "pozabljeni". Nujno je, da uporabnikom damo moč delovanja.

Sorodniki so drugi, ki bodo z reformo pridobili. Vidimo jih lahko kot posredne uporabnike storitev in hkrati kot tiste, ki uporabnikom zagotavljajo podporo in pomoč. Nekateri so povezani v društvih (Humana). Sorodniki institucionaliziranih ljudi po navadi niso zelo aktivni člani takih organizacij.³⁵ Sorodnike bi lahko razdelili na tiste, ki so zainteresirani, in na tiste, ki niso. Lahko pa predpostavljamo, da bodo med njimi tudi nekateri, ki bodo nasprotovali dezinstitutionalizaciji. V glavnem sorodniki stanovalcev na začetku vidijo dezinstitutionalizacijo kot grožnjo za njihovo blaginjo. Ko spoznajo, da to ne pomeni, da se bodo sorodniki – stanovalci zavodov vrnili k njim domov in jim bili v breme, da bi vsa skrb za človeka (spet) padla na njihova ramena in da se z dezinstitutionalizacijo v skupnosti veliko stvari olajša in izboljša (npr. možnost obiskov), sprejmejo idejo in jim postane všeč.

Pomembni akterji so tudi politiki, na državni in na lokalni ravni. Procesu morajo zagotoviti izdatno podporo. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, je glavni politični in upravni organ odgovoren za proces. Delne pristojnosti imajo tudi druga ministrstva, Ministrstvo za zdravje, ministrstvo za izobraževanje in Ministrstvo za okolje, ki je odgovorno za stanovanja.

Zavodi

Spreminjale se bodo tri vrste zavodov: posebni socialnovarstveni zavodi, centri za usposabljanje, delo in varstvo in varstveno delovni centri. V prvih živijo ljudje z mešanico nalepk (težave v duševnem zdravju in pri učenju) v drugih dveh pa so samo ljudje s težavami pri učenju (intelektualnimi ovirami).

V Sloveniji je 8 posebnih socialno varstvenih zavodov (6+2 enoti kombiniranih zavodov) z 2.271 stanovalci, 4 centri za usposabljanje, delo in varstvo s 1.403 stanovalci (958 odraslih), 18 varstveno-delovnih centrov – s 734 stanovalci. Eden izmed njih je velik (237 stanovalcev), nekaj jih je večjih, nekateri pa delujejo zgolj kot dnevni centri. Kot celota imajo 2617 dnevnih obiskovalcev (od tega jih 2143 živi doma, drugi pa v namestitvenih kapacitetah (stanovanjskih skupinah in zavodih), ki jih vodijo centri ali nevladne organizacije.

Večina zavodov ima nekaj izkušenj s predlaganimi spremembami, npr. kako vzpostaviti dislocirane enote v skupnosti, v glavnem pa še vedno delujejo na institucionalni način.

Obstajajo tudi nevladne organizacije, ki delujejo na področju duševnega zdravja (Altra, Šent, Ozara, Vezi, Novi Paradoks), Mostovi, ki je društvo uporabnikov, pa tudi društva sorodnikov (npr. Humana). Na področju intelektualne oviranosti sta dve glavni organizaciji (Sožitje, Sonček) prva je zelo velika in razvejana, druga pa je specializirana za ljudi z cerebralno paralizo. Obstaja tudi več društev telesno in senzorno oviranih, ki bi lahko sodelovala v procesu, saj je tudi nekaj stanovalcev fizično oviranih, njihova značilnost je, da so profilirana in imajo večjo pogajalsko moč od drugih.

³⁵ To drži za uporabnike s težavami v duševnem zdravju in njihove sorodnike. Na drugi strani na pa so sorodniki zelo aktivni in dobro organizirani na področju učnih težav (intelektualne oviranosti ali duševne manj razvitosti). Zveza Sožitje združuje uporabnike, sorodnike in strokovnjake. Je zveza društev z dolgoletno zgodovinsko prevlado stroke, zadnje čase pa se bolj aktivno vključujejo tudi sorodniki.

Večina nevladnih organizacij organizira dnevne centre, stanovanjske skupine in druge storitve. Nevladne organizacije na področju duševnega zdravja, so se sprva ustanovljale kot alternativa institucijam, sčasoma pa so postale le njihov dodatek.

Splošne nevladne organizacije, kot so mladinski klubi, Rdeči riž, Karitas, produkcijske delavnice (PUM) in druge, so lahko pomembni akterji v procesu.

Javne službe

Centri za socialno delo so glavne socialne službe v Sloveniji. Niso del državne uprave, pač pa neodvisne strokovne ustanove, ki pa poleg številnih storitev izvajajo tudi naloge, ki jim jih nalagajo razni zakoni (npr. zaščita otrok, skrbništvo, postpenalna pomoč). Pravzaprav so se v zadnjih treh desetletjih takšne naloge kopičile, kar je deloma spremenilo značaj centrov – postajajo čedalje bolj administrativne, birokratske ustanove. Šele pred kratkim, od leta 2009, so začeli zaposlovati koordinatorje obravnave v skupnosti na področju duševnega zdravja. To je bil pomemben dogodek – tako za centre kot za razvoj skupnostne oskrbe..

Obstajajo centri za pomoč na domu – bodisi kot neodvisni javni zavodi, pri domovih za stare ali pa pri centrih za socialno delo. Večinoma so namenjeni starim ljudem, redkeje pa tistim z nalepko duševnega zdravja ali manjše razvitosti.

Domovi za stare niso v skupini zavodov, ki naj bi se v tem procesu (dezinstitutizacije) spremenili. Imajo pa veliko značilnosti totalnih ustanov, v nekaterih (predvsem tistih v oddaljenih krajih) živijo tudi ljudje, ki so ciljna skupina tega procesa (s težavami v duševnem zdravju in razvoju). Obstaja pa tudi nevarnost transinstitutizacije (da bi stanovalce posebnih zavodov preselili v domove za stare).

Zavodi za zaposlovanje so še ena služba, ki deluje v skupnosti (ti so tudi čedalje bolj centri socialne administracije). Imajo pa sredstva (a jih ne uporabljajo produktivno), ki bi lahko pripomogla pri vključevanju bivših stanovalcev v skupnost in v delo.

Centri za rehabilitacijo so večinoma zdravstvene ustanove, namenjene okrevanju po kapi ali po poškodbi, sprejmejo pa tudi ljudi s težavami v duševnem zdravju.

Psihiatrične bolnišnice v Sloveniji so se modernizirale do te stopnje, da nimajo dolgotrajnih sprejemov. To se je zgodilo na račun socialnovarstvenih zavodov. Zares so še vedno bolnišnice in so šele pred kratkim začele razvijati skupnostno psihiatrijo. Psihiatri delajo tudi v socialnovarstvenih zavodih, pomembni pa so tudi pri usmerjanju uporabnikov v institucionalno oskrbo.

V Sloveniji je šest, zemljepisno neenakomerno porazdeljenih psihiatričnih bolnišnic, s približno 1200 posteljami. Vanje nameščajo tudi stanovalce socialnovarstvenih zavodov, ko preživljajo krize.

V zdravstvenih domovih so zaposleni psihiatri in patronažne sestre, ki so med drugim na voljo tudi ljudem z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju.

Osebj

Proces dezinstitutizacije se bo tako ali drugače dotaknil raznih skupin strokovnjakov in laičnih pomočnikov:

koordinatorjev oskrbe v skupnosti,
zastopnikov oz. zagovornikov,
socialnih delavcev na centrih za socialno delo,
psihiatrov povezanih z zavodi,
psihiatrov, ki sodelujejo s koordinatorji,
socialnih oskrbovalk,
referentov za družbene dejavnosti na občinah
prostovoljcev,
študentov,
aktivistov,
zdravstvenih delavcev,
osebja v zavodih.

Vsak izmed teh ima svojo strokovno ideologijo, stališča in način dela, ki je nastal kot posledica določenega položaja v sistemu, pa tudi njihovega specifičnega znanja in spretnosti.

Drugi akterji (državna raven)

Na državni ravni obstajajo pomembni akterji, ki lahko prispevajo k oblikovanju sistema. *Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti* je glavni politični in upravni organ na tem področju. Obstajajo tudi državna združenja, ki imajo funkcijo nadzora in regulacije nad strokovnim ravnanjem in delovanjem služb. To so *Socialna zbornica*, *Skupnost socialnih zavodov*, *Skupnost centrov za socialno delo*, *Skupnost varstveno-delovnih centrov*.

Fakulteta za socialno delo je bila desetletja (edini) vir izobraževanja socialnih delavcev, pa tudi razvoja stroke, npr. akcijskega raziskovanja in inovacij, in je bila pomemben akter na polju dezinstitutionalizacije. *Inštitut za socialno varstvo* je vladni organ, pa tudi raziskovalna ustanova, ki zagotavlja zbiranje podatkov, analizo in raziskovanje na tem področju.

Prav tako pomemben dejavnik in nosilec deleža v procesu bodo *lokalne skupnosti*. Nasloviti bi morali tudi *sindikate* zaradi sprememb pri menjavi delovnih mest osebja. Obstajajo tudi zbornice raznih strokovnih skupin (medicinske sestre, delovni terapevti, fizioterapevti), ki delujejo v zavodih, ki bodo tarča procesa dezinstitutionalizacije.³⁶

Scenariji sprememb

Konverzija nasproti substituciji

Govorimo lahko o dveh glavnih možnih scenarijih oz. potekih dezinstitutionalizacije: o pretvorbi oz. *konverziji* obstoječih ustanov jin o nadomeščanju oz. *substituciji* obstoječih zavodov z novimi službami v skupnosti.

Ko spreminjamo sistem socialnega varstva, pri dezinstitutionalizaciji oziroma premiku varstva in oskrbe iz zavodov v skupnost, gre za dinamiko spreminjanja obstoječih ustanov, da bi bolje odgovarjale potrebam uporabnikov in ustvarjanjem novih. Gre za dinamiko obstoja in dostopa do storitev in za dinamiko *ohranjanja virov*, *popravljanja* možnosti dostopa do njih in *ustvarjanja novih* in *preoblikovanja* služb in storitev. Procesi ohranjanja, popravljanja, inovacij in preoblikovanja so krožno in tudi prečno povezani.

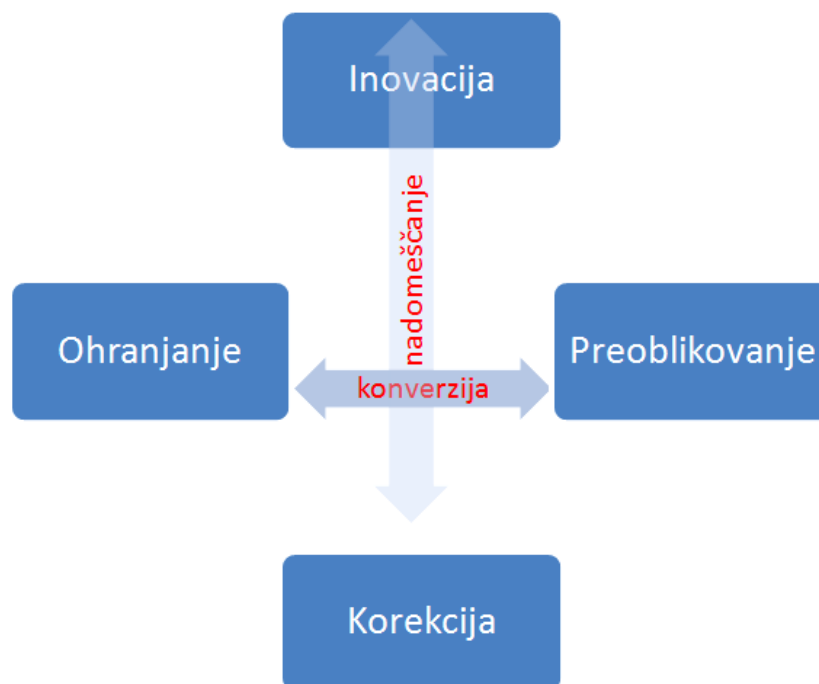
³⁶N. B. ne obstaja pa zbornica socialnih delavcev.

V modelu dezinstitutionalizacije, ki temelji na konverziji, spreobrnemo, konvertiramo obstoječe ustanove, pri tem ohranimo obstoječe vire in jih drugače uporabimo – premoženje, kadrovske vire kot tudi vire, ki institucionalni sistem napajajo, ohranimo, a jih plasiramo v skupnost.

Pri substituciji ukinjamo totalne ustanove, ali jih popravimo (da niso več totalne, da so manjše – npr. psihiatrični oddelki splošnih bolnišnic), hkrati pa vzpostavljamo nove službe v skupnosti, ki na drugačen način odgovorijo na iste potrebe prebivalstva.

Prvi način ima prednost prav v ohranjanju virov, a tudi v doslednejši izpeljavi procesa dezinstitutionalizacije, prednost drugega pa je v lažjem premagovanju odporov sprememb na ravni izvajalskih organizacij, vendar dopušča večjo možnost transinstitutionalizacije, ponovnega porajanja institucionalnih odgovorov v novem sistemu (še zlasti na ravni profesionalnih ideologij in odnosa do uporabnikov), saj gre za bolj tehnično spremembo, manj pa za globoko transformacijo. Prvi je značilen za procese dezinstitutionalizacije od spodaj navzgor (Basaglia v Italiji), drugi pa za procese od zgoraj navzdol (npr. v Veliki Britaniji).

Slika 11: Konverzija in substitucija

Ne pričakujemo, da bomo v Sloveniji sledili enemu čistemu model. Najbrž bomo v uporabili oba in to mešano. To velja tudi za spodaj zapisane možne scenarije. Na te moramo gledati kot na abstraktne sheme, hevristična orodja za razmišljanje o procesu dezinstitutionalizacije.

Koordinatorji

Hipotetično si lahko predstavljamo proces dezinstitutionalizacije, ki bi temeljil na delu koordinatorjev obravnave v skupnosti. Ideja je precej preprosta. Koordinatorji pripravijo osebne načrte ali natančnejše, načrte preselitve, za vse stanovalce in jih nato izvedejo. Koordinatorji bi lahko imeli na razpolago sredstva za uresničevanje načrta ali pa bi uporabniki

dobili denar neposredno, na podlagi osebnega načrta in osebnega paketa storitev. Iz teh sredstev bi plačevali (kupovali) potrebne storitve, osnovna organizacijska enota sistema storitev pa bi bili osebni paketi. Koordinatorji bi lahko delovali v področnih (regijskih) timih, se med seboj podpirali in skupaj sestavili storitve, ki bi ustrezale skupini uporabnikov, ki so v svojih osebnih načrtih izrazili podobne želje, cilje.

Po oceni 30 uporabnikov na enega koordinatorja, bi rabili 100 novih koordinatorjev (zaposlenih na centrih za socialno delo ali drugje).

Konverzija zavodov

Če bi se odločili za ta scenarij dezinstitutionalizacije, bi bilo najbrž najboljšo začeti z eno ustanovo, tako ustvariti ozračje sprememb, potem pa postopoma, z zgledom in s skupnimi dejavnostmi, graditi zavezništvo z drugimi ustanovami in akterji. Proces bi bil podoben tistemu, ki se je pred desetimi leti zgodil v Hrastovcu – demokratizacija odnosov in spremembe dela v zavodu, preseljevanje stanovalcev (najprej v stanovanjske skupine), obenem pa usposabljanje osebja za delo v skupnosti.

Organizacijo bi morali preoblikovati iz hierarhične v horizontalno, ki bi temeljila na območju, ki bi ga enota v skupnosti pokrivala (ne pa na osnovi diagnoze ali intenzivnosti težav). Delo bi temeljilo na osebnih in preselitvenih načrtih. Ključni delavci bi lahko izvajali te načrte in nastopali kot zagovorniki posameznih stanovalcev.

Struktura osebja bi se morala spremeniti iz pretežno zdravstvenega v socialno. Potrebovali bi novo osebje in (pre)usposabljanje že zaposlenih. Osebe, ki bi ga morali obdržati in dodatno usposobiti so najverjetneje socialni delavci, delovni terapevti, pedagogi, fizioterapevti. Ti bodo predvidoma – pomembni bodo pri uresničevanju institucionalnih sprememb.

Vprašanje pri tem modelu je, kako zastaviti dinamiko zapiranja oz. ukinjanja ustanov. Lahko bi si predstavljali, da bo polovica obstoječih ustanov do konca predvidenega obdobja (do leta 2021) popolnoma zaprtih, polovica pa jih bo še vedno odprtih, a z manjšim številom stanovalcev (popolnoma se bodo zaprle v naslednjih letih).

Logično bi bilo, da najprej zapremo največje zavode, na koncu pa najmanjše. Logično bi bilo tudi začeti z tistimi, ki že imajo izkušnje večjih sprememb, torej s tistimi ki so pripravljeni na spremembo. A to bi lahko pripeljalo do podobnega procesa, kot pri preseljevanju stanovalcev – *snemanja smetane*.

V vsakem primeru bi morali ustaviti investiranje v zavode, gradnjo novih ali obnavljanje obstoječih. Prav tako bi morali prepovedati sprejem novih ljudi v zavode. Ker se bodo zavodi spreminjali, bomo morali to uravnavati z zelo natančnimi pravili. Prepovedati bi morali nove sprejeme, tudi v skupnostne službe, dokler še obstajajo institucionalne kapacitete, ali pa ustaviti sprejeme v zavodske kapacitete tako novih stanovalcev, kot tudi starih, ki so se že preselili v skupnost (da se izognemo disciplinskemu kroženju stanovalcev v krogu ene socialnovarstvene organizacije).

Med opisanimi spremembami bi se morala spremeniti zakonodaja oziroma bi morali uvesti zakon o dolgotrajni oskrbi. Zakonodaja na področju socialnega varstva bi se morala spremeniti tako, da bi omogočala nove načine organiziranja in dela. Spremeniti bi bila treba tudi zakonodajo na področju intelektualno oviranih. Ponovno bi morali razmisliti o uvedbi zakona o zagovorništvu, in o vlogi zagovornikov. Zagovorništvo bi morali razširiti, da ne bi

delovalo le kot varovalka pri zapiranju ljudi, ampak tudi kot zagovorništvo pravic na vseh področjih življenja. Mogoče bi lahko v času sprememb uvedli začasni zakon o dezinstitutionalizaciji, ki bi za prehodno obdobje uredil nekatera področja, ki so nujna za izvedbo dezinstitutionalizacije, vsaj dokler se sistem ne razvije do točke, ko bo možno postaviti bolj trdno in stabilno zakonodajo.

Nevladne organizacije (substitucijski model)

Trenutno nevladne organizacije delujejo kot nevladna telesa, večino sredstev pa dobivajo od države. Od javnih služb se razlikujejo samo v tem, da zaposleni niso javni uslužbenci, kar pomeni, da nimajo enake socialne varnosti in varnosti zaposlitve, enakih delovnih pogojev, kot njihovi kolegi v javnem sektorju. Za enako delo so plačani manj. Vprašanje je kako, če sploh, jih vključiti v sistem.

Nevladne organizacije bi lahko dobile koncesijo za določeno območje – to bi bilo zelo primerno posebej tam, kjer zdaj ni zavodov. Ali pa bi prevzeli naročilo, da iz posebnih zavodov preselijo npr. 100 ljudi.

Druga naloga nevladnih organizacij bi lahko bila preselitev stanovalcev iz obstoječih stanovanjskih skupin, ki jih upravljajo v samostojne oblike življenja in posledično preurejanje obstoječih stanovanjskih skupin v prehodne stanovanjske skupine. Treba je spremeniti način financiranja nevladnih organizacij in način razpisovanja programov storitev (nevladne organizacije bi morale pripraviti osebni načrt za vsakega uporabnika s tem bi upravičile finančna sredstva, ki bi jih zanj prejele oziroma bi jih lahko prejel uporabnik sam).

Na terenu bi lahko zagotavljale: prostor za ljudi, kjer bi se lahko povezovali z drugimi, stanovanjske skupine in podporo za samostojno življenje.

Gibanja in skupnost

Imamo dolgo tradicijo gibanj na področju duševnega zdravja . V osemdesetih smo imeli Odbor za družbeno zaščito norosti, ki je s pomočjo projekta TEMPUS (študij duševnega zdravja v skupnosti) sprožilo nastanek večine skupnostnih služb v devetdesetih.

V prvem desetletju tega tisočletja se je ob procesu dezinstitutionalizacije v Hrastovcu oblikovalo (skorajda) gibanje (v sami ustanovi, z letnimi srečanji na temo dezinstitutionalizacije, zgledu so sledili tudi drugi zavodi in strokovnjaki).

Pred kratkim (2010) je potekal Iz-hod, ki je odmeval tudi v pobudah 15 o in skupščinah socialnega dela, omeniti pa je treba tudi in četrtne skupnosti in njihove skupščine (po lanskoletni vstaji). Tudi Pomursko društvo za krepitev socialnega dela je bilo aktivno na tem področju. Ustanovilo se je nekaj skupin uporabnikov in svojcev (Mostovi, Humana), ki so precej dejavni, a velikokrat pozabljeni i(alii preslišani).

Gibanja bi lahko z ustanavljanjem zadrug postala tudi formalni akter na tem področju.

Podporo v skupnosti za preseljene ljudi bi lahko zagotovili z:

- iskanjem ljudi, ki bi preseljene ljudi vzeli pod streho in jim dali podporo,
- s skvotiranjem (zasedbo praznih prostorov),
- vključevanjem študentov socialnega dela v projektu dezinstitutionalizacije (možnost opravljanja prakse).

Zadnje bi lahko naredili tako, da bi spremenili prakso in predavanja v bloke ali pa bi jih izvajali ob vikendih. Predavanja in praksa bi lahko potekala v ustanovah, ki se bodo spreminjale.

Lahko pa bi denar, ki je namenjen institucionalni oskrbi, preusmerili v skupnost. Določena skupina (lahko tudi neformalna, npr. četrtne skupnosti), ki bi ta denar dobila, bi poskrbela za enega človeka. Denar pa bi lahko uporabili za razvoj podpornih sistemov konkretne skupnosti.

Koordinatorji bi tudi tukaj imeli pomembno, a malo drugačno vlogo. Še vedno bi pripravljali osebne načrte oskrbe in spremljali življenje ljudi, ki bi se preselili v skupnosti, hkrati pa bi skupnosti pomagali vzpostaviti mehanizme, ki bi jih koristili (npr. vzpostavitev časovne banke).

Slaba stran take ureditve bi lahko bila, da poraba sredstev za oskrbo in vzdrževanje uporabnikov ne bila jasna in pregledna. Koordinatorji pa bi lahko spremljali, ali se cilji, izraženi v načrtih, uresničujejo. Kar bi bilo verjetno dovolj.

Vloga koordinatorjev bi lahko bila tudi, da bi podpirali uporabniške skupine ali društva, ki bi omogočala uporabnikom, da pridobijo več vpliva in moči. Tako bi lahko preprečili izgubo uporabnikove perspektive v procesu oskrbe.

Organizacija

Predvidimo lahko dve ravni koordiniranja ali organiziranja procesa – eno na državni in drugo na regionalni ravni.

Nacionalna (državna)raven

Center za dezinstitutionalizacijo si lahko predstavljamo kot telo, ki krmili in koordinira proces dezinstitutionalizacije. Tak center bi lahko bil del Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo (državni organ) ali pa pod okriljem Fakultete za socialno delo.

Lahko bi se nahajal tudi v enem izmed zavodov, kjer bi deloval kot center procesa dezinstitutionalizacije – začel bi s preseljevanjem stanovalcev, po tem bi se lahko zgledovale tudi a druge ustanove.

Lahko bi deloval kot neodvisen organ v Muzeju norosti, v bivšem zavodu Trate.

Če bi bil neodvisen, bi lahko deloval tudi kot javni zavod ali zadruga.

Regionalna raven

Na regionalni ravni bi obstoječe (in preoblikovane) ustanove, koordinatorji za duševno zdravje v skupnosti, centri za socialno delo in nevladne organizacije potrebovali določeno koordinacijo.

Ustanovili bi lahko regijske centre za dezinstitutionalizacijo, ki bi koordinirali akterje določene regije. Različne regije, bi lahko imele različne organizacijske modele.

Naloge

Naloge državnega centra za dezinstitutionalizacijo naj bi bile:

- izobraževanje in usposabljanje starega in novega osebja,
- spremljanje,
- krmiljenje in usmerjanje procesa in akterjev,
- podpora akterjem v procesu,
- priprava nove zakonodaje.

Znanje, ki bi moralo biti v centru na razpolago:

- socialno delo,
- organizacija in management,
- stanovanjska politika in nepremičnine,
- raziskovanje in evaluacija,
- pravna vprašanja.

Center bi lahko organiziral (na začetku) izobraževanje in usposabljanje glavnih akterjev (v magistrskem programu duševnega zdravja v skupnosti). Ti akterji so: uporabniki, sorodniki, politiki in upravni delavci, osebje iz posebnih zavodov, centrov za usposabljanje, delo in varstvo, varstveno-delovnih centrov, nevladnih organizacij in koordinatorji.

Za širši krog akterjev bi center lahko organiziral različna srečanja in konference.

Smotrno bi bilo vključiti tudi tuje svetovalce, ki bi lahko spremljali proces dezinstitutionalizacije. Na začetku bi lahko ocenili institucionaliziranost zavodov. s

Tudi uporabniki iz zavodov bi morali biti udeleženci takega izobraževanja.

11.2 PROFIL DRŽAVE IN SKUPNOSTI

Nameni in cilji

Profil države in skupnosti zagotavlja ozadje razumevanja države, mesta ali področja, ki ga raziskujemo.

Ključna področja ocene

Glavna vprašanja so:

- kakšne so glavne zemljepisne in okoljske, demografske, zdravstvene, socialne, verske, kulturne in ekonomske značilnosti področja?
- kakšne so glavne politične, oblastne in upravne strukture?

Glavne teme so:

- zemljepisne in okoljske značilnosti,
- struktura in značilnosti prebivalstva,
- stopnja izobrazbe in pismenosti,
- glavne vere in verovanja,
- glavni vzroki bolezni in smrti,
- značilnosti državne in lokalne ekonomije,
- glavni kanali komunikacije in dostop do medijev in kulture,
- glavna prevozna sredstva in promet,
- stopnja dostopa do osnovnih storitev kot so elektrika, voda, kanalizacija,
- glavne značilnosti oskrbe s stanovanji,
- sistem uprave in politična struktura,
- ravni odločanja,
- zdravstvene službe,
- socialnovarstvene službe,
- izobraževanje,
- zakonodaja na področju socialnega varstva, duševnega zdravja in intelektualne oviranosti,
- nevladne organizacije.

Metode in viri podatkov

Obstoječi podatki in statistike.

Rezultati

Profil države in skupnosti zagotavlja ozadje hitre ocene. Ključna vprašanja povezana z dezinstitutionalizacijo bomo uporabili pri drugih modulih in akcijskem načrtu.

Namen in cilji

Profil države in skupnosti je kratek opis okoljskega, političnega, pravnega in ekonomskega konteksta države ali skupnosti oziroma področja raziskovanja, v katerem opravljamo hitro oceno.

Med državami so seveda razlike v tem, kakšni so pogoji dezinstitutionalizacije, posledično pa tudi kako se jih lotevajo na vseh ravneh – kakšne strategije in ukrepe potrebujemo, da bomo uspešni. Profil države in skupnosti naredimo zato, da dobimo začetno ozadje, ki nam bo pomagalo razumeti dogajanja na državni in lokalni ravni in ki:

- ga uporabimo za začetek razmisleka o Oceni konteksta,
- kaže na relevantna področja, ki jih je treba podrobneje raziskati v drugih modulih hitre ocene,
- pomaga pri razumevanju in tolmačenju drugih modulov,
- pomaga pri razumevanju države ali skupnosti tistim, ki je ne poznajo.

Glavni vprašanja, ki jih pri profilu države in skupnosti postavljamo, sta:

- Kaj so glavne zemljepisne in okoljske, demografske in infrastrukturne značilnosti nekega področja?
- Kaj so glavne politične, oblastne in upravne strukture?

Ključna področja ocene

Ta modul pokriva široko področje, vendar ga ni treba podrobno opisati. Je pomembno ozadje za modul ocene konteksta, ki skuša ugotoviti, kako razne značilnosti države, lokalnih skupnosti in okolja vplivajo na dezinstitutionalizacijo in kako najti odgovore na te vplive in učinke družbenega okvira dezinstitutionalizacije.

Vprašanja lahko zastavimo za večino skupnosti in jih bomo uporabili povsod, kjer bomo ocenjevali potrebe in možnosti. Podatki so uporabni še zlasti za tiste, ki neke skupnosti ne poznajo. Zaželeno je, da odgovorimo na vsa vprašanja, če le lahko glede na njihovo dostopnost v lokalnih ali nacionalnih zbirkah podatkov.

Vprašanja smo zastavili tako, da bomo lahko zbrali podatke o *zemljepisnih* in *okoljskih* značilnostih – na primer, velikost ozemlja, zemljepisne značilnosti in klimatske razmere; značilnosti *prebivalstva* vključno z demografijo in etničnimi skupinami; *infrastrukturo* vključno s prometom in občili; strukturo socialnih, zdravstvenih, izobraževalnih in drugih služb.

Vprašanja vključujejo tudi *politični* sistem in sistem oblasti, pa tudi upravni sistem in način zagotavljanja storitev.

Ključna vprašanja za oceno:

Zemljepisne in okoljske, demografske, socialne in zdravstvene, kulturne, gospodarske značilnosti:

- Kakšne so zemljepisne in okoljske značilnosti? (1)
- Koliko je prebivalstva, gostota in narodnostna struktura prebivalstva? (2)
- Kakšna je starostna struktura prebivalstva? (3)
- Koliko je v prebivalstvu ljudi, ki jih uvrščamo v ciljni skupini raziskave? (4)
- Kašna je stopnja izobrazbe in pismenosti? (5)
- Katere so glavne vere in verovanja? (6)
- Kateri so glavni vzroki bolezni in smrti? (7)
- Kakšne so značilnosti državne in lokalne ekonomije? (8)
- Kateri so glavni kanali komunikacije in dostop do medijev in kulture? (9)
- Katera so glavna prevozna sredstva in značilnosti prometa? (10)
- Kakšna je dostopnost do osnovnih storitev? (11)
- Kašna je dostopnost do stanovanj? (12)

Politične, oblastne in upravne strukture:

- Kakšna je politična struktura in kdo so pomembni akterji na področju socialne politike in socialnega varstva? (13)
- Kako zagotavljajo socialne službe in kakšna je pokritost? (14)
- Kako zagotavljajo zdravstvene storitve in kakšna je pokritost? (15)
- Kako zagotavljajo izobrazbo? (16)
- Kako delujejo nevladne organizacije? (17)

Raziskujemo določeno geopolitično enoto. Profil nam da kratek opis državne ravni in potem ravni regij, občin in posameznih skupnosti. Seveda se nekatere značilnosti državne ravni preslikujejo navzdol, posebno zakonodaja, ki velja za celo državo (moramo pa videti ali obstajajo še kakšni dodatni občinski odloki ipd. in kako se zakonodaja lokalno uporablja).

Zanimajo nas lahko tudi druge ravni. Denimo, raven evropske skupnosti ali drugih mednarodnih povezav, ki oblikujejo značilnosti pa tudi vsebino državnih odločitev ali ureditev.

Na vprašanja, ki izhajajo iz teh tem, moramo odgovoriti tako na ravni države, regije, mesta ali skupnosti, ki jo preučujemo, kjer je potrebno pa tudi na mednarodni ravni.

Matrico za državno raven bomo izpolnili le enkrat. Jo je pa možno, še posebej v rubriki komentarjev, dopolnjevati tudi ob posameznik raziskovalnih akcijah (RA).

Matrice za regijsko raven bomo izpolnili le ob prvem obisku v tisti regiji. Udeleženci neke RA naj pred izpolnjevanjem matric tega modula preverijo, ali obstaja že izpolnjena matrica za regijo, ki jo bodo obiskali.

Spodaj, za primer, posredujemo matrico, ki smo jo izpolnili ob obisku zavoda v Impoljci. Za uporabo matrice za drugo področje, je treba izbrisati podatke za pokrajino in občino.

Rubriko komentarjev bomo tudi uporabili za sklepno matrico (18), ki jo izpolnimo na koncu in nam omogoča prenos ugotovitev v druge module in načrtovanje dezinstitutionalizacije.

PDS1

Mreža profila države in skupnosti

1. Kakšne so zemljepisne in okoljske značilnosti?

Za vsako postavko ustvarite opis na ravni države, regije, skupnosti ali področja, ki ga raziskujemo. Uporabi osnovne statistične in geografske vire.

Za velikost občine uporabi portal *Slovenske občine v številkah*: <http://www.stat.si/obcinevstevilkah/Default.aspx?leto=2013> (ta portal ima tudi druge podatke, ki jih potrebujemo, a zaradi skladnosti podatkov vseeno uporabite datoteke, ki smo jih objavili na Lorei).

Meje pokrajine in občine lahko pogledate na *interaktivnem statističnem atlasu Slovenije*.

Za število prebivalcev posameznega naselja (ne občine) uporabi podatke v tabeli 1 *Prebivalstvo po naseljih*.

Podatki o sestavi upravnih enot so dostopni na portalu upravnih enot <http://www.upravneenote.gov.si/> TA PODATEK JE ZELO POMEMBEN, SAJ GOVORI TUDI O TERITORIJU, KI GA POKRIVA CENTER ZA SOCIALNO DELO IN ZDRAVSTVENI DOM.

	Država	Spodnjeposavska	Občina Sevnica
Ime	Slovenija	Spodnjeposavska	Sevnica
Površina (km ²)	20.273	885	272,2 (12. med vsemi občinami)
Mejne države (pokrajine, občine)	Z Italija (280 km), S Avstrija (318), SV Madžarska (102), V in J Hrvaška (670)	V Hrvaška, J Jugovzhodna Slovenija, S Savinjska, Z Osrednjeslovenska (le malo stika), blizu je še Zasavska	Radeče, Laško, Šentjur, Krško, Škocjan, Mokronog-Trebelno, Šentrupert, Litija
Glavno mesto (ekonomsko ali upravno središče)	Ljubljana, 274.826 prebivalcev	Krško, 6.994 Brežice, 6.856	Sevnica, 4.933 prebivalcev
Relief	Razgiban: devet značilnih pokrajinskih tipov ¹ .	Rodovitni dolini Save in Krke, gričevnat svet vinogradov in obilo vodnega bogastva.	Hribovsko področje, ki se razteza od doline reke Save in deloma Mirne.
Podnebje	Zmernotopel pas ² , mešanica submediteranskega ³ , zmerno celinskega ⁴ in alpskega ⁵ .	Celinsko	Celinsko
Geografsko upravna razdelitev (pokrajine/ upravne enote in občine/ krajevna območja (skupnosti/ četrti))	Slovenija ni razdeljena na politične regije. Obstaja pa 12 statističnih regij: Pomurska, Podravska, Koroška, Savinjska, Zasavska, Spodnje Posavska, Jugovzhodna Slovenija ⁶ , Osrednjeslovenska, Gorenjska, Notranjsko-kraška, Goriška, Obalno-kraška. Je razdeljena na 68 upravnih enot in 212 občin.	Občine: Brežice, Krško, Sevnica, Kostanjevica na Krki. Upravne enote: Brežice, Krško, Sevnica (Kostanjevica sodi v UE Krško).	10 krajevnih območij: Blanca, Boštanj, Krmelj, Loka pri Zidanem Mostu, Primož, Sevnica, Studenec, Šentjanž, Tržišče, Zabukovje Upravna enota Sevnica obsega poleg občine Sevnice še del občine Škocjan (krajevno skupnost Bučka) ⁷ .

	Država	Spodnjeposavska	Občina Sevnica
Komentarji	Zemljepisno je Slovenija majhna država, z veliko različnosti. Je tudi med najbolj institucionaliziranimi državami – evropsko povprečje je 2/1000 prebivalcev, slovensko kar 12. Morda prav majhnost poleg drugega vpliva na to. Majhna velikost pa tudi pomeni, da je nek proces lažje speljati.	Spodnjeposavska pokrajina zajema področje ob Savi in Krki. Zgornji del je hribovit, v spodnjem pa se pokrajina razširi. Je mejna regija in med manjšimi. Upravno relativno kompaktna. Krško je center regije, nima pa absolutnega primata. Decentraliziranost je lahko prednost pri uvajanju skupnostnih oblik.	Sevnica je sicer bližje središču Slovenije, je pa na obrobju pokrajine. Zavzema razmeroma hribovito področje ob Savi z Lisco na levem bregu. Obrobno centralni položaj ima prednosti za položaj nekega zavoda, je pa lahko tudi prednost pri dezinstitutionalizaciji.

PDS2

Mreža profila države in skupnosti

2. Koliko je prebivalstva, gostota in narodnostna struktura prebivalstva?

Uporaba datotek:

02 Prebivalstvo po statističnih regijah

02 Prebivalstvo po občinah

02 Prebivalstvo po narodni pripadnosti, regije, občine, Slovenija Popis 2002

02 Prebivalstvo po maternem jeziku, regije, občine, Slovenija Popis 2002

02 Prebivalstvo po pogovornem jeziku, regije, občine, Slovenija Popis 2002

Velikost občine po rangi in gostoto prebivalstva za občine dobimo na portalu *Slovenske občine v številkah*,

Za regije pa v publikaciji *Slovenske regije v številkah 2013 (Ogledalo regije)*.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Celotno prebivalstvo	2.059.114 M 1.019.658 Ž 1.039.456	70.244 M 35.353 Ž 34.891	17.560 M 8.855 Ž 8.705
Gostota naseljenosti	101,6/ km ²	79,4/ km ²	65/ km ²
Narodna pripadnost (imena in % prebivalstva) ⁸	Slovenci 83,1 Neopredeljeni 1,1 ⁹ , niso želeli odgovoriti 2,5, neznano 6,4 Srbi 2,0, Hrvati 1,8, Bošnjaki 1,1, Albanci 0,3, Makedonci 0,2, Italijani 0,1, Madžari 0,3, Romi 0,2	Slovenci 86,8 Drugi 3,9 Neopredeljeni 0,5, niso želeli odgovoriti 2,1, neznano 6,8	Slovenci 88,0; Drugi 1,9, Neopredeljeni 10,1
Materni jezik	Slovenski 87,7 Hrvaški 2,8, Srbski 1,6, Srbsko-hrvaški 1,8, Bosanski 1,6 Italijanski 0,2, Madžarski 0,4, Romski 0,2, Albanski 0,4	Slovenski 91,3 Srbski, hrvaški in bosanski 5,0 Neznano 2,8	Slovenski 93,3 Srbski, hrvaški in bosanski 2,01 Neznano 4,1
Pogovorni jezik	Slovenski 91,1 Srbski, hrvaški in bosanski 1,0 Ostale manjšine 0,5 Dva pogovorna jezika 4,5	Slovenski 93,5 Slovenski in drug 2,5 Hrvaški 0,5 Albanski 0,2 Bosanski 0,2	Slovenski 94,7 Srbski, hrvaški in bosanski 0,3 Ostale manjšine 0,3 Dva pogovorna jezika 0,7
Komentar	Slovenija je majhna in razmeroma gosto naseljena država. Narodnostno je precej homogena, po jeziku pa še bolj. <i>Homogenost omogoča, da spregledamo potrebe manjšin tako v institucijah kot v skupnostnih službah. Na drugi</i>	Spodnjeposavska regija je med manjšimi in je tudi redkeje naseljena od povprečja. Narodnostno je bolj homogena.	Sevnica je relativno majhna občina in ne prav gosto naseljena. Je pa bolj etnično homogena od celotne Slovenije, pa tudi malo bolj od

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
	<i>strani pa so ravno manjšine po vsej verjetnosti bolj izpostavljene institucionalizaciji. V procesu dezinstitutionalizacije ne smemo spregledati manjšin in njihovih specifičnih potreb.</i>	Pri Krškem je močno romsko naselje.	regijskega profila. <i>To za manjšine zmanjšuje možnosti pogovora v materinem jeziku v zavodu.</i>

PDS3

Mreža profila države in skupnosti

3. Kakšna je starostna struktura prebivalstva?

Uporabi tabele

3 Starost prebivalstvo po občinah

3 Starost prebivalstva po regijah

Za skupni prirast uporabi *interaktivni statistični atlas* za leto 2011

	Država			Spodnjeposavska			Sevnica		
	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske
Povprečna starost (leta)	41,8	40,2	43,4	42,4	40,6	44,1	42,5	40,5	44,6
Indeks staranja ¹⁰	116,8	90,1	145,1	123,3	94,7	153,2	126,3	92,0	162,6
0-14 let (%)	14,2	14,8	13,7	13,9	14,2	13,6	13,6	13,9	13,3
15-64 let (%)	69,1	71,9	66,5	68,9	72,3	65,5	69,2	73,3	65,0
65 let ali več (%)	16,6	13,3	19,8	17,2	13,4	20,9	17,2	12,8	21,7
80 let ali več (%)	4,2	2,5	6,0	4,5	2,5	6,5	4,7	2,3	7,1
Koeficient starostne odvisnosti ¹¹	44,6	39,2	50,4	45,1	38,2	52,7	44,5	36,4	53,8
Skupni prirast na 1000 prebivalcev ¹²	2,6	np	np	0,4	np	np	-1,8	np	np
Komentar	Slovenija sodi med starejše države in se hitro stara. <i>To pomeni dodaten pritisk na institucije pa tudi večjo potrebo po skupnostni oskrbi.</i>			Prebivalci Spodnjeposavske regije so povprečno malo starejši od slovenskega povprečja.			Sevničani so v povprečju rahlo starejši od regije, Indeks staranja pa je še bolj izrazit. <i>To lahko pomeni, da je en del prebivalstva manj obremenjen z vzgojo otrok.</i>		

PDS4

Mreža profila države in skupnosti

4. Koliko je v prebivalstvu ljudi, ki jih uvrščamo v ciljni skupini raziskave?

Uporaba datotek:

Za stopnjo psihiatričnih hospitalizacij uporabi datoteki 4 Bolnišnične obravnave in 4 Bolnišnične obravnave na 1000 prebivalcev

Za podatke o stanovalce zavodov 04 kumulativno letno poročilo SSZS 2012

Za število ljudi s težavami v duševnem razvoju, ki imajo status invalida 04 Status TDR po CSD

Podatke za TDZ na CSD še dobimo.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
TDZ ¹³	Ni natančnih statističnih podatkov ¹⁴ 28,1% velika verjetnost težav v duševnem zdravju ¹⁵ . Ocena ljudi, ki so večkrat hospitalizirani, je okoli 4.000 ¹⁶	(ocena poznavalca, še dobiti)	(ocena poznavalca, še dobiti)
Hospitalizacije TDZ	11.082 ali 5,4/ 1000	299 ali 4,3/ 1000	np
TDZ na CSD (BSP, MDDSZ) ¹⁷	4.707 obravnav ali 2,3/ 1000 3.377 javna pooblastila in 1.330 storitve	np	42 obravnav ali 2,4/ 1000 34 javna pooblastila in 8 storitve
TDR po CSD ¹⁸ (status invalida ¹⁹)	7.620 ²⁰ ali 3,7 na 1000 M 3.700 Ž 3.385	317 ²¹ ali 4,5/ 1000 M 177 Ž 140	83 ²² ali 4,7/ 1000 M 47 Ž 36
Stanovalci domov za stare	17.626 ali 8,56/ 1000	Skupaj 438 ali 6,2/ 1000 Krško 240, Brežice 56, Kostanjevica 24	118 ali 6,7 na 1000
Stanovalci posebnih zavodov	2.306 ali 1,1/ 1000	Skupaj 215 ali 3,1/ 1000 Krško 22, Brežice 114, Kostanjevica 1	78 ali 4,4/ 1000
Stanovalci VDC	768 (31.12.2011) ali 0,3/ 1000	(še dobimo podatke)	(še dobimo podatke)
Imenovanje/razrešitev skrbnika (BSP, MDDSZ)	1.682 vodenih nalog ali 0,8// 1000	np	28 vodenih nalog 1,6/ 1000
Imenovanje/razrešitev začasnega skrbnika (BSP, MDDSZ)	349 vodenih nalog ali 0,1/ 1000	np	7 vodenih nalog 0,4/1000
Imenovanje/razrešitev skrbnika za posebni primer(BSP, MDDSZ)	9.179 vodenih nalog ali 4,5/ 1000	np	107 vodenih nalog 6,1/1000
Komentarji	Čeprav je težko določiti število ljudi z duševnimi stiskami, ²³ lahko ugotavljamo ²⁴ , da	Število ljudi v prebivalstvu z nalepko DR je večje kot na sploh v Sloveniji, še bolj pa je izrazita	Na ravni občine je stopnja institucionaliziranosti še bolj poudarjena (ne

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
	je v slovenskem prebivalstvu približno en odstotek ljudi, ki sodi v kategorije ciljnih skupin. Od teh skoraj polovica živi u zavodih. <i>Preseliti te ljudi iz zavodov je glavna naloga procesa dezinstitutionalizacije.</i>	stopnja institucionaliziranosti ljudi v posebnih zavodih (medtem ko je stopnja institucionaliziranosti starih manjša). Ta je skorajda trikrat večja. <i>Če naj bi Impoljca na skupnostni način pokrivala DO posebnih skupin v regiji, bi imela dovolj uporabnikov.</i>	med starimi). <i>Težko je sicer reči, ali je to posledica tega, da je v Sevnici več ljudi s TDR in TDZ ali pa je to posledica tega, da je v Sevnici zavod Impoljca, morda pa CSD in lokalni psihiatri več nameščajo v zavode.</i>

PDS5

Mreža profila države in skupnosti

5. Kašna je stopnja izobrazbe in pismenosti?

Uporaba datotek:

05 Izobrazba po regijah 2012

05 Izobrazba po občinah 2012

Izobrazba	Država			Spodnjeposavska			Sevnica		
	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske
Brez izobrazbe, nepopolna osnovnošolska	4,2	3,3	5,1	6,4	5,1	7,6	7,3	5,9	8,7
Osnovnošolska	23,9	20,2	27,5	25,2	21,4	29,1	25,6	22,3	28,9
Nižja poklicna, srednja poklicna	22,8	29,7	16,1	25,9	32,7	19,1	27,1	32,4	21,8
Srednja strokovna, srednja splošna	30,3	30,5	30,1	27,6	28,4	26,8	27,0	29,0	25,0
Visokošolska 1. stopnje ipd.	8,1	6,8	9,3	7,2	5,9	8,6	6,4	5,2	7,6
Visokošolska 2. stopnje ipd.	9,2	7,9	10,5	7,1	5,9	8,3	6,0	4,7	7,3
Visokošolska 3. stopnje ipd.	1,5	1,6	1,4	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,6
Komentarji	Slovenija ima relativno izobraženo prebivalstvo (staro 15 let ali več), kjer še vedno prevladuje srednja izobrazba. Opazna je razlika med moškimi in ženskami, saj je več žensk manj izobraženih in visoko izobraženih, najvišje izobraženih pa je spet več moških. Popisi stopnje nepismenosti ne merijo več ²⁵ , zadnjič izmerjena je bila 1991 0,46%, med njimi večina ljudi brez OŠ izobrazbe ²⁶ , tako da slednji podatek lahko vzamemo kot pokazatelj nepismenosti. Funkcionalne nepismenosti je bistveno več, tudi do 77% ²⁷ , kar pomeni, da je večina ljudi s srednješolsko izobrazbo, npr., nezmožna uporabljati pisni jezik v			Spodnjeposavska regija ima v povprečju slabše izobraženo prebivalstvo kot država. V primerjavi z državo je v tej regiji predvsem višji delež oseb brez izobrazbe oz. z nepopolno osnovnošolsko izobrazbo ter nižji delež oseb z visokošolsko izobrazbo. <i>Morda je tudi to del odgovora na vprašanje, zakaj je v regiji večja stopnja institucionaliziranosti. Vsekakor pa je treba v procesu dezinstitutionalizacije usmeriti pozornost v izobraževanje.</i>			V Sevnici je prebivalstvo v povprečju slabše izobraženo kot v celotni državi. Razlike med moškimi in ženskami so še bolj izražene, moških pa je manj tudi med najbolj izobraženimi. To, skupaj s podatki o starosti in zdravju, kaže na to, da je Sevnica področje, kjer prevladuje moška kultura kmečko- delavskega značaja. <i>Velja podobno kot za regijo, da je treba posvetiti pozornost izobraževanju kadrov in tudi tako dvigovati izobrazbeno raven občine in regije.</i>		

Izobrazba	Država	<i>Spodnjeposavska</i>	<i>Sevnica</i>
	vsakdanjem življenju. To največ govori o težavnosti slovenščine kot pisanega jezika. <i>Nizka funkcionalna pismenost pomembna za dezinstucionalizacijo²⁸ Še zlasti, ker je tudi tista polovica procenta, ki je povsem nepismena, verjetno v veliki meri zastopana v ciljni skupini dezinstucionalizacije. Predvidevamo, da so pripadniki ciljnih skupin v nižje izobraženih skupinah. Implikacija za dezinstucionalizacijo je, da je treba posvetiti pozornost tudi njihovi izobrazbi.</i>		

PDS 6

Mreža profila države in skupnosti

6. Katere so glavne vere in verovanja?

Uporaba datotek:

06 Prebivalstvo po veroizpovedi država 2002

06 Prebivalstvo po veroizpovedi regije 2002

06 Prebivalstvo po veroizpovedi občine 2002

	Država	%	Spodnjeposavska %	Sevnica %
Katoličani	1.135.626	57,6	66,6	67,2
Islam	47.488	2,4	1,0	0,7
Pravoslavni	45.908	2,3	0,7	0,6
Protestanti	16.135	0,8	0,1	0,0
Druge veroizpovedi	3.831	0,2	0,2	0,1
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	68.714	3,5	2,8	2,3
Ateisti	199.264	10,1	6,3	5,5
ni želelo opredeliti	307.973	15,6	15,1	15,0
Neznano	139.097	7,1	7,2	8,7
Komentar ²⁹	Slovenija je versko razmeroma homogena, ima le eno prevladujočo vero. Je tudi precej laična. Verovanje je tudi v upadanju – za 7,5% v letih 1992-2007. V zavodih manj možnosti za obrede, v skupnosti več. Več je tudi možnosti, da se neverujoči »izognejo« neželenim obredom. Je pa pri spremembah treba poskrbeti za »duhovno oskrbo« uporabnikov.			Verski profil Sevnice je bolj homogen od slovenskega. To še bolj onemogoči stanovalcem opravljanje svojih obredov druge vere.

PDS 7

Mreža profila države in skupnosti

7. Kateri so glavni vzroki bolezni in smrti?

Uporaba datotek:

Za umrljivost dojenčkov glej datoteko 7 umrljivost dojenčkov«(zadnji stolpec)³⁰

Za količnik samomorilnosti glej datoteko 7 količnik samomorilnosti po regijah

Za prezgodnjo umrljivost in deleže umrlih glej interaktivni atlas (SURS), leto 2011

Za alkohol smo dobili le število, ki velja za raven države, poskušamo dobiti še vsaj za regionalno raven, saj je ta podatek zgovoren.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Umrli dojenčki na 1000 živorojenih	2,9	5,6	np
Prezgodnja umrljivost (%)	21,0 Moški:29,4 Ženske:12,7	20,1 Moški: 27,4; Ženske:14,3	23,9 Moški: 36,7 Ženske:15,2
Delež umrlih	Neoplazme ³¹ 31,7 Obtočila ³² 39,7 Nezgode 5,8	Neoplazme 28,1 Obtočila 45,5 Nezgode 4,1	Neoplazme 24,5 Obtočila 45,9 Nezgode 5,5
Delež vseh smrti zaradi alkohola pripisljivih vzrokov ³³	847 oz. 4,4% vseh smrti 488 oz. 12,3% prezgodnjih smrti	(še dobimo podatke)	(še dobimo podatke)
Količnik samomorilnosti	21,2	32,8 ³⁴	np
Komentar	Slovenija negativno odstopa po smrti zaradi poškodb, kar je tudi pomemben razlog prezgodnjih smrti ter dolgotrajnih poškodb in hendikepa.	Pokrajina je bolj izpostavljena zdravstvenim tveganjem. Razlika je tudi v strukturi glavnih zdravstvenih težav. Velika je stopnja samomorilnosti, kar je lahko ena izmed nalog skupnostnih služb.	Sevnica je bržkone podobna regionalnemu profilu zdravja, več pa je izpostavljenosti nezgodam.

PDS 8

Mreža profila države in skupnosti

8. Kakšne so značilnosti državne in lokalne ekonomije?

Uporaba datotek:

Za podatke BDP glej tabelo: *8 Regionalni bruto domači proizvod*

Za bruto plačo glej *Slovenske regije v številkah 2013 (Ogledalo regije)* in *Slovenske občine v številkah*:

<http://www.stat.si/obcinevstevilkah/Default.aspx?leto=2013>

Za opis ekonomije poglej *Slovenske regije v številkah 2013 (opis ekonomije)* in spletne strani občin

08 Gospodarski subjekti po regijah 2008 2012

8 Podjetja po občinah

Za aktivno prebivalstvo in brezposelnost glej tabelo: *8 Delovno aktivno prebivalstvo, brezposelnosti po občinah* in *8 Delovno aktivno prebivalstvo, brezposelnost po regijah*

Za migracije glej tabelo: *8 Delovno aktivno prebivalstvo brez kmetov in migracije po regijah* in *8 Delovno aktivno prebivalstvo brez kmetov in migracije po občinah 2012*

Za delež brezposelnih po izobrazbi in delež aktivnega prebivalstva po dejavnosti glej *interaktivni statistični atlas (leto 2011)*.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Bruto domač proizvod na prebivalca in indeks	17.172/ 100,0	14.969/ 87,2	np
Stopnja rasti regionalnega BDP	-2,5	-2,4	np
Primerjava BDP1995 - 2012	0,0	6,3	np
Bruto plača mesec (vir SURS ³⁵ , leto 2011)	1.524,65	1.479	1.272,68

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Glavne značilnosti državne, lokalne ekonomije (kvalitativno)	Trgovinske partnerice: Nemčija, Francija, Italija in Avstrija. Izvozne dejavnosti: proizvodnja in predelava nafte in naftnih derivatov, vozila, kovine. medicinski in farmacevtski proizvodi (rast upada). Občutno zmanjšana dodana vrednost v tržnih storitvah (trgovina, strokovne, znanstvene, tehnične dejavnosti, idr.). Zmanjšanje dodane vrednosti v predelovalnih dejavnostih in gradbeništvu pa se je umirilo.	Poznana je po čateški termalni rivieri in edini jedrski elektrarni v državi. Dejavnost oskrba z elektriko, predelovalne dejavnosti in gradbeništvo so v letu 2010 ustvarile v tej regiji nekoliko nižji delež bruto dodane vrednosti kot storitvene dejavnosti. Gospodarsko pomembno je tudi kmetijstvo, saj je ustvarilo okrog 5 % bruto dodane vrednosti. Njive v tej regiji predstavljajo 36 % vseh kmetijskih zemljišč v uporabi, povprečna površina njiv na prebivalca regije pa tukaj znaša skoraj 1.400 m ² .	Prevladuje lesnopredelovalna industrija (podjetji Kopitarna in Stilles), kovinskopredelovalna industrija (podjetji Inkos in Preis Sevnica) in kemična industrija (podjetje Tanin) in tekstilna industrija (podjetji Lisca in Inplet). Kmete, sadjarje, poljedelce in živinorejce povezuje Kmečka zadruga Sevnica, ki ima razvejeno tudi trgovsko mrežo. ³⁶ Nekaj podjetij (Jutranjka) je v zadnjem času propadlo.
Gospodarski subjekti	2008 152.541 podjetij 2012 161.636 prihodek 2008 – 95.786.283.000, 2012 90.739.422 ³⁷	2008 4.519 podjetij 2012 4.535 prihodek 2008 – 2.049.176.000, 2012 3.171.425	2008 1162 podjetji, 2012 1078 prihodek 2008 – 327.260.000 2012 – 273.799.000. ³⁸
Število podjetij na 1000 preb. (2012)	83	69	66
Aktivno prebivalstvo	797.964	27.661	7.036
Število brezposelnih	118.721 ³⁹	4.557	1.042
Stopnja brezposelnosti	13,0	14,1	12,9
Delež brezposelnih po izobrazbi	Osnovna 39,2 Srednja 50,7 Visoka 10,1	Osnovna 40,6 Srednja 49,3 Višja in visoka 10,1	Osnovna 39,3 Srednja 53,1 Visoka 7,6
Delež aktivnega prebivalstva po dejavnostih	Kmetijstvo 4,9 Nekmetijstvo 37,8 Storitvene dejavnosti 57,3	Kmetijstvo 10,6 Nekmetijstvo 42,1 Storitvene dejavnosti 47,3	Kmetijstvo 9,9 Nekmetijstvo 51,1 Storitvene dejavnosti 38,9
Indeks delovne migracije ⁴⁰	100	79,9	73,7
Delo v bližini prebivališča	49,5	70,6	51,1

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Komentarji	Slovensko gospodarstvo je v več let trajajoči krizi. Upada BDP, število podjetij in deleže aktivnega prebivalstva, brezposelnost pa raste. <i>Taka ekonomska slika navadno pomeni povečani pritisk na ustanove, deloma zaradi večjih osebnih stisk deloma zaradi zavodov kot možnosti preživetja. Sprememba v skupnostni model lahko deloma razbremeni brezposelnost, mora pa upoštevati tudi preživetveni, materialni vidik življenja ljudi zunaj ustanov.</i>	Je bolj industrijsko in kmetijsko usmerjena regija. Ni med najbolj revnimi regijami, a vseeno v spodnjem razredu. Je pa regija, ki je 1995–2012 svoj BDP na prebivalca najbolj izboljšala. Še vedno je brezposelnost bistveno večja. <i>Nove službe so lahko nov vir zaposlovanja, še zlasti če jih zastavimo tako, da bodo imele večkratni učinek.</i>	Sevnica je bila nekoč relativno razvit industrijski kraj. Zdaj so propadle mnoge tovarne. Je pa stopnja brezposelnosti še vedno manjša kot sicer v regiji. Povprečna mesečna plača je nižja od povprečja. <i>V času industrijske prosperitete je bilo delo v zavodu dobra zaposlitev za ženske (čeprav v Sevnici tekstilna industrija). Zdaj je zavod postal en od glavnih zaposlovalcev. Spremembe lahko delavke v zavodu prestrašijo, so pa možnost tudi večjega zaposlovanja.</i>

PDS 9

Mreža profila države in skupnosti

9. Kateri so glavni kanali komunikacije in dostop do medijev in kulture?

Regijskih in lokalnih podatkov o medijih nimamo. Uporabimo ocene poznavalcev (npr. vprašamo v lokalni trafiki ali pa sogovornike v intervjuju).

Za drugo uporabi datoteke: *REGIJE v številkah 2013.pdf* (str. 20).

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Časopisne naklade ⁴¹	Žurnal24: 85.000 Slovenske novice: 81.151 Delo: 46.262 Dnevnik: 36.473 Večer: 33.288	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Branost (dnevnik) ⁴²	Slovenske novice 305 Žurnal24 248 Delo 114 Večer 97 Dnevnik 96 Primorske novice 55 Finance 44 Ekipa 27	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Branost (tedniki)	Nedeljski dnevnik 315 Lady 205 Nedeljske novice 180 Nedelo 133 Jana 119 Nova 66 Mladina 60	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Radio in TV	662 radijskih in TV frekvenc ter 172 radijskih in TV postaj ⁴³ 97 % gospodinjstev ima barvni TV ⁴⁴	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Telefon	94% uporablja mobilni telefon, 88% ga poseduje ⁴⁵	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Internet	Več kot tri četrtine uporablja internet ⁴⁶	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Število muzejev in razstavišč na 10.000 prebivalcev	0,8	0,4	np

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Obisk otrok in mladine v muzejih in razstaviščih (% od vseh obiskovalcev)	20,9	35,1	np
Mladi, stari do 15 let, ki so včlanjeni v splošne knjižnice (% med vsemi člani splošnih knjižnic)	30,8	37,4	np
Komentar	Slovenija ima veliko medijev. Med tiskanimi prevladuje »rumeni tisk«, a morda v manjši meri kot kje drugje. Z mobiteli se skorajda povsem pokrita. <i>Verjetno pa je slika uporabe mobitela v ciljnih skupinah bistveno manjša. Še bolj to velja za internet. To je gotovo en izmed izzivov dezinstitutionalizacije.</i>	(dopolniti)	(dopolniti)

PDS10

Mreža profila države in skupnosti

10. Katera so glavna prevozna sredstva in značilnosti prometa?

Za opis prometnih povezav uporabi zemljevid in poznavanje terena. O prometnih povezavah občine je pogosto tudi kaj napisano na spletnih straneh občine.

Za število avtomobilov uporabi datoteki: *10 Osebni avtomobili po regijah konec leta* in *10 osebni avtomobili po občinah konec leta*.

Za dolžino cest uporabi datoteki *10 Dolžine cest statistične regije*1 in *10 Dolžine cest po občinah leto 2010*.

Za gostoto cest pa *interaktivni statistični atlas (za leto 2010)*.

Dolžino železnic oceni po zemljevidu, pogostost železniških in drugih povezav pa pogledj v vozni red.

Dostopnost javnega prometa oceni (v pogovoru s poznavalci razmer).

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Prometne povezave	Slovenija je dobro povezana s cestnim prometom z drugimi deželami. Po avtocesti pridemo do večjih mest (Zagreb, Reka, Trst, Benetke, Gradec, Celovec) v sosednjih deželah v uri ali dveh, do večjih mest na Balkanu ali v Srednji Evropi pa v nekaj urah. Mednarodni potniški promet peša (npr. ni več potniškega vlaka do Trsta, za Beograd vozi samo en na dan). Letalsko je Slovenija povezana (letališča Ljubljana, Maribor, Portorož) z vsemi pomembnejšimi letališči v Evropi.	Skozi pokrajino potekata dve pomembni prometni žili proti Hrvaški in Balkanu: železnica ob Savi in AC proti Obrežju. Na njej sta tudi dva pomembna mejna prehoda. (dopolniti)	Avtocesta smer Ljubljana do Krškega znaša 35 kilometrov, do Drnovega za smer Zagreb 25 kilometrov, do Celja za smer Maribor pa 45 kilometrov.
Število osebnih avtomobilov	1.066.495 ali 517,9/ 1000 82% gospodinjstev poseduje avtomobil ⁴⁷	36.821 ali 524,2/ 1000	9165 ali 521,9/ 1000
Dolžina cest (km) skupaj	39070,0	2.489	751,4
Od tega avtoceste	768	37	0,0
Gostota cestnega omrežja	1,93	2,81	2,76
Železnica (km)	1209,1	Proga ob Savi cca 48 km in od Sevnice proti Trebnjem 13km	Proga proga ob Savi 22 km proti Trebnjem 13 km

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Dostopnost do javnega transporta	Za dve tretjini je lahko dostopen, četrtno težko, desetina pa ga ne uporablja. Za revne je težje dostopen. Javni prevoz peša, veliko avtobusnih in železniških povezav so ukinili. Izjema so primestne povezave.	Živelj v severnem delu pokrajine ob Savi je precej vezan na železnico, južni pa tudi na avtocesto. (vprašati še kakšne so povezave javnega prevoza do NM)	Vlak je najbolj dostopen, vozi pogosto (14 krat na dan v Ljubljano – cena 6,22 potniški – skoraj uro in pol, 7,92 brzi – dobro uro). Proti Trebnjem sedem vlakov dnevno, pol ure vožnje. Avtobusne zveze so slabše.
Komentarji	Slovenija je pomembno prometno vozlišče v smereh SV in VZ. Cestno omrežje sledi tema smerema (AC križ), zanemarljiva pa regije, ki ne ležijo ob teh prometnicah (Koroška, Kočevje, Posočje). Železniško omrežje je tudi razvejano, a precej zastarelo. Prevladuje osebni prevoz v avtomobilih, javni pa peša. <i>To je za uporabnike socialnih služb hendikep. Onemogoča večjo mobilnost iz zavodov in obiske v njih, bo pa prevoz tudi pomemben izziv pri uvajanju skupnostnih služb in njihov sestavni del. Na drugi strani pa se je mobilnost osebja zaradi razvoja avtomobilizma povečala.</i>	Regija je prometno dobro povezana z osrednjo Slovenijo in sploh. Ima močno železniško povezavo, a so ljudje precej odvisni od svojega lastnega prevoza. <i>Dobra povezanost regije lahko omogoča dobre skupnostne službe.</i>	Sevnica je relativno dobro povezana z železnico, slabše pa s cesto. <i>Kljub hribovitem reliefu, so ceste toliko u redu, da omogočajo dostop tudi do bolj oddaljenih zaselkov, kar je prednost za terensko delo in razpršenost služb. Dobre železniške povezave pomenijo tudi več napora za učenje spretnosti, pa tudi morda usposabljanje sprevodnikov za podporo ljudem za potovanja z vlakom.</i>

PDS 11

Mreža profila države in skupnosti

11. Kakšna je dostopnost do osnovnih storitev?

Uporaba datotek:

11 Število stanovanj po opremljenosti z napeljavami po statističnih regijah Slovenije

11 Število stanovanj po opremljenosti z napeljavami po občinah

Delež stanovanj z (v %)	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Vodo	98,7	98,0	97,9
Kanalizacijo	98,8	98,1	98,0
Elektriko	99,2	98,6	98,3
Centralno ogrevanje	80,2	72,4	68,8
Kopalnica	92,8	87,6	84,0
Komentarji	Za Slovenijo velja, da so stanovanja načeloma opremljena z osnovnimi storitvami oz. infrastrukturo (elektrika, voda, kanalizacija). Obstaja pa določen delež stanovanj, ki nimajo centralnega ogrevanja in kopalnice. Dobra splošna opremljenost stanovanj je dobra popotnica za dezinstitutionalizacijo.	Spodnjeposavska regija v opremljenosti stanovanj z elektriko, vodo in kanalizacijo ne odstopa bistveno od državnega povprečja. Odstopa pa v preskrbljenosti s centralnim ogrevanjem in kopalnico, kjer je preskrbljenost v povprečju manjša kot na državni ravni. Slabe stanovanjske razmere so lahko povod za namestitev v zavod.	Sevnica ima relativno dobro infrastrukturo osnovnih storitev, a nižjo od državnega povprečja, še zlasti na področju centralnega ogrevanja in sanitarij. Prav pomanjkljiva opremljenost stanovanj se je izkazala v Impoljci (glej primer) za oviro pri preseljevanju.

PDS 12

Mreža profila države in skupnosti

12. Kakšen je dostop do stanovanj?

Uporaba datotek:

Za število stanovanj na prebivalca, povprečno kvadraturu uporabi *statistični atlas Slovenije (2011)*

Za ostale podatke uporabi:

12 Stanovanja po naseljenosti občine

12 Dostop do stanovanj regije 2011

12 Stalni naslov na CSD podatki IRSSV 2010

Datoteke s podatki CSD o deložacijah še dobimo.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Število stanovanj na 1000 preb	413	428	434
Povprečna kvadratura	80	80,7	79
Št. naseljenih stanovanj	670.127(79,3 %)	21.862 (73,2 %)	5509(72,8) %
Povprečna kvadratura na prebivalca	33	34,5	34
Nenaseljena stanovanja	174.529 (20,7 %)	7.987 (26,8 %)	2056 (27,2 %)
Prazna stanovanja	153.789 (18,2 %)	153.789 (22,6 %)	1794 (23,7 %)
Letna gradnja stanovanj	2,7	2,3	3,0
Število brezdomcev – ljudi, ki spijo na ulici (ocena) ⁴⁸	Ocena iz raziskave Razpotnik in drugi	(ocena poznavalca)	(ocena poznavalca)
Osebe, ki imajo stalni naslov prijavljen na CSD (2010) ⁴⁹	1.271 ali 61,7/ 100.000	33 ⁵⁰ ali 47,0/ 100.000	11 ⁵¹ ali 62,6/ 100.000
Ljudje, ki živijo v grožnji pred izselitvijo/deložacijo podatki CSD ⁵² (BSP, MDDSZ)	330	np	1
Komentar	V Sloveniji je veliko praznih stanovanj. <i>Ta bi lahko uporabili pri dezinstitutionalizaciji.</i>	V regiji ji je več stanovanj na 1000 prebivalcev kot v državi, vendar regija izstopa po manjšem deležu naseljenih stanovanj in večjem deležu nenaseljenih in praznih stanovanj. <i>To je lahko fond stanovanj za preselitve, a je nizka cena stanovanj lahko tudi past, saj lahko narekuje preselitve v odročne kraje.</i>	V primerjavi s povprečjem je stanovanj nekoliko več, a na račun praznih in nenaseljenih

PDS 13

Mreža profila države in skupnosti

13. Kakšna je politična struktura in kdo so pomembni akterji na področju socialne politike in socialnega varstva?

Za rezultate volitev uporabi datoteko *13 volitve v mestne in občinske svete* (za regijo je treba pogledati po občinah)

Ostale podatke pridobimo od sogovornikov.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Kakšne so glavne politične delitve?	Tradicionalna delitev na »levico« in »desnico« ⁵³ , ki se izmenjujejo na oblasti v raznih koalicijskih kombinacijah (desnica 8 let, levica 16 od leta 1990) ⁵⁴	Prevladuje desna opcija, v Sevnici in Krškem SLS, v Brežicah pa SDS. Iz teh strank so tudi župani, v Kostanjevici pa neodvisni. (prosimi sogovornike za komentar razmerij v pokrajini)	Na volitvah so bili izvoljeni v občinski svet svetniki: 3 DESUS, 1 LDS, 1 NSi, 1 PUM, 3 SD, 6 SDS, 9 SLS, 1 Zares.
Glavni akterji v socialni politiki	Vlada, sindikati, gospodarska zbornica, Društvo upokojencev	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Glavne socialnopolitične teme	Okrnitev socialne države in privatizacija Pokojnine in upokojevanje Zdravstvo, korupcija in zavarovanje	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Glavni akterji na področju socialnega varstva	MDDSZ, Socialna zbornica, skupnosti centrov, zavodov, VDC FSD, društvo SD, IRSSV ⁵⁵	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Tipični politični procesi SV	Dogovarjanje o cenah in programu za institucionalno varstvo med skupnostjo zavodov, državo in ZZZS. Sredstva za skupnostne »programe« namenijo preko razpisov.		
Glavni politični projekti na področju socialnega varstva	Uvajanje dolgotrajne oskrbe Dezinstucionalizacija Reorganizacija centrov za socialno delo	(vprašati sogovornike) Pilotiranje reorganizacije CSD	(vprašati sogovornike) Pilotiranje reorganizacije CSD

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Komentar	Ni videti, da bi katera stranka ali opcija imela več ali manj posluha za dezinstitutionalizacijo. Kot kaže, pa to njihova prednostna naloga. Podobno velja tudi za akterje socialne politike in deloma tudi za glavne akterje socialnega varstva. Dezinstitutionalizacija in skupnostna oskrba sta med akterji slabo reprezentirani. Hkrati pa velja, da ministrstvo hoče prav v tem mandatu speljati več reform (še dolgotrajno oskrbo in reorganizacijo CSD).	<i>Pilotiranje reorganizacije CSD je lahko pomemben dejavnik pri vzpostavljanju boljših terenskih služb.</i>	<i>Pilotiranje reorganizacije CSD je lahko pomemben dejavnik pri vzpostavljanju boljših terenskih služb.</i>

PDS 14

Mreža profila države in skupnosti

14. Kako zagotavljajo socialne službe in kakšna je pokritost?

Za statistike CSD (število, zaposleni, skrbništvo), VDC, in CUDV še dobimo.

Za podatke domov uporabi datoteko 04 kumulativno letno poročilo SSZS 2012. Pri domovih statistika skupnosti zavodov nima evidentiranih ločenih enot enega zavoda, to preverimo na terenu.

Za podatke o pomoči na domu uporabi datoteko 14 Pomoč na domu uporabniki in zaposleni.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Kako financirajo, organizirajo in zagotavljajo storitve?	Socialne storitve opredeljuje Zakon o socialnem varstvu; njihov razvoj določa nacionalni program. Država zagotavlja in razvija delovanje socialnovarstvenih zavodov ter ustvarja pogoje za zasebno delo v socialno varstveni dejavnosti. Država zagotavlja mrežo javne službe za socialno preventivo, za prvo socialno pomoč, za pomoč družini za dom, za institucionalno varstvo in za vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji (po ZSV).	Formalno-pravno regije ne obstajajo; nacionalni program socialnega varstva spodbuja regijsko povezovanje in sodelovanje. Pravkar poteka izdelava regijskih akcijskih načrtov. Regijski koordinator pluralnih storitev je na CSD Krško???	Občina zagotavlja mrežo javne službe za osebno pomoč (v okviru CSD) ter za pomoč družini na domu (po ZSV).
Število CSD	62	3	1
Zaposlenih na CSD (2008) ⁵⁶	1.721,40 ali 2,16/ 1000 aktivnih	85,25	16
Število VDC (podatek MDDSZ)	37	2 s 4 enotami VDC Sonček, enota Krško; VDC Krško Leskovec, enote Sevnica, Leskovec in Brežice	1 enota VDC Krško Leskovec, enota Sevnica
Zaposlenih v VDC (SURS, 2012)	1036 ali 1,30/ 1000 aktivnih	(še dobimo podatke)	(še dobimo podatke)
Število uporabnikov VDC	3200 (M 1759/ 55,0%; Ž 1441/ 45,0%) ali 1,55/ 1000	okrog 100	cca 25
Število CUDV	5	0 (najbližji v Dobrni in Dragi)	0 (najbližji v Dobrni in Dragi)
Zaposlenih v CUDV	1305,75 ali 1,64/ 1000 aktivnih	Ni enote	Ni enote
Število uporabnikov ⁵⁷	1403 (481 do 26let; 922 nad 26 let) ⁵⁸ ali 0,68/ 1000	Ni enote	Ni enote
Število domov za stare	93	Impoljca enoti Sevnica in Brežice, Krško, Trubarjev Dom Loka	Impoljca enota Sevnica, Trubarjev Dom Loka

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Zaposleni v domovih za stare	8.639,3 ali 1,08% aktivnega prebivalstva	304 ali 1,10 % aktivnega preb. Brežice 55 Sevnica 51 Loka 97 Krško 101	148 ali 2,10 % aktivnega preb. Sevnica 51 Loka 97
Stanovalci v domovih za stare	17.429 ali 8,46/ 1000	649 ali 9,24/ 1000 Brežice in Sevnica 211 Krško 217 Loka 221	317 ali 18,05/ 1000 Sevnica 96 Loka 221
Število posebnih zavodov	5 + 6 enot v kombiniranih zavodih	Impoljca	Impoljca
Zaposleni v posebnih zavodih	933,8 + 369,7 ⁵⁹ v kom. 1,63/ 1000 aktivnega preb.	177 ali 0,64 % aktivnega preb.	177 ali 2,52 % aktivnega preb.
Število stanovalcev v posebnih zavodih	1624 POS 647 KOM 2271 (M 1232/ 56,7%; Ž 939/ 43,3) ali 1,10/ 1000	296 ali 4,21/ 1000	296 ali 16,86/ 1000
Število izvajalcev pomoči na domu v okviru mreže javne službe ⁶⁰	77	4	1
Zaposleni pomoč na domu ⁶¹	973,6 ali 1,22/ 1000 aktivnih	37,74 ali 1,36/ 1000 aktivnih	10,62 ali 1,51/ 1000 aktivnih
Uporabniki ⁶²	6.583 ali 3,20/ 1000	305 ali 4,34/ 1000	75 ali 4,27/ 1000
Druge javne službe in zaposleni v njih			
Število diplomiranih socialnih delavcev??	(še dobimo podatke)	(še dobimo podatke)	(še dobimo podatke)
Število prebivalcev na socialnega delavca	(še dobimo podatke)	(še dobimo podatke)	(še dobimo podatke)

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Komentar	Mreža socialnih služb je v Sloveniji (po letu 1991) precej centralizirana. Hrbtenica javnih služb (CSD in SVZ) je dobro razvita, za področje posebnega socialnega varstva neenakomerno razporejena. V dolgotrajni oskrbi (in tudi sicer) prevladuje institucionalni način. NVO, ki so nastale po 1990, pa so bolj njegovo dopolnilo (ne pa alternativa). V naštetih službah deluje okoli 15.000 ljudi, kar je 2 % aktivnega prebivalstva, ki oskrbujejo nekaj več kot 24.000 ljudi (22.900 v SVZ in VDC) v ustanovah in 6.583 na domu, skupaj okoli 30.000 ljudi ali skoraj 1,5 % (brez nevladnih organizacij). <i>Praviloma dezinstitutionalizacija poteka bolje v decentraliziranem okolju.</i> <i>Neenakomernost razporeditve služb predpostavlja, da bo v nekaterih okoljih možno preoblikovanje zavodskih služb v skupnostne, ponekod pa bo treba ustanavljati nove službe. Razmerje med uporabniki in delavci se bo verjetno po dezinstitutionalizaciji spremenilo.</i> <i>Povečalo se bo tudi število zaposlenih v socialnem varstvu zaposlenih</i>	V regiji so trije CSD, dva VDC (4 enote), 4 DSO in poseben zavod. V pokrajinskih zavodih je več stanovalcev, kot je občanov te regije v zavodih nasploh (tudi v DSO). Oskrba na domu je nad državno ravniyo. Torej je v regiji več uporabnikov institucionalnih služb in oskrbe na domu, kar lahko pomeni, da so službe bolj razvite, lahko pa tudi, da več ljudi potrebuje oskrbo.	V sevniški občini je CSD, VDC, dva doma za stare in posebni zavod. V institucijah je 638 ljudi, 75 pa jih dobi oskrbo na domu. V sevnških zavodih je trikrat toliko stanovalcev, kot se Sevnčanov v zavodih, Sevnica je torej »uvoznik« stanovalcev od drugod. <i>Če naj bi se ljudje iz zavodov preselili bliže domu, bi se število storitev v Sevnici zmanjšalo, bi pa lahko Sevnica postala izvoznik storitev.</i>

PDS 15

Mreža profila države in skupnosti

15. Kako zagotavljajo zdravstvene storitve in kakšna je pokritost?

15 Psihiatrična ambulantna dejavnost

Uporaba datotek:

15 Psihiatrična ambulantna dejavnost

Uporabi

http://www.starejsi.gov.si/index.php?option=com_content&view=section&id=36&Itemid=28&2fac36bde83019487005dd9d18854db3=89ffc73ac03d86642dd7e44fdc8e32dd za preštevanje zdravstvenih domov in bolnišnic.

REGIJE v številkah 2013.pdf za podatke o zdravnikih in medicinskih sestrah.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Kako financirajo, organizirajo in zagotavljajo storitve?	Država načrtuje zdravstveno varstvo in določa strategijo razvoja; sprejema predpise in ukrepe, ki spodbujajo krepitev in varovanje zdravja; itd. ⁶³⁶⁴ . Zavod za zdravstveno zavarovanje zbira prispevke za zdravstvo in jih razporeja po zdravstvenih programih in storitvah.	Čprav Slovenija nima regij so regijsko zasnovane bolnišnice, regije pa imajo tudi svoje Zavode za varovanje zdravja. Slovenija ima zdravstvene regije, ki se razlikujejo od statističnih regij. Sevnica sodi v regijo Novo Mesto (Celje??)	Občina uresničuje naloge in deloma financira delo zdravstva na svojem področju. ⁶⁵
Bolnišnice	13 splošnih; 8 specializiranih; 5 psihiatričnih	splošna v Brežicah	Najbližja bolnišnica v Brežicah (uporabljajo tudi Celje in Novo Mesto), psihiatrični v Vojniku in Ljubljani
Zdravstveni domovi	59	Zdravstveni dom v Krškem, Brežicah in Sevnici	Zdravstveni dom v Sevnici
Št. zdravnikov/ 10.000	25,7	15	np
Število ambulantnih psihiatrov	98,7 ali 4,79/ 100.000	2,5 ali 3,6 na 100.000	1 ali 5,7 na 100.000
Št. medicinskih sester/ 10.000	84,5	59,6	np

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Komentarji	Slovenija ima relativno dobro razvito zdravstveno mrežo na vseh ravneh. Po številu bolnišničnih postelj in zdravnikov sicer pod EU povprečjem, pri sestrah in zobozdravnikih pa v povprečju. <i>Za uspešno dezinstitutionalizacijo, bi se verjetno morale povečati število psihiatrov v skupnosti in okrepiti patronažna služba.</i>	Regija ima osnovne ambulantne in bolnišnične storitve, za nekatere specialistične obravnave pa morajo iti drugam. Število psihiatrov je bistveno manjše od državnega povprečja. Podobno velja tudi za zdravnike na sploh in sestre. <i>Število zdravstvenih delavcev v zavodih je veliko, ob procesu dezinstitutionalizacije bi lahko bili na voljo tudi drugim prebivalcem.</i>	Sevnica ima pokrito osnovno zdravstvo, v okviru tega deluje tudi psihiater in enota za skupnostno psihiatrijo. <i>Ta bi lahko odigrala pomembno vlogo v procesu zagotavljanja oskrbe v skupnosti.</i>

PDS 16

Mreža profila države in skupnosti

16. Kako zagotavljajo izobrazbo?

Uporaba datotek:

16 Otroci vključeni v vrtce po občinah

16 Otroci vključeni v vrtce po regijah (število vrtcev za pokrajino dobimo tako, da iz tabele občin seštejemo število vrtcev)

16 Osnovne šole po občinah

16 Osnovne šole po regijah

Za srednje in visoke šole glej Interaktivni statistični atlas (za leto 2011).

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Vrtci	888 javnih, 80456 50 zasebnih, 2634 938, 83.090 otrok	36 vrtcev, 2581(zasebnih vrtcev ni) Krško 14 Brežice 14 Kostanjevica 1 Sevnica 7	7 vrtcev, 602 otrok
Vključenost v vrtce %	73,9	73,2	70,5
Osnovne šole	842 šol 161.051 učencev 203 uč/ šolo	26 šol, 5487 učencev 211 uč/ šolo	8 šol, 1364 učencev 181 učencev/ šolo
OŠ prilagojen program	57 šol 1724 učencev	3šole, 60 učencev	1 šola 13 učencev
Srednje šole – dijakov/ 1000	40	40	Srednja šola Sevnica, programi: mizar, frizer in tapetnik. Bližnje šole: Krško in Brežice (gimnazije in druge smeri). Skupaj 750 dijakov ali 43/ 1000 prebivalcev
Visoke šole: stopnja študentov in diplomantov (1000)	4720	50 20	54 15

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Komentarji	Slovenija ima razvejano mrežo javnih vrtcev in osnovnih šol. Zasebnih vrtcev je relativno malo. Vključenost v vrtce je dokaj visoka. nekaj več kot 1% otrok je vključeno v osnovne šole s prilagojenim programom. <i>Proces dezinstitutionalizacije bi moral spremljati tudi proces vključevanja otrok v navadne šole. Izobraževalni sistem je tista družbena dejavnost, ki je najbolj razpršena v skupnosti (čeprav poteka proces centralizacije oz. zmanjševanja števila podružničnih šol). Decentraliziran, skupnostno usmerjen sistem dolgotrajne oskrbe bi bil lahko še en tak sistem, ki bi bil navzoč prav v skupnosti.</i>	V regiji je prav tako kot na državni ravni javna mreža vrtcev razvejana. Nimajo zasebnih vrtcev. V primerjavi z državno ravno regija ne odstopa glede vključenosti v vrtce. Delež otrok v posebnih šolah je podoben državnemu povprečju.	V Sevnici je 7 javnih vrtcev, nobenega zasebnega. Vključenost v vrtce je nekoliko nižja od državne in regionalne ravni. Delež otrok v posebnih šolah je podoben državnemu povprečju.

PDS17

Mreža profila države in skupnosti

17. Kako delujejo nevladne organizacije?

Matrico izpolni glede na podatke, ki jih dobimo na terenu.

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Zakonodaja, ki ureja delovanje NVO	Zakon o društvih + področna zakonodaja, načeloma tudi Zakon o zavodih in Zakon o ustanovah ⁶⁶		
Tip NVO, ki delujejo na področju duševnega zdravja	DZ društva, ki so nastala iz gibanj na koncu osemdesetih let. usmerjena v izvajanje programov (storitev). ⁶⁷ dve večji (Šent, Ozara) s podružnicami in tri manjša (Altra, Vezi, Novi paradoks). uporabniško društvo Mostovi in združenje svojcev Humana. Tudi organizacije, ki delujejo na drugih področjih (Papilot).	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Tip NVO, ki delujejo na področju intelektualnih ovir	DR Sožitje (svojce, strokovnjaki); Sonček (cerebralna paraliza). društvo za ljudi z Downovim sindromom; društvo za avtizem. Nekatera društva ustanavljajo svoje zavode ali socialna podjetja.	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)
Nevladne organizacije, ki imajo potencial delovanja na teh področjih	Splošne humanitarne in dobrodelne organizacije (Rdeči križ in Karitas). Potencial za vključevanje tudi druge organizacije (taborniška, gasilska, športna društva, društvo kmečkih žena). Pomembne tudi »invalidske organizacije« ⁶⁸	(vprašati sogovornike)	(vprašati sogovornike)

	Država	Spodnjeposavska	Sevnica
Komentar	Nevladne organizacije dojemamo kot fleksibilne in dojemljive na zunanje spremembe ali spodbude iz okolja, zato vsaka (socialnovarstvena) zase trdno verjame, da ima potencial delovati praktično kjerkoli. To je moč zaznati tudi v porastu programov namenjenih ranljivim skupinam na področju kulture, kmetijstva, ipd.	(dopolniti)	(dopolniti)

Metode in viri podatkov

PDS delamo predvsem v začetku hitre ocene, saj ugotovitve lahko uporabimo za to, da se odločimo, kaj še posebej raziskovati v drugih modulih in ker nam pomaga tolmačiti podatke drugih modulov. Zbiranje PDS podatkov zahteva dostop do obstoječih poročil in zbirk podatkov in zahteva čas, da jih zberemo in si ustvarimo celotno sliko. Zaostanki pri zbiranju podatkov pa ne smejo nikoli biti razlog za odlašanje z začetkom drugih modulov. Splošno načelo hitre ocene je, da delamo na več modulih hkrati.

Celotni čas za izvedbo tega modula bi ne smel biti več kot en teden.

Ta del hitre ocene ne potrebuje nekoga, ki bi imel posebna znanja. Ljudje z znanjem družboslovja ali humanistike imajo za tako delo zadostne spretnosti in znanje. V pomoč so nam lahko strokovnjaki, ki niso nujno v vladnih službah, ampak delujejo na univerzi. Potrebno je poznavanje baz podatkov in iskanja v zbirkah.

Profil države in skupnosti je navadno kratek. Minimalna področja, ki jih moramo obdelati, smo zapisali v mreže. Po vsakem delu je treba dodati komentarje, ki povezujejo podatke z vprašanji dezinstitutizacije.

PDS temelji povsem na obstoječih podatkih. Pomembni vir podatkov so statistični letopisi in druga gradiva SURS-a, pa tudi drugih raziskovalnih poročil. Kolikor se je dalo smo te podatke zbrali in so raziskovalcem datoteke s preglednicami na voljo. Druge morajo zbrati sami. Pri podatkih, ki ste jih matrice uvrstili mimo že zbranih datotek, navedite v končni opombi vir podatkov in dodajte spletno povezavo.

Najbolj uporabne so strani na Statističnemu uradu Republike Slovenije (SURS).

<http://www.stat.si/>

In sicer SI-STAT podatkovni portal <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/statfile2.asp> Tam je največ podatkov v kategorijah DEMOGRAFSKO IN SOCIALNO PODROČJE in EKONOMSKO PODROČJE

Nekaj podatkov dobimo na straneh popisa <http://www.stat.si/popis2011/> tistih, ki jih ta popis ne zajema (narodnosti, vera) <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>

Uporaben je tudi Interaktivni statistični atlas Slovenije <http://stat.monolit.si/?lang=sl> Ga pa je treba uporabljati previdno in preveriti tudi tabele, ki se na neko postavko nanašajo. Te tabele navadno najdemo na spodnjem robu strani. Pri interaktivnem atlasu ne pozabite nastaviti letnico – zaradi primerljivosti smo večino podatkov zbirali za leto 2011, za ekonomske kazalnike pa tudi bolj sveže podatke.

Rezultati

Uporaba ugotovitev PDS za razvijanje HOPS-a – točke delovanja.

PDS nam lahko pomaga ugotoviti dejavnike, ki vplivajo na naravo in obseg institucionalizacije in na ovire za preseljevanje in pri spreminjanju služb, zmožnosti države ali skupnosti, da razvije skupnostne službe. Nekatera področja PDS bomo morali še globlje raziskati v drugih modulih, predvsem v Oceni konteksta.

Da bi to speljali bomo uporabili naslednjo matrico oz. mrežo, v kateri bomo zapisali točke delovanja, ki naj bi jih spremljali v drugih modulih.

Spodaj je primer matrice, ki smo jo izpolnili ob obisku v Impoljci. Ker pa je bila to prva matrica, ki smo jo izpolnjevali, je v njej tudi več ugotovitev za celo državo. Seveda lahko tudi ob drugih RA dodamo ugotovitve za celo državo, predvidevamo pa, da jih bo manj. Prav tako lahko komentarje, v zgornjih matricah, ki se tičejo države dopolnite ob izpolnjevanju matric neke druge RA.

PDS 18

PDS točke delovanja – mreža

Glavne ugotovitve PDS – ki naj bi jih ocenili v drugih modulih

1. Naštej – na levi – glavne postavke, ki naj bi jih dodatno raziskali v drugih ocenah
2. Komentiraj, zakaj je to točka za nadaljnje delovanje hitre ocene
3. Zapiši, v katerem modulu ocenjevanja je ta postavka pomembna in jo je treba bolje razdelati

Značilnosti	Komentar – točka delovanja hitre ocene	Modul ocene
Zemljepisno okoljske (PDS 1)	Hribovito območje, kar je pomembno za načrtovanje služb	AN
	Ali dejstvo, da je Slovenija majhna država vpliva na veliko stopnjo institucionaliziranosti?	OK
	Spodnjeposavska nima svojega središča, to je lahko prednost za uvajanje skupnostnih služb	OSIP, OK
	Obrobno centralni položaj Impoljce je lahko prednost za dezinstitutionalizacijo.	OMP, OSTI
Demografija (PDS 3)	več starih ljudi, potencial za razvoj skupnostne oskrbe tudi zanje v regiji	AN, OSIP
	Večji koeficient staranja lahko pomeni večji pritisk na ustvarjanje skupnostnih služb.	OK
	Starostna struktura neke skupnostni lahko vpliva tudi na razpoložljivost ljudi za neformalno pomoč.	OK
Vera in narodnost (PDS 2 in 6)	Če je skupnost narodnostno in versko homogena, so manjšine diskriminirane,	OSIP, OK
	Pripadniki manjšin so relativno bolj pogosti stanovalci zavodov	OSTI,
	Posebne storitve za manjšine	OSIP
	Homogenost področja, kjer je zavod onemogoča pogovor z osebjem v svojem jeziku	OSTI
Državna in lokalna ekonomija (PDS 8)	Brezposelnosti manj kot v Sloveniji, ali na to vpliva Impoljca?	OK
	Recesija navadno pomeni večji pritisk na institucije (večje stiske, zavodi kot socialni korektiv)	OK
	<i>Sprememba v skupnostni model lahko deloma razbremeni brezposelnost, mora pa upoštevati tudi preživetveni, materialni vidik življenja ljudi zunaj ustanov.</i>	OK, AN, OSIP
	<i>Nove službe so lahko nov vir zaposlovanja, še zlasti če jih zastavimo tako, da bodo imele večkratni učinek.</i>	OK, AN
	<i>Spremembe lahko delavke v zavodu prestrašijo, so pa možnost tudi večjega zaposlovanja.</i>	AN
Stanovanja in komunalna opremljenost (PDS 11 in 12)	Več praznih stanovanj, manj opremljena – potencial za dezinstitutionalizacijo, življenjske pogoje izboljša	OSIP, AN
	Dobra opremljenost stanovanj – dota za dezinstitutionalizacijo	OSIP, AN
	<i>Slabe stanovanjske razmere so lahko povod za namestitev v zavod.</i>	OSTI

	<i>Prav pomanjkljiva opremljenost stanovanj se je izkazala v Impoljci (glej primer) za oviro pri preseljevanju.</i>	OSTI
	<i>Raziskati fenomen »praznih stanovanj«</i>	OK, OSIP
	<i>nizka cena stanovanj je lahko tudi past, saj lahko narekuje preselitve v odročne kraje.</i>	OSIP, AN
Ciljne skupine (PDS 4)	Nejasno razmerje med institucionaliziranimi uporabniki in tistimi, ki živijo doma	OPDO
	<i>Če naj bi Impoljca na skupnostni način pokrivala DO posebnih skupin v regiji, bi imela dovolj uporabnikov.</i>	OMP, OSIP, AN
	V Spodnjeposavski regiji je število ljudi z nalepko MDR večje kot na sploh v Sloveniji, še bolj pa je izrazita stopnja institucionaliziranosti ljudi v posebnih zavodih (medtem ko je stopnja institucionaliziranosti starih manjša). Ta je skorajda trikrat večja. <i>Preveriti korelacije med pokrajinami in raznimi kazalniki.</i>	OSTI, OK
	Posledica večje institucionaliziranosti v občini Sevnici je lahko: a) posledica tega, da je tam posebni zavod, b) posledica večjega števila ljudi s takimi težavami v prebivalstvu, c) prakse CSD in psihiatrov, da nameščajo ljudi v zavode.	OSTI, OPDO
Kanali komunikacije (PDS 9 in 10)	Dober železniški promet, ceste slabše povezane s Slovenijo	OSTI,
	<i>Verjetno pa je slika uporabe mobitela v ciljnih skupinah bistveno manjša. Še bolj to velja za internet. To je gotovo en izmed izzivov dezinstitutionalizacije.</i>	OK, OSTI, AN
	<i>Pešanje javnega prevoza je največji problem ravno za uporabnike služb. Zato je treba v snovanje novih služb vključiti prav prevoze.</i>	OSIP, AN
	<i>Dezinstitutionalizacija lahko odpravi nesorazmerja (krivico), da so zaradi pešanja javnega prevoza uporabniki in svojci še bolj izolirani, osebje pa je postalo bolj mobilno.</i>	OK, AN
	<i>Dobra povezanost regije lahko omogoča dobre skupnostne službe.</i>	OSIP, AN
	<i>Kljub hribovitem reliefu, so ceste toliko u redu, da omogočajo dostop tudi do bolj oddaljenih zaselkov, kar je prednost za terensko delo in razpršenost služb.</i>	OK, AN
	<i>Dobre železniške povezave pomenijo tudi več napora za učenje spretnosti, pa tudi morda usposabljanje sprevodnikov za podporo ljudem za potovanja z vlakom.</i>	OSIP, AN
Politični dejavniki (PDS 13)	SLS tradicionalna stranka v občini Sevnica – ali ima to kakšne implikacije za reorganizacijo?	OK, OSIP
	<i>Ni videti, da bi katera stranka ali opcija imela več ali manj posluha za dezinstitutionalizacijo. Kot kaže, pa to ni njihova prednostna naloga. Podobno velja tudi za akterje socialne politike in deloma tudi za glavne akterje socialnega varstva.</i>	OK
	<i>Dezinstitutionalizacija in skupnostna oskrba sta med akterji slabo reprezentirani.</i>	OSIP, OK, AN
	<i>ministrstvo hoče prav v tem mandatu speljati več reform (še dolgotrajno oskrbo in reorganizacijo CSD).</i>	OSIP, AN
	<i>Pilotiranje reorganizacije CSD je lahko pomemben dejavnik pri vzpostavljanju boljših terenskih služb.</i>	OSIP, AN
Sociala (PDS 14)	Veliko ljudi v institucijah v Sevnici in Spodnjeposavski; preveriti ali je tudi drugje v okolici zavodov več ljudi v njih	OSTI
	Veliko služb v Sevnici (CSD, 2 DS, oskrba na domu). Možen je izvoz storitev v mejah pokrajine – morda Sevnica center za pokrajino	OSIP, AN
	Mreža socialnih služb je v Sloveniji (po letu 1991) precej centralizirana. Ali je to ovira ali prednost za dezinstitutionalizacijo? <i>Praviloma dezinstitutionalizacija poteka bolje v decentraliziranem okolju (?)</i>	OSIP

	Hrbtenica javnih služb (CSD in SVZ) je dobro razvita, za področje posebnega socialnega varstva neenakomerno razporejena.	OSIP, AN
	V dolgotrajni oskrbi (in tudi sicer) prevladuje institucionalni način. NVO, ki so nastale po 1990, pa so bolj njegovo dopolnilo (ne pa alternativa).	OSIP
	V socialnih službah deluje okoli 15.000 ljudi, kar je 2% aktivnega prebivalstva, ki oskrbujejo nekaj manj kot 24.000 ljudi (22.900 v SVZ in VDC) v ustanovah in 6.583 na domu, skupaj okoli 30.000 ljudi ali skoraj 1,5 % prebivalstva (brez nevladnih organizacij).	OPDO, OSTI, OSIP
	Raziskati kakšne vrste pomoči in podpore so poleg PND na voljo v skupnosti in koliko ljudi dosežejo.	OSIP
	Razmerje med delavci in uporabniki je v institucionalnem sektorju je 1,525 stanovalca na zaposlenega, v pomoči na domu pa 6,76. Preveriti, kakšna so razmerja pri NVO in koordinirani obravnavi.	OSIP, OSTI, AN
	<i>Neenakomernost razporeditve služb predpostavlja, da bo v nekaterih okoljih možno preoblikovanje zavodskih služb v skupnostne, ponekod pa bo treba ustanovljati nove službe.</i>	AN
	<i>Razmerje med uporabniki in delavci se bo verjetno po dezinstitutionalizaciji spremenilo. V katero smer?</i>	AN, OSIP
	<i>Povečalo se bo tudi število zaposlenih v socialnem varstvu. Do kakšne mere?</i>	OSIP, AN
	V Spodnjeposavski je število uporabnikov v zavodih in pomoči na domu nad državno ravniyo. To lahko pomeni, da so službe bolj razvite, lahko pa tudi, da več ljudi potrebuje oskrbo.	OSIP, OSTI
	V sevniških zavodih je trikrat toliko stanovalcev, kot se Sevnčanov v zavodih, Sevnica je torej »uvoznik« stanovalcev od drugod. Če naj bi se ljudje iz zavodov preselili bliže domu, bi se število storitev v Sevnici zmanjšalo, bi pa lahko Sevnica postala izvoznik storitev.	OSIP, AN
Izobrazba in izobraževanje (PDS 5 in PDS 16)	Primerjati izobrazbeno strukturo Slovenije z mednarodnimi podatki, tudi profil izobraženih (zdravstvo, sociala).	OK
	Nizka funkcionalna nepismenost in veliko število nepismenih v ciljnih skupinah zahteva pozornost pri pripravi gradiv v zvezi s službami in storitvami	OSIP, AN
	Preveriti hipotezo o slabi izobrazbi in upoštevati pri načrtovanju služb	OSIP, AN
	Slaba izobrazbena struktura neke regije vpliva na stopnjo institucionaliziranosti	OSTI, OK
	Ali je slaba izobrazbena struktura neke občine ovira ali prednost pri dezinstitutionalizaciji? Vlaganje v dezinstitutionalizacijo pomeni dvigovanje izobrazbene strukture prebivalstva.	OSTI, OK
	Ker je na v regiji in občini stopnja izobrazbe nižja, bo treba posvetiti več pozornosti izobraževanju kadrov.	OSIP, AN
	Mreža vrtcev in OŠ, srednješolski center – prilagoditi izobraževalne programe potrebam dezinstitutionalizacije	OSIP, AN
	<i>Proces dezinstitutionalizacije bi moral spremljati tudi proces vključevanja otrok v navadne šole.</i>	OSIP, AN
	<i>Izobraževalni sistem je tista družbena dejavnost, ki je najbolj razpršena v skupnosti (čeprav poteka proces centralizacije oz. zmanjševanja števila podružničnih šol). Decentraliziran, skupnostno usmerjen sistem dolgotrajne oskrbe bi bil lahko še en tak sistem, ki bi bil navzoč prav v skupnosti.</i>	OK, AN
Zdravstvo in zdravje (PDS 7 in 15)	V regiji in občini so zdravstvena tveganja večja, tudi večja stopnja samomorov,	OK
	V Sevnici obstaja skupnostna psihiatrija – preveriti, kaj je to	OMP

	Slovenija negativno odstopa po smrti zaradi poškodb, kar je tudi pomemben razlog prezgodnjih smrti ter dolgotrajnih poškodb in hendikepa.	OPDO
	<i>Za uspešno dez institucionalizacijo, bi se verjetno morale povečati število psihiatrov v skupnosti in okrepiti patronažna služba.</i>	OSIP, AN
	Število psihiatrov je v Spodnjeposavski bistveno manjše od državnega povprečja. Podobno velja tudi za zdravnike na sploh in sestre.	OSIP
	<i>Število zdravstvenih delavcev v zavodih je veliko, ob procesu dez institucionalizacije bi lahko bili na voljo tudi drugim prebivalcem.</i>	OSIP, AN
Nevladne organizacije (PDS 17)	Nevladne organizacije dojemamo kot fleksibilne in dojemljive na zunanje spremembe ali spodbude iz okolja, zato vsaka (socialnovarstvena) zase trdno verjame, da ima potencial delovati praktično kjerkoli. To je moč zaznati tudi v porastu programov namenjenih ranljivim skupinam na področju kulture, kmetijstva, ipd.	OSIP, AN

11.3 OCENA KONTEKSTA

Namen in cilji

Ocena konteksta je opis širšega konteksta procesov dolgotrajne oskrbe, institucionalizacije in dezinstitutionalizacije. V njej ugotavljamo obstoječe in možne dejavnike vplivanja, ki ustvarjajo odgovore na dolgotrajne stiske, krepijo stopnjo institucionalizacije in možnosti preselitve. Namen tega modula je torej ocena osebnega in družbenega konteksta v odnosu do institucionalizacije in dezinstitutionalizacije s ciljem, da poiščemo sedanje in prihodnje odgovore na prepoznane elemente, ki bi lahko pripomogle k preselitvi iz institucij v skupnost.

Glavna področja ocene

OK bomo izvajali glede na šest glavnih področjih:

- Kateri kontekstualni dejavniki večajo dolgotrajne stiske?
- Kateri dejavniki jih zmanjšujejo?
- Kateri dejavniki krepijo institucionalne odgovore na dolgotrajno stisko?
- Kateri dejavniki zmanjšujejo institucionalne odgovore na dolgotrajno stisko?
- Kateri dejavniki omogočajo preselitve in ustvarjanje skupnostnih odgovorov na dolgotrajne stiske?
- Kateri dejavniki zavirajo preselitve in skupnostne odgovore?

Dejavnike lahko definiramo kot:

- širše družbene *dejavnike* ali *vektorje* (npr. stopnja nezaposlenosti, rast gospodarstva, demografske spremembe, itn.), demografske spremembe npr. vplivajo *neposredno* na potrebe po dolgotrajni oskrbi, stopnja nezaposlenosti pa *posredno*;
- družbene *momente* (npr. upokojitev, finančna stiska, psihotična kriza in drugi življenjski prehodi);
- konkretne *okolščine*, ki povzročijo delovanje posameznika in njegovega konkretnega okolja (npr. prepir s starši, darovanje hiše za ustanovitev stanovanjske skupine, smrt partnerja, ki je za nekoga skrbel).

V tem modulu nas bodo najbolj zanimali širši družbenih dejavniki ali vektorji, bomo pa pozorni tudi na nižje ravni (momente in okoliščine oz. dogodke).

Dejavnike bomo zato bolj podrobno ocenjevali na raznih ravneh (bivanja) in glede na krajevne okoliščine. Obravnavali jih bomo na splošno in posebej glede na posamične institucije.

Ravni bomo razdelili na:

- politiko in ekonomijo,
- kulturo,
- socialno politiko,
- zakonodajo,
- organizacijo in poslovanje,
- metode in postopke,
- življenjski svet, družbeno moč, procese izključevanja in premeščanja.

Metode in viri podatkov

V modulu bomo uporabljali predvsem:

- *obstoječe vire informacij* – statistične podatke, raziskave,
- ki ji bomo dopolnili s pogovori s *ključnimi sogovorniki*.

Rezultati

OK bo potekala hkrati z drugimi ocenami, predvsem z oceno stopnje institucionalizacije, oceno preselitev in oceno služb in politike. V njej bomo uporabili gradivo iz drugih ocen in jo potem uporabili za razvoj in analizo ugotovitev drugih ocen.

Namen in cilji

Vsaka država, pokrajina in mesto ima enkratno mešanico družbenih in kulturnih značilnosti in praks, zakonodaje in ekonomskih virov. Kot smo ugotavljali v 2. poglavju*, je veliko stvari, ki vpliva na porajanje stisk ljudi, povezanih s širšim kontekstom, v katerem ljudje živijo. So razlike med državami, ki vplivajo na pogostost stisk, pa tudi na stopnjo institucionalizacije odgovorov nanje in možnosti preselitev v skupnost, kot tudi na razvoj skupnostnih služb.

Ocena konteksta ugotavlja glavne dejavnike na različnih ravneh, ki učinkujejo na naravo in intenzivnost stiske, njenih posledic in zmožnosti vlade, skupnosti in posameznikov, da nanje odgovorijo. Ima tri namene:

- *ugotoviti dejavnike, ki vplivajo na nastanek dolgotrajne stiske* in še posebej ugotoviti dejavnike, ki večajo ali zmanjšujejo dolgotrajne stiske,
- *ugotoviti dejavnike, ki vplivajo na institucionalizacijo odgovorov na dolgotrajno stisko*, še posebej tistih, ki krepijo ali zmanjšujejo institucionalno naravo odgovorov na dolgotrajne stiske,
- *ugotoviti dejavnike, ki vplivajo na razvoj skupnostnih odgovorov oz. preselitev iz zavodov*, bodisi tako, da jih spodbujajo ali zavirajo.

Definicije – dejavniki, ki krepijo stisko

Dejavniki *tveganja* so tisti, ki povzročijo, da se bo dolgotrajna stiska bolj verjetno pojavila, razširila ali nadaljevala. *Varovalni* dejavniki so tisti, ki zmanjšujejo možnost, da se bo dolgotrajna stiska pojavila, razširila ali nadaljevala. Med prvimi in drugimi seveda obstaja recipročen odnos, a moramo vseeno poudariti oba pola dialektičnega nasprotja, saj moramo iskati tisto, kar ljudi ogroža in tudi tisto, kar ljudi varuje, torej tisto, kar je treba spremeniti in tisto, kar je treba okrepiti ali vsaj ohraniti.

Na primer, pomanjkanje stanovanj oziroma slaba stanovanjska politika lahko vpliva na krepitev dolgotrajne stiske. Prav tako krepí stisko razmah porabniškega individualizma oziroma posledično osamljenost. Velja pa tudi nasprotno: dostopnost stanovanj (npr. v neki regiji) lahko zmanjšuje stisko, prav tako povezanost z drugimi in dobro razviti stiki in povezave med ljudmi.

Definicije – dejavniki, ki vplivajo na tveganje institucionalizacije

Dejavniki *institucionalizacije* so tisti, ki večajo možnost, da bo odgovor na dolgotrajno stisko institucionalen (predvsem na bolj abstraktnih družbenih ravneh, pa tudi na ravni osebnega življenjskega sveta). Dejavniki *dezinstitucionalizacije* so tisti, ki zmanjšujejo tveganje institucionalizacije odgovorov na stisko.

Zmanjševanje socialnih prejemkov, denimo, krepi ogroženost nekaterih skupin in lahko vodi v iskanje institucionalnih odgovorov na stisko (nekdo, ki ne več more plačevati računov za vzdrževanje stanovanja, se odloči za namestitev v zavod), hkrati pa obubožanje prebivalstva lahko pomeni, npr. na področju starih, da bodo iskali druge, skupnostne rešitve, ker si ne morejo privoščiti plačevanja oskrbe v domu za stare.

Definicije – dejavniki, ki omogočajo razvoj služb in preselitve

Zaviralni dejavniki ovirajo preselitve ali razvoj skupnostne oskrbe in jih je treba spremeniti. *Pospeševalni* dejavniki so tisti, ki že obstajajo, pa jih je treba nadgraditi in okrepiti, kot tisti ki bi utegnili podpirati razvoj novih storitev in služb.

Primeri:

- Delovanje služb in zagotavljanje storitev poteka v pravnih okvirih. Neposredno financiranje osebnih paketov je, na primer, zelo pomanjkljivo opredeljeno v zakonodaji, kar onemogoča preselitve. Podobno velja celo za stanovanjske skupine. Hkrati pa, denimo, na področju duševnega zdravja, obstaja člen v zakonu o duševnem zdravju, ki določa, da ministrstvo zagotavlja sredstva za izvedbo načrtov obravnave v skupnosti. Torej tudi če zakon omogoča financiranje OP, to ne pomeni, da se zakon izvaja. Pomembno je, da so za ta namen rezervirana sredstva iz državnega proračuna.
- Prevladujoč kulturni obrazec je, da mora biti vsak sposoben poskrbeti zase. Osebnostni in osebni primanjkljaji so utemeljitev za namestitev v zavod. Zato so ljudje navadno mnenja, da ljudi, ki so nesposobni skrbeti zase (saj so v nekem zavodu), ne morejo živeti samostojno.
- Večina pravic in možnosti imamo *zapisanih v slovenščini*. To zmanjšuje informiranost in dostopnost skupnostnih služb in socialnih pravic (za tiste, ki slabo razumejo pisano besedo, ali za tiste, ki slabo razumejo slovenščino), ki bi jih ljudje lahko uporabili, da bi se preselili iz zavodov.
- Solidarnost in pomoč človeku v stiski so glavne vrednote tako krščanskega kot tudi socialističnega izročila. Vendar pa se solidarnost pogosto pojmuje kot delovanje družbenih ustanov in ne kot neposredna vpletenost v podporo, pomoč ali oskrbo konkretnih ljudi.
- Država ni edini niti ne glavni vir podpore in sredstev pri preselitvah. Obstaja več drugih ustanov na lokalni ravni, skupnostnih organizacij, pa tudi mednarodnih teles, ki lahko zagotovijo sredstva za preselitve ljudi iz zavodov. Treba jih je identificirati, poiskati.

Z OK bomo raziskovali šest *področij*. Zanimala nas bodo:

Vprašanja o kontekstualnih vplivih na dolgotrajne stiske.

- Kateri dejavniki večajo dolgotrajne stiske?
- Kateri dejavniki jo manjšajo?

Vprašanja o vpliv na institucionalizacijo odgovorov nanje.

- Kateri dejavniki krepijo institucionalne odgovore na dolgotrajno stisko?
- Kateri dejavniki zmanjšujejo institucionalne odgovore na dolgotrajno stisko?

Vprašanja o vplivih na preselitve in skupnostne odgovore.

- Kateri dejavniki omogočajo preselitve in ustvarjanje skupnostnih odgovorov na dolgotrajne stiske?
- Kateri dejavniki zavirajo preselitve in skupnostne odgovore?

Ključna področja ocene

Ocena konteksta je na ravni družbenih in strukturnih dejavnikov. To so dejavniki višjih ravni in onkraj neposrednih vplivov na posamezne ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske. Vključujejo demografsko strukturo države, ekonomski sistem, politični sistem, način kako so organizirane službe in kako se izvajajo storitve, vrednote, verovanja in ravnanja, ki izhajajo iz kulture, vere in ideologij.³⁷ Lahko vključujejo dejavnike, ki omogočajo boljše življenje in spremembe, kot na primer politična stabilnost, kulturna enotnost in jezik, lahko pa tudi omejevalni dejavniki, kot so na primer: ekonomska kriza, kriza vrednot, politična negotovost.

Dejavnike na mezo in mikro ravni bomo sicer obravnavali v drugih modulih. A tudi tu jim bomo posvetili določeno pozornost. Zanimali nas bodo tipične organizacijske oblike, načini financiranja služb, najbolj uveljavljeni in tipični postopki, pa tudi metode dela z ljudmi. S konkretnim življenjskim svetom stanovalcev in uporabnikov dolgotrajne oskrbe se bomo ukvarjali predvsem v modulu, ki je namenjen potrebam, a bomo tudi v tem modulu ugotavljali, kako ga določajo širši kontekstualni dejavniki oziroma kakšne so njegove družbene reprezentacije.

Teme ocene

Ta modul ima najširše obzorje med vsemi moduli hitre ocene. Bistveno je, da se lotimo vseh tem, ki jih spodaj naštejemo – tudi če niso vse povsem relevantne za naše področje raziskovanja. Tih HOPS-a bo moral presoditi, koliko je treba podrobno obravnavati posamezno temo in katera je še posebej pomembna za dezinstitutionalizacijo. Pri obravnavanju teh tem je treba upoštevati tudi ugotovitve ocen stopnje dezinstitutionalizacije, možnosti za preselitve in ocene služb in politike.

V spodnjem spisku naštejemo teme, ki jih je treba obdelati. Spisek je verjetno pomanjkljiv in ga je treba prilagoditi lokalnim razmeram. Nekatere postavke so za določeno področje te ocene bolj relevantne za druga področja pa morda druge.

³⁷ V ta namen nam bodo v pomoč podatki, ki jih bomo zbrali v modulu PDS.

Postavke smo razdelili po »ravninah bivanja«, skorajda arbitrarno določenih kategorijah, ki združujejo več podkategorij.

Splošne značilnosti konteksta:

- zemljepisne značilnosti področja,
- zgodovina,
- demografske značilnosti,
- socialne značilnosti prebivalstva,
- zdravstveni profil prebivalstva,
- migracije in mobilnost,
- promet in zveze.

Politika in ekonomija:

- politična struktura,
- upravna in oblastna struktura,
- politične razmere,
- ekonomske razmere,
- pravice (socialne, ekonomske, človekove),
- civilna gibanja.

Kultura in mediji:

- kulturna izročila,
- pismenost in izobrazba,
- vere in ideologije,
- stališča,
- umetnost,
- mediji,
- spolne vloge.

Socialna politika:

- izobraževanje,
- zdravstvo,
- stanovanjska politika,
- zaposlovanje,
- pravosodje,
- revščina,
- socialna varnost in zavarovanje,
- socialno varstvo,
- dolgotrajna oskrba,
- ekonomija gospodinjstev in struktura družine,
- neformalna ekonomija in vzorci pomoči,
- nevladne organizacije,
- raziskovalni potenciali in potenciali za evaluacijo.

Zakonodaja:

- mednarodni dokumenti,
- splošna zakonodaja,
- zakonodaja, ki ureja statute in prejemke,

- zakonodaja, ki ureja postopke,
- zakonodaja, ki ureja delovanje služb in izvajanje storitev,
- stanovanjska zakonodaja.

Organizacija:

- tipične organizacijske oblike (zavodi, podjetja, društva, zadruga),
- stili vodenja in organizacijska kultura.

Finance:

- značilnosti proračuna,
- deleži proračuna za socialno politiko, socialno varnost, socialno varstvo in dolgotrajno oskrbo,
- načini financiranja družbenih dejavnosti.

Poslovanje:

- načini izplačevanja prejemkov,
- načini plačevanja storitev,
- poslovanje izvajalcev družbenih dejavnosti.

Metode in postopki (povezani dolgotrajnimi stiskami, institucionalizacijo in dezinstitutionalizacijo):

- birokratizacija,
- osnovne značilnosti postopkov (ceremonije poniževanja ali proslava napredovanja) v socialnem varstvu,
- osnovne značilnosti postopkov (ceremonije poniževanja ali proslava napredovanja) v zdravstvu in izobraževanju,
- prevladujoče metode v socialnem delu in socialnem varstvu,
- prevladujoče metode v zdravstvu in izobraževanju.

Življenjski svet:

- kulturne in znanstvene reprezentacije vsakdanjega življenja,
- tipični obrazci izključevanja in vključevanja,
- tipični obrazci premestitev in umestitev (pripadnost, samostojnost),
- tipični vzvodi družbene moči.

Ključna vprašanja smo razdelili v tri dele glede na področja ocen. Naslednja vprašanja so le vodilo in jih je treba prilagajati konkretnim lokalnim okoliščinam. Zapisali jih bomo v tri mrežne matrice – za vsako področje posebej.

Ključna vprašanja in vodila za oceno

1. Dejavniki, ki porajajo ali lajšajo dolgotrajne stiske

- Kaj so glavne spremembe v skupnostih, ki vplivajo na nastanek in vztrajanje dolgotrajnih stisk?
- Ali obstajajo posebne družbene skupine, ki so posebej ranljive ali ki pogosteje izkusijo dolgotrajne stiske?
- Katere značilnosti družbenega okolja spodbujajo nastanek dolgotrajnih stisk ali pa ljudi varujejo pred njimi?
- Kateri družbeni procesi spodbujajo večje število ljudi z dolgotrajnimi stiskami ali bolj intenzivne dolgotrajne stiske?
- Kateri politični in ekonomski procesi in značilnosti ekonomske situacije so pomembni za razumevanje nastanka dolgotrajnih stisk (razni poklici, mobilnost, urbanizacija, dohodkovna neenakost, revščina, diskriminacija)?
- Kateri ekonomski momenti prispevajo k večanju dolgotrajnih stisk?
- Kateri socialnopolitični momenti prispevajo k večjemu številu in večji intenzivnosti stisk in kateri k njihovem lajšanju?
- Kolikšni delež BDP in proračuna je namenjen družbenim dejavnostim, socialni varnosti, socialnem in zdravstvenem varstvu in dolgotrajni oskrbi? In kako večji ali manjši delež vpliva na intenzivnost dolgotrajnih stisk?

Ključna vprašanja in vodila za oceno

2. Dejavniki, ki varujejo ali krepijo možnost institucionalizacije

- Kateri družbeni in kulturni procesi (na globalni, državni ali lokalni ravni) botrujejo nameščanju v zavode?
- Ali obstajajo razlike med družbenimi skupinami v stopnji institucionalizacije?
- Ali razlike po spolu vplivajo na to, da bo nekdo bil deležen oskrbe v skupnosti ali pa ga oziroma jo bodo namestili v zavod?
- Kakšna so stališča (oblasti, v skupnostih, v sorodstvenih mrežah) o ljudeh z dolgotrajnimi stiskami (z nalepko duševne bolezni ali manjše razvitosti)
- Kakšna so stališča do ustanov?
- Kakšne ekonomske razmere ljudi vodijo v ustanove ali jim omogočajo, da ostanejo v skupnosti?
- Kako sistemi izobraževanja, zdravstva in socialnega varstva prispevajo k institucionalizaciji oz. možnostim, da se ljudje izognejo življenju v ustanovah?
- Kateri zakoni in kako urejajo namestitve v ustanove? Kateri zakoni omogočajo dostop do storitev in dajatev, ki omogočajo, da ljudje ostanejo doma?
- Kako financiranje storitev vodi v institucionalizacijo?
- Kakšni so tipični postopki nameščanja v ustanove? Kdo o tem odloča? Po kakšnih kriterijih? Kakšno vlogo imajo pri tem zdravniki, socialni delavci in sodišča?
- Katere pravice, ukrepi in storitve prispevajo k nameščanju v zavode in katere omogočajo, da ljudje ostanejo doma?
- Kakšni so osnovni obrazci nameščanja v ustanove?
- Katere metode uporabljajo službe, ki nameščajo ljudi v zavode in kakšne so prevladujoči načini dela z ljudmi v zavodih?
- Kakšne so pomanjkljivosti organizacije skupnostnih služb, ki vodijo k nameščanju v zavode?
- Kakšni pristopi in metode so skladni z nameščanjem v ustanove in kakšni ne?
- Kakšno vlogo imajo svojci pri nameščanju v zavode? V kolikšni meri vzdržujejo stike? Kakšni so potenciali sorodniških mrež, da organizirajo oskrbo v skupnosti?
- Kakšna je vloga gibanj in njihov potencial za preprečevanje nameščanja v ustanove?
- Vloga skrbništva, podaljšane starševske pravice pri nameščanju v ustanove?
- Kaj so glavne zdravstvene in socialne težave ljudi, ki jih namestijo v zavode?
- Kakšni vzorci izključevanja vodijo v namestitve v ustanove?
- Katere so vzvodi družbene moči, ki človeku omogočijo, da ostane doma?

Ključna vprašanja in vodila za oceno

3. Dejavniki, ki ovirajo ali omogočajo preselitve

- Kakšne ideologije podpirajo preselitve iz zavodov in skupnostno oskrbo?
- Kako lahko umetniška produkcija podpira preseljevanje iz zavodov?
- Kakšne so razlike v možnostih uveljavljanja skupnostnih služb med različnimi področji države? Kdo poleg oblasti še lahko vpliva na uvajanje novih storitev?
- Kakšni so potenciali drugih sistemov za dolgotrajno oskrbo (zdravstva, izobraževanja, gospodarstva in drugih)?
- Kakšne nevladne organizacije obstajajo na tem področju? Kako nevladne organizacije delujejo?
- Kakšni potenciali so za raziskovanje in evaluacije služb in storitev?
- Kakšni potenciali verskih skupnosti? Kakšne poglede imajo na dolgotrajno oskrbo?
- Kakšne so ovire glede na narodnostno pripadnost, spol ali kakšne druge razlike, ki ovirajo preselitve?
- Kakšni so potenciali in ovire v medijih pri poročanju o preselitvah? Kdo ima vpliv v medijih?
- Kje so centri odločanja o izvajanju preselitev in organizaciji služb in storitev? Kdo sodeluje pri odločanju?
- Kdo so neuradni centri odločanja, centri opozicije? Ali obstajajo pomembne lokalne skupnosti?
- Kateri ukrepi na ravni splošne socialne politike in socialne varnosti bi lahko doprinesli preselitvam?
- Kakšne zakonodajne rešitve bi omogočile preselitve ali oskrbo v skupnosti?
- Kakšni načini financiranja storitev in služb lahko zagotovijo preseljevanje in storitve v skupnosti?
- Kako različne organizacijske oblike lahko zagotovijo preselitve ali oskrbo v skupnosti?
- Katere storitve so na voljo in dostopne (javne pa tudi zasebne)? Kakšni tipi strokovnjakov in drugih izvajalcev jih izvajajo? Kaj so prioritete socialnega varstva? Kaj je na voljo v neformalnih mrežah in v sivi ekonomiji?
- Katere metode in načini dela z ljudmi prispevajo k preselitvam in katere jih zavirajo?
- Kateri vzorci vključevanja so učinkoviti in na kaj je treba biti pozoren pri preselitvah (da ne postanejo zgolj še ena premestitev)?

Metode in viri podatkov

OK je bolj poglobljena kot Profil države in skupnosti (PDS), ukvarja se posebej z dejavniki, ki vplivajo na dolgotrajne stiske in oskrbo. PDS navadno začnemo ustvarjati pred OK in nam lahko pomaga najti teme, ki jih potem obdelamo v OK. OK izvajamo hkrati z ostalimi ocenami, predvsem z ocenami stopnje institucionaliziranosti, možnosti preseljevanja in oceno služb in politik. Pri tej oceni uporabimo podatke drugih ocen, potem pa oceno konteksta uporabimo za razvoj in analizo ugotovitev teh ocen.

Ta modul bo verjetno vodil vodilni raziskovalec. Saj bo treba modul prilagajati lokalnim razmeram in ugotavljati povezave med strukturnimi ravni in potrebami dolgotrajne oskrbe, pa tudi jih ugotovitve povezovati z drugimi ocenami. *Ustvarjalno mišljenje*, ki naj bi bilo gonilo te ocene, potrebuje redne debate raziskovalne skupine in *interakcijo* z ugotovitvami in sklepi drugih modulov.

Terensko delo, ki ga je za to oceno treba opraviti, ne potrebuje nekoga s posebnim znanjem. Splošna družboslovna usposobljenost zagotavlja osnovne spretnosti. Opravi ga lahko nekdo, ki ni zaposlen v državni upravi, je zaposlen na univerzi na področju političnih, družbenih ali pedagoških, upravnih ved, socialnega dela, demografije ali ekonomije ali novinarstva. Spretnosti, ki jih potrebujemo so raziskovanje knjižničnega gradiva, zmožnost širokega razmišljanja skozi vrsto različnih in kompleksnih vprašanja, doslednost in poštenost pri ocenjevanju in predstavitvi podatkov, zmožnost ugotoviti ključne organizacije in posameznike na državni in lokalni ravni.

Pogovore z višjimi uradniki in člani vlade bo verjetno moral opravi vodilni raziskovalec.

Uporabni viri podatkov za Oceno konteksta

OK temelji sprva na obstoječih virih podatkov. Statistični letopisi so dober začetek. Tudi druge publikacije SURS-a. Materiali drugih vladnih teles – Inštituta za socialno varstvo, Urada za makroekonomske analize, materiali ministrstev in drugih teles, ki imajo naloge načrtovanja. Uporabni so tudi mednarodne zbirke podatkov in poročila.

Podatke lahko zberemo tudi od ključnih sogovornikov – med njimi politikov, uradnikov, predstojnikov teles, ki na tem področju delujejo (glej vzorec), lokalno pa tudi od pomembnih članov skupnosti (duhovnikov, predstavnikov nevladnih organizacij, zdravnikov).

Rezultati

Ugotovitve OK uporabimo za oblikovanje sklepov v drugih moduli in za snovanje *akcijskega načrta*.

OK1

Mrežne matrice ocene konteksta

1. Dejavniki, ki porajajo ali olajšajo dolgotrajno oskrbo

Da izpolnimo OK moramo ugotoviti ključne dejavnike, ki naj bi porajali ali olajšali dolgotrajne stiske.

Raven	Ključni dejavniki	Porajajo dolgotrajne stiske	Lajšajo dolgotrajne stiske
Splošna			
Politika in ekonomija			
Kultura in mediji			
Socialna politika			
Zakonodaja			
Organizacija			
Finance			
Poslovanje			
Metode in postopki			
Življenjski svet			

OK2

Mrežne matrice ocene konteksta

2. Dejavniki, ki krepijo ali zmanjšujejo institucionalizacijo stisk

Da izpolnimo OK moramo ugotoviti ključne dejavnike, ki naj bi krepili ali zmanjševali institucionalizacijo stisk.

Raven	Ključni dejavniki	Večja institucionalizacija	Manjša institucionalizacija
Splošna			
Politika in ekonomija			
Kultura in mediji			
Socialna politika			
Zakonodaja			
Organizacija			
Finance			
Poslovanje			
Metode in postopki			
Življenjski svet			

OK3

Mrežne matrice ocene konteksta

3. Dejavniki, ki zavirajo ali omogočajo preselitve in oskrbo v skupnosti

Da izpolnimo OK moramo ugotoviti ključne dejavnike, ki naj bi zavirali ali omogočali preselitve in oskrbo v skupnosti.

Raven	Ključni dejavniki	Zavirajo preselitve	Omogočajo preselitve
Splošna			
Politika in ekonomija			
Kultura in mediji			
Socialna politika			
Zakonodaja			
Organizacija			
Finance			
Poslovanje			
Metode in postopki			
Življenjski svet			

11.4 OCENA POTREB PO DOLGOTRAJNI OSKRBI

Namen in cilji

Namen modula *Ocena potreb po dolgotrajni oskrbi (OPDO)* je oceniti potrebe po dolgotrajni oskrbi.

Ključna področja ocene

Usmerili se bomo na naslednja *področja*:

- Kakšne so značilnosti in kolikšen je obseg potreb po dolgotrajni oskrbi nasploh?
- Kakšne so značilnosti in kolikšen je obseg potreb po dolgotrajni oskrbi ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami?
- Kdo so uporabniki dolgotrajne oskrbe in kakšne so značilnosti njihove življenjske situacije?
- Kakšni so trendi glede potreb po dolgotrajni oskrbi?

Glavne *teme* so:

- znanje in razumevanje potreb po dolgotrajni oskrbi (indeks potreb po dolgotrajni oskrbi),
- značilnosti in obseg potreb po dolgotrajni oskrbi,
- trendi potreb po dolgotrajni oskrbi,
- socialne (demografske), ekonomske, kulturne determinante dolgotrajne oskrbe – potrebe po dolgotrajni oskrbi glede na geografske značilnosti okolja (regionalizacija, urbaniziranost),
- skupnostne norme o različnih dolgotrajnih stiskah in potrebah,
- vpliv nacionalne in lokalne politike na potrebe po dolgotrajni oskrbi.

Metode zbiranja podatkov in viri podatkov

Metode, ki jih bomo uporabili lahko vključujejo:

- analizo obstoječih statističnih in anketnih podatkov,
- analizo obstoječih kvantitativnih in kvalitativnih raziskav,
- analizo obstoječih dokumentov, ki so rezultat metod dela pri zagotavljanju dolgotrajne oskrbe (npr. osebnih načrtov),
- primerjavo in spajanje podatkov iz obstoječih virov.

Manjkajoče podatke lahko dopolnimo z:

- novimi osebnimi načrti ali pripovedmi,
- (pol)strukturiranimi intervjuji in anketami,
- priložnostnimi (ad hoc) poizvedbami,
- skupinskimi intervjuji in žariščnimi (fokus) skupinami,
- opazovanjem.

Uporabni viri podatkov so:

- podatki statističnega urada,
- podatki Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti,
- podatki in raziskave Inštituta RS za socialno varstvo,
- raziskave FSD (predvsem Dolgotrajna oskrba, poročila raziskovalnih projektov, diplomska, specialistična, magistrska in doktorska dela študentk),
- raziskave drugih fakultet in raziskovalnih ustanov s področja dolgotrajne oskrbe,
- poročila zavodov in drugih služb, ki delujejo na področju dolgotrajne oskrbe,
- uporabniki dolgotrajne oskrbe in njihovi sorodniki,

- strokovni in vodstveni delavci, ki delajo na področju dolgotrajne oskrbe.

Rezultati

- Oceno potreb po dolgotrajni oskrbi bomo uporabili pri izdelavi akcijskega načrta dezinstitutionalizacije.

NAMENI IN CILJI

OPDO je osnovna razsežnost hitre ocene. Njen namen je ugotoviti in oceniti dejanske ali potencialne potrebe po dolgotrajni oskrbi, da bi lahko oblikovali možne odgovore nanje. V tem delu hitre ocene potreb smo bolj kot na odgovore pozorni na potrebe po dolgotrajni oskrbi. Zdi se, da so odgovori na potrebe sestavni del predstavitve potreb, a če ne ločimo potreb in odgovorov, bo to prej ovira kakor prednost. Osrednji del OPDO je predstavitev značilnosti potreb, ki ga sestavljajo naslednje točke:

- ocena značilnosti in obsega potreb po dolgotrajni oskrbi,
- ocena spreminjanja potreb v času (trendi nekoč in danes) in prostoru (lokalna skupnost, regija, socialna politika),
- značilnosti življenjskih situacij uporabnikov dolgotrajne oskrbe.

Ocena potreb po dolgotrajni oskrbi (OPDO) je osnovna in izhodiščna ocena, temelj celotne hitre ocene, ki jo potrebujemo za procese dezinstitutionalizacije. Z njo ne bomo ocenili le potreb po dolgotrajni oskrbi, ampak je tudi podlaga za oceno stopnje institucionaliziranosti, možnosti preselitev in potrebe po novih službah in storitvah, ki jih obravnavamo v naslednjih moduli.

OPDO zagotavlja bistvene podatke hitre ocene za:

- *ugotavljanje obsega potreb po dolgotrajni oskrbi,*
- *ugotavljanje kdaj nastopi potreba po dolgotrajni oskrbi (prag subsidiarnosti po Flaker in drugi 2011: 252),*
- *oceno stopnje institucionalizacije kot posledice zadovoljevanja potreb po dolgotrajni oskrbi (npr. razmerje med skupnostnimi in institucionalnimi odgovori),*
- *odločitev o tem kakšne odgovore (npr. storitve) na potrebe po dolgotrajni oskrbi potrebujemo oz. lahko razvijemo,*
- *odločitev o tem kje bomo razvili odgovore na stiske in potrebe po dolgotrajni oskrbi. (npr. nacionalno, regionalno, lokalno),*
- *oceno uspešnosti pri razvijanju odgovorov na stiske in potrebe po dolgotrajni oskrbi (npr. število uspešnih preselitev).*

OPDO lahko izvedemo ne glede na to, kakšne so obstoječe potrebe po dolgotrajni oskrbi. Če potreb ni ali jih je malo, lahko s pomočjo OPDO presodimo, kakšna je verjetnost, da se potrebe v populaciji dejansko pojavijo oziroma povečajo. To vključuje možnost, da posameznik postane uporabnik dolgotrajne oskrbe (prehod oz. prag subsidiarnosti) in da so potrebe razpršene po raznih socialnih omrežjih in skupnostih. Če z OPDO ugotovimo, da je potreb po dolgotrajni oskrbi malo in da je možnost, da se potrebe razvijejo, potem lahko razvijemo načine, kako preprečiti nastanek novih potreb oz. kako nanje ustrezno odgovoriti.

Ločiti moramo namreč med *dolgotrajno stisko* in *potrebo po dolgotrajni oskrbi*. Prva je sicer predpogoj za nastanek druge, ni pa eno in isto. Da pride do potrebe po dolgotrajni oskrbi mora dolgotrajna stiska preseči »prag subsidiarnosti« torej mejo, ko se človek, z viri, ki so mu razpolago – tudi v njegovi neformalni mreži – ne more več spopadati svojo stisko in je prisiljen zaprositi za formalno pomoč (države ali socialnega zavarovanja). Ugotovili smo (Flaker *et al.* 2011: 251–252), da na prekoračitev praga vplivata dva dejavnika: intenzivnost potreb oz. količina pomoči in podpore drugih in pa razpoložljivost osebnih virov (materialnih in osebnostnih) kot tudi socialnih virov neformalne in skupnostne pomoči in podpore. Statistično gledano za celotno populacijo prag subsidiarnosti nastopi pri 105 urah potrebne pomoči na mesec (3,5 ur na dan), to je meja, ki jo večina ljudi ne zmore z lastnimi viri. Pod to mejo pa je variabilnost potrebe po dolgotrajni (subsidiarni) oskrbi odvisna od lastnih virov oziroma njihove odsotnosti.

Definicije

Tranzicija oz. prehod praga subsidiarnosti se nanaša na posameznika, ki preseže možnosti samopomoči ali podpore njegove lastne mreže (lahko pa tudi obratno, da se okrepi on sam ali njegovi bližnji tako, da ne potrebujejo dodatne oz. formalne pomoči). *Difuzija oziroma razširitev* se nanaša na širitev potreb po dolgotrajni oskrbi na razne družbene skupine, ki je prej niso potrebovale. Razširitev je seštevek posameznih prehodov.

- Glavna področja, s katerimi se bomo ukvarjali, ko bomo obdelovali OPDO:
- Kakšne so značilnosti in kolikšen je obseg potreb po dolgotrajni oskrbi
- Kakšne so značilnosti in kolikšen je obseg potreb po dolgotrajni oskrbi ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami
- Kdo so osebe s potrebami po dolgotrajni oskrbi in kje se nahajajo
- Kakšni so trendi potreb po dolgotrajni oskrbi
- Če imamo malo vedenja o potrebah po dolgotrajni oskrbi, kakšne so možnosti, da potrebe nastanejo, se razvijejo?

Oceniti moramo torej več stvari. Najprej potrebe po dolgotrajni oskrbi na sploh, torej ne samo pri ljudeh, ki so stanovalci glavne skupine ustanov, ki nas zanimajo. Splošno oceno potrebujemo kot ozadje bolj specifične ocene potreb po dolgotrajni oskrbi ljudi, ki so dejanski ali potencialni stanovalci ustanov, ki so glavna ciljna skupina hitre ocene. Specifični, ciljni del ocene smo poimenovali po nalepkah, ki jih pretežno imajo stanovalci posebnih zavodov, varstveno-delovnih centrov in centrov za usposabljanje, delo in varstvo – torej ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami. Prvi del nam rabi za ozadje, drugi za oceno potencialnih uporabnikov služb, ki bodo nastale na tem področju.

V ciljno skupino, za katero delamo hitro oceno, torej sodijo vsi ljudje, ki bi po svoji nalepki sodili v te tri vrste zavodov. Tu moramo pojmovati te nalepke širše. Vanje vključujemo poleg ljudi, ki imajo bodisi samo eno ali drugo nalepko tudi ljudi, ki imajo kombinirane težave oziroma dve ali celo več nalepk (senzorne ali gibalne ovire, težave s pitjem ali uživanjem drog, težke telesne bolezni). V to skupino vključujemo tudi ljudi s poškodbami glave. Vanjo v določeni meri sodijo tudi ljudje z nalepko demence. Ti so tudi številčen del stanovalcev posebnih zavodov, so pa tudi zelo številčni v splošnih zavodih oziroma v domovih za stare. Ko torej govorimo o potrebah po dolgotrajni oskrbi in stopnji institucionaliziranosti, sodijo te skupine v splošno kategorijo kakor tudi v to posebno, ki jo obravnavamo. Zato jih bomo upoštevali v obeh kategorijah, hkrati pa, kolikor se bo dalo, upoštevali dejstvo, da so posebna

kategorija, ki je pomembno zastopana tako v splošni populaciji uporabnikov dolgotrajne oskrbe kot tudi v posebni ciljni populaciji hitre ocene.

Glavna področja ocene

Katere teme je treba vključiti v OPDO?

Za ocenjevanje potreb po dolgotrajni oskrbi na ravni posameznikov (oziroma kategorij ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo) moramo v OPDO vključiti naslednje teme:

- znanje in razumevanje dolgotrajnih stisk in potreb – indeks potreb po dolgotrajni oskrbi:
 - razbremenitev, gotovost, smisel;
 - stanovanje;
 - delo in denar;
 - vsakdanje življenje in prosti čas;
 - nelagodje v interakciji;
 - stiki in družabnost;
 - institucionalna kariera;
 - neumeščenost in pripadnost;
- značilnosti in obseg potreb po dolgotrajni oskrbi,
- trendi potreb po dolgotrajni oskrbi,
- potrebe po dolgotrajni oskrbi glede na geografske značilnosti okolja (regionalizacija, urbaniziranost).

Pri ocenjevanju kako dejavniki na ravni skupnosti vplivajo na potrebe po dolgotrajni oskrbi, moramo vključiti naslednje teme:

- skupnostne norme in načine zaznavanja in zadovoljevanja potreb po dolgotrajni oskrbi in kako jih ljudje uporabljajo,
- vplivi lokalnega okolja na zadovoljevanje potreb.

Na ravni *politike in okolja* so pomembne teme:

- socialne (demografske), ekonomske, kulturne determinante dolgotrajne oskrbe,
- vpliv nacionalne in lokalne politike na potrebe po dolgotrajni oskrbi.

Zadnji dve področji bomo ocenili v modulu ocene konteksta. Tu se bomo lotili ocenjevanja potreb po dolgotrajni oskrbi le na ravni potreb posameznikov – na kvantitativen statistični način in pa na kvalitativen način opisovanja njihovih življenjskih situacij oziroma kako se potrebe oblikujejo v vsakdanjem življenjskem svetu ljudi.

Katere so razsežnosti opisovanja potreb po dolgotrajni oskrbi

Obstaja več razsežnosti, ki jih lahko uporabimo pri ocenjevanju trenutnih potreb po dolgotrajni oskrbi v določenem kraju, na določenem teritoriju. Matrica za opisovanje in ocenjevanje potreb se nahaja v kvadratu na naslednji strani in jo bomo uporabili na koncu modula z namenom, da pokažemo primer, kako naj bi celotna ocena trenutnega stanja bila videti.

Razsežnosti so sledeče:

- zgodovina potreb po dolgotrajni oskrbi,

- obseg in dinamika (intenziteta) potreb po dolgotrajni oskrbi in
- geografska porazdelitev (npr. v lokalnem okolju (občina, mesto)) in na državni ravni
- družbena porazdelitev (katere družbene skupine potrebujejo dolgotrajno oskrbo – družbeni sloji, etnične skupine, idr.).

Matrica za opis in oceno obsega in značilnosti potreb po dolgotrajni oskrbi

Razsežnost	Raven	Ocena
Zgodovina potreb po dolgotrajni oskrbi	Odsotne (jih ni) Trenutne Razvijajoče Nastale (prisotne) Pretekle	Potreb po DO ni Potrebe po DO smo zaznali (pravkar) Potrebe po DO se širijo Potrebe po DO že nekaj časa prisotne Potrebe DO so nekoč obstajale
Obseg potreb po dolgotrajni oskrbi	Odsotne (jih ni) Redke Ne pogoste Srednje Visoke Zelo visoke	Jih nismo zaznali Sporadični, posamezni primeri Ocena prevalence 7.5/1000 ali manj* Ocena prevalence 15/100 ali manj* Ocena prevalence 22,5/1000 ali manj* Ocena prevalence 30/1000 ali manj*
Dinamika obsega potreb po dolgotrajni oskrbi	Odsotne (jih ni) Zmanjšujoče Statične Naraščajoče	– Potrebe po DO postajajo manj pogoste Potrebe po DO so konstantne Potrebe po DO naraščajo
Dinamika intenzitete potreb po dolgotrajni oskrbi	Ne zaznavajo Komaj zaznavne Moteče Pereče	Pod pragom frustracije Motijo, a ne bistveno Motijo funkcioniranje Onesposobijo posameznika
Dinamika kakovosti potreb po dolgotrajni oskrbi	Jih ni Manj potreb Statične potrebe Več potreb	– Manj potreb po DO Potrebe so vedno iste Novo-nastajajoče potrebe po DO
Dinamika potreb po dolgotrajni oskrbi – družbene skupine	Ni potreb Manj družbenih skupin Statične družbene skupine Več družbenih skupin	– Potreb po DO ima manj družbenih skupin Potrebe po DO imajo iste družbene skupine Potrebe po DO ima vedno več družbenih skupin
Porazdelitev na državni ravni	Jih ni Zgoščene Posplošene	– Samo na nekaterih območjih Na mnogih območjih
Porazdelitev v mestu (občini, lokalni skupnosti)	Jih ni Zgoščene Zgoščene in razpršene Razpršene	– Obstajajo na določenih območjih Obstajajo na različnih območjih, vendar z lokalnimi zgostitvami Obstajajo na vseh območjih
Družbena porazdelitev	Jih ni Zgoščene Posplošene Zgoščene in posplošene	– V glavnem prisotne pri določenih družbenih skupinah Prisotne v vseh družbenih skupinah Prisotne v vseh družbenih skupinah, vendar z višjo prevalenco pri nekaterih

*Možnost za takšno oceno je odvisna od kakovosti obstoječih podatkov.

Katere ravni informacij lahko zagotovimo z OPDO?

OPDO se v osnovi osredotoča na podatke o potrebah ljudi kot posameznikov. Nekateri podatki pa bodo tudi v agregirani obliki, npr. število ljudi, ki potrebujejo DO v določeni lokalni skupnosti.

Metodološka opomba

Podatke o prevalenci lahko izrazimo z *absolutnimi* številkami (npr. ocenjujemo, da dolgotrajno oskrbo potrebuje 45.000 ljudi) ali pa z *razmerjem oz. odstotkom* (npr. raziskava je pokazala, da 1,7 % starejših od 65 let prejema pomoč na domu). Glede na to, da OPDO opazuje spremembe skozi čas, lahko podatke prikažemo tudi kot *incidenco* (npr. število ljudi, ki so postali odvisni od dolgotrajne oskrbe v določenem časovnem obdobju). Takšni podatki so redkeje dostopni: navadno namesto tega gledamo spremembe v stopnji prevalence, ki odražajo spremembe v incidenti. Če ne razpolagamo z natančnimi številkami in trendi, lahko uporabimo ocene, ki jih dobimo od ključnih sogovornikov in dokumentiranih virov. Za nadaljnje podrobnosti o epidemioloških konceptih glej: *Stopnja institucionaliziranosti* (11.5).

Za OPDO potrebujemo tudi zbrane podatke na ravni *skupnostnih* norm in vedenj. Potrebe po dolgotrajni oskrbi se lahko spreminjajo (npr. vedno več ljudi z demenco), v skladu s tem se spreminja tudi zadovoljevanje potreb (nove storitve, novi koncepti dela). Pomembno je očrtati območja (npr. z zemljevidom) z različnimi potrebami po DO in oblikami zadovoljevanja potreb in ugotoviti kako je to povezano z značilnostmi lokalnega okolja. Različne podskupine imajo lahko različne potrebe po dolgotrajni oskrbi (na primer ljudje z intelektualnimi ovirami in ljudje z gibalnimi ovirami).

V manjšem obsegu pri OPDO zbiramo tudi informacije na ravni *politike in okolja*. Skupaj z oceno konteksta in oceno služb in politik, OPDO poskuša identificirati dejavnike na makro ravni, ki vplivajo na trenutno situacijo, kar se tiče potreb po DO, in kako se lahko razvijejo v prihodnosti.

Ključna vprašanja pri pripravi ocene

Ključna vprašanja pri pripravi ocene

Znanje in percepcije o različnih potrebah po dolgotrajni oskrbi

- Kakšno je znanje in kakšne so percepcije o različnih dolgotrajnih stiskah in potrebah po DO? (1)
- Kako na možnosti zadovoljevanja potreb vpliva stigma (2) in
- Kako druge vrste prikrajšanosti?(2a)
- Kakšni so pogledi ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, na možnosti zadovoljevanja potreb, kakšno je razmerje med izraženimi in zadovoljenimi potrebami in nezadovoljenimi?(3)

Značilnosti in obseg potreb po dolgotrajni oskrbi

- Kakšen je obseg potreb po dolgotrajni oskrbi? (4)
- Kakšen je obseg potreb po dolgotrajni oskrbi ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami? (5)
- Kakšni so trendi potreb po dolgotrajni oskrbi ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami skozi čas? (6)

Družbene značilnosti ljudi, ki potrebujejo DO, še posebej ljudi z dolgotrajnimi stiskami in intelektualnimi ovirami

- Kakšne so značilnosti življenjskih situacij ljudi, ki potrebujejo DO in nimajo dolgotrajnih stisk duševnih in intelektualnih ovir? (7)
- Kakšne so posebne značilnosti situacij ljudi, ki potrebujejo DO in imajo dolgotrajne duševne stiske in intelektualne ovire? (8)
- Kakšna je kariera ljudi, ki potrebujejo DO in imajo razne nalepke? (9 a, b, c, d, e in f)
- Kakšen je geografski položaj ljudi, ki potrebujejo DO in imajo dolgotrajne duševne stiske in intelektualne ovire? (10)

Ocenjevalna matrika ponuja povedna vprašanja in nekatera vsebujejo tudi namišljene primere.

OPDO1

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

1. Znanje in zaznava različnih dolgotrajnih stisk in potreb po dolgotrajni oskrbi

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA (raziskovalne akcije); 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Kako ljudje z dolgotrajnimi stiskami nasploh zaznavajo svoje potrebe in kako jih zaznavajo drugi?		
Kako ljudje z dolgotrajno duševno stisko zaznavajo svoje potrebe in kako jih zaznavajo drugi?		
Kako ljudje z intelektualnimi ovirami zaznavajo svoje potrebe in kako jih zaznavajo drugi?		
Kako ljudje z senzornomotoričnimi ovirami zaznavajo svoje potrebe in kako jih zaznavajo drugi?		
Kakšna je razlika v znanju in percepciji o dolgotrajnih stiskah med ljudmi, ki se dnevno in neposredno srečujejo z dolgotrajnimi stiskami in splošnim prebivalstvom?		
<i>Komentar</i>		

OPDO2

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

2. Kako na možnosti zadovoljevanja potreb vpliva stigma (razne vrste nalepk)?

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

Stigma	Opis	Viri in veljavnost podatkov
»duševna bolezen«		
»duševna manj razvitost«		
Težave z zasvojenostjo		
Poškodbe glave		
Demence		
Dvojne nalepke		
Drugo (vpiši)		
<i>Komentar</i>		

OPDO 2a

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

2a. Kako na možnosti zadovoljevanja potreb vplivajo razne vrste prikrajšanosti (živiljenjskih situacij)?

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

Indeks potreb:	Opis	Viri in veljavnost podatkov
razbremenitev, gotovost, smisel		
stanovanje		
delo in denar		
vsakdanje življenje in prosti čas		
nelagodje v interakciji		
stiki in družabnost		
institucionalna kariera		
neumeščenost in pripadnost		

OPDO3

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

3. Kakšni so pogledi ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo na možnosti zadovoljevanja potreb, kakšno je razmerje med izraženimi in zadovoljenimi potrebami in nezadovoljenimi (za razlago pojmov glej poglavje 3.1)?

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

Indeks potreb:	Opis	Viri in veljavnost podatkov
razbremenitev, gotovost, smisel		
stanovanje		
delo in denar		
vsakdanje življenje in prosti čas		
nelagodje v interakciji		
stiki in družabnost		
institucionalna kariera		
neumeščenost in pripadnost		
<i>Komentar</i>		

OPDO4

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

4. Obseg potreb po dolgotrajni oskrbi

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Kakšna je prevalenca potreb po dolgotrajni oskrbi?		
Ocena odstotka ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo.		
<i>Obseg potreb glede na indeks potreb:</i>		
razbremenitev, gotovost, smisel		
stanovanje		
delo in denar		
vsakdanje življenje in prosti čas		
nelagodje v interakciji		
stiki in družabnost		
institucionalna kariera		
neumeščenost in pripadnost		
<i>Komentar</i>		

OPDO5

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

5. Obseg potreb po dolgotrajni oskrbi ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Kakšna je prevalenca potreb po DO DZ		
Kakšna je prevalenca potreb po DO DR		
Ocena odstotka ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami, ki potrebujejo DO.		
Ocena odstotka ljudi z intelektualnimi ovirami, ki potrebujejo DO.		
Obseg potreb glede na indeks potreb:		
razbremenitev, gotovost, smisel		
stanovanje		
delo in denar		
vsakdanje življenje in prosti čas		
stiki in družabnost		
nelagodje v interakciji		
institucionalna kariera		
neumeščenost in pripadnost		
<i>Komentar</i>		

OPDO6

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

6. Trendi potreb po dolgotrajni oskrbi ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Kdaj so se v pojavile potrebe po dolgotrajni oskrbi ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in intelektualnimi ovirami?		
V katerih delih države se pojavljajo te potrebe?		
Trendi potreb glede na indeks potreb:		
razbremenitev, gotovost, smisel		
stanovanje		
delo in denar		
vsakdanje življenje in prosti čas		
nelagodje v interakciji		
stiki in družabnost		
institucionalna kariera		
neumeščenost in pripadnost		
Komentar		

OPDO7

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

7. Značilnosti ljudi, ki potrebujejo DO in nimajo dolgotrajnih duševnih stisk in intelektualnih ovir

1. Izpolni križno tabelo. 2. V oklepaju navedi uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

Družbena skupina / indeks potreb	Družbeni položaj (sloj)	Spol	Starost	Izobrazba	Zaposlitev	Poklic	Dohodek	Rasa, nacionalnost	Druge značilnosti, npr. mobilnost, giblјivost
Razbremenitev, gotovost, smisel									
Stanovanje									
Delo in denar									
Vsakdanje življenje in prosti čas									
Nelagodje v interakciji									
Stiki in družabnost									
Institucionalna kariera									
Neumeščenost in pripadnost									
Komentar									

OPDO8

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

8. Značilnosti ljudi, ki potrebujejo DO in imajo dolgotrajne duševne stiske in intelektualne ovire

1. Izpolni križno tabelo. 2. V oklepaju navedi uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

Družbena skupina / indeks potreb	Družbeni položaj (sloj)	Spol	Starost	Izobrazba^{lxi}	Zaposlitev	Poklic	Dohodek^{lxx}	Rasa, nacionalnost	Druge značilnosti, npr. mobilnost, gibljivost
Razbremenitev, gotovost, smisel									
Stanovanje									
Delo in denar									
Vsakdanje življenje in prosti čas									
Nelagodje v interakciji									
Stiki in družabnost									
Institucionalna kariera									
Neumeščenost in pripadnost									
Komentar									

OPDO9a

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

9a. Kariera ljudi, ki potrebujejo DO in imajo dolgotrajne duševne stiske

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Pri kateri starosti navadno nastopi potreba po DO?		
Je potreba kontinuirana ali sporadična?		
Pri kateri starosti se oseba, ki potrebuje dolgotrajno oskrbo obrne po formalno pomoč?		
Kateri dejavniki najbolj vplivajo na prestop praga subsidiarnosti?		
Kakšna je intenzivnost potreb oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo?		
Kako se intenzivnost spreminja skozi kariero?		
Kateri so glavni dejavniki institucionalizacije?		
Kateri so glavni mejniki kariere?		
Komentar		

OPDO 9b

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

9b. Kariera ljudi, ki potrebujejo DO in imajo intelektualne ovire

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Pri kateri starosti navadno nastopi potreba po DO?		
Je potreba kontinuirana ali sporadična?		
Pri kateri starosti se oseba, ki potrebuje dolgotrajno oskrbo obrne po formalno pomoč?		
Kateri dejavniki najbolj vplivajo na prestop praga subsidiarnosti?		
Kakšna je intenzivnost potreb oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo?		
Kako se intenzivnost spreminja skozi kariero?		
Kateri so glavni dejavniki institucionalizacije?		
Kateri so glavni mejniki kariere?		
Komentar		

OPDO 9c

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

9c. Kariera ljudi, ki potrebujejo DO in imajo težave z zasvojenostjo?

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Pri kateri starosti navadno nastopi potreba po DO?		
Je potreba kontinuirana ali sporadična?		
Pri kateri starosti se oseba, ki potrebuje dolgotrajno oskrbo obrne po formalno pomoč?		
Kateri dejavniki najbolj vplivajo na prestop praga subsidiarnosti?		
Kakšna je intenzivnost potreb oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo?		
Kako se intenzivnost spreminja skozi kariero?		
Kateri so glavni dejavniki institucionalizacije?		
Kateri so glavni mejniki kariere?		
Komentar		

OPDO 9d

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

9d. Kariera ljudi, ki potrebujejo DO in imajo poškodbe glave?

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Pri kateri starosti navadno nastopi potreba po DO?		
Je potreba kontinuirana ali sporadična?		
Pri kateri starosti se oseba, ki potrebuje dolgotrajno oskrbo obrne po formalno pomoč?		
Kateri dejavniki najbolj vplivajo na prestop praga subsidiarnosti?		
Kakšna je intenzivnost potreb oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo?		
Kako se intenzivnost spreminja skozi kariero?		
Kateri so glavni dejavniki institucionalizacije?		
Kateri so glavni mejniki kariere?		
Komentar		

OPDO 9e

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

9e. Kariera ljudi, ki potrebujejo DO in imajo nalepko demence?

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Pri kateri starosti navadno nastopi potreba po DO?		
Je potreba kontinuirana ali sporadična?		
Pri kateri starosti se oseba, ki potrebuje dolgotrajno oskrbo obrne po formalno pomoč?		
Kateri dejavniki najbolj vplivajo na prestop praga subsidiarnosti?		
Kakšna je intenzivnost potreb oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo?		
Kako se intenzivnost spreminja skozi kariero?		
Kateri so glavni dejavniki institucionalizacije?		
Kateri so glavni mejniki kariere?		
Komentar		

OPDO 9f

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

9f. Kariera ljudi, ki potrebujejo DO in imajo nalepko senzomotorne oviranosti?

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Pri kateri starosti navadno nastopi potreba po DO?		
Je potreba kontinuirana ali sporadična?		
Pri kateri starosti se oseba, ki potrebuje dolgotrajno oskrbo obrne po formalno pomoč?		
Kateri dejavniki najbolj vplivajo na prestop praga subsidiarnosti?		
Kakšna je intenzivnost potreb oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo?		
Kako se intenzivnost spreminja skozi kariero?		
Kateri so glavni dejavniki institucionalizacije?		
Kateri so glavni mejniki kariere?		
Komentar		

OPDO10

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi

10. Vpliv okolja na porajanje in zadovoljevanje potreb-ljudi, ki potrebujejo DO in imajo dolgotrajne duševne stiske in intelektualne ovire

1. Uporabi ta seznam kot vodilo področij, ki jih je treba raziskati; 2. Podaj opis za posamezno skupino na podlagi virov obstoječih podatkov ali posamezne RA;; 3. Opiši uporabljene vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Predel mesta ali pokrajine	Na Ravnah živijo otroci, ki hodijo v posebno šolo v revnih področjih	Magistrska naloga Vesne Lujin
Urbano področje		
Ruralno področje		
Drugo		
Komentar		

Metode in viri podatkov

OPDO najbolje izvedemo z uporabo raznih metod. OPDO omogoča uporabo obstoječih podatkov, dopolnjenih z zbiranjem podatkov za preverjanje sekundarnih virov in za dopolnitev manjkajočih podatkov.

Obstoječi podatki so lahko na voljo za prikaz relativne prevalence potreb po dolgotrajni oskrbi. To lahko vključuje podatke iz *splošnih populacijskih anket* ali iz anket o specifičnih populacijah kot npr. *stari ljudje*. Obstajajo lahko tudi razna poročila o potrebah po dolgotrajni oskrbi.

Obstajajo lahko registri o uporabnikih dolgotrajne oskrbe ali *socialni in zdravstveni informacijski sistemi*, ki jih tudi lahko uporabimo pri prikazovanju trenda. Podatke lahko pridobimo tudi od raznih služb, zavodov, bolnišnic, centrov za pomoč na domu ipd.

Ker še nimamo vzpostavljenega sistema dolgotrajne oskrbe, je treba statistične podatke za OPDO iskati v raznih institucijah, ki prihajajo v stik z ljudmi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo. Na področju socialnega varstva so to razne skupnosti npr. Skupnost centrov za socialno delo, Skupnost socialnih zavodov Slovenije, Skupnost varstveno delovnih centrov, Skupnost centrov za usposabljanje, delo in varstvo. Njihova letna poročila ali druge oblike poročanja (publikacije ob pomembnejših obletnicah delovanja skupnosti ipd.) prav tako lahko vsebujejo relevantne podatke za OPDO. Pomemben vir podatkov je Inštitut za socialno varstvo ki raziskovalno spremlja posamezna področja dolgotrajne oskrbe. Njegov ustanovitelj Ministrstvo za delo družino socialne zadeve in enake možnosti pa prav tako zbira uporabne podatke za našo oceno.

Velik delež dolgotrajne oskrbe poteka v neformalnih mrežah, v katerih oskrbo zagotavljajo sorodniki prijatelji ali znanci, ki si pomagajo na razne načine. Ni nujno, da poiščejo pomoč pri formalnih izvajalcih oskrbe, zato moramo upoštevati, da statistike, ki jih zbirajo formalni izvajalci oskrbe, niso popolne. Tovrstne (dopolnilne) podatke lahko pridobimo le z empiričnim raziskovanjem terena.

Tako bi lahko o potrebah, ki izhajajo iz dolgotrajnih stisk naredili *žariščne skupine* z uporabniki in njihovimi svojci, pogovore s *ključnimi sogovorniki*, pa tudi z izpostavljenimi ljudmi (točajke, frizerke, župniki, ipd.). Pogovarjali bi se lahko tudi z socialnimi delavkami na CSD, ki se ukvarjajo z varstvom odraslih, v nevladnih organizacijah, pa tudi z organizatorji pomoči na domu. To so podatki, ki na lahko pridejo prav pri ustvarjanju zemljevidov potreb, ki jih bomo potrebovali za načrtovanje služb in storitev.

Pomembno je ocenjevati potrebe ljudi, ki še niso v zavodih, saj je pogosto potrebno nekaj let, da pride do momenta institucionalizacije, zato potrebe ljudi v institucijah niso dober pokazatelj za trenutne trende. V pomoč so nam, predvsem tam, kjer se določene potrebe, šele pojavljajo, naključna *opazovanja* in pogovori. Te nam lahko pomagajo ugotoviti ali prihaja do prekoračitve praga subsidiarnosti, torej ali na nekem področju (geografskem ali pa določenega tipa potreb) ljudje doživljajo preobremenjenost oziroma pomanjkanje osebnih in socialnih (neformalnih) virov za preseganje stisk.

V primerih, ko nimamo ustreznih podatkov, pa ocenimo, da jih nujno potrebujemo, lahko predlagamo raznim službam, da naredijo hitro *anketo* svojih uporabnikov, ali pa ustvarimo *stražni nadzorni sistem*, kjer lahko nekdo na izpostavljenem mestu (npr. na CSD) zapisuje pojavljanje določenega tipa potrebe.

Lahko pa tudi uporabimo razne vrste vzorčenja, ki smo jih opisali v poglavju 9.2. in z njimi ciljano raziskujemo določene potrebe.

Obseg dolgotrajnih stisk in potreb po dolgotrajni oskrbi bomo navadno ocenjevali s posrednimi pokazatelji.

Rezultati

Skupna ocena potreb po dolgotrajni oskrbi

Poleg uporabe zgornjih matrik za zapisovanje in razvrščanje podatkov bomo potrebovali tudi skupno oceno potreb po dolgotrajni oskrbi. Naslednja matrica uporabi dimenzije, ki smo jih obravnavali v modulu. Presojjo iz te matrice bomo uporabili za druge ocene in za *akcijski načrt*.

Tako matrico lahko ustvarimo za potrebe po dolgotrajni oskrbi nasploh, ali pa za posamezne vrste potreb ali skupino ljudi, ki nas zanima.

OPDO11

Matrika ocene potreb po dolgotrajni oskrbi s skupno oceno glede situacije potreb po dolgotrajni oskrbi

11. Glavne ugotovitve o trenutni situaciji glede potreb po dolgotrajni oskrbi

Pri zaključku OPDO je treba pregledati ugotovitve iz prejšnjih matrik hitre ocene in oceniti trenutno stanje o potrebah po dolgotrajni oskrbi. Za vsako razsežnost (stolpec 1) opredelite raven in dodajte oceno trenutne situacije in komentar. Na koncu pripišite še vire podatkov in ocenite veljavnost vaših zaključkov.

Razsežnost	Raven	Ocena	Komentar	Viri in veljavnost podatkov
Zgodovina potreb po dolgotrajni oskrbi	Odsotne (jih ni) Trenutne ✓ Razvijajoče Nastale (prisotne) Pretekle	Potrebe so se pojavile nedolgo tega.		
Obseg potreb po dolgotrajni oskrbi	Odsotne (jih ni) Redke ✓ Ne pogoste Srednje Visoke Zelo visoke	Sporadična poročila.	Ne obstaja nobeno poročilo, ki bi preverjalo obseg potreb po dolgotrajni oskrbi.	
Dinamika obsega potreb po dolgotrajni oskrbi	Odsotne (jih ni) Zmanjšujoče Statične Naraščajoče	Ni na voljo dovolj informacij.	Zaradi pomanjkljivih evidenc ne moremo podati števila ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo.	
Dinamika intenzitete potreb po dolgotrajni oskrbi	Ne zaznavajo Komaj zaznavne Moteče Pereče			

<i>Dinamika kakovosti potreb po dolgotrajni oskrbi</i>	<i>Jih ni Manj potreb Statične potrebe Več potreb ✓</i>			
<i>Dinamika potreb po dolgotrajni oskrbi – družbene skupine</i>	<i>Ni potreb Manj družbenih skupin Statične družbene skupine Več družbenih skupin ✓</i>			
<i>Porazdelitev na državni ravni</i>	<i>Jih ni Zgoščene ✓ Posplošene</i>			
<i>Porazdelitev v mestu (občini, lokalni skupnosti)</i>	<i>Jih ni Zgoščene ✓ Zgoščene in razpršene Razpršene</i>			
<i>Družbena porazdelitev</i>	<i>Jih ni Zgoščene ✓ Posplošene Zgoščene in posplošene</i>			

11.5 OCENA STOPJE INSTITUCIONALIZACIJE

Namen in cilji

Pri oceni stopnje institucionalizacije (OSTI) zbiramo podatke o stopnji institucionaliziranosti zavodov, pa tudi drugih služb na področju dolgotrajne oskrbe za ljudi z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju in duševnem razvoju.

Ključna področja ocene

Usmerili se bomo v tri *področja*:

- Kakšne vrste ustanov imamo in na kakšne načine institucionalizacija poteka?
- Kolikšna je stopnja institucionaliziranosti?
- Kakšni so trendi odpiranja ali zapiranja ustanov?

Glavne teme so:

- procesi institucionalizacije - potek institucionalne kariere,
- število in značilnosti ljudi, ki živijo v zavodih,
- prisotnost ali odsotnost značilnosti totalnih ustanov,
- primerjava življenja v zavodu (ali v vmesnih oblikah) z vsakdanjim življenjem in značilnosti družbenih vlog stanovalcev,
- strokovne ideologije, vzdušje in delovanje ustanov,
- posledice življenja v zavodu in primeri kratenja pravic (zapiranje in uporaba prisilnih sredstev).

Metode zbiranja podatkov in viri podatkov

OSTI temelji v prvi vrsti na obdelavi *obstojećih virov podatkov*. Metode, ki jih bomo uporabili so:

- analiza obstoječih statističnih podatkov in
- primerjava in spajanje podatkov iz obstoječih virov.

Te bomo dopolnili, še posebej, kjer nam bodo manjkali podatki z:

- intervjuji z vodilnimi delavci in drugimi ključnimi sogovorniki (poznavalci razmer v zavodih in v službah),
- priložnostnimi (ad hoc) poizvedbami,
- skupinskimi intervjuji in žariščinimi (fokus) skupinami s stanovalci in zaposlenimi in
- opazovanjem.

Uporabni vir podatkov so:

- podatki Statističnega urada,
- podatki in raziskave Inštituta za socialno varstvo,
- raziskave FSD in drugih ustanov in
- poročila zavodov in priložnostne publikacije (npr. ob obletnicah).

Rezultati

Glavne ugotovitve OSTI bomo uporabili, da bomo ustvarili glavne cilje dezinstitutionalizacije in jih vključili v *akcijski načrt*.

Namen in cilji

Pri oceni stopnje institucionalizacije (OSTI) zbiramo podatke o stopnji institucionaliziranosti zavodov, pa tudi drugih služb na področju dolgotrajne oskrbe za ljudi z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju in duševnem razvoju.

Ključna področja ocene

Usmerili se bomo v tri *področja*:

- Kakšne vrste ustanov imamo in na kakšne načine institucionalizacija poteka?
- Kolikšna je stopnja institucionaliziranosti?
- Kakšni so trendi odpiranja ali zapiranja ustanov?

Definicija:

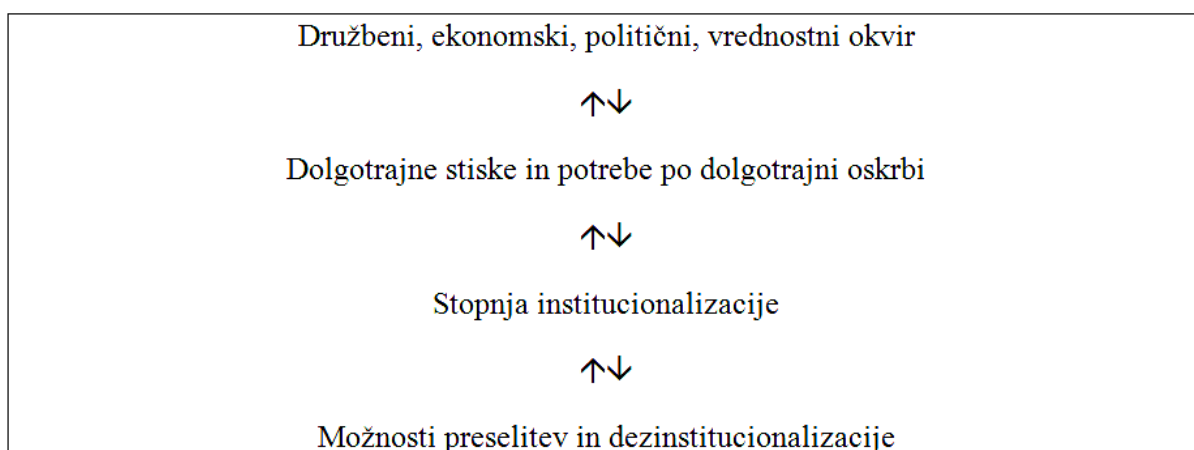
Institucionalizacija je način oskrbe ljudi, ki se odvija v *totalni ustanovi*. Ta zajema vse vidike človekovega življenja, na omejenem prostoru, ločenem od civilne družbe, kjer je jasna meja med »zunaj« in »notri« in pod enotno skrbniško oblastjo. Zanje je značilno, da zvede kompleksne stiske ljudi na en imenovalc (pogosto bolezen), da imajo strokovno ideologijo popravljanja, ki jo dejansko ne uresničujejo, prej nasprotno. Njihova resnična družbena funkcija je zajemanje prebivalstva, ki ni vključeno v proizvodne procese, vzpostavljanje deviantnosti in strokovne moči, ki temelji na »primanjkljaju« njihovih varovancev. Je umetna tvorba in način discipliniranja prebivalstva.

Institucionalizacijo lahko torej razumemo kot prostorsko in tematsko skrčenje (redukcijo) življenjskega sveta na omejeno okolje in na enodimenzionalne razlage stisk in človekovega vedenja – na tiste odgovore na stisko, ki jih zagotavlja določena ustanova.

Ključni cilj hitre ocene je dobiti informacijo, ki bo vodila k ukrepom, ki bodo učinkovito zmanjševali stopnjo institucionaliziranosti služb na tem področju, torej k dezinstitutionalizaciji. Zbiranje podatkov o institucionalizaciji je potrebno, da bi dobro načrtovali in usmerili ukrepe dezinstitutionalizacije in jih potem tudi znali ovrednotiti. Poznati stopnjo institucionalizacije je koristno, da lahko ocenimo ukrepe socialne politike in vključevanja, je pa tudi merilo svobode in demokracije.

Čeprav se v tej oceni osredotočamo na sam problem institucionalizacije, moramo pri tem upoštevati tudi vidike dezinstitutionalizacije, torej preselitev iz zavodov, pa tudi širših družbenih razmer in politike na tem področju. Ne samo, da, bolj kot so prisotni procesi dezinstitutionalizacije v posameznem zavodu, pa tudi v družbi nasploh, manjša je stopnja institucionalizacije, temveč je dezinstitutionalizacija, kot smo uvodoma zapisali, tudi premik od institucionalnih praks in je do njih polemična. Hkrati pa, večja kot je stopnja institucionalizacije, bolj je potrebna dezinstitutionalizacija, manjša stopnja institucionalizacije pa omogoča lažji proces preseljevanja in dezinstitutionalizacije.

Slika 12

Metodološka vprašanja

Definicije in merila

Velik del podatkov, ki jih bomo uporabili za OSTI, so obstoječi, predvsem statistični podatki. Ti bodo različnih vrednosti, nekateri dobro obdelani, drugi slabše, upoštevali pa bomo tudi pripovedi in anekdote, ki pričajo o večji ali manjši institucionaliziranosti.

Poleg statističnih podatkov, bomo uporabili tudi kvalitativne, te bomo deloma dobili tudi že iz obstoječih raziskav in poročil, deloma pa na terenu.

Podatke je treba predstaviti na kar najboljši način. Pri tem bomo uporabili postopke, ki so v navadi pri prikazovanju statističnih podatkov in epidemiologiji.

Definicije:

Primer ali *dogodek* je pojav, ki priča o institucionaliziranosti (namestitev v zavod, odpust, ipd.).

Absolutna števila. Podatke včasih izrazimo v *absolutnem številu* primerov ali dogodkov, npr. števila stanovalcev zavodov.

Stopnje. Podatke lahko izrazimo tudi kot *stopnjo*, navadno kot delež števila ljudi, ki so institucionalizirani (npr. delež ljudi, ki doživljajo dolgotrajne stiske v prebivalstvu, delež ljudi, ki so nameščeni v zavodih).

Incidenca je število novih pojavov na nekem področju v določenem času v določeni populaciji, npr. število novih namestitev v zavode v populaciji ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo v enem letu – npr. 10 ljudi na 100 letno.

Prevalenca je število primerov v populaciji; v določeni točki v času govorimo o *točki prevalence* (point prevalence), v določenem obdobju pa o *obdobju prevalence*. Lahko pa govorimo tudi o *kumulativni prevalenci*, ko štejemo primere ali dogodke od neke točke naprej. Prevalenco lahko izrazimo v absolutnih številih ali pa v *stopnji prevalence*.

Trend. Navadno je pomembno vedeti, kako se števila ljudi npr. v zavodih, ali število sprejemov spreminjajo v času. Povzetke letnih podatkov lahko primerjamo, da vemo, kakšni so trendi pojava.

Pomembno je razumeti odnose med različnimi merili institucionaliziranosti in dejavniki, ki vplivajo na tolmačenje teh meril: posebej je pomemben odnos med incidenco in prevalenco.

Stopnja prevalence je lahko posledica (a) večanja ali zmanjševanja velikosti populacije, pa tudi sprememb v strukturi populacije (npr. staranje prebivalstva); (b) števila novih (incidenčnih) primerov, ki se pojavijo; in (C) števila starih primerih, ki so se izgubili (na primer, zaradi smrti ali preselitve).

Zmanjšanje stopnje institucionaliziranosti bi lahko šteli kot znamenje, da se problem institucionalizacije zmanjšuje (je manj novih primerov). Je pa lahko zmanjšanje stopnje prevalence tudi posledica večanja populacije, ki tvega institucionalizacijo, ali pa posledica zmanjšanja števila ljudi, ki bi utegnili biti institucionalizirani (npr. migracije, smrt). Stopnjo prevalence moramo torej dopolniti s podatki o incidenci in velikosti in dinamiki v populaciji, ki tvega institucionalizacijo.

Napake v statističnih podatkih

Vrednost podatkov je odvisna od tega, kako natančno odražajo resnično pogostost problema v populaciji. Zapisovanje podatkov o potrebah po dolgotrajni oskrbi v splošni populaciji je seveda pomanjkljivo. Še bolj pa v obrobni skupinah. Zato je pomembno, kako smo podatke dobili:

- Kdo poroča o primerih in dogodkih (zavodi, nevladne organizacije, bolnišnice, centri)?
- Kakšna je ocena deleža dogodkov, ki jih ne zapišejo ali jih zapišejo pomanjkljivo?
- Koga zabeležijo? Nekatere ljudi bolj verjetno označijo ali zapišejo druge pa ne.
- Kako zapišejo in poročajo o primerih ali dogodkih (na podlagi diagnoz, upravičenosti)?

Običajni problemi so, da primerov ne ugotovijo, ker ni sistema zapisovanja in spremljanja (npr. število dolgotrajnih stisk v populaciji) ali pa ker ne pridejo v stik z določeno službo. Drug problem je pomanjkljivo zapisovanje podatkov ali pa neustrezno poimenovanje in kategorizacija podatkov (npr. po diagnozah ali po stopnjah oskrbe). Problemi izhajajo tudi iz časovnih zamikov med zapisovanjem podatkov in poročanju centralnim zbirkam podatkov. Problemi izhajajo tudi iz nepovezljivosti podatkovnih zbirk.

Nekoga, ki ima potrebo po dolgotrajni oskrbi ne bodo uvrstili med podatke, ker: ni sistema za zapisovanje takih podatkov; ker ni bil deležen formalnih oblik oskrbe; ker so ga napačno kategorizirali ali diagnosticirali; ali pa ker storitve preprosto niso zapisali. Pričakujemo lahko, da je teh pomanjkljivosti več za celotno populacijo ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, manj pa v zavodih. Tam so glavne nejasnosti, ki jih lahko pričakujemo glede zapisovanja storitev, kategorizacije, pa tudi glede financiranja storitev.

Ključna področja ocene

Glavna vprašanja institucionalizacije smo opisali v tretjem poglavju.

Glavne teme so:

- procesi institucionalizacije - potek institucionalne kariere,

- število in značilnosti ljudi, ki živijo v zavodih,
- prisotnost ali odsotnost značilnosti totalnih ustanov,
- primerjava življenja v zavodu (in v vmesnih strukturah) s vsakdanjim življenjem in značilnosti družbenih vlog stanovalcev,
- strokovne ideologije, vzdušje in delovanje ustanov,
- posledice življenja v zavodu in primeri kratenja pravic (zapiranje in uporaba prisilnih sredstev).

Nekatere teme so pomembne za vse ocene oziroma smeri raziskovanja – na primer, procesi institucionalizacije, strokovne ideologije, pa tudi primerjava z vsakdanjim življenjem. Te podatke bomo zbirali tudi v skupnosti. Medtem, ko bomo podatke o številu ljudi v zavodih, prisotnost značilnosti totalnih ustanov in posledice življenja v zavodih zbirali predvsem v zavodih, deloma v vmesnih strukturah, o posledicah in zgodbah življenja v zavodih pa nesistematično tudi v ostalih smereh.

Ključne teme institucionalizacije, ki jih bomo z oceno ugotavljali

Procesi institucionalizacije

- momenti institucionalizacije (1),
- potek institucionalne kariere (predinstitucionalna, institucionalna, po odpustu) (2).

Število in značilnosti ljudi, ki živijo v zavodih

- število ljudi in njihove demografske značilnosti (3),
- socialne značilnosti (4),
- status (5),
- diagnoze (6),
- število in struktura zaposlenih (7),
- zunanji sodelavci (8),
- tip prilagoditve (9).

Prisotnost ali odsotnost značilnosti totalnih ustanov

- elementi totalne ustanove, atributi in funkcije (10),
- primerjava življenja v zavodu in v vmesnih oblikah s vsakdanjim življenjem in značilnosti družbenih vlog stanovalcev (11),
- mejniki v razvoju zavoda (12).

Strokovne ideologije, vzdušje in delovanje ustanov

- razlagalni, obravnavni in organizacijski modeli (13),
- vzdušje in odnosi (14).

Posledice življenja v zavodu in primeri kratenja pravic (zapiranje in uporaba prisilnih sredstev)

- institucionalne poškodbe (15),
- kratenje človekovih pravic (16),
- zapiranje in uporaba prisilnih sredstev (17),
- finance (18).

Te vidike institucionalizacije opisujemo v *ocenjevalnih mrežnih maticah*. Mrežne matrice bomo uporabili kot vodila in jih prilagodili posameznim zavodom in področjem glede na tipe institucij, organizacij in glede na dostopnost podatkov.

Mrežne matrice, ki se tičejo podatkov o številu stanovalcev in njihovih splošnih značilnosti bomo sestavili iz obstoječih podatkov, predvsem iz poročil posameznih zavodov. Te podatke bomo dopolnili v pogovoru z vodilnim članom službe, ki ima vpogled v delovanje zavoda, kakor tudi v zbiranje in obdelovanje podatkov. Za podatke, ki jih določeni službi ne zbirajo bomo tega sogovornika prosili za poznavalsko oceno. Od istega sogovornika bomo dobili tudi stvarne opise postopkov, procesov, materialnih in organizacijskih ureditev zavoda. Druge postavke, ki nam govorijo o stališčih, ali kjer so možni različni pogledi na isto stvar, bomo zbrali v osebnih ali skupinskih pogovorih z osebjem in stanovalci. Uporabili bomo tudi podatke, ki jih bomo zbrali z opazovanjem, navadno naključnim, nesistematičnim.

OSTI1

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

1. Momenti institucionalizacije

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Moment	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
Obremenitve (bližnjih, samega stanovalca)		
(Ne)varnost		
Težave z osmišljanjem situacije		
Težave s stanovanjem		
Težave v službi		
Revščina		
Težave v vsakdanjem življenju (rutine, gospodinjstvo, prosti čas, opravki)		
Interakcijski prekrški		
Stiki (osamljenost, konflikti)		
Institucionalna kariera		
Samostojnost in pripadnost		
Mehanizmi izključevanja		
Komentar		

OSTI2

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

2. Potek institucionalne kariere (predinstitucionalna, institucionalna, po odpustu)

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Moment kariere	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
<i>Tipični poteki kariere pred sprejemom</i>		
Kvalitativni opis		
Od kod so prišli (od doma, iz bolnišnice, drugega zavoda, itn.)		
Drugo		
<i>Postopki sprejema</i>		
Kvalitativni opis		
Prvi stik		
Preverjanje ali so bile izčrpane druge možnosti		
Odločitev glede oddelka		
Število prošenj za sprejem		
Število ugodenih prošenj		
Zavrnitev sprejema		
Prostovoljni sprejem		
Sklep sodišča		
Delni odvzem opravilne sposobnosti		
<i>Prilagajanje življenju v zavodu</i>		
<i>Tipična vloga stanovalca zavoda</i>		
Komentar		

OSTI3

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

3. Število ljudi in njihove demografske značilnosti

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Vrsta podatkov	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
Število stanovalcev		
Spol stanovalcev		
Starost		
Kraj stalnega prebivališča		
Rojstni kraj		
Povprečno trajanje namestitve v zavodu		
Sprejeti		
Odpusti		
Umrli		
Nezaželeni dogodki		
Komentar		

OSTI4

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

4. Socialne značilnosti

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Podatki	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
Socialno ekonomski status		
Izobrazba in poklic		
Premoženje		
<i>Dohodki</i>		
invalidska pokojnina		
nadomestilo za invalidnost		
družinska pokojnina		
denarna pomoč		
brez dohodkov		
starostna pokojnina		
drugi viri		
Nepremičnine		
Ohranjenost socialne mreže		
Obisk		
<i>Način plačevanja institucionalnega varstva</i>		
- sami v celoti		
- plačujejo svojci v celoti		
- doplačujejo svojci		
- doplačuje občina		
- doplačujejo svojci in občina		
- v celoti plačuje občina		
Komentar		

OSTI5

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

5. Status

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Podatki	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
Status invalida		
Upokojenec		
Opravična sposobnost		
Podaljšana opravična sposobnost		
Prejemnik dodatka za pomoč in postrežbo; tujo nego in pomoč		
Prejemnik varstvenega dodatka		
Kategorije oskrbe:		
oskrba 1		
oskrba 2		
oskrba 3		
oskrba 4		
oskrba 5		
oskrba 6		
Kategorije nege		
Komentar		

OSTI6

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

6. Diagnoze

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram.
2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Diagnoze	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
<i>Duševne motnje</i>		
Psihoze		
Vedenjske motnje in motnje osebnosti		
<i>Duševna manj razvitost</i>		
Lahka		
Zmerna		
Težja		
Težka		
<i>Telesna oviranost</i>		
Negibni		
Manj gibljivi – pol pomični – na vozičkih		
<i>Senzorna oviranost</i>		
<i>Alkoholizem</i>		
<i>Zasvojenost z prepovedanimi drogami</i>		
<i>Nevrološke motnje</i>		
Demence		
Epilepsija		
Poškodbe glave		
Druge		
<i>Dvojne diagnoze</i>		
Duševne motnje in manj razvitost		
Vedenjske motnje in manj razvitost		
Duševne motnje in alkoholizem		
Duševne motnje in telesno senzorna oviranost		
Manj razvitost in telesno senzorne oviranosti		
Multiple diagnoze		
<i>Značilne telesne bolezni</i>		

sladkorne bolezni		
pljučne bolezni		
želodčna in jetrna obolenja		
ESBL		
Komentar		

OSTI7

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

7. Število in struktura zaposlenih

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Podatki	Opis	Vir in veljavnost
Število zaposlenih		
Struktura delovnih mest		
Sistemizacija delovnih mest		
Stopnja izobrazbe		
Smer izobrazbe		
Dodatne kvalifikacije		
Starost		
Spol		
Čas zaposlitve v zavodu		
Delovna doba		
Geografska porazdelitev		
Plače		
Fluktacija		

OSTI 8

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

8. Zunanji sodelavci

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Podatki	Opis	Vir in veljavnost
Honorarni sodelavci		
Prostovoljni sodelavci		
Delo stanovalcev		
Komentar		

OSTI9

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

9. Tip prilagoditve

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Prilagoditev	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
Dobro prilagojeni (aristokracija in kolonialisti)		
Izzivajoči (konfliktni)		
Umirjeni, pozabljeni		
Se ne zavedajo sebe		
Komentar		

OSTI10

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

10. Elementi totalne ustanove, atributi in funkcije

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Značilnosti	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
<i>Zaprta prostor</i>		
Oddaljenost do naselja, do večjega kraja ⁷¹		
Prostorska ureditev zavoda ⁷²		
- delitev na oddelke, vrste oddelkov, poimenovanje oddelkov		
- prostorska ločenost stanovalcev (število stanovalcev v sobi)?		
- lokacija prostorov za zaposlene		
- skupni prostori za delavce in stanovalce		
- število zaprtih oddelkov in stanovalcev na njih		
- neformalni prostori		
- posebni prostori		
- prostori za rekreacijo		
- okolica		
- prehodnost mej zavoda ⁷³		
- prostovoljci		
<i>Kolektivno življenje</i>		
Povprečno število ljudi v sobi		
Razmerje med individualnimi in kolektivnimi dejavnostmi		
Možnosti za zasebnost		
Uniformiranost		
<i>Enotna ideologija</i>		
Prevladujoča strokovna ideologija		
Predstave o stanovalcih		
<i>Razcep med osebjem in stanovalci</i>		

Skupna jedilnica, stranišče?		
Preživljanje prostega časa		
Delo		
<i>Skrbniška in pazniška oblast</i>		
Tipični disciplinski ukrepi, nagrade in kazni		
Stopnja pokroviteljstva		
Stopnja prevzemanja tveganja		
<i>Procesiranje ljudi</i>		
Deklarativni in implicitni (resnični) cilji obravnave		
Tipi obravnav		
<i>Osrednji načrt dela</i>		
Organizacija dejavnosti ⁷⁴		
Red (Jasnost programa) ⁷⁵		
- uradne ure		
Kontrola ⁷⁶		
Stopnja hierarhije zavoda		
<i>Zdravila in zdravljenje</i>		
Predpisovanje zdravil		
Nabava zdravil		
Zdravniki		
Zavarovalnica		
Pohvale in pritožbe		
Deljenje zdravil		

OSTI11

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

11. Primerjava življenja v zavodu s vsakdanjim življenjem in značilnosti družbenih vlog stanovalcev

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Načelo normalizacije	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
POGLABLJANJE ODNOSOV: Ali lahko ljudje razvijajo tople, prijateljske in ljubeče odnose z drugimi?		
Intimna razmerja		
UDELEŽBA: Ali lahko ljudje vplivajo, skupaj z ostalimi, kako službe, ki jih uporabljajo, delujejo? Uporabniki kot sodelavci.		
Samostojno odločanje o razporeditvi časa		
IZBIRA: Ali imajo ljudje pomemben nadzor nad svojimi življenji?		
Gospodinjska opravila		
Seznanjenost s pravicami		
DRUŽENJE: Ali se ljudje družijo z ljudmi, ki so cenjeni v okolju, in ki niso plačani, da bi bili z njimi?		
Prometne povezave		
Obiskovanje knjižnic		
INDIVIDUALIZACIJA RAZVOJA: Ali stanovalce dojemajo kot spoštovanja vredne ljudi, ki se lahko osebno razvijajo?		
Komentar		

12. Mejniki in zgodovina zavoda

1. Določi mejnik v zgodovini zavoda; 2. Napiši letnico ali obdobje; 3. Podaj lokalni opis; 4. Opiši vir in oceni veljavnost podatkov.

Mejnik	Leto	Opis	Vir in veljavnost
Predhodniki zavoda			
Ustanovitev zavoda			
Izboljšave bivalnega okolja			
Večanje kapacitet			
Slekli ljudi iz pižam			
Ustanovitev enot domov za stare			
Socialni model			
Izboljšanje bivalnega okolja			
Sprememba strukture osebja			
Razvoj strokovnega dela			
Prva BE			
Zadnja BE			
Komentar			

OSTI13

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

13. Razlagalni, obravnavni in organizacijski modeli

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Modeli	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
<i>Razlagalni</i>		
Medicinski		
Psihološki		
Pedagoški		
Socialni		
Vsakdanji		
Drugi		
<i>Obravnavni</i>		
Popravljalni		
Osposobljalni, okrepitveni ⁷⁷		
<i>Organizacijski</i>		
Institucionalni		
Skupnostni		
Komentar		

OSTI14

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

14. Vzdušje in odnosi

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Vidik	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
Demokratičnost odnosov		
<i>Horizontalnost organizacije</i>		
Avtonomija ⁷⁸ in hierarhija		
Skupno odločanje		
Organizacija dela		
Strokovni tim		
<i>Medčloveški odnosi</i>		
Spontanost ⁷⁹ in izražanje čustev ⁸⁰		
Vzdušje ⁸¹		
Reševanje konfliktov med osebjem		
Reševanje konfliktov med stanovalci		
Komentar		

OSTI15

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

15. Institucionalne poškodbe

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis.
3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Poškodbe	Lokalni opis	Vir in veljavnosti podatkov
Institucionalizem		
Telesne poškodbe		
Samomori in uboji		
Nasilje nad stanovalci		
Nasilje med stanovalci		
Institucionalne okužbe		
Komentar		

OSTI16

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

16. Kratenje človekovih pravic

1. Zapiši kršitve človekovih pravic, kot smo jih zaznali v zavodu ali drugi službi. 2. Podaj opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Oblika kršenja	Krajevni opis	Viri podatkov in njihova veljavnost
Komentar		

OSTI17

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

17. Zapiranje in uporaba prisilnih sredstev

1. Zapiši primere uporabe prisilnih sredstev, tipe prisilnih sredstev in pogostost njihove uporabe v zavodu ali drugi službi. 2. Podaj opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Primeri	Krajevni opis	Viri podatkov in njihova veljavnost
Komentar		

OSTI 18

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

18. Finance

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati. 2. Vnesi finančne podatke. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

Kategorija	Podatek	Vir in veljavnost podatkov
Cena oskrbnega dne		
<i>Delež posameznih vrst prihodkov po virih plačil v oskrbnem dnevu</i>		
- oskrba		
- zdravstvo		
- proizvodi in javne storitve		
- tržne storitve		
- ostali prihodki		
<i>Deleži posameznih vrst prihodkov v oskrbnem dnevu po načinih plačevanja</i>		
- sami v celoti		
- svojci v celoti		
- oskrb. in svojci		
- oskrb in občina		
- svojci in občina		
- oskrb, svojci in občina		
- občina v celoti		
- občani v celoti		
- doplačila občine		
-investicije iz drugih virov mimo oskrbnin		
Stroški investicijskega vzdrževanja in nabave osnovnih sredstev		
Povprečni stroški (odhodki) na posameznega stanovalca zavoda na dan (v celoti in po vrstah stroškov)		
Vrednost nepremičnin		
Komentar		

Metode in viri podatkov

Pri OSTI se bomo opirali na obstoječe podatke, te bomo dopolnili in preverili na terenu.

Obstoječe podatke bomo iskali v izdajah SURS-a, raziskovalnih poročilih IRSSV, predvsem pa jih bomo dobivali iz letnih poročil zavodov in drugih služb (nevladnih organizacij).

Uporabne so tudi raziskave ali poročila o posameznih vidikih institucionalizacije ali posameznih zavodov, ki so jih opravile raziskovalne organizacije ali pa študentje fakultete za socialno delo, pa tudi drugih fakultet.

Poleg tega pa bomo obiskali zavode in tam opravili intervjuje, ki nam bodo zagotovili:

- preverjanje in komentar obstoječih podatkov,
- dopolnjevanje podatkov,
- ocene števil in trendov, ki jih poročila ne vsebujejo,
- kvalitativne podatke o procesih, postopkih in razmerah v zavodu.

V intervjuju z vodilnim delavcem, ki ima vpogled v podatke in celovito delovanje zavoda, bomo dobili t. i. objektivne podatke, torej števila in opise stvarnih ureditev, s skupinskimi in posamičnimi intervjuji pa bomo dobili podatke o stališčih, pa tudi o različnih pogledih na delovanje zavoda.

Hkrati pa bomo na obiskih ali v ciljanih akcijah tudi uporabili opazovanje, predvsem naključno, včasih pa tudi sistematično (npr. življenje na zaprtem oddelku). Te bomo povezovali z intervjuji s stanovalci ali uporabniki, predvsem z namenom, da preizkusimo normalizacijska načela (matrica 9).

Ta modul bomo deloma upoštevali tudi pri raziskovalnih obiskih služb v skupnosti. Še zlasti pri tistih, ki imajo namestitvene strukture – stanovanjske skupine, ipd. V poštrev bi prišli podobni podatki tudi za dnevne centre in varstveno-delovne centre za dnevne dejavnosti.

Po potrebi bomo izvedli manjše raziskave pri temah, ki jih bomo sicer ocenjevali z ocenami udeležencev (npr. delež posameznih prilagoditev).

Rezultati

Predstavitev ugotovitev OSTI

Ugotovitve OSTI bomo morali povzeti na način, da jih bomo uporabili za *akcijski načrt*.

Iz mrežni matric, kot smo jih zastavili zgoraj, bomo ugotavljali stopnjo institucionalizacije v posameznih zavodih pa tudi v celotnem sistemu služb. Ključna tveganja in tarče delovanja bomo verjetno izbrali na temelju:

- resnosti posledic,
- stopnje institucionaliziranosti,
- trendov, ki bi se razvili, če ne bi ukrepali.

Začetna presoja bo odvisna tudi od tega, koliko je posamezen vidik institucionalizacije zavoda ali celotnega sistema služb primeren za razvoj v smer dezinstitutionalizacije in pa začetnih pokazateljev kakšne vrste služb in storitev bi bile ustrezne.

OSTI19

Mrežne matrice ocene stopnje institucionaliziranosti

19. Ključni pokazatelji institucionalizacije na področju dolgotrajne oskrbe

Za dokončanje OSTI je treba ugotoviti na podlagi podatkov, ki smo jih zbrali v zgornjih mrežnih matricah, katere so ključni vidiki institucionalizacije.

Ključni vidik institucionalizacije	Stopnja institucionaliziranosti, obstoječa in potencialna števila	Ocena možnosti za ukrepanje in pokazatelji možnih ukrepov

11.6 OCENA MOŽNOSTI ZA PRESELITVE

Namen in cilji

Namen modula ocene možnosti za preselitev (oz. za vzpostavljanje skupnostne oskrbe) je oceniti pogostost in naravo preselitev iz socialnih zavodov. Zanimajo nas razlogi za preselitve in dejavniki, ki jih spodbujajo in omejujejo.

Ključna področja ocene

Obravnavamo naslednja štiri *področja*:

- Kakšni so načini, scenariji preselitev?
- Kako pogoste so preselitve in koliko jih je?
- Zakaj se uporabniki in zavodi odločajo za preselitev?
- Kako naj zavodi vzpostavijo preselitve kot vodilo za svoje delovanje?

Glavne *teme* OMP so:

- ovire pri preselitvah in dezinstitutionalizaciji,
- dejavniki, ki spodbujajo preselitve in dezinstitutionalizacijo,
- zaznavanje totalnih ustanov, vloge duševnega bolnika in drugih ovir pri preselitvah.

Podatke o področjih in temah zbiramo na treh ravneh:

- posledice, ovire in spodbude pri posameznikih (uporabnikih, osebju, vodstvu),
- norme in okoliščine v skupnosti,
- vpliv politike, zakonodaje in okolja na dezinstitutionalizacijo.

Metode in viri podatkov

Pri tem modulu lahko uporabimo:

- žariščne skupine in kvalitativne intervjuje,
- strukturirane intervjuje in ankete,
- primerjanje obstoječih podatkov,
- opazovanje.

Uporabni viri podatkov so:

- ključni sogovorniki (vodstva zavodov, skupnostnih služb, itd. – glej vzorec),
- obstoječi podatki,
- zavodi, druge namestitvene strukture in okolja, kamor se selijo.

Rezultati

Ko opravimo oceno možnosti za preselitev, je ta podlaga za *akcijski načrt*. Ta upošteva ključne ugotovitve modula za vzpostavitev, razvoj in izvedljivost odgovorov na stiske v skupnosti.

Nameni in cilji

OMP se osredotoča na preselitve iz zavodov, na dejavnike in okoliščine, ki ovirajo preselitve (dezinstitucionalizacijo) in tiste, ki jih spodbujajo in omogočijo. Gre torej za dejavnike, ki povečujejo ali zmanjšujejo možnosti, da bo dezinstitucionalizacija oziroma preselitev uspešna.

Definicija

Preselitev razumemo, ko se človek sam ali s pomočjo drugih preseli iz zavoda v bivalno enoto, stanovanjsko skupino ali samostojno stanovanje. Ko človeka premestimo iz skupnosti, bivalne ali stanovanjske enote v zavod ali iz enega zavoda v drugega govorimo o *namestitvi* oziroma *premostitvi*. Za preselitev so značilne izboljšanje življenja, novo vzpostavljanje suverenosti v življenjskem prostoru, moč odločanja in vključevanje v skupnost, za premestitev pa prav nasprotno – izgubo »svojega« domačega življenjskega prostora in suverenosti v njem, segregacijo od drugih in življenje pod skrbniško oblastjo. Ti parametri so tudi merilo uspešne ali neuspešne preselitve.

Glavne cilji ocene so:

- ocena pogostosti in narave preselitev,
- razlogi za preselitve iz zavodov in okoliščine preselitev,
- dejavniki, ki ovirajo oziroma spodbujajo preselitve oziroma uspešnih in neuspešnih preselitev.

Preselitve navadno niso le posledica odločitve, želje posameznika in njegovih osebnih značilnosti, ampak tudi norm in vrednot okolja – npr. ali je spoštovanje človekovih pravic pomembno vprašanje – zakonodaja, ki lahko s predpisi spodbudi ali zavira preselitev – npr. socialna zakonodaja, ki predvideva kot storitev samo institucionalno varstvo. Nanje lahko vpliva tako atmosfera v zavodu, ki spodbuja spremembe kot gibanja in nevladne organizacije, ki izven zavoda zahtevajo in spodbujajo spremembe. Ali pa pomanjkanje sredstev za preselitev (stanovanje, denar za preživetje), včasih tudi bolj ali manj ustrezne metode dela (osebno načrtovanje, timsko delo, analiza tveganja).

Na preselitve vplivajo štiri med seboj odvisne ravni:

Na preselitve vplivajo znanja, prepričanja in vpliv, ki jih imajo *posamezniki* tako uporabniki kot ljudje, ki z njimi delajo. Znanja določenih profilov strokovnjakov lahko spodbujajo ali zavirajo preselitve. Norme in prepričanja *skupnosti* o dolgotrajnih stiskah, ustanovah, nevarnosti ali nesposobnosti ljudi z nalepko duševnega bolnika lahko vplivajo na možnosti preselitev in ravnanje posameznikov. Preselitve omogoča ali ovira tudi *obstoj ustreznih služb ali storitev* na terenu, torej v skupnosti, v katero se človek seli. Na to raven sodijo tudi možnosti pridobiti stanovanje. *Javno mnenje, državna ali lokalna politika in zakonodaja* so tudi pomembne pri spodbujanju ali zaviranju preselitev in spreminjanju prepričanj posameznikov. Preselitve pogosto zahtevajo spremembe na vseh štirih ravneh, torej spremembe v razmišljanju in znanju posameznikov, predvsem pa v njihovem življenjskem svetu, pa tudi metodah dela osebja, spremembe norm in vrednot skupnosti, spremembe v službah in storitvah v skupnosti in spremembe v zakonodaji in socialni politiki.

Preselitve so torej proces, ki zajema *odhod* iz zavoda in *sprejem* v skupnosti. Spoznati moramo torej procese, ki pripeljejo do odločitev za preselitev in pa proces priprave preselitve, samo dejanje preselitve in pa tudi vzpostavljanje svojega doma po preselitvi.

Primer:

Ponekod so v procesih preseljevanja ljudi iz zavodov dali velik poudarek učenju spretnosti, ki jih ljudje potrebujejo v vsakdanjem življenju. Če so dolgo, ali celo celo življenje živeli v zavodu, niso znali kuhati, pospravljati, nakupovati, itn. Izkazalo se je, da take priprave nimajo posebej močnega učinka. Na eni strani je kuhanje kosilo v zavodu izjemen dogodek, tako rekoč proslava, na drugi pa, ko postane to delo delovne terapije postane deloma nesmiseln – »zakaj kuhamo, ko pa imamo tako ali tako kosilo, ki nam ga pripravi, centralna kuhinja.« Ljudje se bolje in hitreje učijo življenjskih spretnosti, že po tem, ko se preselijo, ko postanejo opravila nuja in dobijo svoj vsakdanji smisel.

Učenje spretnosti ima svoj smisel, da človek sebi in drugim pokaže, da zmore. Tisto, kar je namreč pomembno pred preselitvijo, je, da človek zaupa vase in drugi vanj. Pomembno je tudi, da ga osebje pri preselitvi podpira in spodbuja, da je preselitev skupna praktična utopija, ki jo bodo uresničili. Zato je med pripravami za preselitev bolj pomembno vzdušje optimizma in demokratizacija odnosov v zavodu – to se izkaže kot dobra popotnica za preselitev – selili se ne bodo namreč le stanovalci temveč tudi osebje.

Z OMP dobimo informacije za *akcijski načrt* o preseljevanju dolgotrajnih stanovalcev posebnih zavodov, centrov za usposabljanje in varstveno delovnih centrov. Zato mora OMP opisati dejavnike, ki vplivajo na gostoto in naravo preselitev in posledice različnih odgovorov na ravni posameznika, skupnosti in politike in zakonodaje. Če povzamemo obstajajo štiri področja OMP:

- Kakšni so načini, scenariji preselitev?
- Kako pogoste so preselitve in koliko jih je ?
- Zakaj in kako se uporabniki in zavodi odločijo za preselitev?
- Kako naj preselitve postanejo vodilo delovanja zavodov?

Ključna področja ocene

Teme ocene

Glavne *teme* OMP so:

- značilnosti preselitev,
- ovire pri preselitvah in dezinstitutionalizaciji,
- dejavniki, ki spodbujajo preselitve in dezinstitutionalizacijo,
- zaznavanje totalnih ustanov, vloge duševnega bolnika in drugih ovir pri preselitvah.

Pri OMP zbiramo podatke o vseh zgoraj omenjenih temah na vseh ravneh – *posameznikov, skupnosti, služb in politike* in zakonodaje.

Osebna raven (uporabniki, osebje, vodstvo)

Preselitve najbolj očitno lahko spremljamo na ravni posameznikov. To so dejavniki, ki jih ljudje lahko sami spremenijo. Seveda lahko tisti, ki imajo več moči (vodstvo) s spremembo razmišljanja največ naredijo, najmanj pa tisti, ki imajo najmanj moči. Tudi, če bi uporabniki popolnoma spremenili svoja stališča in prepričanja, pridobili veliko znanja, bi sami znotraj totalne institucije brez sprememb pri osebju in vodstvu težko kaj dosegli. Ključne informacije, ki jih moramo zvedeti so:

- tipi preselitev,
- pogostost preselitev,
- metode, ki jih strokovnjaki pri preselitvah uporabijo,

- prepričanja, ideologije o preselitvah(uporabnikov, osebja),
- zaznavanje dejavnikov, ki spodbudijo in zagotovijo preselitev.

Poznamo različne tipe preselitev. Ljudje se lahko preselijo v bivalno enoto zavoda, lahko se preselijo iz zavoda v neko stanovanjsko skupino nevladne organizacije, lahko gredo neposredno živeti v svoje stanovanje. Do katerega tipa preselitve pride, je seveda odvisno tudi od vodstva zavoda. Če se direktor in drugi vodilni strokovnjaki odločijo, da bodo prestrukturirali zavod, potem se bo večina ljudi preselila v bivalne enote.

Norme in okvir skupnosti

Z OMP zbiramo tudi podatke o normah in okoliščinah v skupnosti. Pogosto so preselitve povezane tudi z normami skupnosti o tem, kaj je družbeno sprejemljivo in kaj ni, pa tudi s specifičnimi značilnostmi, v katerih se preselitve dogajajo. Preselitve so pogosto rezultat pogajanj med institucionalno sfero, pričakovanji in ideologijami ljudi, ki tam delajo in živijo, in pričakovanji in normami skupnosti. Ključne informacije, ki jih zbiramo:

- Kako norme in prakse skupnosti vplivajo na preselitve?
- Kako značilnosti skupnosti vplivajo na preselitve?
- Kako razne skupnosti sprejemajo preselitve oz. stanovalce?

Izkušnje iz Hrastovca so pokazale, da je skupnost lažje sprejela uporabnike, če so najeli stanovanje pri uglednem krajanu – potem so drugi verjeli, da je vredno ljudi iz Hrastovca sprejeti medse. V skupnosti, kjer hitreje sprejemajo dolgotrajne stanovalce zavodov, je pri preselitvah manj ovir.

Skupnostne službe

O razvitosti in potencialu skupnostnih služb bomo govorili v naslednjem modulu (11.7 ocena služb in politike). Pri OMP nas bo zanimalo le to, koliko te službe sodelujejo in kakšno vlogo igrajo pri preseljevanju. Pomanjkanje stanovanj, storitev, pa tudi drugih dajatev, je namreč pogosto vzrok, da se ljudje ne morejo preseliti, tudi če si zelo želijo in jih osebje zavoda pri tem močno podpira. Zanimalo nas bo:

- Katere službe navadno sodelujejo pri preselitvah in katere ne?
- Ali imajo službe v skupnosti »prag« sprejema, ki je za stanovalce previsok?
- Kakšne vrste podpore in sredstev so manjkale pri neuspešnih preselitvah?
- Kakšne vrste podpore zavodi stanovalcem zagotovijo po preselitvi in kako pri tem sodelujejo s terenskimi službami?

Neka nevladna organizacija se je odločila, da bo sodelovala pri preselitvah z enim izmed zavodov. Dogovorili so se, da pošljejo stanovalce na ogled. Stanovalka romskega porekla, na vozičku in precej odrezava si je prišla ogledat eno izmed njihovih stanovanjskih skupin. Po ogledu je organizacija zavodu sporočila, da nimajo strokovnega potenciala, ne materialnih možnosti za sprejem.

Opazili smo, da imajo nevladne organizacije ali posamezne stanovanjske skupine glede na svoje pretekle izkušnje s preseljevanjem stanovalcev zavodov odklonilno stališče ali pa so jih pripravljeni sprejeti pod posebnimi pogoji.

Politika, zakonodaja in okolje

Socialna politika in okolje pogosto vplivata na prepričanja, vedenja in znanja posameznikov, delovanje služb in skupnostne norme. OMP torej zbira tudi podatke o tem, kako politika, zakonodaja in okolje vplivajo na preselitve. OMP razvijamo skupaj z oceno konteksta. Ključne informacije, ki jih zbiramo:

- Kako lokalna in državna politika vpliva na preselitve?
- Kako socialno, zakonodajno in ekonomsko okolje vpliva na preselitve?
- Kako veljavni predpisi omogočajo ali zavirajo preselitve?

V Angliji je do začetka 90-ih zakonodaja prepovedovala občinam, da bi dajale posameznikom dajatve za oskrbo v skupnosti. Zato so uporabniki skupaj z nekaterimi zainteresiranimi občinami ustanovili Sklad za samostojno življenje. Na podlagi uspešnih izkušenj sklada, so v Angliji sprejeli zakon o skupnostni oskrbi, ki predvideva tudi neposredno plačevanje storitev in nalaga občinam to kot nalogo. Kljub temu, da še vedno lahko same odločajo o obsegu neposrednega financiranja, je zakon kakovost zagotavljanja oskrbe v skupnosti bistveno izboljšal in jo razširil.

V državah, kjer zakonodaja ne predvideva neposrednega financiranja, osebnih paketov storitev in drugih služb v skupnosti je težje izvesti preselitve. Tam, kjer so osnovni pogoji za preseljevanje zagotovljeni je lažje izvesti preselitve in tudi spremeniti prepričanja in znanja posameznikov.

Ključna vprašanja pri oceni

V tem podpoglavju predlagamo nekaj ključnih vprašanj, ki nam lahko pomagajo, ko izvajamo oceno možnosti preselitev. Vprašanja uporabimo zgolj kot vodilo. Spreminjali jih bomo glede na metode, ki jih bomo uporabili, vire informacij in glede na zavod oziroma lokalno skupnost, v kateri bomo delali oceno. Spodnja vprašanja so le osrčje opomnika, hkrati pa jim glede na kontekst, v katerem delate hitro oceno, dopolnite še z drugimi vprašanji. Spodaj navajamo primere ključnih vprašanj. Ugotovitve o vsakem izmed ključnih vprašanj vpišemo v *matrice ocene*. Za ključnimi vprašanji damo primer izpolnjenih matric izmišljene hitre ocene. Te uporabimo zgolj kot pripomoček pri delu ocene možnosti preselitev.

Ključna vprašanja pri oceni

Posledice, ovire in možnosti pri posamezniku

- Kako običajno potekajo preselitve? (1)
- Kako pogosti so različni tipi preselitev? (2)
- Primeri uspešnih in neuspešnih preselitev? (3)
- Kakšne so prepričanja o preselitvah? (4)
- Kakšne metode uporabijo pri preselitvah? (5)
- Kateri dejavniki spodbujajo preselitve? (6)
- Kateri dejavniki ovirajo preselitve? (7)
- Kakšne so vizije in poslanstva ustanov in organizacij v skupnosti za dezitucionalizacijo? (8)

Norme in okvir skupnosti

- Kako norme skupnosti vplivajo na preselitve? (9)
- Kako različne značilnosti skupnosti vplivajo na preselitve? (10)

- Imajo različne skupine uporabnikov več priložnosti za preselitev? (11)
- Imajo različne skupine akterjev več afinitet do preselitev? (12)
- Kako razne skupnosti sprejemajo preselitve oz. stanovalce? (13)

Službe in storitve

- Katere službe navadno sodelujejo pri preselitvah in katere ne? (14)
- Ali imajo službe v skupnosti »prag« sprejema, ki je za stanovalce previsok? (15)
- Kakšne vrste podpore in sredstev so manjkale pri neuspešnih preselitvah? (16)
- Kakšne vrste podpore zavodi stanovalcem zagotovijo po preselitvi in kako pri tem sodelujejo s terenskimi službami? (17)

Politika in okolje in preselitve

- Kakšen vpliv ima lokalna in državna politika na preselitve? (18)
- Kakšen vpliv ima socialno in ekonomsko okolje na preselitve? (19)
- Kako veljavni predpisi omogočajo ali zavirajo preselitve? (20)

OMP 1

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

1. Kako običajno potekajo preselitve?

1. Naštejte tipe preselitev – pri tem za klasifikacijo uporabite vprašanje E. 11.1 iz profila zavoda ali tip preselitve poimenuj po svoje;
2. Na kratko opišite preselitev. 3. Opišite vir podatkov in ocenite veljavnost podatkov.

Tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

Opombe

Uporabite prazno matrico, saj je zelo pomembno, da identificiramo specifične tipe preselitev, ki so relevantni za našo hitro oceno.

OMP 2

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

2. Kako pogosti so različni tipi preselitev?

1. Za vsakega izmed tipov preselitev, ki ste jih našli v prejšnji matrici (1) 2. najprej opišite posamezno preselitev, nato ocenite njen delež glede na ostale tipe preselitev (npr. koliko ljudi se je v nekem zavodu v celoti preselilo in kolikšen delež od tega se je v bivalno enoto), ocenite pogostost takega tipa preselitve, podajte tudi približno številčno oceno, kjer je možno, na koncu opišite, katere so ključne razlike med tem tipom preselitve v istem ali drugih zavodih, okoljih, itd... 3. Opišite vir podatka in veljavnost podatka.

Preselitev v bivalno enoto	Opis oz. ocena	Vir in veljavnost podatkov
Značilnosti tipa preselitve		
Ocena deleža glede na vse preselitve		
Ocena pogostosti tipa preselitev		
Ocena števila preseljenih ljudi		
Ključne razlike v primerjavi z drugimi tipi preselitev		
Druge opombe		
Komentar		

Vstavi tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Značilnosti tipa preselitve		
Ocena deleža glede na vse preselitve		
Ocena pogostosti tipa preselitev		
Ocena števila preseljenih ljudi		
Ključne razlike v primerjavi z drugimi tipi preselitev		
Druge opombe		
Komentar		

Vstavi tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Značilnosti tipa preselitve		
Ocena deleža glede na vse preselitve		
Ocena pogostosti tipa preselitev		
Ocena števila preseljenih ljudi		

Ključne razlike v primerjavi z drugimi tipi preselitev		
Druge opombe		
Komentar		

Opombe

Ko z besedilom v oceni ne odgovorimo na ključno vprašanje, pustimo prazno ali napišemo ni uporabno. Ko izpolnjujemo to matrico je včasih pomembno, da ločimo med ocenami, ki so jih dali zaposleni, uporabniki ali drugi viri podatkov.

Po potrebi dodajte dodatne matrice.

OMP 3

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

3. Primeri uspešnih in neuspešnih preselitev

1. Napišite pod kateri tip preselitve sodi primer. 2. Določite ali je bila preselitev uspešna ali neuspešna. 3. Opišite dejavnike, ki so vplivali na to, da je bila preselitev uspešna ali neuspešna. 4. Opišite vir podatka in veljavnost podatka.

Tip preselitve	Uspešna, neuspešna	Dejavniki uspeha, neuspeha	Vir in veljavnost podatkov
Komentar			

OMP 4

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

4. Kakšna so prepričanja o preselitvah?

1. Poimenujte prepričanje ali stališče, ki ste ga zapisali v transkripciji intervjuja. 2. Opišite, kaj prepričanje pomeni za osebe, uporabnike, lahko tudi pojasnite, zakaj je prepričanje utemeljeno ali ne. 3. Opišite vire podatkov in veljavnost podatkov.

Prepričanje	Opis	Viri in veljavnost podatkov
Komentar		

Opombe

V tej matrici je zelo pomembno, da identificiramo prepričanja o preselitvah za oceno potreb, ki jo izdelujemo.

OMP 5

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

5. Kakšne metode uporabljajo pri preselitvah?

1. Naštejte metode, ki jih uporabljajo pri preselitvah. 2. Opišite, kako te metode uporabljajo. 3. Opišite vire podatkov in veljavnost podatkov.

Metoda	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Osebno načrtovanje		
Timsko delo		
Analiza tveganja		
Druge metode		
Komentar		

OMP 6

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

6. Kateri dejavniki spodbujajo preselitve?

1. Naštejte dejavnike, ki spodbudijo preselitev. 2. Pojasnite, kako dejavnik spodbudi preselitev. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Dejavnik	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

Opombe

V tej matrici je smiselno razlikovati med dejavniki za katere posamezniki verjamejo, da spodbujajo dezinstitutionalizacijo (npr. osebje misli, da več kadra pospeši dezinstitutionalizacijo) in podatki, ki jih kažejo raziskave (npr. raziskave kažejo, da dezinstitutionalizacija sproži povečanja kadra na račun stroškov vzdrževanja ustanove). Raje kot prepričanja in stališča uporabite kratko analizo konkretnih primerov.

OMP 7

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

7. Kateri dejavniki ovirajo preselitve?

1. Naštejte dejavnike, ki ovirajo preselitev. 2. Pojasnite, kako dejavnik ovira preselitev. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Dejavnik	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 8

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

8. Kakšne so vizije in poslanstva ustanov in organizacij v skupnost za dezinstitutionalizacijo?

1. Uporabi seznam kot vodilo področij, ki je treba raziskati in dodaj (ali odvzemi), kakor je primerno lokalnim razmeram. 2. Podaj lokalni opis. 3. Opiši vire in oceni veljavnost podatkov.

	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Uradna vizija in poslanstvo		
Pretekle dejavnosti		
Načrtovane dejavnosti		
Trenutno stanje		
Gonilne službe pri preselitvah		
Službe, ki bi morebiti zavirale dezinstitutionalizacijo		
Bodoče vloge služb pri dezinstitutionalizaciji		

OMP 9

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

9. Kako norme vplivajo na preselitve?

1. Naštej zgoraj omenjena prepričanja. 2. Opišite, kako na prepričanja vplivajo norme in okvir skupnosti. 3. Opišite vire podatkov in veljavnost.

Prepričanje	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

Opombe

Namen je, da vidimo, kako prepričanja, ki veljajo med akterji na področju dezinstitutionalizacije vplivajo na možnosti, ki jih imajo ljudje za preselitve. Zanima nas ali te ovirajo ali zavirajo preselitve in ali so te odločilne pri tem ali se bo človek preselil ali ne.

OMP 10

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

10. Kako razne značilnosti skupnosti vplivajo na preselitve?

1. Naštejte značilnosti skupnosti, ki vplivajo na preselitve. 2. Opišite, kako značilnost vpliva na preselitve. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Značilnost skupnosti	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

Opombe

Značilnosti okolja pomenijo situacije in prostori, kjer se preselitve dogajajo. Za ugotovitve, ki se nanašajo na širše okolje kot so ekonomska in zakonodajna situacija glejte vprašanja in matrici 18 in 19.

OMP 11

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

11. Imajo različne skupine uporabnikov več priložnosti za preselitev?

1. Naštejte različne tipe preselitev iz matrice 1. 2. Opišite, kako so različne skupine uporabnikov vključene vanje. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 12

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

12. Imajo različne skupine zaposlenih in drugih akterjev več afinitet do preselitev?

1. Naštejte različne tipe preselitev iz matrice 1. 2. Opišite, kako so različne skupine zaposlenih vključene vanje. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 13

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

13. Kako razne skupnosti sprejemajo preselitve oz. stanovalce?

1. Naštejte tip skupnosti, kamor se stanovalci selijo (npr. mesto, vas, kjer so vaščani med seboj povezani, vas, kjer vaščani niso med sabo povezani, itd..). 2. Opišite, take skupnosti sprejemajo preselitve oziroma stanovalce. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Tip skupnosti	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 14

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

14. Katere službe navadno sodelujejo pri preselitvah in katere ne?

1. Naštejte službe, ki naj bi sodelovale pri preselitvah. 2. Opišite, kako služba sodeluje pri preselitvi, v primeru, da ne sodeluje opišite razloge zakaj ne. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Služba	Opis	Vir in veljavnost podatkov
CSD		
Občina		
NVO		
Zavod		
KOS		
Itd.		
Komentar		

OMP 15

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

15. Ali imajo službe v skupnosti »prag« sprejema, ki je za stanovalce previsok?

1. Naštejte službe v skupnosti. 2. Opišite, kakšen prag sprejema ima ta služba in za katere stanovalce je ta prag previsok. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Služba	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Stanovanjske skupine		
Dnevni centri		
Svetovalnice		
Skupnostna psihiatrija		
Itd.		
Komentar		

OMP 16

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

16. Kakšne vrste podpore in sredstev so manjkale pri neuspešnih preselitvah?

1. Naštejte tipe podpore in sredstev, ki so jih ljudje potrebovali po ali med preselitvijo. 2. Opišite, kdaj in kako je ta podpora umanjala. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Podpora in sredstva	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 17

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

17. Kakšne vrste podpore zavodi stanovalcem zagotovijo po preselitvi in kako pri tem sodelujejo s terenskimi službami?

1. Naštejte tipe sodelovanja, ki jih imajo zavodi s skupnostnimi službami ali stanovalci po tem, ko se ti preselijo. 2. Opišite, kako sodelovanje poteka. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Podpora/način sodelovanja	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 18

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

18. Kakšen vpliv ima lokalna in državna politika na preselitve?

1. Naštejte različne tipe preselitev iz matrice 1. 2. Opišite, kako na tip preselitve vplivajo lokalna in nacionalna politika in zakonodaja. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 19

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

19. Kakšen vpliv ima socialno in ekonomsko okolje na preselitve?

1. Naštejte različne tipe preselitev iz matrice 1. 2. Opišite, kako na tip preselitve vplivajo socialno in ekonomsko okolje. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov
Komentar		

OMP 20

Mrežne matrice ocene možnosti preselitev

20. Kako veljavni predpisi omogočajo ali zavirajo preselitve?

1. Naštejte različne tipe preselitev iz matrice 1. 2. Opišite, kako na tip preselitve vpliva zakonodaja. 3. Opišite vir in veljavnost podatkov.

Tip preselitve	Opis	Vir in veljavnost podatkov

Metode in viri podatkov

V situacijah, v katerih vemo malo o uporabniškem znanju, prepričanjih in ravnanju vseh akterjev, so najbolj uporabne metode žariščne skupine ali kvalitativni intervjuji. Podatki, ki jih bomo dobili s temi metodami, nam lahko pomagajo tudi pri oblikovanju strukturiranih intervjujev in anket, ki so idealna metoda za spremljanje gostote preselitev v določeni skupini ljudi ali ustanov. Kjer je možno poskušamo kvalitativne podatke interpretirati skupaj z obstoječimi zbirkami podatkov (SURs, IRSSV), z intervjuji s ključnimi strokovnjaki in z opazovanjem.

Primernost različnih metod je odvisna od virov podatkov in narave informacij, ki jih želimo zbrati. Najbolj uporabne metode pri opisovanju posamičnih preselitev in prepričanj posameznikov o njih so: strukturirani in nestrukturirani intervjuji in opazovanje. Najbolj uporabni viri podatkov so: ljudje, ki delajo in živijo v zavodih in njihovi bližnji.

Najbolj uporabne metode za oceno in opis politike, zakonodaje in okolja so: obstoječi podatki, intervjuji in opazovanje. Najbolj uporabni viri podatkov so: lokalni in državni mediji, uradni dokumenti in posamezniki, ki delajo v različnih političnih arenah.

Spodaj opisujemo metode, ki so najbolj uporabne pri izdelavi ocene možnosti preselitev.

Nestrukturirani intervjuji

Nestrukturirani intervjuji so najbolj uporabni za raziskovanje prepričanj in stališč posameznikov o preselitvah. Nanašajo se na širša vprašanja povezane s preselitvami:

- Kaj razumejo kot preselitev?
- Katere preselitve preferirajo ali pa so bolj pomembne?
- Zakaj preferirajo nekatere tipe preselitev v primerjavi z drugimi?
- Kako pride do preselitev?
- V kakšnih situacijah pride do preselitev?
- Kdo sodeluje pri preselitvah?
- Kaj ovira preselitve?
- Kaj spodbuja preselitve?

Ko smo v enem izmed socialnih zavodov raziskovali, kaj ljudi spodbudi oziroma ovira pri odločanju za preselitev smo ugotovili, da uporabniki večinoma doživljajo preselitve na enak način. Preselitve so razumeli kot preselitev v bivalno enoto, kjer moraš vse sam delati in nosiš veliko odgovornosti. Najbolj jih je skrbelo, da ne bodo ostali brez potrebnih pripomočkov, da bivalne enote niso prilagojene za ljudi na vozičkih in, da bodo ostali prepuščeni sami sebi. Podatki, ki smo jih zbrali, so bili v veliko pomoč pri ugotavljanju razlogov, zakaj se ljudje niso sami odločali za preselitev v bivalne enote.

Strukturirani intervjuji in ankete

Strukturirani intervjuji in ankete so najbolj uporabne pri spremljanju tipov preselitev. Ključne spremenljivke vključujejo:

- količina in gostota preselitev,
- število ljudi, ki se preselijo,
- situacije v katerih se zgodijo preselitve,
- odnosi, ki pripeljejo do preselitev,

- znanje o preselitvah,
- gostota povratništva v zavode.

V vzhodnem Londonu se je izkazalo, da je bilo lažje izvesti preselitve v revnejših okoljih kakor v bogatejših četrtih. Te razlike so se izkazale za statistično pomembne. Zato so oblikovali različne strategije preseljevanja ljudi v revnejše in bogatejše četrti.

Analiza primerov

Analiza primerov je uporabna za identificirati specifične tipe preselitev v različnih okoljih in za opisovanje, kako pride do preselitev. Z analizo primerov dobimo:

- podrobne opise vedenja in tehnologije preselitev, ki jih prej nismo poznali,
- podrobne primere preselitev in vedenja,
- opise situacij in okoliščin, kjer se zgodijo preselitve in spremembe v odnosih moči.

Rezultati

Predstavitev rezultatov OMP

Informacije, ki jih dobimo s ključnimi vprašanji v OMP moramo povzeti v ključne ugotovitve, ki jih nato vključimo v akcijski načrt za oblikovanje odgovorov oziroma v našem primeru načrt dezinstitutizacije. Raziskovalni tim se mora odločiti, kaj so ključne ugotovitve o preselitvah in o znanju in prepričanjih o preselitvah, uporabnikih, osebju.

Ključne ugotovitve za vsako OMP matrico zberemo v treh korakih:

- naštejemo ključne ugotovitve, ki smo jih identificirali med OMP (glej kolono ključne ugotovitve);
- ocenimo, kako različni tipi preselitev in prepričanja spodbujajo preselitve na ravni posameznikov, skupnosti in politike. Če je možno povemo, kako močan vpliv (visok, srednji, nizek) imajo ugotovitve na posameznike, skupnost in politiko (glej kolono dejavniki, ki vplivajo na preselitve);
- navedite potrebno akcijo.

OMP 21

21. Predstavitev ključnih ugotovitev OMP

Pri izdelovanju matrice OMP potrebujemo ključne ugotovitve, ki jih zberemo v ostalih matricah modula.

Ključne ugotovitve	Dejavniki, ki vplivajo na preselitev (posameznik – skupnost - politika)	Predlog za akcijo

11.7 OCENA SLUŽB IN POLITIKE (OSIP)

Namen in cilji

Namen ocene služb in politike (OSIP) je ovrednotiti obstoječe službe, še zlasti tiste, ki lahko nadomestijo zavode oziroma zmanjšajo stopnjo institucionaliziranosti in ugotoviti potrebe po novih službah in storitvah v prihodnosti.

Ključna področja ocene služb in politike

Ocenjevali bomo tri glavna *področja*:

- Kakšne so obstoječe službe in kakšen je odziv politike na dolgotrajne stiske?
- Ali so trenutni službe in odziv politike ustrezni in učinkoviti?
- Kakšne službe in kakšen odziv politike potrebujemo?

Glavne teme OSIP-a so:

- makro raven – abstraktna načela (strategije, načela in paradigme in sistem),
- mezo raven – operativne sheme (organizacijski ukrepi, nove metode),
- mezo raven – organizacijske oblike (izobraževanje, kampanje, kultura in umetnost, oblike služb, programi in projekti, socialni kapital),
- mikro raven – osebno (osebne storitve, ukrepi in pravice, sredstva in pripomočki, postopki).

Za vsako od teh vprašanj moramo zbrati podatke o:

- obstoječih storitvah, službah ali politiki,
- ustreznosti obstoječih služb in politike,
- potrebah po prihodnjih storitvah, službah ali politiki.

Metode in viri podatkov

Uporabne metode za OSIP so:

- primerjava in spajanje podatkov iz obstoječih virov,
- polstrukturirani in nestrukturirani intervjuji,
- skupinski intervjuji in žariščne skupine,
- opazovanje.

Uporabni viri podatkov so:

- obstoječi podatki o službah in izvajanju storitev (raziskave in poročila),
- ključni sogovorniki (vodilni delavci, osebje in uporabniki služb),
- okolja, kjer izvajajo storitve.

Rezultati

Po koncu ocene bomo *ključne ugotovitve* povzeli in jih vključili v *akcijski načrt*.

Namen in cilji

Ocena služb in politike (OSIP) je ocena služb dolgotrajne oskrbe, še posebej skupnostnih, torej tistih, ki lahko nadomestijo zavode in zmanjšajo stopnjo institucionaliziranosti. Službe (in politiko) sestavljajo razne storitve in programi, ki so odziv na dolgotrajne stiske in v večji ali manjši meri omogočajo preselitve v skupnost. Oblikujejo se na ravneh: političnih abstraktnih shem (strategij, paradigem, ureditev sistema); operativnih shem (organizacijskih ukrepov in novih metod), organizacijskih oblik in osebnih storitev, ukrepov in pravic, pa tudi sredstev.

Delovanje služb in politiko navadno oblikujejo:³⁸

- *abstraktna načela na makro ravni* – to so nacionalne ali mednarodne strategije, ki zahtevajo dezinstitutionalizacijo; nova načela in paradigme, ki usmerjajo stroko v nove odzive na stiske; in zakonska ureditev sistema, ki omogoča ali preprečuje nove organizacijske modele ali storitve;
- *operativne sheme na deterritorializirani mezo ravni* – organizacijski ukrepi in nove metode, ki omogočijo ali preprečujejo preoblikovanje obstoječih služb in storitev, oblikovanje novih odgovorov in tudi povezovanje sicer ločenih služb s splošnimi službami v skupnosti;
- *organizacijske oblike ali strukture na teritorializirani mezo ravni* – ki povezujejo in organizirajo storitve in dejavnosti dolgotrajne oskrbe v posamezne organizacijske strukture – službe oziroma oblike dolgotrajne oblike (namestitvene, za delo in preživljanje časa, vzajemno pomoč itd.), poleg teh pa tudi v oblike izobraževanj, kampanj, kulturnega in umetniškega ustvarjanja; programi in projekti, pa tudi organiziranja neformalne pomoči in podpore (socialni kapital);
- *osebni odgovori na mikro ravni* – to so predvsem osebne storitve (pomoč in podpora), ukrepi in pravice, ki so ljudem na voljo, sredstva in pripomočki, ki jih potrebujejo, in pa postopki, ki omogočajo ljudem, da do storitev in sredstev pridejo oziroma, da uveljavijo svoje pravice.

Slika 13

Ravni ali registri odgovorov na potrebe si sledijo glede na stopnjo abstraktnosti, stopnjo deterritorializacije, koliko so oddaljene od konkretnih teritorijev oziroma koliko pomenijo abstrakcijo shem kot načina njihovega obstoja. Čeprav so kategorije odgovorov konceptualno

³⁸ Za podrobnejšo analizo odgovorov na dolgotrajne stiske glej *Dolgotrajno oskrbo*, str. 399-444.

avtonomne in govorijo o distinktivno drugačnem načinu organiziranja odgovorov na potrebe, se med seboj povezujejo, učinkujejo druga na drugo in celo prepletajo. Medsebojni vpliv je tako horizontalen – sredstva, ki jih ljudje prejmejo, so pogosto povezana s storitvami in z njihovimi pravicami. Lahko pa je medsebojni vpliv tudi vertikalni – strategije določajo organizacijske ukrepe, ti oblike, oblike pa storitve. Kot abstraktne kategorije odgovorov določajo načine konkretnih odgovorov, tako velja tudi narobe, načini izvajanja storitev lahko določajo strategije in načela. To se lahko zgodi s preskokom kvantitete v kvaliteto (npr. večje število storitev dolgotrajne oskrbe zaradi spremenjenih demografskih razmer vpliva na oblikovanje politike, strategije in zakonodaje za dolgotrajno oskrbo), lahko z epistemičnimi preboji posameznih projektov ali inovacij, ki s svojim obstojem (pilotski projekti, inovacije) na konkretni mikro ali mezo ravni spodbudijo spremembe na makro ravni.

Ocena služb in politike mora vključevati oceno ustreznosti in učinkovitosti obstoječih služb, kot tudi oceno potreb za razvoj novih služb. OSIP zagotavlja splošno oceno ustreznosti služb na državni, mestni ali lokalni ravni. Najpomembnejši poudarek je na spajanju in primerjavi podatkov številnih služb (npr. stanovanjskih skupin, dnevnih centrov, svetovalnic, itd.) v splošno oceno lokalnih, mestnih in državnih odzivov in ne na podrobnem ocenjevanju učinkovitosti posameznih služb (bolj primerno za evalvacijo kot hitro oceno).

Glavni cilji OSIP-a so potemtakem ocena:

- narave in obsega politik, služb in storitev (oziroma odzivov na vseh ravneh) dolgotrajne oskrbe in alternativ institucionalnemu varstvu,
- ustreznosti in učinkovitosti sedanjih služb,
- potreb po novih strategijah, organizacijskih ukrepih, službah in storitvah.

Vodilna načela učinkovitega delovanja služb in njihove ocene

Koristno je upoštevati nekatera ključna načela, ki vplivajo na razvoj učinkovitih služb. *Prvič* učinkovit odziv na državni, mestni ali lokalni ravni zahteva celosten odziv na dolgotrajno oskrbo oziroma na zmanjševanje institucionalizacije. OSIP ocenjuje, kako se razne službe v kombinaciji med seboj uskladijo, oblikujejo usklajen odziv na lokalni ali državni ravni.

Učinkovito preprečevanje institucionalizacije in ustvarjanje skupnostnih odgovorov na stiske je odvisno od *celostnega odziva* na dolgotrajno oskrbo, s spodbujanjem naslednjih sprememb:

- storitve po meri človeka (npr. osebni paketi storitev in osebna podpora),
- izboljšanje služb: ugotavljanje potreb uporabnikov,
- razvoj skupnostno usmerjenih služb,
- koordinacija služb,
- načrtovanje inovacij in razvoj novih storitev,
- krepitev podpore javnosti in ustrezne socialne politike,
- spremembe v pravnem redu in družbenem okolju.

Drugič, načela dezinstitutionalizacije zahtevajo *spremembe* na ravni posameznikov, skupnosti in politike ter družbenega okolja. V oceni možnosti preselitev, smo poudarili konkretne procese preselitev na ravneh posameznih preselitev, družbenih norm in skupnosti, pa tudi politike in zakonodaje. Ker so spremembe dolgotrajne oskrbe pod vplivom raznolikih dejavnikov, je za službe pomembno, da delujejo na različnih ravneh. Učinkovita strategija ukrepanja na mestni ali lokalni ravni mora spodbujati spremembe „od spodaj navzgor“, tako da se uporabniki vključujejo v spremembo sistema odnosov, pa tudi od „zgoraj navzdol“ saj na odziv dolgotrajnih stisk vplivajo družbene norme, širša politika in družbeno okolje. (glej: poglavje 6).

Tretjič, načelo učinkovitega odzivanja na dolgotrajno oskrbo poudarja skupnostni pristop. Skupnostni odgovori na dolgotrajne stiske morajo biti predvsem pragmatični, ne pa idealistični. Službe morajo biti „uporabnikom prijazne“, dostopne in primerne za ljudi z dolgotrajnimi stiskami in njihovim potrebam. Cilj dolgotrajne oskrbe ne more biti zdravljenje, prevzgoja, pač pa ustvarjanje pogojev za boljše življenje, kljub hendikepu. Ovire so predvsem družbene, situacijske in je treba odpravljati prav tam, kjer ljudje živijo, in s tistimi sredstvi, ki so na voljo in ki so najbolj učinkovita, da človek lahko uresničuje svoje življenjske cilje. To pa tudi pomeni, da morajo službe omogočiti preselitve ne samo tistim, ki imajo potencial zelo samostojnega obvladovanja življenjskih stisk in težav, ampak tudi tistim, ki so tega manj zmožni, torej takim, pri katerih je bolj pomembna prilagoditev okolja njihovim potrebam, kot pa da bi se lahko sami prilagodili okolju.

Četrtrič, je načelo, da morajo učinkoviti odzivi spremembe dolgotrajne oskrbe biti *postopni* in *stopnjevani*. Službe, ki naj bi zamenjale institucionalni odziv na stiske, morajo upoštevati hierarhijo namenov in ciljev, ki segajo od preprečevanja institucionalizacije, do iskanja skupnostnih odgovorov na dolgotrajne stiske. Celosten odziv mora dati prednost tako razgrajevanju zaprtih ustanov kot tudi oskrbi v skupnosti, pa tudi obravnavi, zdravljenju in vzgoji. A je treba prioritete postaviti v smiseln vrstni red in jih tudi tako obravnavati. Hierarhični pristop preprečevanja institucionalizacije in iskanja skupnostnih odgovorov na dolgotrajne stiske zajema:

- ozaveščanje o škodljivih procesih v totalni ustanovi in spreminjanje totalnih ustanov (demokratizacija),
- preseljevanje stanovalcev v skupnost (stanovanjske skupine),
- omogočanje samostojnega življenja v skupnosti (s pomočjo osebnih paketov, osebne asistence, ipd.),
- integracija storitev raznih sektorjev (socialnega, zdravstvenega in izobraževalnega),
- krepitev neformalnih odzivov, ohranjanje mrež in vzpostavljanje novih skupnosti,
- vzpostavljanje zaposlitvenih, stanovanjskih možnosti za socialno vključevanje,
- preprečevanje nastanka dolgotrajnih stisk (na osebni, skupnostni in državni ravni).

Z oceno služb in politike moramo odgovoriti na tri vprašanja:

- Katere so trenutne službe in politike na področju dolgotrajne oskrbe ?
- Kakšna je ustreznost in učinkovitost trenutnih služb in politike?
- Katere službe so potrebne oziroma manjkajo?

Ključna področja OSIP-a

Teme OSIP-a

Ključne teme OSIP-a vključujejo:

- makro raven – abstraktna načela,
 - mezo raven – operativne sheme,
 - mezo raven – organizacijske oblike,
 - mikro raven – osebne dajatve .
- *Abstraktna načela na makro ravni– vključujejo:* strategije in paradigme, ureditev sistema in zakonodajo (zakon o dezinstitutionalizaciji?), politične in družbene spremembe).
 - *Operativne sheme na teritorializirani mezo ravni vključujejo:* preoblikovanje obstoječih služb in storitev, oblikovanje novih odgovorov, povezovanje raznih služb med seboj.
 - *Organizacijske sheme in oblike na teritorializirani mezo ravni vključujejo:* organizacijo storitev in dejavnosti dolgotrajne oskrbe v posamezne organizacijske službe (namestitvene oblike, oblike za preživljanje časa in delo, za vključevanje, izobraževalne in kulturne dejavnosti, neformalne oblike oskrbe – socialni kapital).

- *Osebnе dајatve nа mіkro ravnі vključujejo*: osebno pomoč in podporo, osebno načrtovanje in koordinacijo storitev, formalne ukrepe in pravice, dostop do potrebnih sredstev, postopke pri uveljavljanju pravic iz socialnega varstva.

Znotraj vsake izmed teh tem, OSIP zbira podatke o obsegu in vrsti obstoječih služb, njihovo ustreznost in učinkovitost, ter potrebo po razvoju novih služb.

Obstoječe službe

OSIP mora zagotoviti celovit opis tipov, obsegu služb in o tem, kakšne so njihove značilnosti. Mora pa tudi oceniti njihovo ustreznost in učinkovitost pri zmanjševanju institucionalizacije (tako glede na število ljudi, ki jih lahko sprejmejo, kot tudi na zmožnost oblikovanja resnično skupnostnih odgovorov). Ključne informacije, ki jih potrebujemo za oceno obstoječih služb in politike vsebujejo:

- vrsto, namen in cilj posameznih služb,
- strategije doseganja ciljev in metode, ki jih uporabljajo,
- obseg, razširjenost in razpoložljivost, služb na posameznem območju,
- dostopnost, ustreznost primernost, služb,
- izvedljivost, učinkovitost in omejitve služb,
- dejavnike zaviranja in omogočanja učinkovitosti služb.

Potreba po novih službah

Ko bomo z OSIP-om ocenili trenutne službe in zagotavljanje storitev, bomo morali ugotoviti ključne praznine in potrebe po razvijanju novih služb. Ko bomo ugotavljali ključne praznine in potreb, bo še posebej pomembno razmisliti o ravnotežju v odzivih glede na številne parametre, ki vključujejo ravnotežja med:

- abstraktnimi, operativnimi, organizacijskimi in osebnimi shemami, ukrepi, ki spodbujajo spremembe na ravni posameznika, skupnosti, ravni služb in državni ravni (politika, zakonodaja),
- med socialnimi, zdravstvenimi, izobraževalnimi in pravnimi pristopi,
- med individualnimi in kolektivnimi pristopi.

Ključni podatki, ki jih moramo zbrati, ko ocenjujemo potrebe po novih službah so:

- potrebe po izboljšanju in spremembah v obstoječih službah,
- potrebe po novih službah.

Ključna vprašanja– vodila ocene

Naslednja ključna vprašanja so le vodilo za ocenjevanje, osnutek, ki ga je treba dopolniti z vprašanji, ki so primerna za določeno okolje. Vsako ključno vprašanje bi morali postaviti v vsaki ključni temi OSIP-a (abstraktne, operativne, organizacijske in osebne sheme). Ključna vprašanja naštejemo spodaj.

Ključna vprašanja– vodila ocene

Vprašanja smo razdelili na tri sklope:

obstoječe službe

- Kakšne vrste služb obstajajo? (A)
- V kakšnem obsegu so obstoječe službe ustrezne in učinkovite ? (B)

nove službe

- Kakšne službe še potrebujemo? (C)

V vsakem sklopu se ponovijo vprašanja glede:

na makro abstraktni ravni (1–4),

- strategij (1),
- paradigem (2),
- zakonodaje (3),
- sistema in sektorjev (4);
- na mezo ravni operativnih shem (5–6)
- organizacijski ukrepi (5),
- nove metode (6);

na mezo ravni organizacijskih shem (7–11)

- izobraževanje, kampanje in svetovanje (7),
- kultura in umetnost (8),
- organizacijske oblike na področju oskrbe (9),
- programi in projekti (10),
- socialni kapital (11);

na mikro ravni osebnih shem (12–15)

- ukrepi in pravice (12),
- osebne storitve (13),
- sredstva in pripomočki (14),
- postopki in formalni ukrepi (15).

Ugotovitve pridobljene z ključnimi vprašanji nato oblikujemo v pregledno opisno mrežo. Primere fiktivnih ocen služb in politike so navajamo spodaj. Uporabili jih bomo kot vodilo pri OSIP-u.

A Ključna vprašanja o obsegu in dometu obstoječih služb in politik

OSIP A 1

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 1. Katere vrste strategij obstajajo?

1. Naštej ključne strategije, ki se tičejo dezinstitutionalizacije in dolgotrajne oskrbe. Za lokalne raziskovalne akcije naštej tiste, ki ste jih v pogovoru omenjali ali pa so kako drugače pomembne za to lokacijo, organizacijo itn. 2. Kakšni so ključni cilji teh strategij, ciljne skupine in predvideni načini uresničevanja in doseganja teh ciljev? Pri lokalnih RA opiši le tiste cilje, ki so jih sogovorniki omenjali. 3. Kdo so nosilci strategije in njihove dejavnosti? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih Mrežne matrice ocene služb in politike podatkov.

Strategija	Cilji, ciljne skupine, način uresničevanja	Nosilci strategije in njenega uresničevanja	Viri podatkov in njihova veljavnost
Nacionalni program socialnega varstva			
Nacionalni program duševnega zdravja (v nastajanju)			
Drugi (stanovanjski program, itd.)			
Komentar			

OSIP A 2

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 2. Katere vrste paradigem obstajajo?

1. Naštej ključne paradigme, ki delujejo na področju dolgotrajne oskrbe oziroma na raziskovalni lokaciji (ustrezni stolpec uporabi tako, da iz predloge izbereš tiste, ki so prisotne na raziskovalni lokaciji). 2. Kakšne so ključne (lokalne) značilnosti paradigme? 3. Kdo so njeni (lokalni) nosilci? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Paradigma	Ključne značilnosti paradigme	Nosilci paradigme	Viri podatkov in njihova veljavnost
<i>Razlagalni modeli</i> reduktivni medicinski pedagoški pravni <i>prečni</i> vsakdanji socialni antropološki <i>Obravnavni modeli</i> popravljalni zdravljenje z zdravili psihopedagoški (psihoterapevtski) administrativni <i>osposabljalni</i> krepitev moči vključevanje (inkluzija) prevzemanje tveganja vsakdanje življenjske dejavnosti <i>Organizacijski modeli</i> institucionalni skupnostni kolektivni odgovori individualni			
Komentar			

OSIP A 3

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 3. Katera zakonodaja ureja področje dolgotrajne oskrbe

1. Naštej ključne zakone, ki urejajo področje dolgotrajne oskrbe (oziroma delovanje organizacije, ki jo raziskujemo). 2. Katera ključna področja za dolgotrajno oskrbo zakon ureja in na kakšen način? 3. Kdo so nosilci izvajanja zakonodaje in njihove dejavnosti? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Zakon	Ključna področja, ki jih zakon ureja	Nosilci izvajanja zakonodaje	Viri podatkov in njihova veljavnost
Zakon o socialnem varstvu			
Zakon o duševnem zdravju			
Družinska zakonodaja			
Stanovanjska			
Zaposlovanje			
Invalidi			
Socialni prejemki			
Drugo			
Komentar			

OSIP A 4

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 4. Kako deluje sistem na področju dolgotrajne oskrbe

1. Naštej ključne sektorje (po tematiki in po načinu organiziranja na področju dolgotrajne oskrbe. 2. Kakšne so značilnosti sektorja za delovanje dolgotrajne oskrbe in služb na tem področju? 3. Kdo so pomembni akterji v posameznih sektorji (z oziroma na dolgotrajno oskrbo in njihove dejavnosti? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Sektorji	Značilnosti sektorja	Akterji	Viri podatkov in njihova veljavnost
Socialno varstvo			
Zdravstvo			
Vzgoja in izobraževanje			
Uprava			
Pravosodje			
Stanovanjska politika			
Zaposlovanje			
Družinska politika			
Invalidska politika in službe			
Javni sektor			
Zasebni			
Prostovoljni			
Neformalni			
Komentar			

OSIP A 5

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 5. Kakšni organizacijski ukrepi so na voljo?

1. Naštej ključne organizacijske ukrepe, ki obstajajo na področju dolgotrajne oskrbe in ki lahko prispevajo k dezinstitutionalizaciji. 2. Katere procese ti ukrepi spodbujajo in kakšni so njihovi cilji? 3. Kdo so nosilci organizacijskih ukrepov in kakšne so njihove dejavnosti? Kakšne so omejitve in pomanjkljivosti teh ukrepov? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Organizacijski ukrepi	Cilji ukrepov, potek procesov in učinki	Nosilci in dejavnosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Reorganizacija obstoječih ustanov			
Vzpostavljanje novih struktur			
Omogočanje novih dejavnosti			
Finančni ukrepi			
Komentar			

OSIP A 6

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 6. Nove metode in metodične inovacije?

1. Naštej ključne nove metode in metodične inovacije, ki so se pojavile na področju dolgotrajne oskrbe in ki lahko prispevajo k dezinstitutionalizaciji.
2. Kakšen je namen metod, njihove ključne značilnosti in predvideni učinki? 3. Kdo so nosilci razvoja in uveljavljanja novih metod in njihove dejavnosti? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Nove metode	Namen metod, ključne značilnosti in učinki	Omejitve in pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Zagovorniška drža			
Krepitev in perspektiva moči uporabnika			
Prevzemanje tveganja			
Proaktivnost nasproti reaktivnosti posegov			
Celovitost obravnave			
Konstrukcija smisla			
Interakcijski prekrški			
Odnosi med strokovnjaki in uporabniki			
Komentar			

OSIP A 7

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 7. Izobraževanje, kampanje in svetovanje

1. Naštej ključne oblike izobraževanj, kampanj in svetovanja na področju dolgotrajne oskrbe. 2. Oceni obseg teh dejavnosti in navedi lokacije, kjer se izvajajo. 3. Na kratko opiši njihov namen, potek in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Oblike izobraževanj, ozaveščanja in svetovanja	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
Ozaveščanje javnosti			
Izobraževanje strokovnjakov			
Izobraževanje uporabnikov in svojcev			
Svetovanje (svetovalci v posameznih organizacijah, svetovalnice, telefonsko svetovanje, svetovanje na internetu)			
Komentar			

OSIP A 8

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 8. Organizacijske oblike na področju kulture in umetnosti

1. Naštej ključne oblike organiziranja kulturnih in umetniških dejavnosti na področju dolgotrajne oskrbe. 2. Oцени obseg teh dejavnosti in navedi lokacije, kjer se izvajajo. 3. Na kratko opiši njihov namen, potek in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Oblike izobraževanj, ozaveščanja in svetovanja	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
Animacija kulturnih, umetniških in rekreativnih dejavnosti			
Prireditve (družabne in kulturne)			
Kulturna produkcija in reprezentacija			
Prostori za izvajanje dejavnosti			

OSIP A 9

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 9. Organizacijske oblike na področju zagotavljanja oskrbe

1. Naštej ključne oblike organiziranja oskrbe in storitev na področju dolgotrajne oskrbe (tam kjer jih ni zapiši pobude, ki obstajajo). 2. Oceni obseg teh dejavnosti in navedi lokacije, kjer se izvajajo. 3. Na kratko opiši njihov namen, potek in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

9.	Oblike	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
9.1	Nastanitvene oblike			
9.1.1	<i>Oblike dolgotrajnejšega bivanja</i>			
9.1.1.1	Stanovanjske skupine			
	s kontinuirano pokritostjo			
	z delno pokritostjo			
9.1.1.2	stanovanjske skupnosti			
9.1.1.3	Sprejemališča			
9.1.1.4	Pension			
9.1.1.5	Rejništva in nadomestne družine			
9.1.1.6.	Varovana in oskrbovana stanovanja			
9.1.1.8	Samostojno življenje v skupnosti (s podporo)			
9.1.1.9	Skupna gospodinjstva			
9.1.2	<i>Prehodne inčasne oblike bivanja</i>			
9.1.2.1	Prehodne stanovanjske skupine			
9.1.2.2	Krizni centri			
9.1.2.3	Pribežališča in zatočišča			
9.1.2.4	Preživljanje krize na lastnem domu			
9.1.2.5	Preživljanje krize na tujem domu			
9.1.2.6	Predah (respite): priložnostna oz. nadomestna oskrba			
9.1.2.7	Poskusne namestitve (osamosvajanje)			
9.1.3	Organizacija za stanovanjsko oskrbo (npr. stanovanjske zadruge, posredovalnice stanovanj ipd.).			
9.2.	Preživljanje časa in zaposlitev			
9.2.1	<i>Družabni in dnevni centri</i>			
9.2.1.1	Dnevni centri			
9.2.1.2	Dnevno varstvo			
9.2.1.3	Klubi			

9.2.1.4	Drop-in centri			
9.2.2	<i>Delovne enote</i>			
9.2.2.1	Zadruga			
9.2.2.2	Podjetja			
9.2.2.3	Zaščitne delavnice (tudi VDC)			
9.2.2.4	Programi usposabljanja			
9.2.3.	<i>Drugo</i>			
9.2.3.1	Medgeneracijski centri			
9.2.3.2	Splošne oblike (npr. Ljudska univerza, krajevna skupnost).			
9.2.3.3	Kratke oblike (tabori, letovanja in izlete)			
9.2.3.4	Prostori za srečevanje in druženje med uporabniki in javnostjo.			
9.3	<i>Podporne službe v skupnosti</i>			
9.3.1	<i>Teritorialni skupnostni centri</i>			
9.3.1.1	Centri za duševno zdravje v skupnosti			
9.3.1.2	Medgeneracijski centri			
9.3.1.3	Zavod za oskrbo na domu			
9.3.1.4	Center za neodvisno življenje			
9.3.2	Koordinacija storitev in osebni paketi			
9.3.3	Zavod za oskrbo na domu			
9.3.4	Pisarne za pomoč in informacije.			
9.3.5	Podporni krogi			
9.3.6	Timske konference			
9.3.7	Službe podpore med hospitalizacijo			
9.3.8	Oblike elektronske podpore pri zaposlovanju			
9.3.9	Elektronske mreže podpore.			
9.4	<i>Terensko delo</i>			
9.4.1	Terenske službe			
9.4.2	Patronažne službe,			
9.4.3	Obiski na domu,			
9.4.4	Delo v soseski ali ulično delo,			
9.4.5	Terensko delo v drugi organizaciji (npr. posredovanje pri delodajalcu, v izobraževalni organizaciji, prostočasovni organizaciji)			
9.4.6	Mobilne službe			
9.4.7	Skupnostni timi			
9.4.8	Krizne službe in intervencije			
9.5	<i>Notranje oblike v večjih in polivalentnih organizacijah</i>			

9.5.1	Multidisciplinarni timi,			
9.5.2	Preselitveni timi,			
9.5.3	Zagovorniški timi			
9.5.4	Timi vezani na posamezne uporabnike			
9.5.5	Oblike podpore in oskrbe v delovni organizaciji			
9.6	<i>Skupine za samopomoč in vzajemno pomoč</i>			
9.6.1	Osebnostne težave			
9.6.1.1	Težave s pitjem,			
9.6.1.2	Težave s hrano			
9.6.2	Terapevtska dejavnost			
9.6.2.1	Uporabniki služb duševnega zdravja			
9.6.3	Življenjski dogodki in prehodi			
9.6.4	Svojcev			
9.7	<i>Prostovoljna združenja in društva v skupnosti</i>			
9.7.1	Splošna društva (Karitas, RK)			
9.7.2	Društva za posamezne skupine uporabnikov			
9.7.3	Uporabniška združenja			
9.7.4	Združenja svojcev			
9.8	Klubi (svojcev, študentov, ipd.)			
9.9	Razni servisi			
9.10	Podporne in spremljajoče oblike za izvajanje storitev			
9.10.1	Spremljanje in evalvacija			
9.10.2	Supervizija			
9.10.3	Management (človeških virov)			

OSIP A 10

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 10. Programi in projekti

1. Naštej programe in projekte na področju dolgotrajne oskrbe (tam kjer jih ni zapiši pobude, ki obstajajo). 2. Oceni obseg teh dejavnosti in navedi lokacije, kjer se izvajajo. 3. Na kratko opiši njihov namen, potek in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

10	Programi in projekti	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
10.1.	Družabne dejavnosti (izleti, pikniki, počitnice, praznovanja rojstnih dni, rekreacija, zabave)			
10.2	Programi podpore			
10.2.1	Podporo gospodinjskemu delu,			
10.2.2	Družabništvo			
10.2.3	Organiziranje prostega časa.			
10.3	Projekti podpore			
10.3.1	Naravnim pomočnikom (točajke, frizerke ipd.),			
10.3.2	Vključevanje uporabnikov v skrb za druge,			
10.3.3	Pridobivanje ponudbe za delo ipd.			
10.4	Projekti prostovoljnega dela			
10.4.1	Družabnost			
10.4.2	Spremljanje			
10.4.3	Obiskovanje			
10.4.4	Urejanje (npr. stanovanja			
	Komentarji			

OSIP A 11

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 11. Programi in projekti namenjene krepitvi socialnega kapitala

1. Naštej programe in projekte namenjene krepitvi socialnega kapitala na področju dolgotrajne oskrbe (tam kjer jih ni zapiši pobude, ki obstajajo). 2. Oцени obseg teh dejavnosti in navedi lokacije, kjer se izvajajo. 3. Na kratko opiši njihov namen, potek in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Socialni kapital	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Veljavnost virov podatkov
Krepitev naravnih mrež, sorodnikov, prijateljev, sosedov, znancev (podporne in nadzorne funkcije)			
Poseganje v mreže			
Vključevanje v vrstniške mreže			
Razpoložljivost cenjenih oseb			
Aktiviranje potencialov v mrežah.			
Drugo			
Komentar			

A 12. Ukrepi in pravice za krepitev pogodbene moči uporabnikov

1. Naštej ukrepe in pravice za krepitev pogodbene moči uporabnikov (tam kjer jih ni zapiši pobude, ki obstajajo). 2. Oцени obseg teh ukrepov in pravic in kdo jih zagotavlja ali izvaja. 3. Na kratko opiši njihov namen, potek in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Pravice in ukrepi	Obseg in izvajalci	Namen, potek in učinki	Veljavnost virov podatkov
Pravice (do tveganja, do svobodnega odločanja, do svojega sveta in norosti, do zasebnosti, do zagovornišтва, do samostojnosti v odvisnem položaju, do stanovanja)			
Antidiskriminacija (pozitivna diskriminacija, preprečevanje diskriminacije – prednost na čakalnih listah v zdravstvu, prednosti pri kandidiranju za stanovanja, kvotni sistem, zagotavljanje kvalitetnih storitev)			
Izboljšanje delovne varnosti (ohranjevanje ali pridobivanje delovnega mesta, razbremenitev na delu, nadomestilo za delo, legalni dodatni zaslužki, plačano delo, ki ga sicer v ustanovah opravljajo, fleksibilnost nadomestnih in prehodnih statusov.			
Varnost (zavarovanje specifičnih ranljivosti uporabnikov, preprečevanje škodljivih pogodb, prepoved stikov, fizična varnost, (prepoved) prisilnih sredstev in zapiranja, socialna varnost, dostop do zdravljenja, stabilni bivalni pogoji			
Finančni ukrepi in dajatve uporabnikom (denarne pomoči za uporabnike, (delno) financiranje svojcev, denar za plačevanje			

pomoči, dodatki in subvencije, državlanski dohodek, renta, neposredno financiranje storitev)			
Drugo			
Komentar			

OSIP A 13

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 13. Osebne storitve

1. Naštej storitve, ki obstajajo na področju dolgotrajne oskrbe. 2. Oceni obseg storitev in kdo jih izvaja. 3 Na kratko opiši njihov namen in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

13	Osebne storitve	Obseg in izvajalci	Namen, potek in učinki	Veljavnost podatkov
13.1	Podpora			
13.1.1.	Spodbujanje			
13.1.2	Podpora (moralna in stvarna)			
13.1.3	Omogočanje			
13.1.4	Zagotavljanje			
13.1.5	Izvedba			
13.2	Lok pomoči			
13.2.1	Servisne storitve – enostavna pomoč			
13.2.2	Informiranje			
13.2.3	Spremljanje			
13.2.4	Pomoč (delo, denar, gospodinjstvo, stiki, pri medosebnih zapletih, osebnih zadevah, pri prehodih, pri vključevanju, zagotavljanje varnosti)			
13.2.4.12	Pomoč na domu			
13.2.4.13	Osebna asistenca			
13.2.5	Koordinacija in načrtovanje			
13.2.5.1	Načrtovanje in			
13.2.5.2	koordinacija			
13.3	Načini podpore in pomoči			
13.3.1	Pogovor in svetovanje			
13.3.1.1	Pogovor (razbremenitev, gotovost, pri vprašanjih smisla, delovni procesi, gospodinjstvo, prosti čas, skrb zase, osamosvajanje			
13.3.2	Mediacija			
13.3.3	Krepitev			

13.3.4	Analiza tveganja			
13.3.5	Zagovorništvo			
13.3.6	Terensko delo			
	Komentar			

OSIP A 14

Mrežne matrice ocene služb in politike

A 14. Sredstva in pripomočki

1. Naštej sredstva, ki so na voljo uporabnikom določene službe (tam kjer jih ni zapiši pobude, ki obstajajo). 2. Oceni obseg sredstev in kdo jih zagotavlja. 3. Na kratko opiši njihov namen in učinke? 3. Kakšne so omejitve in pomanjkljivosti? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Sredstva, pripomočki	Obseg in vir	Namen in učinki	Vir in veljavnost podatkov
Pripomočki (izobraževalni, varovalni, za premagovanje ovir, za vključevanje)			
Prilagoditve (stanovanja, dostopa, prevoza, delovnega mesta, javne površine)			
Prostori (stanovanje, umik, samostojnost, vrt)			
Elektronske naprave (delo, internet, gospodinjstvo, prosti čas, varovanje)			
Komunikacijska sredstva (telefoni, mobiteli in druge naprave za komunikacijo, prevoz)			
Varnostna sredstva			
Zaščitna sredstva (npr. čelade, varnostne ograje, protistrupi, testerji, varnostni pas, obrambni spreji, motoristična čelada, ščitniki na udih),			
Varnostne naprave (javljalci dima, alarmi, avtomatični gasilni aparati, video nadzor, senzorji ipd.)			
Varnostni pripomočki (npr. kondomi, kresnička, skrite denarnice, neseser za tablete)			
Finančna in materialna sredstva.			
Preživetje			
Nakup sredstev			
Vključevanje v življenjske tokove			

A 15. Postopki in formalni ukrepi

1. Naštej postopke in formalne ukrepe, ki jih uporabljajo službe za dolgotrajno oskrbo (tam kjer jih ni zapiši pobude, ki obstajajo). 2. Oceni obseg teh ukrepov in postopkov in kdo jih izvaja. 3. Na kratko opiši njihov namen, potek in učinke? 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Postopki in ukrepi	Obseg in izvajalci	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
Postopki			
Nameščanja in sprejema			
Premeščanja (z oddelka na oddelek, iz zavoda v zavod)			
Odpust			
Uveljavljanje pravic			
Odvzem opravilne sposobnosti in skrbništvo			
Postopki dedovanja			
Drugi postopki			
Formalni ukrepi			
Varnost in gotovost uporabnikov in svojcev (zavarovanja, formalizirani dogovori, skrbništvo)			
Omejitveni ukrepi			
Garancije in zagotovila			
Pooblastila			
Drugo			
Komentar			

B Ključna vprašanja o ustreznosti in učinkovitosti obstoječih služb in politik

OSIP B 1

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 1. Strategije – so ustrezne in učinkovite?

1. Naštej strategije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Strategija	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Nacionalni program socialnega varstva			
Nacionalni program duševnega zdravja (v nastajanju)			
Drugi			
Komentar			

OSIP B 2

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 2. Paradigme – so ustrezne in učinkovite?

1. Naštej paradigme kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Paradigma	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Razlagalni modeli reduktivni medicinski pedagoški pravni prečni vsakdanji socialni antropološki Obravnavni modeli popravljalni zdravljenje z zdravili psihopedagoški (psihoterapevtski) administrativni osposabljalni krepitev moči vključevanje (inkluzija) prevzemanje tveganja vsakdanje življenjske dejavnosti Organizacijski modeli institucionalni skupnostni kolektivni odgovori individualni			

OSIP B 3

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 3. Zakonodaja – je ustrezna in učinkovita?

1. Naštej zakonodaje kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Zakon	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Zakon o socialnem varstvu			
Zakon o duševnem zdravju			
Družinska zakonodaja			
Stanovanjska			
Zaposlovanje			
Invalidi			
Socialni prejemki			
Komentar			

OSIP B 4

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 4. Sistem – je ustrezen in učinkovit?

1. Naštej sektorje kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Sektorji	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Socialno varstvo			
Zdravstvo			
Vzgoja in izobraževanje			
Uprava			
Pravosodje			
Stanovanjska politika			
Zaposlovanje			
Družinska politika			
Invalidska politika in službe			
Javni sektor			
Zasebni			
Prostovoljni			
Neformalni			

OSIP B 5

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 5. Organizacijski ukrepi – so ustrezni in učinkoviti?

1. Naštej organizacijske ukrepe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Organizacijski ukrepi	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Reorganizacija obstoječih ustanov			
Vzpostavljanje novih struktur			
Omogočanje novih dejavnosti			
Finančni ukrepi			
Komentar			

OSIP B 6

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 6. Nove metode in metodične inovacije – so ustrezne in učinkovite?

1. Naštej nove metode in metodične inovacije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Nove metode	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Zagovorniška drža			
Krepitev in perspektiva moči uporabnika			
Prevzemanje tveganja			
Proaktivnost nasproti reaktivnosti posegov			
Celovitost obravnave			
Konstrukcija smisla			
Interakcijski prekrški			
Odnosi med strokovnjaki in uporabniki			
Komentar			

B 7. Izobraževanje, kampanje in svetovanje – so ustrezne in učinkovite?

1. Naštej oblike izobraževanja, kampanje in oblike svetovanja kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Oblike izobraževanj, ozaveščanja in svetovanja	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
Ozaveščanje javnosti			
Izobraževanje strokovnjakov			
Izobraževanje uporabnikov in svojcev			
Svetovanje (svetovalci v posameznih organizacijah, svetovalnice, telefonsko svetovanje)			
Komentar			

OSIP B 8

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 8. Organizacijske oblike na področju kulture in umetnosti

1. Naštej organizacijske oblike na področju kulture in umetnosti kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Oblike na področju kulture in umetnosti	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
Animacija kulturnih, umetniških in rekreativnih dejavnosti			
Prireditve (družabne in kulturne)			
Kulturna produkcija in reprezentacija			
Prostori za izvajanje dejavnosti			
Komentar			

B 9. Organizacijske oblike na področju zagotavljanja oskrbe – so ustrezne in učinkovite?

1. Naštej organizacijske oblike na področju zagotavljanja oskrbe strategije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

9.	Oblike	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
9.1	Nastanitvene oblike			
9.1.1	<i>Oblike dolgotrajnejšega bivanja</i>			
9.1.1.1	Stanovanjske skupine			
	s kontinuirano pokritostjo			
	z delno pokritostjo			
9.1.1.2	stanovanjske skupnosti			
9.1.1.3	Sprejemališča			
9.1.1.4	Pension			
9.1.1.5	Rejništva in nadomestne družine			
9.1.1.6.	Varovana in oskrbovana stanovanja			
9.1.1.8	Samostojno življenje v skupnosti (s podporo)			
9.1.1.9	Skupna gospodinjstva			
9.1.2	<i>Prehodne inčasne oblike bivanja</i>			
9.1.2.1	Prehodne stanovanjske skupine			
9.1.2.2	Krizni centri			
9.1.2.3	Pribežališča in zatočišča			
9.1.2.4	Preživljanje krize na lastnem domu			
9.1.2.5	Preživljanje krize na tujem domu			
9.1.2.6	Predah (respice): priložnostna oz. nadomestna oskrba			
9.1.2.7	Poskusne namestitve (osamosvajanje)			
9.1.3	Organizacija za stanovanjsko oskrbo (npr. stanovanjske zadruge, posredovalnice stanovanj ipd.).			
9.2.	Preživljanje časa in zaposlitev			
9.2.1	<i>Družabni in dnevni centri</i>			
9.2.1.1	Dnevni centri			
9.2.1.2	Dnevno varstvo			
9.2.1.3	Klubi			

9.2.1.4	Drop-in centri			
9.2.2	<i>Delovne enote</i>			
9.2.2.1	Zadruge			
9.2.2.2	Podjetja			
9.2.2.3	Zaščitne delavnice (tudi VDC)			
9.2.2.4	Programi usposabljanja			
9.2.3.	<i>Drugo</i>			
9.2.3.1	Medgeneracijski centri			
9.2.3.2	Splošne oblike (npr. Ljudska univerza, krajevna skupnost).			
9.2.3.3	Kratke oblike (tabori, letovanja in izlete)			
9.2.3.4	Prostori za srečevanje in druženje med uporabniki in javnostjo.			
9.3	<i>Podporne službe v skupnosti</i>			
9.3.1	<i>Teritorialni skupnostni centri</i>			
9.3.1.1	Centri za duševno zdravje v skupnosti			
9.3.1.2	Medgeneracijski centri			
9.3.1.3	Zavod za oskrbo na domu			
9.3.1.4	Center za neodvisno življenje			
9.3.2	Koordinacija storitev in osebni paketi			
9.3.3	Zavod za oskrbo na domu			
9.3.4	Pisarne za pomoč in informacije.			
9.3.5	Podporni krogi			
9.3.6	Timske konference			
9.3.7	Službe podpore med hospitalizacijo			
9.3.8	Oblike elektronske podpore pri zaposlovanju			
9.3.9	Elektronske mreže podpore.			
9.4	<i>Terensko delo</i>			
9.4.1	Terenske službe			
9.4.2	Patronažne službe,			
9.4.3	Obiski na domu,			
9.4.4	Delo v soseski ali ulično delo,			
9.4.5	Terensko delo v drugi organizaciji (npr. posredovanje pri delodajalcu, v izobraževalni organizaciji, prostočasovni organizaciji)			
9.4.6	Mobilne službe			
9.4.7	Skupnostni timi			
9.4.8	Krizne službe in intervencije			
9.5	<i>Notranje oblike v večjih in polivalentnih organizacijah</i>			

9.5.1	Multidisciplinarni timi,			
9.5.2	Preselitveni timi,			
9.5.3	Zagovorniški timi			
9.5.4	Timi vezani na posamezne uporabnike			
9.5.5	Oblike podpore in oskrbe v delovni organizaciji			
9.6	<i>Skupine za samopomoč in vzajemno pomoč</i>			
9.6.1	Osebnostne težave			
9.6.1.1	Težave s pitjem,			
9.6.1.2	Težave s hrano			
9.6.2	Terapevtska dejavnost			
9.6.2.1	Uporabniki služb duševnega zdravja			
9.6.3	Življenjski dogodki in prehodi			
9.6.4	Svojcev			
9.7	<i>Prostovoljna združenja in društva v skupnosti</i>			
9.7.1	Splošna društva (Karitas, RK)			
9.7.2	Društva za posamezne skupine uporabnikov			
9.7.3	Uporabniška združenja			
9.7.4	Združenja svojcev			
9.8	Klubi (svojcev, študentov, ipd.)			
9.9	Razni servisi			
9.10	Podporne in spremljajoče oblike za izvajanje storitev			
9.10.1	Spremljanje in evalvacija			
9.10.2	Supervizija			
9.10.3	Management (človeških virov)			

OSIP B 10

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 10. Programi in projekti – so ustrezni in učinkoviti?

1. Naštej programe in projekte kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

10	Programi in projekti	Prednosti	Pomanjkljivosti	Viri podatkov in njihova veljavnost
10.1.	Družabne dejavnosti (izleti, pikniki, počitnice, praznovanja rojstnih dni, rekreacija, zabave)			
10.2	Programi podpore			
10.2.1	Podporo gospodinjskemu delu,			
10.2.2	Družabništvo			
10.2.3	Organiziranje prostega časa.			
10.3	Projekti podpore			
10.3.1	Naravnim pomočnikom (točajke, frizerke ipd.),			
10.3.2	Vključevanje uporabnikov v skrb za druge,			
10.3.3	Pridobivanje ponudbe za delo ipd.			
10.4	Projekti prostovoljnega dela			
10.4.1	Družabnost			
10.4.2	Spremljanje			
10.4.3	Obiskovanje			
10.4.4	Urejanje (npr. stanovanja			
	Komentarji			

OSIP B 11

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 11. Programi in storitve namenjene krepitvi socialnega kapitala – so ustrezni in učinkoviti?

1. Naštej programe in storitve namenjene krepitvi socialnega kapitala kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Socialni kapital	Prednosti	Pomanjkljivosti	Veljavnost virov podatkov
Krepitev naravnih mrež, sorodnikov, prijateljev, sosedov, znancev (podporne in nadzorne funkcije)			
Poseganje v mreže			
Vključevanje v vrstniške mreže			
Razpoložljivost cenjenih oseb			
Aktiviranje potencialov v mrežah.			
Drugo			
Komentar			

B 12. Ukrepi in pravice za krepitev pogodbene moči uporabnikov – ustreznost in učinkovitost?

1. Naštej ukrepe in pravice za krepitev pogodbene moči uporabnikov strategije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Pravice in ukrepi	Prednosti	Pomanjkljivosti	Veljavnost virov podatkov
Pravice (do tveganja, do svobodnega odločanja, do svojega sveta in norosti, do zasebnosti, do zagovorništva, do samostojnosti v odvisnem položaju, do stanovanja)			
Antidiskriminacija (pozitivna diskriminacija, preprečevanje diskriminacije – prednost na čakalnih listah v zdravstvu, prednosti pri kandidiranju za stanovanja, kvotni sistem, zagotavljanje kvalitetnih storitev)			
Izboljšanje delovne varnosti (ohranjevanje ali pridobivanje delovnega mesta, razbremenitev na delu, nadomestilo za delo, legalni dodatni zaslužki, plačano delo, ki ga sicer v ustanovah opravljajo, fleksibilnost nadomestnih in prehodnih statusov.			
Varnost (zavarovanje specifičnih ranljivosti uporabnikov, preprečevanje škodljivih pogodb, prepoved stikov, fizična varnost, (prepoved) prisilnih sredstev in zapiranja, socialna varnost, dostop do zdravljenja, stabilni bivalni pogoji			
Finančni ukrepi in dajatve uporabnikom (denarne pomoči za uporabnike, (delno)			

financiranje svojcev, denar za plačevanje pomoči, dodatki in subvencije, državljanski dohodek, renta, neposredno financiranje storitev)			
Drugo			
Komentar			

OSIP B 13

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 13. Osebne storitve – so ustrezne in učinkovite?

1. Naštej osebne storitve kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

13	Osebne storitve	Prednosti	Pomanjkljivosti	Veljavnost podatkov
13.1	Podpora			
13.1.1.	Spodbujanje			
13.1.2	Podpora (moralna in stvarna)			
13.1.3	Omogočanje			
13.1.4	Zagotavljanje			
13.1.5	Izvedba			
13.2	Lok pomoči			
13.2.1	Servisne storitve – enostavna pomoč			
13.2.2	Informiranje			
13.2.3	Spremljanje			
13.2.4	Pomoč (delo, denar, gospodinjstvo, stiki, pri medosebnih zapletih, osebnih zadevah, pri prehodih, pri vključevanju, zagotavljanje varnosti)			
13.2.4.12	Pomoč na domu			
13.2.4.13	Osebna asistenca			
13.2.5	Koordinacija in načrtovanje			
13.2.5.1	Načrtovanje in			
13.2.5.2	koordinacija			
13.3	Načini podpore in pomoči			
13.3.1	Pogovor in svetovanje			
13.3.1.1	Pogovor (razbremenitev, gotovost, pri vprašanjih smisla, delovni procesi, gospodinjstvo, prosti čas, skrb zase, osamosvajanje)			
13.3.2	Mediacija			
13.3.3	Krepitev			

13.3.4	Analiza tveganja			
13.3.5	Zagovorništvo			
13.3.6	Terensko delo			
	Komentar			

B 14. Sredstva in pripomočki – ustreznost in učinkovitost?

1. Naštej sredstva in pripomočke kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Sredstva, pripomočki	Prednosti	Pomanjkljivosti	Vir in veljavnost podatkov
Pripomočki (izobraževalni, varovalni, za premagovanje ovir, za vključevanje)			
Prilagoditve (stanovanja, dostopa, prevoza, delovnega mesta, javne površine)			
Prostori (stanovanje, umik, samostojnost, vrt)			
Elektronske naprave (delo, internet, gospodinjstvo, prosti čas, varovanje)			
Komunikacijska sredstva (telefoni, mobiteli in druge naprave za komunikacijo, prevoz)			
Varnostna sredstva			
Zaščitna sredstva (npr. čelade, varnostne ograje, protistrupi, testerji, varnostni pas, obrambni spreji, motoristična čelada, ščitniki na udih),			
Varnostne naprave (javljalci dima, alarmi, avtomatični gasilni aparati, video nadzor, senzorji ipd.)			
Varnostni pripomočki (npr. kondomi, kresnička, skrite denarnice, neseser za tablete)			
Finančna in materialna sredstva.			
Preživetje			
Nakup sredstev			
Vključevanje v življenjske tokove			

OSIP B 15

Mrežne matrice ocene služb in politike

B 15. Postopki in formalni ukrepi – ustreznost in učinkovitost?

1. Naštej postopke in formalne ukrepe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Oceni njihove prednosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 3. Oceni njihove slabosti in pomanjkljivosti za razvoj skupnostnih služb in dezinstitutionalizacijo. 4. ocena vira in veljavnosti pridobljenih podatkov.

Postopki in ukrepi	Obseg in izvajalci	Obseg in izvajalci	Viri podatkov in njihova veljavnost
<i>Postopki</i>			
Nameščanja in sprejema,			
Premeščanja (z oddelka na oddelek, iz zavoda v zavod),			
Odpust			
Odvzem opravilne sposobnosti in skrbništvo			
Postopki dedovanja,			
Uveljavljanje pravic			
Drugi postopki			
<i>Formalni ukrepi</i>			
Varnost in gotovost uporabnikov in svojcev (zavarovanja, formalizirani dogovori, skrbništvo)			
Omejitveni ukrepi			
Garancije in zagotovila			
Pooblastila			
Drugo			

C Ključna vprašanja o potrebah po novih služba in politikah

OSIP C 1

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 1. Potrebne spremembe strategij in nove strategije

1. Naštej strategije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe strategije? 4. Kakšne so nove strategije, ki jih na tem področju potrebujemo?

Obstoječe strategije	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih strategij
Nacionalni program socialnega varstva			
Nacionalni program duševnega zdravja (v nastajanju)			
Drugi			
Komentar			

OSIP C 2

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 2. Potrebne spremembe paradigem in potrebe po novih?

1. Naštej paradigme kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe paradigme? 4. Kakšne so nove, ki jih na tem področju potrebujemo?

Obstoječe paradigme	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
<i>Razlagalni modeli</i> reduktivni medicinski pedagoški pravni <i>prečni</i> vsakdanji socialni antropološki <i>Obravnavni modeli</i> popravljalni zdravljenje z zdravili psihopedagoški (psihoterapevtski) administrativni osposabljalni krepitev moči vključevanje (inkluzija) prevzemanje tveganja vsakdanje življenjske dejavnosti <i>Organizacijski modeli</i> institucionalni skupnostni kolektivni odgovori individualni			

OSIP C 3

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 3. Potrebne spremembe zakonodaje

1. Naštej zakonodaje kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebuje obstoječa zakonodaja? 4. Kakšne nove zakone na tem področju potrebujemo?

Zakon	Ključna področja, ki jih zakon ureja	Nosilci izvajanja zakonodaje	Viri podatkov in njihova veljavnost
Zakon o socialnem varstvu			
Zakon o duševnem zdravju			
Družinska zakonodaja			
Stanovanjska			
Zaposlovanje			
Invalidi			
Socialni prejemki			

OSIP C 4

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 4. Potrebne spremembe sistema in potrebe po novih sistemskih rešitvah

1. Naštej sektorje kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njihovem delovanju. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječi sektorji? 4. Kakšne dopolnitve potrebuje sistem in nove sisteme?

Sektorji	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi dopolnitev in novosti
Socialno varstvo			
Zdravstvo			
Vzgoja in izobraževanje			
Uprava			
Pravosodje			
Zaposlovanje			
Stanovanjska politika			
Družinska politika			
Invalidska politika in službe			
Javni sektor			
Zasebni			
Prostovoljni			
Neformalni			
Komentar			

OSIP C 5

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 5. Potrebe po spremembah in novih organizacijskih ukrepih

1. Naštej organizacijske ukrepe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječi ukrepi? 4. Kakšne so nove organizacijske ukrepe na tem področju potrebujemo?

Obstoječi organizacijski ukrepi	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
Reorganizacija obstoječih ustanov			
Vzpostavljanje novih struktur			
Omogočanje novih dejavnosti			
Finančni ukrepi			
Komentar			

OSIP C 6

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 6. Potrebe po novih metodah in metodičnih inovacijah?

1. Naštej nove metode in metodične inovacije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe inovacije? 4. Katere inovacije na področju metod bi še potrebovali?

Nove metode	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
Zagovorniška drža			
Krepitev in perspektiva moči uporabnika			
Prevzemanje tveganja			
Proaktivnost nasproti reaktivnosti posegov			
Celovitost obravnave			
Konstrukcija smisla			
Interakcijski prekrški			
Odnosi med strokovnjaki in uporabniki			
Komentar			

C 7. Potrebe po novih oblikah izobraževanja, kampanj in svetovanja

1. Naštej oblike izobraževanja, kampanj in svetovanja strategije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe? 4. Kakšne so nove oblike izobraževanja, kampanj in svetovanja, ki jih na tem področju potrebujemo?

Oblike izobraževanj, ozaveščanja in svetovanja	Obseg in lokacija	Namen, potek in učinki	Viri podatkov in njihova veljavnost
Ozaveščanje javnosti			
Izobraževanje strokovnjakov			
Izobraževanje uporabnikov in svojcev			
Svetovanje (svetovalci v posameznih organizacijah, svetovalnice, telefonsko svetovanje, svetovanje na internetu)			
Komentar			

OSIP C 8

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 8. Potrebne organizacijske oblike na področju kulture in umetnosti

1. Naštej organizacijske oblike na področju kulture in umetnosti strategije kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe? 4. Kakšne so nove, ki jih na tem področju potrebujemo?

Obstoječe oblike na področju kulture in umetnosti	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
Animacija kulturnih, umetniških in rekreativnih dejavnosti			
Prireditve (družabne in kulturne)			
Kulturna produkcija in reprezentacija			
Prostori za izvajanje dejavnosti			
Komentar			

OSIP C 9

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 9. Potrebne organizacijske oblike na področju zagotavljanja oskrbe

1. Naštej organizacijske oblike na področju zagotavljanja oskrbe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe? 4. Kakšne so nove, ki jih na tem področju potrebujemo?

9.	Obstoječe oblike	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
9.1	Nastanitvene oblike			
9.1.1	Oblike dolgotrajnejšega bivanja			
9.1.2	Prehodne inčasne oblike bivanja			
9.2	Preživljanje časa in zaposlitev			
9.2.1	Družabni in dnevni centri			
9.2.2	Delovne enote			
9.2.3	Drugo			
9.3	Podporne službe v skupnosti			
9.3.1	Teritorialni skupnostni centri			
9.4	Terensko delo			
9.5	Notranje oblike v večjih in polivalentnih organizacijah			
9.6	Skupine za samopomoč in vzajemno pomoč			
9.7	Prostovoljna združenja in društva v skupnosti			
9.8	Klubi (svojcev, študentov, ipd.)			
9.9	Razni servisi			
9.10	Podporne in spremljajoče oblike za izvajanje storitev			
	Komentar			

OSIP C 10

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 10. Potrebni programi in projekti

1. Naštej programe in projekte na področju zagotavljanja oskrbe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječi? 4. Kakšne so novi, ki jih na tem področju potrebujemo?

10	Obstoječi programi in projekti	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
10.1	Družabne dejavnosti			
10.2	Programi podpore			
10.3	Projekti podpore			
10.4	Projekti prostovoljnega dela			
	Komentar			

OSIP C 11

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 11. Potrebni programi in storitve namenjene krepitvi socialnega kapitala

1. Naštej organizacijske programe in storitve namenjene krepitvi socialnega kapitala na področju zagotavljanja oskrbe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe? 4. Kakšne so nove, ki jih na tem področju potrebujemo?

Socialni kapital	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
Krepitev naravnih mrež, sorodnikov, prijateljev, sosedov, znancev (podporne in nadzorne funkcije)			
Poseganje v mreže			
Vključevanje v vrstniške mreže			
Razpoložljivost cenjenih oseb			
Aktiviranje potencialov v mrežah.			
Drugo			
Komentar			

OSIP C 12

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 12. Potrebni ukrepi in pravice za krepitev pogodbene moči uporabnikov

1. Naštej ukrepe in pravice za krepitev pogodbene moči uporabnikov na področju zagotavljanja oskrbe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe? 4. Kakšne so nove, ki jih na tem področju potrebujemo?

Pravice in ukrepi	Prednosti	Pomanjkljivosti	Veljavnost virov podatkov
Pravice			
Antidiskriminacija			
Izboljšanje delovne varnosti			
Varnost			
Finančni ukrepi in dajatve uporabnikom			
Drugo			
Komentar			

OSIP C 13

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 13. Potrebne osebne storitve

1. Naštej osebne storitve na področju zagotavljanja oskrbe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječe? 4. Kakšne so nove, ki jih na tem področju potrebujemo?

13	Obstoječe osebne storitve	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
13.1	Podpora			
13.2	Lok pomoči			
13.2.5	Koordinacija in načrtovanje			
13.3	Načini podpore in pomoči			
	Komentar			

OSIP C 14

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 14. Potrebna sredstva in pripomočki

1. Naštej sredstva in pripomočke na področju zagotavljanja oskrbe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječi? 4. Kakšne so novi, ki jih na tem področju potrebujemo?

Obstoječa sredstva, pripomočki	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
Pripomočki (izobraževalni, varovalni, za premagovanje ovir, za vključevanje)			
Prilagoditve (stanovanja, dostopa, prevoza, delovnega mesta, javne površine)			
Prostori (stanovanje, umik, samostojnost, vrt)			
Elektronske naprave (delo, internet, gospodinjstvo, prosti čas, varovanje)			
Komunikacijska sredstva (telefoni, mobiteli in druge naprave za komunikacijo, prevoz)			
Varnostna sredstva			
Zaščitna sredstva (npr. čelade, varnostne ograje, protistrupi, testerji, varnostni pas, obrambni spreji, motoristična čelada, ščitniki na udih),			
Varnostne naprave (javljalci dima, alarmi, avtomatični gasilni aparati, video nadzor, senzorji ipd.)			
Varnostni pripomočki (npr. kondomi, kresnička, skrite denarnice, neseser za tablete)			
Finančna in materialna sredstva.			
Preživetje			
Nakup sredstev			
Vključevanje v življenjske tokove			
Komentar			

OSIP C 15

Mrežne matrice ocene služb in politike

C 15. Potrebne spremembe postopkov in formalnih ukrepov

1. Naštej postopke in formalne ukrepe na področju zagotavljanja oskrbe kot v prvem sklopu vprašanj. 2. Povzemi glavne ugotovitve o njih. 3. Kakšne izboljšave potrebujejo obstoječi? 4. Kakšne so novi, ki jih na tem področju potrebujemo?

Obstoječi postopki in ukrepi	Povzetek	Potrebne izboljšave	Predlogi novih
<i>Postopki</i>			
Nameščanja in sprejema			
Premeščanja (z oddelka na oddelek, iz zavoda v zavod),			
Odpust			
Uveljavljanje pravic			
Odvzem opravilne sposobnosti in skrbništvo			
Postopki dedovanja			
Drugi postopki			
Formalni ukrepi			
Varnost in gotovost uporabnikov in svojcev (zavarovanja, formalizirani dogovori, skrbništvo)			
Omejitveni ukrepi			
Garancije in zagotovila			
Pooblastila			
Drugo			
Komentar			

Metode in viri podatkov

Na samem začetku OSIP-a je koristno zbrati skupaj že *obstoječe podatke* o obsegu in vrstah služb. Takšno „ustvarjanje zemljevida“ na lahko pomaga zgraditi opisno sliko o vrstah služb na različnih ravneh. Poleg tega pa za nekatere službe in storitve že *obstajajo podatki*, saj jih evaluirajo in spremljajo. Če jih združimo in primerjamo, lahko pridemo do ocene ustreznosti in učinkovitosti obstoječih služb. Podatki, ki jih bomo tako pridobili, bodo koristni pri oblikovanju *krajših raziskav*, ki nam bodo pomagale, da si ustvarimo jasnejšo sliko. Prav tako lahko *strukturirani* in *nestrukturirani* intervjuji z ključnimi informatorji in *opazovanje* v ustanovah zagotovijo dobre podatke o ustreznosti in učinkovitosti glede posameznih pristopov obstoječih služb in potrebo po novem razvoju skupnostnih služb.

Uporabne metode in viri podatkov za izvajanje OSIP-a

Najbolj uporabne metode za ocenjevanje in opisovanje *obsega in narave* pristopov in obstoječih služb so: primerjava in spajanje obstoječih podatkov iz obstoječih virov; strukturirani intervjuji; skupinski intervjuji, raziskave obstoječih služb. Najbolj koristni *viri podatkov* so: obstoječi podatki o službah in izvajanju storitev, ključni sogovorniki (vodilni delavci, osebje, uporabniki); okolje, kjer se storitve izvajajo.

Najbolj uporabne metode za ocenjevanje *ustreznosti in učinkovitosti*, kot tudi *prednosti in pomanjkljivosti* služb in celotnega odziva na preprečevanje institucionalizacije so: primerjava obstoječih podatkov iz obstoječih virov, strukturirani in nestrukturirani intervjuji, skupinskih intervjuji in opazovanje. Najbolj koristni *viri podatkov* so: obstoječe evaluacije in poročila, ključni sogovorniki (vodilni delavci, osebje, uporabniki), in okolje kjer se storitve izvajajo.

Najbolj uporabne metode za oceno *potreb* po novih službah dolgotrajne oskrbe so strukturirani in nestrukturirani intervjuji. Najbolj koristen *vir podatkov* pa lokalni in nacionalni mediji: obstoječi podatki; uradna dokumentacija; in posamezniki, ki delajo na področju ustvarjanja politike.

Nekatere najbolj uporabne metode so poglobljene v nadaljnjem besedilu.

Primerjava in spajanje obstoječih podatkov

Primerjava in spajanje obstoječih podatkov je še posebej uporabna metoda, če želimo ustvariti opisno sliko o obsegu in tipih obstoječih služb in če želimo imeti pregled nad ustreznostjo in učinkovitostjo obstoječih služb. Primerjava obstoječih podatkov lahko prispeva k ocenjevanju:

- obsega služb in storitev in dometa politik,
- zemljepisno razširjenosti in porazdelitve služb glede na regije,
- vrste, namena in ciljev služb,
- obsega zagotovljenih storitev, uporabe storitev in uspešnosti projektov,
- pokazateljev ustreznosti in učinkovitosti sprememb,
- obsega in potrebe po evaluaciji služb in storitev.

Strukturirani in nestrukturirani intervjuji

Strukturirani in nestrukturirani intervjuji, z *ključnimi* sogovorniki z različnih ravni ocenjevanja (politik, organizacijskih ukrepov, oblik in osebne ravni), njihovimi uporabniki in z ljudmi z

težavami v duševnem zdravju, ki niso uporabniki služb, so uporabni za oceno ustreznosti in učinkovitosti, kot tudi potrebo po novih službah. Ključna vprašanja vključujejo:

- Kateri dejavniki vplivajo na metode dela in sprejete strategije?
- Kateri dejavniki vplivajo na zagotovljene storitve?
- Kateri dejavniki vplivajo na ustreznost in učinkovitost služb?
- Kateri dejavniki vplivajo na uporabo služb in storitev, njihovo razpoložljivost in dostopnost?
- Kaj je mogoče izboljšati s sedanji metodami dela in strategijami?
- Kakšne nove službe so potrebne, da lahko steče proces dezitucionalizacije in preseljevanja iz zavodov?

Rezultati

Po koncu ocene služb in politike moramo ugotovitve povzeti na način, da jih bomo lahko vključili v *akcijski načrt*. Da dobimo pregled ključnih ugotovitev o *obstojećih* službah in odzivih, jih moramo povzeti v skupni matrici. To storimo tako, da sledimo štirim korakom:

- za vsako glavno temo OSIP-a (abstraktne, operativne, organizacijske in osebne sheme) pripravimo pregledno oceno obstojećih služb, storitve in politik,
- ocenimo potrebo po spremembah obstojećih služb
- ocenimo potrebo po novih službah.

Tako dobimo sumarno tabelo, ki povzema ugotovitve enako, kot smo jih strukturirali v razdelku C zgoraj.

16. Službe in politike, ki jih potrebujemo

1. Vrste služb, ki jih potrebujemo; 2. Ocena potrebnih sprememb obstoječih služb; 3. Ocena, kakšne nove službe za preprečevanje institucionalizacije potrebujemo.

Obstoječe službe in politike	Potrebne spremembe obstoječih služb in politik	Novi ukrepi
<i>abstraktne sheme</i> Nacionalni programi so med seboj neusklajeni in nekateri ne podpirajo preseljevanja (npr. stanovanjski program) iz ustanov. Zakonodaja omejuje število storitev in ne podpira preselitev. Paradigma dezinstitutionalizacije se je uveljavila na deklarativni ravni, na dejanski pa prevladuje institucionalni model Tudi sami odnosi med izvajalci storitev in uporabniki se morajo na novo definirati, še vedno prevladuje medicinski model obravnave, uporabniki in njihovi podporniki pa težijo k bolj socialnemu modelu. Sektorji delujejo zelo ločeno in marsikdaj v nasprotni smeri. Javni sektor je obremenjen z nesmiselnimi pravili, prostovoljni pa s prikrito privatizacijo in komercializacijo.	Potrebno je spodbuditi spremembe v zakonodaji na področju duševnega zdravja in dezinstitutionalizacije.	Potreba po pritisku na javnost glede dolgotrajne oskrbe. Potreba po večji osredotočenosti na preprečevanje institucionaliziranosti.
<i>operativne sheme</i> Reorganizacija zavodov se je začela in potem zastala. Reorganizacija centrov za socialno delo je usmerjena v poslovne in ne strokovne cilje. Vzpostavile so se nove storitve na področju duševnega zdravja, a se srečujejo z ovirami (financiranje načrtov, slabo definirana vloga zastopnikov)		
<i>organizacijske sheme</i>		Potrebujemo službe s poudarkom na terenskem delu in po meri človeka, z namenom, da izvajajo osebne pakete storitev za posameznike. Biti morajo dostopne in na voljo uporabnikom, ko jih potrebujejo. Potreba po ozaveščanju in izobraževanju (delavnice, okrogle mize, skupščine,...)
<i>osebne sheme</i> Večina uporabnikov pravi, da so do storitev prišli zelo pozno, kar je poslabšalo že tako veliko stisko v kateri so se znašli.		Potreba po spodbujanju ključnih oseb (osebja in uporabnikov dolgotrajne oskrbe) za skupno iskanje odgovorov glede dolgotrajnih stisk.

12. AKCIJSKI NAČRT

Povzetek

To poglavje pomaga HOPS timu pri tem, kako uporabiti ugotovitve raznih modulov hitre ocene pri razvijanju akcijskega načrta dezinstitutionalizacije.

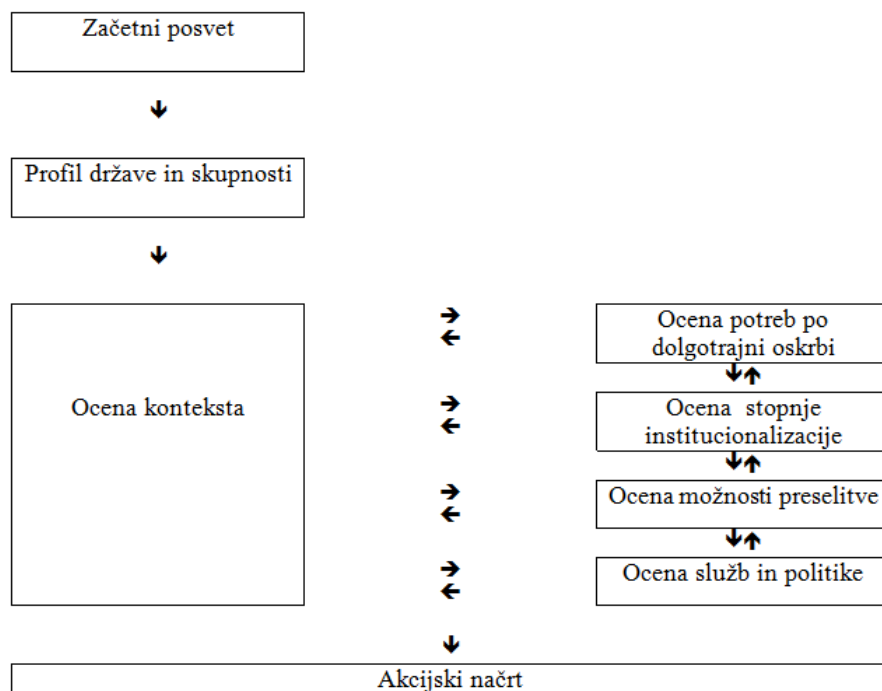
Uvod

Namen hitre ocene je, da poda priporočila ukrepov potrebnih za izvedbo dezinstitutionalizacije; pomagala naj nam bi pri oblikovanju odgovorov na potrebe skupnosti in uporabnikov. To vključuje tudi preselitve, ki jih je treba izvesti in zmanjševanje stopnje institucionalizacije. Hkrati pa nam pomaga pri oblikovanju predlogov za nadaljnje raziskovanje in ocenjevanje.

Namen tega poglavja je pogledati, kako lahko združimo razne ugotovitve in zaključke hitre ocene, da lahko razvijemo akcijski načrt. Z drugimi besedami, kako med seboj uskladiti razne dele sestavljanke.

Povezava med moduli HOPS-a in akcijskim načrtom

Slika 14

Že med potekom hitre ocene bomo ustvarjali povratne informacije med rezultati in ugotovitvami raznih ocen. Dobili bomo že veliko idej o tem, kakšni bi lahko bili odgovori na potrebe skupnosti in uporabnikov. To nam bo prišlo prav v prvi fazi razvijanja akcijskega načrta, ko bomo pregledovali ugotovitve in sklepe raznih modulov HOPS-a.

Ocena trenutnega stanja potreb po dolgotrajni oskrbi

Z uporabo gradiva *ocene potreb po dolgotrajni oskrbi* moramo presoditi, kakšna je trenutna situacija. Ključne ugotovitve bomo povzeli v mrežni matrici OPDO. Zvedeli naj bi kakšne potrebe ljudje imajo, kolikšen je obseg teh potreb, kako se pojavljajo. Če bomo, na primer, ugotovili, da je na nekem področju velika potreba po stanovanjski oskrbi, bomo tam dali poudarek na preskrbi s stanovanji. Če bomo ugotovili, da je na nekem področju veliko potreb po spremljanju, bomo morali razmišljati o tem, kako zagotoviti spremljevalce ali pa osebne pomočnike. Skratka, informacije, ki smo jih z oceno pridobili, nam bodo pomagale pri odločanju o tem, na katere intervencije se moramo osredotočiti.

Ocena trenutnega stanja stopnje institucionalizacije

Presoditi moramo, kakšna je trenutna stopnja institucionaliziranosti zavodov in drugih služb na področju dolgotrajne oskrbe in kakšni so trendi v zadnjih letih. To bomo storili v *oceni stopnje institucionaliziranosti*. Ključne ugotovitve bomo povzeli v sumarni matrici OSI 15.

Te informacije nam bodo pomagale pri odločanju o tem, s katerimi ukrepi lahko pripomoremo k zmanjšanju stopnje institucionaliziranosti in kam usmeriti osnovne dejavnosti procesa dezinstitutionalizacije (npr. ukinitve zaprtih oddelkov v zavodih). Seveda bomo pri tem morali upoštevati tudi podatke, ki jih bomo pridobili z *oceno možnosti preseljevanja*.

Ocena trenutnih možnosti preselitev

Oceniti moramo kakšne so trenutne možnosti za preselitve, kako pogoste so preselitve, kakšni so tipi preselitev, kakšne so ovire pri preselitvah itd. Glavne ovire in priložnosti bomo povzeli v OMP 20. Te informacije nam bodo pomagale pri oblikovanju ukrepov, ki bodo podprli preseljevanje ljudi v skupnost, katere storitve moramo zagotoviti, da bodo preselitve dostopne vsem in kako premostiti ovire, ki zavirajo preselitve. Če bomo ugotovili, da je med glavnimi zavorami fenomen »snemanja smetane«, bomo morali načrtovati posebne ukrepe, ki bodo zagotavljali preselitve tistih, ki bi ob »snemanju smetane« ostali v ustanovah.

Ocena trenutnega stanja služb in politik

Presoditi moramo, koliko trenutna politika in službe, ki so na voljo na področju dolgotrajne oskrbe lahko prispevajo k zmanjšanju stopnje institucionaliziranosti. Pri tem bomo uporabili informacije, ki ji bomo dobili z oceno trenutnega stanja služb in politik. Trenutno stanje služb, odgovorov politike na potrebe in potrebe po novih službah bomo povzeli v sumarni mrežni matrici OSIP. Te informacije nam bodo pomagale pri presoji o tem, katere že obstoječe službe moramo okrepiti, katere spremeniti in katerih ni, pa bi jih morali zagotoviti.

Ocena konteksta, v katerem nastajajo dolgotrajne stiske, kako poteka njihova institucionalizacija in v katerem naj bi se razvijale nove službe

Presoditi moramo, kakšen je širši kontekst, v katerem se odvijajo procesi dolgotrajne oskrbe in v katerem bomo načrtovali odgovore na potrebe. Pri tem bomo uporabili ključne ugotovitve iz OK. Te informacije nam bodo še posebej v pomoč, saj lahko opozorijo na dejavnike na politični in okoljski ravni, ki jih moramo obravnavati bodisi takoj bodisi dolgoročno. Pomaga nam tudi oceniti, kateri dejavniki zavirajo in kateri pospešujejo razvoj političnih ukrepov in razvoj novih služb.

Predlogi za nove službe - akcijski načrt

Namen akcijskega načrta je izpostaviti posledice ugotovitev HOPS-a za potrebe po prihodnjih ukrepih. Akcijski načrt lahko vsebuje tudi predloge za nadaljnjo raziskovanje in ocenjevanje.

Pri odločanju o potrebnih ukrepih in službah bo tim moral razmisliti o:

- njihovi ustreznosti,
- njihovi izvedljivosti,
- potrebnih virih,
- njihovi učinkovitosti,
- in o ovirah, ki jih moramo premostiti, da jih bomo lahko uspešno izvedli.

Akcijski načrt bomo ustvarili v štirih korakih, na koncu tega poglavja so mrežne matrice, ki jih bomo uporabili za zapisovanje ocen in predlogov- ena za makro raven abstraktnih shem, druga za raven organizacijskih ukrepov, tretja za raven organizacijskih oblik in četrta za sheme na osebni ravni; poleg teh pa še matrica za nadaljnje raziskovanje. Koraki so:

- združiti ključne ugotovitve iz raznih matric,
- narediti seznam *najbolj pomembnih* ugotovitev, ki vplivajo na razvoj ukrepov in služb (glej stolpec "ključne ugotovitve"),

- navesti moramo *potrebna dejanja*. Timu bo pri odločanju, katere intervencije so najbolj primerne, v pomoč 6. poglavje: "Razvoj odgovorov in služb" (glej stolpec "predlagani ukrepi");
- oceniti moramo *ustreznost* ukrepov, ki jih predlagamo, njihovo *izvedljivost*, *potrebna sredstva* in *ovire*.

To bo pomagalo timu, da odloči o prioritetah posameznih ukrepov.

Metode

Akcijski načrt bo najverjetneje naredil HOPS skupaj z drugimi akterji. Posamezni člani tima lahko naredijo povzetke in zaključke ocene posameznih modulov. Koristno je, če povzetke vnaprej pripravijo in jih v točkah napišejo na izročke ali na tablo. Nato lahko izvedemo delavnico po vzoru možganske nevihte in v njej ocenimo dejstva in razmišljamo o različnih možnih odgovorih. Dobro bi bilo, da k sodelovanju povabimo tudi ostale pomembne akterje - uporabnike in njihove sorodnike, državne uradnike, koordinatorje, osebje iz zavodov – da dobimo povratne informacije o ustreznosti, primernosti in izvedljivosti predlaganih ukrepov.

AN1

Akcijski načrt – mrežne matrice

Akcijski načrt – raven abstraktnih shem (strategij, paradigem, zakonodaje, sistema)

Ključne ugotovitve	Predlagani ukrepi	Ustreznost	Izvedljivost	Potrebni viri	Učinkovitost	Ovire	Prioriteta
Obstaja vrsta ovir v zakonodaji	zakon o dezinstitutionalizacij, ki bi odpravil ovire in uvedel prehodno obdobje (moratorij na sprejeme v institucije)	pomembno, da se nameščanje v zavode ustavi in da obstaja pravna podlaga za razvoj	izvedljivost je vprašljiva, saj ne vemo ali je tak zakon možen in ali ga bodo podprli	podpora v parlamentu, konceptualna podlaga zakona	Sprejetje zakona bi bilo zelo učinkovito, saj bi odpravilo formalne ovire za preselitve in nastanek novih služb, zagotovilo bi tudi ustrezen pretok sredstev.	nejasnost ali je tak zakon možen	srednja – preučiti, koliko je možno doseči podoben učinek s spremembo podzakonskih aktov
Neusklajenost sektorjev na nacionalni ravni	Ustanovitev sveta za dolgotrajno oskrbo	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.

AN2

Akcijski načrt – mrežne matrice

Akcijski načrt – raven organizacijskih ukrepov

Ključne ugotovitve	Predlagani ukrepi	Ustreznost	Izvedljivost	Potrebni viri	Učinkovitost	Ovire	Prioriteta
V preteklosti je obstajalo pomanjkanje politične volje za dezinstitutionalizacijo in pomanjkanje koordinacije	ustanovitev centra za dezinstitutionalizacijo in umestitev poverjenikov za preselitve v posameznih zavodih	zelo ustrezno	je izvedljivo, a obstajajo zadržki za ustanavljanje novih uradov	sredstva za zaposlitev osebja	učinkovitost ukrepa bi bila zelo velika	odpor posameznih zavodov	Visoka
Med delavci v socialnem varstvu prevladuje skrbniška kultura	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.

AN 3

Akcijski načrt – mrežne matrice

Akcijski načrt – raven organizacijskih oblik

Ključne ugotovitve	Predlagani ukrepi	Ustreznost	Izvedljivost	Potrebni viri	Učinkovitost	Ovire	Prioriteta
-----------------------	-------------------	------------	--------------	---------------	--------------	-------	------------

AN 4

Akcijski načrt – mrežne matrice

Akcijski načrt – raven osebnih shem

Ključne ugotovitve	Predlagani ukrepi	Ustreznost	Izvedljivost	Potrebni viri	Učinkovitost	Ovire	Prioriteta
-----------------------	-------------------	------------	--------------	---------------	--------------	-------	------------

AN 6

Akcijski načrt – mrežne matrice

Akcijski načrt – Raziskovanje in nadaljnje ocene

Ključne ugotovitve	Predlagani ukrepi	Ustreznost	Izvedljivost	Potrebni viri	Učinkovitost	Ovire	Prioriteta
-----------------------	-------------------	------------	--------------	---------------	--------------	-------	------------

LITERATURA

Adam, F. (1982) Kvalitativna metodologija in akcijsko raziskovanje v sociologiji. *Časopis za kritiko znanosti* 55 /1982.

Anderson, P. (1974/1992) *Rodovniki absolutistične države*. Ljubljana : Studia Humanitatas.

Aries, P., Duby G. (1985) *Histoire de la vie privée – De l'Europe féodale à la Renaissance*. Paris : Editons de Seuil.

Basaglia, F. (1967) *Che cos'è la psichiatria ?* Parma: Amministrazione provinciale di Parma.

Basaglia, F. (1968) *L'istituzione negata. Rapporto da un ospedale psichiatrico*. Torino: Giulio Einaudi editore.

Basaglia, F. (1987) *Psychiatry Inside Out: Selected Works of Franco Basaglia*. New York: European Perspectives, Columbia University Press.

Basaglia, F. in Basaglia Ongaro, F. (1975) *Crimini di pace*. V: Basaglia, F. in Basaglia Ongaro, F. (ur) *Crimini di pace: Ricerche sugli intellettuali e sui tecnici come addetti all'oppressione*. Milano: Baldini Castoldi Dalai.

Barnes, C. (1991) *Disabled People in Britain and Discrimination*. London: Burst & Co.

Barton, W.R. (1959) *Institutional Neurosis*. Bristol: John Wright & Sons.

Beecham, J., Hallam, A., Knapp, M., Carpenter, J., Cambridge, P., Forrester-Jones, R., Tate, A., Wooff, D. in Coolen-Schrijner, P. (2004) 'Twelve years on: Service use and costs for people with mental health problems who left psychiatric hospital'. *Journal of Mental Health*, 13 (4), 363–377.

Beecham, J., Hallam, A., Knapp, M., Carpenter, J., Cambridge, P., Forrester-Jones, R. *et al.* (2004) Twelve years on: Service use and costs for people with mental health problems who left psychiatric hospital. *Journal of Mental Health*. 13(4), 363–377.

Bowlby, J. (1951) *Maternal care and mental health*. Geneva: World Health Organisation.

Boxall, K. , Dowson, S. and Beresford, P. (2009) Selling individual budgets, choice and control: local and global influences on UK social care policy for people with learning difficulties. *Policy and Politics*. 37 (4), 499 – 515.

Brandon, D. (1991) *Increasing Value: The Implications of the Principle of Normalisation for Mental Illness Services*. Salford University College.

Brandon, D. (1993), *Pet principov normalizacije*. Študijsko gradivo. Ljubljana: VŠSD.

British Government. (1992). *Community Care Act*. Pridobljeno na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1992/49/contents>

Brown, P. (1988) *The Transfer of Care: Psychiatric Deinstitutionalization and its Aftermath*. New Your: Routledge.

Bohinec, M., Rafaelič, A. (2012) Oskrba iz-hodovcev, solidarnost in terapija svobode. V: Rafaelič, A. (ur.), Flaker, V. (ur.) Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XXXIX, 250.

Castel, R. (1976) *L'ordre psychiatrique*, Minuit, Paris.

Castel, R. (1989) 'Institutions totales et configurations ponctuelles' V : *Le parler frais d'Erving Goffman*, (ur) R. Castel, J. Cosnier & I. Joseph. Paris : Minuit.

Castel, F., Castel, R. in Lovell, A. (1982) *The Psychiatric Society*. New York: Columbia University Press.

Christie, N. (1989) *Beyond Loneliness and Institutions: Communes for Extraordinary People*. Oslo: Norwegian University Press.

Cohen, S. (1985) *Visions of Social Control*. Cambridge: Polity Press.

Cutler, T., Williams, K., in Williams, J. (1986) *Keynes, Beveridge and beyond*. London: Routledge & Kegan Paul.

Dean, H. (2010) *Understanding human need*. Bristol: The Policy Press.

Dekleva, B., Flaker, V. in Pečar, J. (1982): *Akcijsko raziskovanje mladoletniških prestopniških združb*.

Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dekleva, B., Bečaj, J., Brandon, D., Flaker, V., Kobolt, A., Kranjčan, M. *et al.* (1993). Spremljanje uresničevanja in uspešnosti načrta prenove zavodskega obravnavanja otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti ter razvijanje sodobnejših oblik in vsebin dela v prenovljenih zavodih. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Flaker, V., Pavlovič, Z. (1987) *MDA med emancipacijo in kontrolo*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce. str. 399

Flaker, V. (1990) Prispevki k slovarju akcijskega raziskovanja. *Akcijsko raziskovanje v vzgoji in izobraževanju*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. (21-32).

Flaker, V. (2002) *Živeti s heroinom (I in II)*. Ljubljana: cf*.

Flaker, V. (2011) *K taksonomiji (storitev) socialnega varstva*, (delovno gradivo), Varianta 1.2.4, 28.4.2011. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., & Urek, M. (2008) *Dolgotrajna oskrba: Očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V., Urek, M., Škerjanc, J., Oreški, S., Kobal, B., Nagode, M., Jakob, P. Rafaelič, A., Mali, J., Cigoj Kuzma, N., (2000) *Formalni in strokovni okvirji za uvajanje in izvajanje Zakona o duševnem zdravju*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo in Fakulteta za socialno delo.

Dekleva, B., Bečaj, J., Brandon, D., Flaker, V., Kobolt, A., Kranjčan, M., Skalar, V. Škrli, J., Tizmonar, B., Tolar, J., Zagorc, S. in Žorga, S. (1993) *Spremljanje uresničevanja in uspešnosti načrta prenove zavodskega obravnavanja otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti ter razvijanje sodobnejših oblik in vsebin dela v prenovljenih zavodih*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Deleuze, G., Guattari, F. (1980) *Mille plateaux*. Paris: Minuit.

Del Giudice, G., Tacca, L. (1999) [Dall'ergoterapia all'impresa sociale: l'inserimento lavorativo nel D.S.M. di Trieste](#) V: Vender, A., Callegari, C., Foresti, G., Bressani, R. (ur.) *Percorsi di vita e di risocializzazione*. Pavia: La Goliardica Pavese.

Estroff, S.E. (1981) *Making It Crazy*. Berkley: University of California Press.

European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care (2012) *Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care (Guidance on implementing and supporting a sustained transition from institutional care to family-based and community-based alternatives for children, persons with disabilities, persons with mental health problems and older persons in Europe)*. Brussels. [Na spletu] Dosegljivo na: deinstitutionalisationguide.eu/wp-content/uploads/2012/12/2012-12-07-Guidelines-11-123-2012-FINAL-WEB-VERSION.pdf

European Pact for Mental Health and Well Being (2008) EU high level conference, Brussels, June 13th, 2008. [Na spletu] Dosegljivo na: ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/mental/docs/pact_en.pdf

Flaker, V. in Urek, M. (ur) (1988) *Hrastovski anali za leto 1987*. Ljubljana: RK ZSMS.

Flaker, V. (1994) Analiza tveganja. *Socialno delo*. 33 (3), 189-196.

Flaker, V. in Leskošek, V. (1995) The Impact of a Tempus Community Mental Health Training Programme on Slovenian Mental Health Social Work V: Ramon, S. *International Perspectives of Health Social Work in the 1990s*. London: ATSW, London, str. 19- 29

Flaker, V. (1998) *Odpiranje norosti: Vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: *cf.

Flaker, V., Rode, R., Jurančič, I., Vončina, M., Škerjanc, J., Kavav Vidmar, A., Zaviršek, D., Kastelic, A., Videmšek, P., Zorn, J., Zupančič, D., Cigler, M., Šircelj, J. (1999) *Oblike bivanja za odrasle ljudi, ki potrebujejo organizirano skrb in podporo: analiza in predlog ukrepov : raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Flaker, V. in Žakelj, M. (2004) Social care home Hrastovec, Trate: dislocated residential units. *IUC Journal of social work* 11. [Na spletu] Dosegljivo na: http://www.bemidjstate.edu/academics/publications/social_work_journal/issue11/articles/flaker.htm (25. november 2012).

Flaker, V. (2008) From institutional logic to common knowledge: power, action and reflection. *IUC Journal of social work*. 15. [Na spletu] Dosegljivo na: http://www.bemidjstate.edu/academics/publications/social_work_journal/issue15/articles/flaker.htm.

- Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., in Urek, M. (2008) *Dolgotrajna oskrba: Očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Nagode, M., Rafaelič, A., Udovič, N. (2011) *Nastajanje dolgotrajne oskrbe: ljudje in procesi, eksperiment in sistem*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V. in Rafaelič, A. (2012) Walkout. *Dialogue in Praxis*. 1–2 (1–2), 119–131, [Na spletu] Dosegljivo na: <http://www.dialogueinpraxis.net/index.php?id=5&a=article&aid=19>
- Flaker, V. (2012) Kratka zgodovina dezinstitutionalizacije v Sloveniji: v spomin Katje Vodopivec. *Časopis za kritiko znanosti*. 39 (250), 13–30.
- Flaker, V. (2014) Deinstitutionalisation as a machine. *Dialogue in Praxis*. 1–2 (1–2), 119–131, [Na spletu] Dosegljivo na: <http://www.dialogueinpraxis.net>
- Flaker, V. (2014) Mašina dezinstitutionalizacije. *Socijalna Politika*. 49 (2), 9-29. Dosegljivo na: <http://sopolitika.rs/autori/sp-II-01-01.pdf>
- Flaker, V., Grebenc, V. (2014) *Analiza tveganja ali ogroženosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. Interno gradivo.
- Forrester-Jones, R., Carpenter, J., Coolen-Schirijner, P., Cambridge, P., Tate, A., Hallam, A., Beecham, J., Knapp, M. in Wooff, D. (2012) Good friends are hard to find? The social networks of people with mental illness 12 years after deinstitutionalisation. *Journal of mental health*. 21(1), 4 – 14.
- Foucault, M. (1998) *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: *cf.
- Foucault, M. (1984) *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Gallio, G., Mauri, D. in Rotelli, F. (1983) *La libertà è terapeutica?: l'esperienza psichiatrica a Trieste*. Milano: Feltrinelli.
- Generalna skupščina Združenih narodov. (1948) *Splošna deklaracija o človekovih pravicah*. Pridobljeno na <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/>
- Generalna skupščina Združenih narodov. (2007) *United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Pridobljeno na <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>
- Glasby, J. in Littlechild, R. (2002) *Social Work and Direct Payments*. Bristol: Policy Press.
- Goffman, E. (1961) *Asylums*. New York: Doubleday & Co.
- Goodwin, S. (1997) *Comparative mental health policy: from institutional to community care*. London: Sage.
- Grebenc, V. (2001) Ponesrečeni pobegi ujetnikov biografij. *Socialno delo*. 40 (2-4), 151-158.
- Grebenc, V. (2005) *Ocena potreb in raziskovanje lokalnih vednosti kot izhodišče za delovanje v socialnem delu: doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Grebenc, V., Flaker, V., Rihter, L., Rode, N., Milošević Arnold, V., Videmšek, P., Dajčman, B., Žagar, A. (2005) *Oblikovanje sistema indikatorjev za ugotavljanje potreb ljudi po vrsti in količini posameznih storitev in razvoja novih oblik storitev/pomoči na področju socialnega varstva v Ljubljani: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana in Fakulteta za socialno delo.

Guattari, F. (1984) *Molecular Revolution*. London: Penguin Books.

Harding, T. in Beresford, P. (1996) *The standards we expect: What service users and carers want from social workers*. London: National Institute for Social Work.

Hayek, F. (1976) *Law, legislation and liberty: Vol. 2 – The mirage of social justice*. London: Routledge and Kegan Paul.

Health and Consumer Protection DG (2005) *Green Paper – Improving the Mental Health of the Population*, European Commission, COM (2005) 484, Brussels. [Na spletu] Dosegljivo na: ec.europa.eu/health/archive/ph_determinants/life_style/mental/green_paper/mental_gp_en.pdf

Ilić, I. (1997) Needs. V: Sachs, W. (ur.), *The development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. Johannesburg, London, New Jersey: Witwatersrand University Press and Zed Books.

Johnson, K. (1998) *Deinstitutionalising women*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jordan, B. (2007) *Social work and well being*. Lyme Regis: Russel House Publishing Ltd.

Jordan B. (2012) Individualisation, liberal freedom, and social work in Europe. *Dialogue in Praxis: A Social Work International Journal*, 1 (1-2), 7-25. [Na spletu] Dosegljivo na: <http://www.dialogueinpraxis.net/index.php?id=5&a=article&aid=10>

Knapp, M., Beecham, J., McDaid, D., Matosevic, T., Smith, M. (2011) Review: The economic consequences of deinstitutionalisation of mental health services: lessons from a systematic review of European experience. *Health & Social Care in the Community*. 19 (2) 113–125.

Leff, J. in Trieman, N. (2000) Long-stay patients discharges from psychiatric hospitals: Social and clinical outcomes after five years in the community, The TAPS project 46. *British journal of psychiatry*. 176, 217 – 222.

Mali, J. (2008), *Od hiralnic do domov za stare*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mali, J. (2013) *Dolgotrajna oskrba v mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mansell, J. (2006) Deinstitutionalisation and community living: Progress, problems and priorities. *Journal of intellectual & developmental disabilities*. 31 (2), 65–76.

Mansell, J. in Ericsson, K. (1996) (ur.) *Deinstitutionalisation and community living: Intellectual disability services in Britain, Scandinavia and the USA*. London: Chapman & Hall.

Mansell J., Knapp M., Beadle-Brown J., and Beecham J. (2007) *Deinstitutionalisation and community*

living – outcomes and costs: report of a European Study. Volume 2: Main Report. Canterbury: Tizard Centre,

University of Kent.

Martin, L. in Ashworth, M. (2010) Deinstitutionalization in Ontario, Canada: understanding who moved when. *Journal of policy and practice in intellectual disabilities*. 7, 167–176.

Maslow, A. (1943) A theory of human motivation. *Psychological Review*. 50, 370 – 396.

Maslow, A. (1970) *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.

Matějček, Z. in Langmeier, J. (1964) *Psychická deprivace v dětství*. Prague: Avicenum.

Mesec, B. in Stritih, B. (1981) Družbena razslojenost in sodelovanje otrok in staršev v organizaciji prostega časa: projekt "Štepanjsko naselje II". *Vestnik delavcev na področju socialnega dela*. 20 (1), 4–35.

Mesec, B. (1990) *Akcijsko raziskovalni projekti kot oblika skupnostnopsiholoških intervencij*. doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Mesec, B. (1993) Akcijsko raziskovanje med socialnim inženirstvom in revolucionarnim aktivizmom. *Socialno delo* 32 (1-2), 61-91.

Mesec, B. (1998) *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Mesec, B., Baskar, B., Flaker V. (1982) *Metodologija akcijskega raziskovanja v socialnem delu*. Ljubljana: VSŠD.

Mikuš-Kos, A. (1979) *Nepoklicno prostovoljno preventivno in socialno terapevtsko delo z otroki in mladino: I*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.

Negri, A. in Hardt, M. (2012) *Declaration*. New York.

Nelson, C. & Koga, S. (2004) Effects of institutionalisation on brain and behavioural development in young children: Findings from the Bucharest early intervention project. Paper presented at the *International Conference on Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm*, 19 March 2004, EU Daphne Programme 2002/3 and WHO Regional Office for Europe.

Nozick, R. (1974) *Anarchy, state and utopia*. Oxford: Blackwell.

O'Brien, J. in Tyne, A. (1981) *The Principle of Normalisation*. London: Values into Action.

Oliver, M. (1996) Defining Impairment and Disability: Issues at Stake. V: C. Barnes, and G. Mercer (ur.) *Exploring the Divide; Illness and Disability*. Leeds: The Disability Press, pp. 39-54.

O'Sullivan, T. (2010) *Decision making in social work*. London: Palgrave Macmillan.

Holm-Hansen, J., Kristofersen, L.B. in Myrvold, T.M. (ur) (2003) *Orphans in Russia*. Oslo: Norwegian Institute for Urban and Regional Research (NIBR-rapport 2003:1)

Pashkina (2001). Sotsial'noe obespechenie, 11:42-45. Cited in Holm-Hansen, J. Kristofersen, L.B. & Myrvold, T.M. (eds). *Orphans in Russia*. Oslo, Norwegian Institute for Urban and Regional Research (NIBR – rapport 2003:1)

Persky, J. (1995) Retrospectives: the ethology of homo economicus. *Journal of Economic Perspectives*. 9, 221-231.

Rafaelič, A. (ur.), Flaker, V. (ur.) (2012) Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XXXIX, 250.

Ramon, S. (1985) *Psychiatry in Britain*. London: Croom Helm.

Ramon, S. (ur.) (1991) *Beyond Community Care: Normalisation and Integration Work*. London: Macmillan.

Rawls, J. (1972) *A theory of justice*. Oxford: Oxford University Press.

Roper, N., Logan, W., Tierney, A. J. (2001) *The Roper–Logan–Tierney Model of Nursing*. Edinburgh: Churchill Livingstone.

Rotelli, F. (1994) *Per la normalità: taccuino di uno psichiatra*. Trieste: Edizioni "e".

Rutter, M. and the English and Romanian Adoptees (ERA) study team (1998) Developmental catch-up, and deficit, following adoption after severe global early privation. V: *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 39(4), 465– 476.

Scull, A. (1977) *De-carceration: community treatment and the deviant – a radical view*. Englewood-Cliffs: Prentice-Hall.

Scull, A. (1993) *The Most Solitary of Afflictions: Madness and Society in Britain 1700–1900*. New Haven: Yale University Press.

Scheff, T.J. (1996) *Being mentally ill: A sociology theory*. Chicago: Aldine.

Skalar, V. (1968) Kaj ovira osebe v kazenskih poboljševalnih domovih pri vzgojnih nalogah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*. 19 (3), 121-124.

Skalar, V. (1973) O pojmu permisivnosti : permisivnost - reakcija na srednjeveško avtoritarno pedagogiko. *Vzgoja in izobraževanje*. 4 (2), 88-94.

Skalar, V. (1982) Koncept vzgojnih zavodov. *Ptički brez gnezda*. 7 (19), 1-10.

Skalar, V, Šelih, A. (1984) Vzgojni zavodi - stanje in perspektive. *Socialno delo*. 23 (1), 17.

- Skalar, V. (1986) Načrt prenove zavodov za usposabljanje v srednjeročnem obdobju 1986-1990. *Iskanja*. 4 (5), 61-65.
- Skalar, V. in Šelih, A. (1984) Vzgojni zavodi – stanje in perspektive. *Socialno delo*. 23(1), 17.
- Smyke, A.T., Koga, S.F., Johnson, D.E., Fox, N.A., Marshall, P.J., Nelson, C.A., Zeanah, C.H. and the BEIP Core Group (2007) The caregiving context in institution-reared and family-reared infants and toddlers in Romania V: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 48:2, 210–218.
- Spandler, H. (2004) Friend or foe? Towards a critical assessment of direct payments. *Critical Social Policy*. 24 (2), 187–209.
- Stimson, G.V., Fitch, C. in Rhodes, T. (ur.) (1998) *The Rapid Assessment and Response Guide on Injecting Drug Use*. Geneve: World Health Organization - Programme on Substance Abuse.
- Stritih, B. in Mesec, B. (1977): *Prostovoljno preventivno in socialnoterapevtsko delo z otroki. Rakitna – akcijskoraziskovalna naloga: socialnoterapevtska kolonija*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.
- Stritih, B. (1979a) *Štepanjsko naselje II*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.
- Stritih, B. (1979b) *Nepoklicno prostovoljno preventivno delo z mladino v krajevni skupnosti in OZD: 2.del*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo
- Stritih, B. (ur.) (1981) *Prostovoljno socialno delo*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- Stritih, B., Čačinovič Vogrinčič, G., Kunič, L., Flaker, V., Kavar-Vidmar, A., Mesec, B., Milošević-Arnold, V., Rapoša-Tajnšek, P. in Stopajnik, F. (1980) *Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- Stritih, B. in Mesec, B. (1977) *Prostovoljno preventivno in socialnoterapevtsko delo z otroki. Rakitna - akcijskoraziskovalna naloga: socialnoterapevtska kolonija*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.
- Stritih, B. in Mesec, B. (1979) *Štepanjsko naselje II: raziskava*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.
- Škerjanc, J. (2010) *Individualizacija storitev socialnega varstva*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Šuštaršič, R., Stritih, B. in Dekleva, B. (1977) *Štepanjsko naselje I*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.
- Towel, D. (ur.) (1988) *An Ordinary Life in Practice*. London: King Edward's Hospital Fund.
- United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (2007) [Na spletu]
Dosegljivo na: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

Vallazza, G. & Toresini, L. (2013) Deinstitutionalisation as a therapeutic practice V: Toresini, L., Mezzina, R. *Beyond the Walls 2*. Meran: 'ab' edizioni. 179–190.

Vodopivec, K., Bergant, M., Kobal, M., Mlinarič, F. Skaberne, B. in Skalar, V. (1973) *Spreminjanje vzgojnih metod v vzgojnem zavodu v Logatcu*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Vodopivec, K. (ur.) (1974) *Maladjusted Youth: An Experiment in Rehabilitation*. Lexington, Mass: Saxon House.

Vodopivec, K., Bergant, M., Kobal, M., Mlinarič, F. Skaberne, B. in Skalar, V. (1974) *Eksperiment u Logatcu: pokušaj uvođenja novih koncepcija u vaspitni zavod*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije.

Willer, B. in Itagliata, J. (1984) An Overview of the Social Policy of Deinstitutionalization. [*International Review of Research in Mental Retardation*](#). 12, 1–23.

Wolfensberger, W. (1983) *PASSING: Program analysis of service systems implementation of normalization goals*. Downsview: National Institute on Mental Retardation.

Wolfensberger, W. (1985) Social Role Valorisation: A New Insight and a New Term for Normalisation. *Australian Association for Mentally Retarded Journal*, 9(1), 4–11.

World Health Organisation (2005) *Mental Health Declaration for Europe: Facing the Challenges, Building Solutions*. WHO European Ministerial Conference on Mental Health, Helsinki, Finland, 12–15 January 2005, EUR/04/5047810/6. [Na spletu] Dosegljivo na: www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/88595/E85445.pdf

¹ Alpska gorovja, alpska hribovja, alpske ravnine, panonska gričevja, panonske ravnine, dinarske planote, dinarska podolja in ravniki, sredozemska gričevja in sredozemske planote.

² Bližina Sredozemskega morja in predvsem Atlantskega oceana s prevladujočimi jugozahodnimi vetrovi zagotavljajo dovolj vlažnih zračnih mas, ki prinašajo padavine. Prehodna lega med Jadranskim morjem, celinsko Panonsko kotlino in Alpami povzroča mešanje različnih podnebnih vplivov na slovenski prostor.

³ Submediteransko podnebje je omejeno na jugozahodno Slovenijo, od obale do visokih Dinarskih kraških planot. Je najbolj toplo in milo podnebje v Sloveniji, saj vplivi morja blažijo zimski mraz in poletno vročino. Značilne so mile zime in največ sončnih dni v državi. Od pravega sredozemskega podnebja se loči po večji količini padavin in nižji temperaturami.

⁴ Zmerno celinsko podnebje je značilno za večji del Slovenije. Povprečne temperature najhladnejšega meseca so nižje od 0 °C. Na vzhodnem delu tega podnebja se pojavlja že poletni višek padavin, ki je značilen za podnebje celinske Evrope. Zime so precej hladne, poletja precej vroča.

⁵ Alpsko podnebje je značilno za alpska visokogorja, pripadajoče gorske doline in nekatere visoke Dinarske planote. Je najbolj ostro podnebje v državi. Temperature so čez vse leto nižje kot drugod. Istočasno so to območja z največ padavinami, ki v hladni polovici leta padejo praviloma v obliki snega.

⁶ Spodnji del Dolenjske in Bela Krajina.

⁷ Podatki dostopni na portalu upravnih enot.

⁸ Glede na popis 2002.

⁹ So se opredeli kot npr. Jugoslovani, Bosanci ali kakorkoli drugače regionalno.

¹⁰ Indeks staranja je razmerje med prebivalci starimi 65 let in več, in med prebivalci mlajšimi od 15 let.

¹¹ Je razmerje med številom otrok (0 do 14 let) in starejših (65 let ali več) ter številom delovno sposobnih prebivalcev, torej prebivalcev, starih 15 do 64 let, pomnoženo s 100. Koeficient starostne odvisnosti pove, koliko

otrok in starejših prebivalcev je odvisnih od 100 delovno sposobnih (SURS; 2013 H2),

¹² Skupni prirast je seštevek naravnega prirasta in preselitvenega.

¹³ Ljudje z nalepko težav duševnega zdravja.

¹⁴ Natančni statistični podatki o populaciji oseb s težavami v duševnem zdravju ne obstajajo; zgolj po posameznih podskupinah (lahko bi npr. pregledali koliko je npr. stanovalcev stanovanjskih skupin itd.). V nadaljevanju zelo splošna ocena.

Celosten statističen pregled nad populacijo oseb z nalepko težav v duševnem razvoju v Sloveniji ne obstaja (lahko bi pogledali npr. koliko jih je v VDC, stanovanjskih skupinah, koliko jih obiskuje dnevne centre itd.).

¹⁵ Na podlagi indeksa duševnega zdravja (povpr. 67,23), izračunanega v okviru nacionalne raziskave o duševnem zdravju prebivalstva Slovenije (Kamin in drugi 2009), avtorji ugotavljajo, da imajo v Sloveniji ženske nižje povprečne vrednosti indeksa od moških, kar pomeni, da je njihovo duševno zdravje slabše od moških. Nižja raven duševnega zdravja se kaže pri starejših, nad 60 let, ki so ranljiva populacija tako za razvoj telesnih kot duševnih bolezni, kot tudi pri najmanj izobraženih. Izkazalo se je, da je brez težav v duševnem zdravju 34,9 % vprašanih, na meji težav 37 % ter z veliko verjetnostjo težav oz. s težavami v duševnem zdravju kar 28,1 % (Kamin in drugi 2009: 35-37). V slabšem duševnem zdravju izstopajo ljudje z nižjo izobrazbo, ki je praviloma povezana tudi z nižjim socialnim statusom, manjšo socialno mobilnostjo in večjo negotovostjo; ženske; in starostniki. Slabše duševno zdravje se kaže tudi glede na razlike v gospodarskem položaju posameznih regij. Največ duševnih težav, tudi samomorilnosti, je v Sloveniji v tistih regijah, ki so zadnje desetletje beležile največ ekonomskih ter z njimi povezanih socialnih pretresov (Kamin in drugi 2009: 121).

¹⁶ Rode, N. (1995), Vzorci hospitalizacije. V: V. Flaker in sodelavci Načrtovanje razvoja psihosocialnih služb na podlagi potreb ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami na področju R Slovenije. (raziskovalno poročilo) Ljubljana: Visoka šola za socialno delo..

¹⁷ Podatki iz BSP so zbrani glede na problematiko izvedene naloge javnega pooblastila ali storitve. To pomeni, da strokovni delavec na CSD, ki za določeno osebo ali družino izvede/opravi neko javno pooblastilo ali izvede na primer socialnovarstveno storitev, za vsak tak vnos zabeleži tudi, iz katerega razloga se je naloga izvedla (to imenujemo problem/atika). Za vsako javno pooblastilo je določeno ali je vnos problema obvezen ali ne. Kjer je vnos obvezen je možen vnos enega - glavnega problema. Pri storitvah omejitve ni. Podatki so deloma subjektivne narave, saj je zaznava problema odvisna od razgovora med uporabnikom in strokovnim delavcem, kar nadalje pomeni, da bi pogovor stranke z dvema različnima strokovnima delavcema (lahko) pripeljal do različnih zaključkov. Zaznava problematike namreč temelji na strokovnih pogovorih, osebni perspektivi strokovnih delavcev in na želji uporabnika. Ob tem naj omenimo, da je strokovnih delavcev, ki so prijavljeni v sistem ISCS, približno 800, od tega jih v modul BSP podatke vpisuje okrog 400. Posebej je potrebno poudariti, da se podatki iz BSP, ki jih navajamo ne nanašajo na posamezne osebe. To pomeni, da ne moremo govoriti o številu oseb, ki se z določeno problematiko v svojem življenju srečujejo, temveč lahko na podlagi teh podatkov zaznamo, kaj se dogaja v naši družbi oziroma kateri problemi nas pestijo. Torej, če na primer v nekem obdobju beležimo 100 primerov stanovanjske problematike, to ne pomeni, da je bilo obravnavanih 100 oseb s takšno problematiko, temveč, da je bilo obravnavanih 100 takšnih nalog (nalog po zakonu, storitev ali javnih pooblastil), kar nadalje pomeni, da je bila lahko ena oseba v nekem obdobju obravnavana tudi dvakrat ali večkrat. Po drugi strani je lahko ena oseba v procesu obravnave na več nalogah in več problematikah. Glede na to, da so v BSP vse osebe (in naloge) opremljene z enoznačno identifikacijsko številko (EMŠO), baza potencialno omogoča tudi podatek o številu oseb, ki se z določeno problematiko srečujejo. Prednost te podatkovne baze je tudi v tem, da je povezljiva z drugimi obstoječimi (administrativnimi) bazami podatkov z istim identifikacijskim znakom, kar omogoča nadaljnje obdelave in analize.

¹⁸ Ljudje z nalepko težav v duševnem razvoju.

¹⁹ Brez lažjih motenj.

²⁰ V Sloveniji je imelo v letu 2010 (na dan 31. 12.) status invalida po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (ZDVDTP) 7.620 odraslih oseb (MDDSZ, 2011). Zakon opredeljuje osebe z zmerno, težjo in težko motnjo ter osebe s telesno oviranostjo. V Sloveniji razpolagamo z natančnim podatkom o številu teh oseb, medtem ko o številu oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju nimamo natančnega podatka. Spolno in starostno strukturo prikazujemo glede na podatke iz leta 2008 (Nagode in drugi 2008), predvidevamo, da je v letu 2010 praktično identična.

²¹ Območje CSD Sevnica, Brežice, Krško.

²² Območje CSD Sevnica.

²³ Na ravni državi ne obstajajo enotne in koordinirane evidence o številu ljudi, ki jih uvrščamo v ciljni skupini. Bolj izdelane so evidence po tipih storitev oz. izvajalcev. Še posebej izrazit je podatkovni primanjkljaj na področju duševnega zdravja.

²⁴ Začetni orientacijski podatek, ki ga bomo v nadaljevanju preverjali.

²⁵ Pojav nepismenosti za Slovenijo ni več značilen, zato ni več predmet vprašalnika ob popisu prebivalstva, je ob

svetovnem dnevu pismenosti sporočil SURS.

²⁶ Ob popisu prebivalstva leta 1991 so o pismenosti spraševali stare 15 let ali več, ki niso imeli nobene šolske izobrazbe ali pa so končali od 1 do 3 razrede osnovne šole. Med vprašanimi je bilo v Sloveniji 7234 nepismenih ali 0,46 %: med prebivalci brez izobrazbe jih je bilo nepismenih 60 %, med tistimi z enim ali 3 razredi osnovne šole pa jih je bilo nepismenih 7 %. /vir: SURS; http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=698

²⁷ V mednarodni raziskavi o pismenosti odraslih (IALS, 1998-2000) so sodelovali odrasli od 16. do 65. leta iz 20 držav. Rezultati so pokazali, da slovenski odrasli v funkcionalni pismenosti sodijo med petino najslabše pismenih držav. V Sloveniji je kar 77% odraslega prebivalstva po svojih dosežkih pod ravno, ki je potrebna za razumevanje in uporabo tiskanih (pisnih) informacij v vsakdanjem življenju.

²⁸ Za proces dezinstitutizacije je slednji podatek relevanten, saj zahteva posebno skrb pri pripravi postopkov in gradiv. Ta morajo biti prilagojena nizki stopnji funkcionalne pismenosti – raba vizualnih pripomočkov, poenostavljeni obrazci, itd., kar velja tako za izvajalce kot uporabnike. Funkcionalna pismenost se povezuje tudi s finančno pismenostjo, ki jo je potrebno okrepiti tako pri izvajalcih kot uporabnikih. Tudi nasploh bi lahko govorili o dezinstitutizaciji jezika, spremembah, ki bodo ga naredile bolj dostopne.

²⁹ Glavne vere in verovanja: longitudinalna raziskava SJM je v obdobju med 1992 in 2007 pokazala 7,7% upad respondentov, ki so se izrekli kot rimokatoličani, 0,9% upad pripadnikov pravoslavne in 0,4% porast islamske veroizpovedi. V tem obdobju je zaznati 7,5% porast ljudi, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi. Razlike med spoloma so majhne. Pogostost opredelitve za katoliško in protestantsko veroizpovedjo je bila med ženskami nekoliko večja kot med moškimi, pri vseh drugih veroizpovedih, pri nevernih, tistih, ki niso želeli odgovoriti, pa je slika ravno obratna. Tudi tisti z neznano veroizpovedjo je več med moškimi kot med ženskami. Povedano velja za oba popisa. Izjema so le verniki, ki so izjavili, da ne pripadajo nobeni veroizpovedi. Leta 1991 je bila njihova pogostost med moškimi večja kot med ženskami, leta 2002 pa je večja med ženskami kot med moškimi. Pogostost žensk, ki so verne, vendar ne pripadajo nobeni veroizpovedi, se je z 0,19% povečalo na 3,76%. To je največja sprememba v pogostosti posameznih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, nastala med letoma 1991 in 2002.

Večje razlike so bile povezane s starostjo. Pripadnost določeni veroizpovedi s starostjo praviloma narašča. Vendar pa zveza med pripadnostjo kaki veroizpovedi in starostjo ni za vse veroizpovedi enako. Pozitivna je za katoličane in protestante, za pripadnike pravoslavne in islamske veroizpovedi pa ima krivulja, ki ponazarja to zvezo, enako obliko kot klasična krivulja preseljevanj. To velja za leto 1991 kot za leto 2002, le da je krivulja za slednje pomaknjena v desno, ker so se pripadniki obeh veroizpovedi postarali. Pogostost vernikov, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, je največ v starosti 20-39 let, nato se s starostjo znižuje. S starostjo se znižuje tudi pogostost neznanih odgovorov. Pogostost tistih, ki ne verujejo, pa med eno in drugo starostno skupino močno niha.

Izobrazba

Podatki popisov 1991 in 2002 kažejo, da višja ko je izobrazba posameznika, manjša je verjetnost, da se bo opredelil za neko veroizpoved. Pogostost opredelitve za določeno veroizpoved je namreč največja med tistimi z nepopolno osnovno izobrazbo, nato z izobrazbo pada. Drugače je pri tistih, ki se niso opredelili za pripadnost eni izmed veroizpovedi (verujejo, vendar ne pripadajo nobeni veroizpovedi, ne verujejo- so ateisti, na vprašanje o veroizpovedi niso želeli odgovoriti, njihov odgovor je ostal neznan). Njihova pogostost je najmanjša med tistimi z nepopolno osnovno izobrazbo, nato z izobrazbo narašča. Ugotovitvi veljata za oba spola. Razlika je le v tem, da se ženske pogosteje opredelijo za določeno veroizpoved, moški pa pogosteje za ateiste. Tudi manjkajoči odgovori so pogostejši med moškimi kot med ženskami. Razlike med moškimi in ženskami z enako izobrazbo so v letu 2002 večje kot v letu 1991. Vir: http://www.stat.si/doc/pub/sestava_preb_slo.pdf.

³⁰

http://www.ivz.si/podatkovne_zbirke?pi=5&_5_Filename=attName.png&_5_MediaId=7349&_5_AutoResize=false&pl=46-5.3.

³¹ Neoplazme so maligne in benigne tvorbe, navadno rak.

³² Kardiovaskularne bolezni.

³³ Smrti v Sloveniji v obdobju 2007 – 2009.

³⁴ Samomorilni količnik je visok v Pomurski, Koroški in Podravske regiji (moški) ter Savinjski, Zasavski in Spodnjeposavski regiji (ženske) (Albreht 2012).

³⁵ Regije v številkah, občine v številkah <http://www.stat.si/obcineVStevilkah/Vsebine.aspx?leto=2013&id=149>

³⁶ Spletna stran občine Sevnica, zgodovina *

³⁷ http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1418807S&ti=&path=../Database/Ekonomsko/14_poslovni_subjekti/01_14188_podjetja/&lang=2

³⁸ Gospodarske družbe in zadrage: 241; Samostojni podjetniki: 675; Pravne osebe javnega prava: 28; Nepridobitne organizacije: 51; Društva: 177; Drugi: 81

³⁹ V prvih desetih mesecih 2013 je bilo v povprečju 119.460 brezposelnih oseb oz. 9,3 % več kot lani. Priliv v

brezposelnost je bil večji (5,5 %) zaradi večjega števila iskalcev prve zaposlitve (15,3 %) in iskalcev ponovne zaposlitve, ki jim je prenehala pogodba za določen čas (10,0 %). K večjemu odlivu (2,4 %) pa je prispeval predvsem odliv v zaposlitev (13,1 %) zlasti zaradi povečane aktivnosti države pri izvajanju programov APZ, ki pomenijo zaposlitev (javna dela, subvencije za samozaposlitev) ([UMAR 2103](#)).

⁴⁰ Indeks delovne migracije izraža odnos med delovnim aktivnim prebivalstvom in številom delovno aktivnih po prebivališču. Če je indeks večji od 100 prihajajo od drugod delat v občino, nasprotno pa da več ljudi hodi delat izven občine oz. pokrajine.

⁴¹ obdobje julij – september 2013; tiskane naklade (podatki [RPN](#)):

⁴² Doseg enega izvida v 1000, Podatki Nacionalne raziskave branosti za 2012

⁴³ po podatkih [APEK](#)

⁴⁴ 1% gospodinjstev si ne more privoščiti barvnega TV, 2% ga nima zaradi drugih razlogov, 97% ga poseduje ([Si-stat](#) 2011).

⁴⁵ Raziskava o digitalnem razkoraku iz leta 2010 je pokazala, da je 94% respondentov je uporabnikov mobilnega telefona. Od tega jih ima 98% aparat, ki podpira branje/pošiljanje SMS, 74% pa takega, ki podpira branje/pošiljanje MMS. Prvo funkcijo dnevno uporablja 34%, drugo pa le 3% respondentov. Na drugi strani branja/pošiljanja SMS ne uporablja nikoli 12%, MMS pa 34% vprašanih ([Prevodnik in drugi](#) 2010). Raziskava o materialnih prikrajšanosti SILC (2009) je pokazala, da ima 88% ljudi mobilni telefon, 2% si ga ne more privoščiti, 10% pa ga nima zaradi drugih razlogov.

⁴⁶ 73% ljudi med 10 in 75 letom starosti je že kdaj uporabljalo internet, 75% otrok je vsak dan na internetu (podatki RIS). Po podatkih raziskave o digitalnem razkoraku ima 80% anketirancev v gospodinjstvu dostop do interneta, večina jih do interneta dostopa preko različnih širokopasovnih povezav: 45% preko DSL, 35% preko kabelske in 16% prek drugih širokopasovnih povezav. Med uporabniki jih 82% internet uporablja vsak dan ali skoraj vsak dan.

24% vprašanih interneta ni uporabljalo še nikoli (neuporabniki), 3% so ga uporabljali pred več kot tremi meseci (nekdanji uporabniki), 74% vprašanih pa v zadnjih 3 mesecih (uporabniki). Demografska primerjava skupin pokaže, da je med neuporabniki in nekdanjimi uporabniki več starejših od 60 let, oseb z nižjo izobrazbo in žensk ([Prevodnik in drugi](#) 2010).

Po podatkih SILC, si v letu 2009 6% ljudi v Sloveniji ni moglo privoščiti dostopa do interneta, 62% si je to lahko privoščilo, 32% pa dostopa ni imelo zaradi drugih razlogov (tematski sklopi [SILC](#), glej materialna prikrajšanost).

⁴⁷ 13% gospodinjstev avtomobila ne potrebuje, 5% si ga ne more privoščiti ([Si-stat](#) 2011). Med najemniki je delež lastnikov avtomobilov nižji, 62%, 20% najemnikov si avtomobila ne more privoščiti, 18% ga ne potrebuje ([Si-stat](#) 2011a).

⁴⁸ Osebe, ki spijo na ulici v LJ (2005): 205. http://pefprints.pef.uni-lj.si/82/1/Kon%C4%8Dno_poro%C4%8Dilo_%C5%A1tudije_Ocena_obsega_brezdomstva_v_RS_Dekleva.pdf.

⁴⁹ Podatki so del raziskave Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji (2010; Dekleva, Filipovič Hrast, Nagode, Razpotnik, Smolej); arhiv IRSSV. Poleg tega navajamo še sledeče: v CSD so v letu 2012 izvedli 80 obravnav v okviru javnih pooblastil (ne primerov) s problematiko brezdomstva. Poleg tega so imeli še 200 obravnav v okviru sv. storitev, večinoma je šlo za prvo socialno pomoč (173) (Vir: MDDSZ, BSP).

⁵⁰ Za območje CSD Brežice, Krško in Sevnica, torej občine Brežice, Krško, Kostanjevica na Krki, Sevnica in del občine Škocjan.

⁵¹ Za območje CSD Sevnica, torej občina Sevnica in del občine Škocjan.

⁵² Vvir: MDDSZ, BSP.

⁵³ Prej med naprednjaki in klerikalci.

⁵⁴ Izid parlamentarnih volitev (2011)Č: Lista Zorana Jankoviča – Pozitivna Slovenija (28 %), Slovenska demokratska stranka (SDS) (26 %), Socialni demokrati (SD) (10 %), Državljanska lista Gregorja Viranta (8%), Demokratična stranka upokojencev Slovenije (DeSUS) (6 %), Slovenska ljudska stranka (SLS) (6%), Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka (NSi) (4 %), Italijanska narodna skupnost (1 %), Madžarska narodna skupnost (1 %) (Slovenija v številkah 2012, http://www.stat.si/publikacije/pub_slovenija.asp)

⁵⁵ Pomembni so tudi posamezniki, ki igrajo pomembno vlogo v politiki sociale.

⁵⁶ Z aktualnim podatkom o zaposlenih ne razpolagamo, podajamo podatke za leto 2008. Zaposleni na dan 31.12.2008 glede na delovni čas (MDDSZ, občine in drugo; tudi za pomoč na domu)

⁵⁷ Celodnevno varstvo;(podatek SURS, 31.12.2011.

⁵⁸ Všteti stanovalci zavodov in dnevni obiskovalci.

⁵⁹ Ocena glede na število postelj v kombiniranih enotah, deljena s količnikom 1,75, ki je malo manjši od količnika posebnih zavodov.

⁶⁰ Med njimi so tudi domovi za stare in CSD.

⁶¹ Za vodenje in izvajanje, IRSSV 2012.

⁶² Na dan 31. 12. 2012.

⁶³ Zagotavlja pogoje za zdravstveno osveščanje ljudi; zagotavlja zakonodajno politiko; z ukrepi davčne in

gospodarske politike spodbuja razvijanje zdravih življenjskih navad; zagotavlja enotnost razvoja zdravstvenega informacijskega sistema; zagotavlja finančna sredstva za naloge določene z zakonom.

⁶⁴ RS iz proračuna zagotavlja sredstva za: programiranje, usklajevanje in spremljanje izvajanja zdravstvene prosvete in vzgoje, vključno z založniško dejavnostjo, skladno s planom zdravstvenega varstva; proučevanje in spremljanje zdravstvenega stanja prebivalcev; uresničevanje programov na za krepitev zdravja; epidemiološko, higiensko ter zdravstveno-ekološko službo, ki obravnava zdravstvene vidike varovanja okolja; epidemiološko spremljanje in preprečevanje nalezljivih bolezni in infekcije s HIV, alkoholizma, kajenja, narkomanije in drugih odvisnosti; drugo socialnomedicinsko dejavnost; sofinanciranje znanstvenoraziskovalne dejavnosti na področju zdravstvenega varstva; aktivnosti humanitarnih, invalidskih, strokovnih in drugih društev in organizacij; zbiranje krvi in izmenjavo organov in tkiv za presajanje; zdravstvene preglede nabornikov; zdravstveno varstvo vojaških obveznikov na služenju vojaškega roka in na usposabljanju v teritorialni obrambi ter v organih za notranje zadeve ter pripadnikov republiških enot za civilno zaščito in republiških enot za zveze na usposabljanju, če zdravstvenega varstva nimajo urejenega na drugi podlagi; posebno zdravstveno varstvo po predpisih o vojaških invalidih, o civilnih invalidih vojne, o varstvu vojnih veteranov in žrtev vojnega nasilja, udeležencev drugih vojn ter o republiških priznavalninah; plačilo zdravstvenih storitev za obsojence na prestajanju zaporne kazni, za mladoletnike na prestajanju vzgojnega ukrepa oddaje v prevzgojni dom, za osebe, ki jim je izrečen varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu, oziroma obvezno zdravljenje alkoholikov in narkomanov, ter za tujce, ki jim je RS priznala status begunca; nujno zdravstveno varstvo oseb neznanega prebivališča, tujcev iz držav, s katerimi niso sklenjene mednarodne pogodbe, ter tujcev in državljanov RS s stalnim prebivališčem v tujini, ki začasno prebivajo v RS ali so na poti skozi RS, in zanje ni bilo mogoče zagotoviti plačila zdravstvenih storitev. RS za javne zdravstvene zavode, ki jih je ustanovila, zagotavlja sredstva za investicije in za druge obveznosti, določene z zakonom in z aktom o ustanovitvi. RS iz proračuna zagotavlja dopolnilna sredstva za delovanje javne zdravstvene službe na primarni ravni na demografsko ogroženih območjih.

⁶⁵ Občina oziroma mesto uresničuje naloge na področju zdravstvenega varstva, s tem da: oblikuje in uresničuje programe za krepitev zdravja prebivalstva na svojem območju in zagotavlja proračunska sredstva za te programe; zagotavlja izvajanje higiensko epidemiološke, zdravstvenostatistične in socialnomedicinske dejavnosti za svoje območje, ki niso vključene v republiški program; oblikuje in izvaja program nalog za ohranitev zdravega okolja, ki niso vključene v republiški program; zagotavlja zdravstveno varstvo pripadnikov civilne zaščite, splošnih reševalnih služb, narodne zaščite in enot za zveze občin oziroma mesta, če tega nimajo urejenega na drugi podlagi; kot ustanovitelj javnih zdravstvenih zavodov zagotavlja sredstva za investicije in za druge obveznosti, določene z zakonom in z aktom o ustanovitvi; zagotavlja mrliško pregledno službo.

⁶⁶ Praviloma velja, da se NVO ustanovijo na podlagi področnega zakona, vsebinsko delovanje pa določa področna zakonodaja, ki velja za vse socialnovarstvene organizacije.

⁶⁷ V letu 2012 je MDDSZ sofinanciralo 26 programov na področju duševnega zdravja. Med programi je bilo devet programov namenjenih bivanju. Programi stanovanjskih skupin se izvajajo po celotni Sloveniji z izjemo spodnjeposavske in zasavske regije. Svetovalne in informacijske pisarne so bile 4, pokrita ni podravska in notranjsko-kraška regija. 10 programov je dnevnih centrov, pokrita je celotna RS. Dva programa zagotavljata telefonsko svetovanje, eden pa samopomoč. Največ programov duševnega zdravja se izvaja v osrednjeslovenski regiji (14) in v obalno-kraški regiji (11), najmanj pa se jih izvaja v spodnje-posavski regiji (en program) (Smolej et al 2012). Seznam vseh programov je [TUKAJ](#). Programe izvajajo tako NVO kot javni zavodi! Duševno zdravje je med stranmi 55 in 73. Tukaj najdete podatke za regije.

⁶⁸ Nekateri klasični kot so društva paraglegikov, distrofikov, slepih in slabovidnih, pa tudi novejši in prodornejši kot je YHD. Za razvoj storitve osebne asistencije tudi društvo študentov invalidov.

^{ix} Stopnja izobrazbe: 1- nedokončana osnovna šola, 2- dokončana osnovna šola, 3- poklicna šola, 4- srednja šola, 5- višja šola, 6- visoka šola, univerzitetna izobrazba, 7- specializacija, magisterij, doktorat

^{xx} Mesečni dohodek

⁷¹ - podeželje, središče mesta, obrobje mesta, vas, obrobje vasi, izven naselja

- infrastruktura: bližina gledališča, kina, knjižnic, gostišč, trgovin, kavarn, cerkev, šol, vrtcev, bank, pošt, avtobusne postaje in njihova dostopnost težje gibljivim stanovalcem

⁷² - delitev na oddelke, vrste oddelkov, poimenovanje oddelkov

- prostorska ločenost stanovalcev (število stanovalcev v sobi)?

- lokacija prostorov za zaposlene

- skupni prostori za delavce in stanovalce

- Število zaprtih oddelkov in stanovalcev na njih

⁷³ - možnost obiskov svojcev, prijateljev, znancev

- časovna omejitev obiskov, pogostost obiskov

- možnost za kratkotrajne in dolgotrajne odhode iz doma (na obisk k prijateljem, znancem, domov, k svojcem)

- spremstvo svojcev pri odhodi iz doma

-
- sporočanje odsotnosti iz doma
 - uporaba telefona, računalnika, interneta
 - registracija obiskovalcev doma, sporočanje in najava obiskov
 - uporaba izrazov »zunaj« in »znotraj« doma (stanovalci, osebje, svojci)
 - ⁷⁴ - urnik, točno določen red opravljanja storitev
 - usmerjanje, seznanjanje stanovalcev z redom
 - sankcije zoper odstopanja obstoječega reda
 - možnosti za prilagajanje organizacije dela v domu individualnemu ritmu življenja stanovalca
 - vpliv stanovalcev na red in pravila življenja v domu
 - seznanjenost stanovalcev s pravili, hišnim redom
 - upoštevanje želja, mnenj, zahtev stanovalcev
 - Razmerje med urniki, timski dogovori, osebnimi načrti in spontanim dogajanjem
 - ⁷⁵ - hišni red (oblika, vsebina, način prenosa informacij)
 - sankcije za kršitve hišnega reda
 - sankcije za prilagajanje hišnega reda lastnim potrebam, željam interesom
 - program dnevnih aktivnosti in stopnja prilagojenosti programa stanovalcem
 - ⁷⁶ - spremljanje odhodov, prihodov stanovalcev, kontrola zaužite hrane, udeležbe pri prostočasnih dejavnostih, terapijah, vživljanja v novo življenjsko okolje, skrbi za higieno (recimo kontrola omar), upoštevanja hišnega reda
 - video nadzor
 - zaklepanje vrat
 - kontrola prisotnosti stanovalcev
 - Avtonomija stanovalcev, delavcev – za kaj potrebujejo dovoljenje vodstva
 - ⁷⁷ - spodbujanje stanovalcev k čim večji samostojnosti (sodelovanje svojcev)
 - oblikovanje življenja v instituciji po meri stanovalcev
 - primerjava zaposlitvenih dejavnosti od zaposlitve pred prihodom v dom
 - dejavnosti za usposabljanje stanovalcev za samostojno življenje izven institucije
 - možnosti za vrnitev v domače okolje
 - spodbujanje osebja za odhod stanovalcev v domače okolje
 - politika doma do odhodov stanovalcev v domače okolje
 - ⁷⁸ stopnja samostojnega odločanja osebja o svojem delu, izvajanju storitev, sodelovanju z sodelavci, ritmu dela, pravilih
 - ⁷⁹ - možnosti, oblike in način podajanja pripomb, pritožb in pohval
 - spodbujanje delavcev, stanovalcev in svojcev za svobodno izražanje mnenja o stanovalcih, delavcih, načinu oskrbe, življenju v zavodu
 - stopnja zaupanja med stanovalci in osebjem
 - način pogovarjanja in sporazumevanja (delavci, stanovalci)
 - kaznovanje ali možnosti za svobodno izražanje mnenja o čustvih do sostanovalcev, sodelavcev
 - ⁸⁰ izražanje čustev stanovalcev in osebja (dovoljenost, nedovoljenost, spodbujanje stanovalcev k izražanju čustev, posledice za stanovalce, kazenske sankcije)
 - reakcije osebja na izražanje čustev stanovalcev
 - izražanje čustev med osebjem, humor ipd.
 - kontroliranje izražanja čustev
 - ⁸¹ - stopnja zaupanja
 - pozornost politike doma na odnose, klimo v domu
 - pozornost do osebnih težav stanovalcev in osebja
 - spodbujanje medsebojne pomoči med delavci, med delavci in stanovalci, med sostanovalci